

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ
РЕГІОНАЛЬНИЙ ФІЛІАЛ У М. ЛЬВОВІ

Васильців Т.Г.

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ:
СТРАТЕГІЯ ТА МЕХАНІЗМИ
ЗМІЦНЕННЯ**

Монографія

Львів
2008

УДК 65.012.12:33+658.0(477)
ББК 65.050.22

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного інституту стратегічних досліджень
(протокол № 7 від 29 жовтня 2008 р.)

*При повному або частковому відтворенні матеріалів
цієї публікації посилання на видання обов'язкове*

Рецензенти:

Воротін В.Є. – д.н.держ.упр., професор, заступник директора
Національного інституту стратегічних досліджень

Мокій А.І. – д.е.н., професор, проректор з міжнародних зв'язків
Львівської комерційної академії

Мазур І.І. – д.е.н., професор кафедри економічної теорії
Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

**Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України:
стратегія та механізми зміцнення:** Монографія. – Львів: Арал,
2008. – 384с.

ISBN 978-966-397-101-2

Монографія містить наукове обґрунтування теоретико-методичних засад і прикладних механізмів зміцнення економічної безпеки підприємництва у системі безпеки національної економіки. Особливу увагу зосереджено на системному підході до обґрунтування поняття економічної безпеки підприємництва, її складників, індикаторів, методології оцінки.

Аналізуються передумови, регіонально-секторальні тенденції та вплив державного регулювання на зміцнення економічної безпеки підприємництва; пропонуються стратегічні пріоритети, а також функціональні механізми посилення економічної безпеки підприємництва в Україні.

Рекомендовано органам державного управління та місцевого самоврядування, науковим працівникам, викладачам, аспірантам і студентам.

ISBN 978-966-397-101-2

© Т.Васильців, 2008

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ I. Теоретико-методологічні основи дослідження економічної безпеки підприємництва	9
1.1. Суть та еволюція поняття економічної безпеки підприємництва в системі національної безпеки країни	9
1.2. Методологія та методи оцінки економічної безпеки підприємництва на різних рівнях ієрархії управління економікою	42
1.3. Світовий досвід забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності	59
Висновки до розділу	72
Література до розділу	75
Розділ II. Сутнісно-типологічні характеристики та індикатори економічної безпеки підприємництва	79
2.1. Індикатори економічної безпеки підприємництва	79
2.2. Регіональний та галузево-секторальний вимір економічної безпеки підприємництва	102
Висновки до розділу	123
Література до розділу	126
Розділ III. Аналіз рівня економічної безпеки підприємницької діяльності в Україні	128
3.1. Соціально-економічні та інституційні передумови зміцнення економічної безпеки підприємництва	128
3.2. Економічна безпека підприємництва у регіональному вимірі	142
3.3. Проблеми взаємоузгодженості державного регулювання та економічної безпеки підприємницької діяльності	159
3.4. Інтегральна оцінка рівня економічної безпеки	

підприємництва та її функціональних компонент	184
Висновки до розділу	196
Література до розділу	199

Розділ IV. Стратегічне програмування забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні 202

4.1. Стратегічні пріоритети удосконалення системи економічної безпеки підприємництва	202
4.2. Інституціональний базис забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності	222
4.3. Економічна безпека підприємництва в умовах відкритої економіки	237
Висновки до розділу	254
Література до розділу	257

Розділ V. Функціональні механізми зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності в Україні 262

5.1. Фіскальна політика як чинник детінізації підприємницького середовища	262
5.2. Удосконалення дозвільної системи діяльності підприємств	273
5.3. Стимулювання інноваційної активності малих і середніх підприємств як основа посилення інноваційної компоненти економічної безпеки підприємництва	283
5.4. Посилення конкурентоспроможності підприємств як критерій їх економічної безпеки	298
Висновки до розділу	311
Література до розділу	314
Висновки	316
Список використаної літератури	322
Додатки	359

ВСТУП

Ефективний розвиток національного господарства значною мірою залежить від рівня забезпеченості його економічної безпеки, оскільки лише за такої умови може проводитись незалежна зовнішня і внутрішня політика, яка відповідає національним інтересам. Економічна безпека держави є складною багаторівневою системою, яка неодмінно потребує захисту всіх її компонент на різних рівнях ієрархії управління економікою: держави, регіону, галузі, сектора економіки, окремого підприємства, особи.

Формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на підприємницьку діяльність є невід'ємною компонентою розвитку та економічної безпеки України, пріоритетною функцією органів державного управління в умовах ринкової економіки, реалізація якої необхідна для демократизації суспільства, забезпечення добробуту громадян, формування цивілізованого конкурентного середовища¹. Належний рівень економічної безпеки бізнесу є запорукою соціального та економічного розвитку держави, особливо в умовах прискорення процесів інтеграції України до міжнародних економічних організацій.

В умовах нестабільних «правил гри» та певної нелегітимності прав власності, особливо набутих під час приватизації, вітчизняні суб'єкти підприємницької діяльності не зацікавлені здійснювати довгострокові капіталовкладення (в інноваційній сфері та у низькорентабельних і капіталомістких галузях економіки) і забезпечувати тим самим структурну перебудову економіки, формувати ресурсну базу економічного розвитку для наступних поколінь. Наслідком цього є порушення структури розподілу

¹ Україна. Президент. Про концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності: Указ від 03.09.2007 р. № 816/2007 (Офіційний Вісник України 2007, 66 від 14.09.2007, ст. 2540, Офіційний вісник Президента 2007, N 30, ст. 602)

ВВП у бік збільшення обсягів споживання, придбання товарів розкошу, а також утворення гіпертрофованих структурних та галузевих регіональних диспропорцій. Лише зміцнення та гарантування безпечного підприємницького середовища як системотворчого чинника безпеки національної економіки спроможне усунути ці загрози та забезпечити економічне зростання України.

Незважаючи на певну позитивну динаміку економічних процесів щодо розвитку підприємництва в Україні протягом останніх років (що виявляється у збільшенні числа суб'єктів господарської діяльності, кількості малих підприємств (в тому числі на 10 тисяч осіб наявного населення), підвищенні частки малих і середніх підприємств у загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності, збільшенні обсягів виготовленої і реалізованої продукції одним підприємством, зокрема у секторі малого і середнього бізнесу, поступовому удосконаленні галузевої структури підприємництва), ці зміни є загалом недостатніми для того, щоб стверджувати про поступове зміцнення економічної безпеки бізнесу в Україні.

Актуальність проблеми забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні набуває також особливої гостроти внаслідок існування таких причин: недостатньо керованих з боку держави процесів формування сектора малого бізнесу та ділової активності населення загалом у період ринкової трансформації економіки і суспільного життя; недосконалого конкурентного середовища, бюрократичних та обтяжливих процедур державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності; проявів концентрації (монополізації) товарних ринків та механізму доступу до обмежених господарських ресурсів і прав діяльності; існування штучних бар'єрів у започаткуванні/здійсненні роботи підприємств, корупції у відносинах «бізнес - влада»; надмірного рівня криміналізації і тінізації економіки; недостатнього рівня соціальної відповідальності бізнесу тощо.

Перешкоди створенню економічно сприятливих умов

для розвитку і зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно визнати системними через відсутність достатньої уваги з боку як центральних, так і регіональних органів державного управління до питань економічної безпеки бізнесу; недосконалість законодавства та державної регуляторної політики. Останнє створює загрозу функціонуванню і подальшому розвитку підприємництва.

Проблема економічної безпеки підприємництва, в тому числі на різних рівнях ієрархії управління економікою досліджується у наукових працях таких відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, як Л. Абалкін, В. Абрамов, Ю. Алтухов, В. Андрійчук, Г. Андрощук, О. Барановський, І. Бінько, В. Богомолів, А. Блінов, З. Варналій, Г. Вечканов, О. Власюк, В. Воротін, А. Гальчинський, В. Геєць, Т. Гладченко, О. Гончаренко, А. Горбунов, В. Духов, А. Драга, М. Єрмошенко, А. Качинський, В. Кириленко, Т. Клебанова, Т. Ковальчук, А. Козаченко, М. Козоріз, Б. Кравченко, П. Крайнів, Д. Ляпін, І. Мазур, О. Маліновська, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, Н. Реверчук, В. Сенчагов, А. Сухоруков, Т. Хайлова, В. Шлемко та ін.

Проте, попри вагомий доробок вчених існує об'єктивна необхідність розробки теоретико-прикладних засад і удосконалення механізмів зміцнення безпеки підприємництва у системі безпеки національної економіки на посттрансформаційному етапі її розвитку. Саме із урахуванням цих аспектів актуалізується потреба в обґрунтуванні основ економічної безпеки підприємництва, її системи, а також розробці стратегічних і тактичних засобів формування ефективних механізмів інституційного громадського та державно-правового регулювання розвитку підприємництва на засадах нормативно-методичного, фінансово-організаційного та інших складників державного управління, повноцінної участі органів державної влади та суб'єктів господарської діяльності, розгалуженої мережі

недержавних інституцій сприяння розвитку і забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Суть та еволюція поняття економічної безпеки підприємництва в системі національної безпеки країни

Формування сприятливого, прозорого та передбачуваного правового і економічного поля для реалізації громадянами права на підприємницьку діяльність є невід'ємною компонентою належного соціально-економічного розвитку держави, пріоритетною функцією органів державного управління в умовах ринкової економіки, реалізація якої необхідна для демократизації суспільства, забезпечення добробуту громадян, формування цивілізованого конкурентного середовища. Відповідно доцільно говорити про наявність взаємозв'язку між забезпеченням вільного підприємництва, сприятливого економіко-правового середовища бізнесу, соціально-економічним зростанням держави, формуванням визначальних складників системи безпеки національної економіки.

Безперечно, проблема забезпечення економічної безпеки держави характеризується найвищим рівнем пріоритетності та складності категорії, великою кількістю функціональних елементів та чинників, які її визначають. У зв'язку з цим обґрунтування теоретичних засад поняття «економічна безпека підприємництва» потребує узгодження із системою економічної безпеки держави, її структурними складниками, а також визначення місця економічної безпеки підприємницької діяльності у цій системі, здійснення ієрархічної декомпозиції рівнів управління безпекою національної економіки.

Потреба у зміцненні економічної безпеки підприємництва (зокрема, як чинника економічної безпеки держави) актуалізується в умовах ринкової системи

господарювання, оскільки входить до переліку життєво необхідних елементів ефективного функціонування соціальної та економічної системи суспільства, механізму управління нею, забезпечення її захисту та розвитку. Це, в свою чергу, визначає засади взаємної відповідальності бізнесу та органів державного управління за порушення принципів створення безпечного економічного середовища.

Загальновідомо, що створення держави є об'єктивною передумовою управління нею як соціально-економічною системою, покликаною в тому числі створити умови безпечного середовища для життєдіяльності її громадян. Як і будь-який інший суб'єкт (чи система), держава потребує захисту власних інтересів, в тому числі в економічній сфері. Отже, доцільно обґрунтувати досконаліші теоретичні засади понять економічної безпеки держави, підприємництва та його місця в першій.

Категорія «економічна безпека» та її структурні, функціональні компоненти, в тому числі за рівнями ієрархії управління, почали вивчатися в Україні відносно недавно – з початку 90-х роках минулого століття, що певною мірою пов'язано із здобуттям Україною незалежності, формуванням державності, становленням національних, в тому числі економічних інтересів. Як зазначає Г. Пастернак-Таранушенко у своїй праці «Економічна безпека держави» – одному з перших наукових вітчизняних досліджень поняття економічної безпеки, держава – це організаційно-керівне утворення, яке створює суспільство для організації та управління країною з метою забезпечення суспільних потреб, потреб населення та кожного її громадянина [1, с.8]. У свою чергу, найпершою потребою особи, населення і суспільства є захист від військових, кримінальних, правових та економічних зазіхань на їх свободу, майно, інтереси, а найважливішими національними інтересами держави є: територіальна цілісність країни; державне самовизначення та політичне самоуправління народу; належне місце у світовому співтоваристві; процвітання країни і її населення

на основі забезпечення прав особи та благополуччя всіх складників його соціальних груп.

Водночас, з метою відображення місця економічної безпеки підприємництва у системі безпеки держави доцільно провести декомпонування останньої. Так, Я. Жаліло розглядає такі три основних рівні національної економічної безпеки: держави загалом, суб'єкта господарювання (підприємства) та особи, а критеріальною ознакою поділу інтересів економічної безпеки різних рівнів ієрархії управління економікою вважає зміст відтворювальних процесів [2]. На рівні підприємства – це забезпечення процесу виробництва; особи – споживання; соціально-економічної системи – перерозподіл ресурсів.

Разом з тим, видається доцільним перелік рівнів поняття національної економічної безпеки розглядати дещо ширше, оскільки за наведеного підходу систему важко досліджувати, наприклад, у галузево-територіальному аспекті, що потребує внесення до ієрархії рівнів економічної безпеки держави таких компонент – регіону, галузі, сектора економіки тощо. Окрім того, системне усвідомлення змісту економічної безпеки держави потребує обґрунтування визначення процесу її забезпечення та функціонування взаємозв'язків її елементів (як системи) у динаміці: існуючий рівень та захищеність інтересів у майбутньому; здатність до розвитку тощо.

У цьому контексті необхідно погодитись з Г. Пастернак-Таранушенком, який, розглядаючи поняття системи економічної безпеки, робить висновки, що всі види захистів національних інтересів (політичного, військового, економічного, правового та ін.) є щільно пов'язаними та інколи нерозривними, а джерела виникнення економічних загроз складаються із загроз за внутрішніми та зовнішніми напрямками. Разом з тим науковець узагальнює суть поняття економічна безпека держави як такий її стан, за якого вона стабільно гарантує можливість створення умов для плідного життя населення, розвитку економіки в майбутньому та в

зростанні добробуту її мешканців [1,с.29]. Економічна безпека держави є комплексною системою з великою кількістю відгалужень (напрямів): демографічний, екологічний, ресурсний, прісноводний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші. Разом з тим, словосполучення «стан держави» не дає повного уявлення про сукупність відповідних критеріїв та індикаторів, які відображають рівень захищеності життєво важливих інтересів соціально-економічної системи. Окрім того, разом із створенням сприятливих передумов в майбутньому, на наш погляд, доцільно посилити роботу зі зміцнення відповідних параметрів економічної безпеки держави постійно.

Як зазначає Г. Пастернак-Таранушенко, національна економічна безпека встановлює природні зв'язки між безпекою особи, угруповання, регіону та держави загалом, але не доповнює цей перелік зв'язками на галузевосекторальному рівні, додаючи, що рівень економічної безпеки держави визначається найменш захищеним з елементів системи її безпеки. Проте можна не погодитись із цим твердженням, оскільки неспіврозмірними з погляду важливості є загрози щодо особи та, наприклад, показників економічного розвитку країни.

У країнах Західної Європи термін «економічна безпека» з'явився у 70-тих роках і спрощено трактувався «як економічний метод забезпечення національної безпеки». Сьогодні поняття економічної безпеки держави визначають як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку та удосконалення структури економіки, створення механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Відповідно пріоритетами в зміцненні безпеки країн Західної Європи виступають благополуччя, захищеність громадянина і т.ін.

В. Сенчагов у праці «Экономическая безопасность России» [3,с.72] дає таке визначення поняття «економічна безпека держави» – рівень розвитку економіки та інститутів

влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціально орієнтований розвиток країни загалом, належний оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів. Г. Вечканов [4,с.31-32] доповнює це визначення рівнем сформованості спеціально створених у країні правових норм, законодавчих та виконавчих органів, а також засобів, методів та напрямів, які забезпечують надійний захист національних інтересів.

В. Акімов, Є. Бридун та М. Ватагін [5,с.26-29], обґрунтовуючи своє визначення суті поняття «економічна безпека держави», вносять до стану захищеності інтересів соціально-економічної системи можливість забезпечення її сталого розвитку, а під економічною безпекою розуміють сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність та стійкість, здатність до постійного оновлення і удосконалення; захищеність економічних, політичних, екологічних, правових та інших потреб суспільства і його громадян; забезпечення передумов для виживання в умовах кризи та майбутнього розвитку; захист життєво важливих інтересів країни та її території, зважаючи на ресурсний потенціал, збалансованість та динаміку розвитку; створення внутрішнього імунітету та зовнішньої захищеності від дестабілізаційних впливів; конкурентоспроможність країни на світових ринках, об'єктів і територій на внутрішньому ринку та стійкості фінансового становища; забезпечення належних умов життя та стійкого розвитку особистості, збереження екології. Загальною умовою вирішення проблем економічної безпеки за кожним з цих напрямів є наявність ресурсів для розширеного відтворення економічного потенціалу. Таке визначення суті поняття «економічна безпека держави» вважаємо найбільш повним і комплексним. Воно також може бути методичною основою для визначення місця і ролі у ній економічної безпеки підприємництва.

Необхідно визнати, що в умовах глобалізації світової

економіки, вступу країни до міжнародних інтеграційних об'єднань об'єктивно формується вищий рівень системи управління економічною безпекою держави. Йдеться про світову економічну систему, в межах якої захищеність економічних інтересів країни визначається рівнем розвитку національної економіки, її конкурентоспроможності на світовому ринку, внеском у світове господарство.

Кожен вищий рівень системи управління економічною безпекою держави має формувати сприятливі засади та передумови забезпечення захищеності компонент і функціональних складників об'єкта економічної безпеки нижчого рівня. Таку думку висловлює Т. Гладченко [6,с.5-7], яка обґрунтовує не лише доцільність виокремлення таких рівнів економічної безпеки як рівень держави, регіону, галузі, підприємства, людини, але й вважає це об'єктивною передумовою вивчення категорії «економічна безпека підприємництва». Уточненням цього може бути розгляд економічної безпеки підприємницької діяльності безпосередньо на кожному з цих рівнів ієрархії управління економікою. На основі узагальнення, на рис. 1.1 наведено авторський погляд на ієрархічну декомпозицію багаторівневої системи економічної безпеки держави на окремі рівні з їх функціональними складниками, а також місце економічної безпеки підприємництва в ній.

Економічна безпека підприємництва відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки національної економіки і є передумовою її стабільного розвитку. Існує взаємозалежність між розвитком підприємництва та забезпеченням таких функціональних складників безпеки держави, як: фінансовий, соціальний, технологічний, продовольчий, зовнішньоекономічний, демографічний, енергетичний та екологічний. Усвідомлення місця економічної безпеки підприємництва у системі безпеки національної економіки дозволяє більш детально підійти до обґрунтування змісту цієї економічної категорії.

Рис. 1.1. Економічна безпека підприємництва у багаторівневій системі безпеки національної економіки (складено автором)

Причому варто зазначити, що незважаючи на невелику

кількість праць, присвячених дослідженню проблеми економічної безпеки підприємництва, окремі спроби узагальнення концептуальних засад суті цього поняття у вітчизняній економічній літературі зустрічаються доволі часто. Проте, вони більшою мірою стосуються процесів забезпечення економічної безпеки первинної ланки економіки – на мікрорівні ієрархії управління. Більше того, відсутність єдиного понятійного апарату, недостатня вивченість проблеми зміцнення економічної безпеки підприємництва як сектора економіки значно перешкоджають формуванню повноцінної теоретичної, а в подальшому прикладної бази дослідження проблематики економічної безпеки у науковій думці [7].

Удосконалення сутнісних характеристик поняття економічної безпеки підприємництва потребує розмежування суті категорій «економічна безпека» підприємства, підприємницької діяльності та підприємництва як сектора економіки.

Цьому сприяє аналіз еволюції теоретичних поглядів на суть поняття економічної безпеки підприємництва та ролі, яку вона відіграє в системі національної безпеки. Зокрема, досвід розвитку багатьох країн і світового господарства загалом свідчить, що на різних етапах економічного розвитку та участі країни у системі міжнародної економічної безпеки органами державного управління не однаковою мірою визнається значення економічної безпеки підприємства у системі безпеки держави(таблиця 1.1).

Для розмежування категорій «економічна безпека підприємства», «економічна безпека підприємництва» та «економічна безпека підприємницької діяльності» необхідно звернутись до Господарського Кодексу України, згідно з яким підприємством є самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування (або іншими суб'єктами) для задоволення суспільних та особистих потреб через систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної,

торговельної, іншої господарської діяльності [8].

Оскільки підприємством є суб'єкт, який являє собою певну економічну систему, характеризується виробничо-технічною, економічною та організаційною єдністю та у вартісному вираженні може бути оцінений як сукупність його матеріальних і нематеріальних ресурсів.

Таблиця 1.1

**Визначальні етапи еволюції поняття «економічна безпека» та місце економічної безпеки підприємництва в системі безпеки світової та національної економіки
(складено автором)**

Назва етапу	Мета етапу	Місце (характеристика) економічної безпеки підприємництва
Прийняття першого нормативно-правового акту з питань безпеки - закону «Про національну безпеку» (США, 1934 р.) та створення Федерального комітету з економічної безпеки	Збереження економічної самостійності країни; підвищення рівня якості життя населення через забезпечення економічної безпеки громадян та держави загалом	Питання забезпечення економічної безпеки підприємництва не виокремлювалось; зводилось до забезпечення розвитку промисловості та створення належної кількості робочих місць для підвищення рівня зайнятості
Створення міжнародних асоціацій забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу (40-50 рр.)	Зміцнення безпеки світового господарства економіки та окремих держав через недопущення енергетичної кризи	Неопосередковано акцентувалась увага на забезпеченні економічної безпеки паливно-енергетичного комплексу (тобто економічної безпеки окремого важливого сектора економіки)
Прийняття країнами Західної Європи Стратегії економічного методу забезпечення національної безпеки	Розробка комплексу заходів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку економіки створенням механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам країнам Європи	Питання економічної безпеки підприємництва ототожнювались з потребою у його розвитку для дотримання принципу забезпечення соціально-економічних інтересів населення та працюючих
Декларування принципів міжнародної економічної безпеки ООН	Необхідність забезпечення комплексного підходу до вирішення багатьох взаємопов'язаних міжнародних проблем та стосунків (внаслідок об'єктивно існуючої залежності сучасного світу та науково-технічного розвитку)	Актуалізувалась потреба у формуванні безпечного міжнародного підприємницького середовища, у т.ч. через активізацію міжнародних господарських зв'язків підприємств на ґрунті рівноправності, взаємної поваги та вигоди, відсутності дискримінації

Зміна курсу країн колишнього Радянського Союзу на формування ринкової системи господарювання	Демократизація суспільства, подолання соціальної напруги, забезпечення політичних змін, становлення ринкової економіки, покращення рівня життя населення	Активізація державного сприяння розвитку підприємництва для подолання масового безробіття; формування та наповнення товарами і послугами споживчого ринку; забезпечення збереження економічної незалежності держави
Прийняття країнами колишнього Радянського Союзу державних нормативно-правових актів з питань забезпечення національної економічної безпеки	Формування механізму забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз	Визнається зв'язок (через сукупність відповідних показників) незадовільного стану розвитку підприємництва, а через нього – економіки та неналежного рівня економічної безпеки держави; запроваджуються заходи, спрямовані на обмеження втручання держави у діяльність економічних суб'єктів, та заходи неопосередкованого впливу на формування безпечного підприємницького середовища
Прийняття програмно-цільових документів з забезпечення економічної безпеки бізнесу (розвинені країни світу)	Формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на підприємницьку діяльність; забезпечення демократизації суспільства, поліпшення добробуту громадян, формування цивілізованого конкурентного середовища	Питання забезпечення економічної безпеки підприємництва визнається невід'ємною компонентою національної економічної безпеки та основою соціально-економічного зростання

Відповідно, найбільш повноцінним та прийнятним визначенням суті його економічної безпеки є такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується: найбільш ефективне використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування. Відповідно головною метою реалізації заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування його

стабільного та максимально ефективного функціонування, а завданнями такої роботи є: досягнення мети функціонування підприємства; забезпечення ефективного використання ресурсів; запобігання руйнівному впливу зовнішнього середовища; зміцнення фінансової стійкості і платоспроможності; охорона комерційної таємниці та інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна і капіталу.

Згідно з Господарським Кодексом України підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємствами) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Підприємницька діяльність характеризується такими ознаками: обов'язково ринкова діяльність; процес, спрямований на систематичне отримання прибутку; обов'язково законна діяльність. Окрім того, О. Маліновська та Р. Тринько [9,с.11-12] характеризують підприємництво як економічний ресурс підприємця з чотирма взаємопов'язаними функціями: поєднання ресурсів землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва товарів і послуг; самостійне ухвалення рішень у процесі підприємницької діяльності; новаторська функція та ризиковий характер діяльності.

Класик економічної думки Й. Шумпетер визначає такі риси підприємницької діяльності: реформування суспільного виробництва через використання нових ідей, винаходів або знаходження нових джерел сировини і енергії, ринків збуту та реалізації продукції [10].

З наведеного можна зробити висновок, що категорія економічної безпеки підприємницької діяльності є частиною поняття економічної безпеки підприємництва як сектора економіки. Вона відображає рівень захищеності і безпечності ведення підприємством новаторської господарської діяльності на відповідному ринку, пов'язаної із залученням ресурсів, ризиком, є закономірною та має на меті

систематичне отримання прибутку. Відповідно економічна безпека підприємницької діяльності стосується лише окремої діяльності підприємства, але разом з тим зрозуміло, що серед її загроз є втрата майна і ресурсів, які підприємство залучає до ведення цієї діяльності.

Наслідком узагальнення наведених міркувань є висновок про те, що економічна безпека підприємства є швидше «статичне» поняття (стосується існуючого стану матеріальних і нематеріальних ресурсів суб'єкта господарювання, їх фізичного захисту та ефективності використання), а економічна безпека підприємницької діяльності відображає рівень захищеності економічних інтересів підприємства в процесі здійснення ним цієї діяльності. Разом з тим, оскільки підприємницька діяльність є, як правило, невід'ємним напрямом діяльності підприємства, то її економічну безпеку необхідно розцінювати як невід'ємний внутрішній складник економічної безпеки первинної ланки економіки. Проте категорія «економічна безпека підприємства» є ширшою і відображає збереженість таких складників як майно підприємства, його потенціал, конкурентоспроможність тощо.

Разом з тим економічну безпеку підприємства (як сектора економіки) необхідно розглядати як ще ширшу (порівняно з економічною безпекою підприємства та підприємницької діяльності) економічну категорію, яка «увібрала в себе» попередні дві й базується на індикаторах рівня економічної безпеки на макрорівні ієрархії управління та показниках функціонування підприємства – суб'єкта підприємницької діяльності (як їх сукупності). Зазначені взаємообумовленість та рівень цих понять наведені на рис. 1.2.

Значним теоретичним досягненням у цьому напрямі є узагальнення суті поняття «економічна безпека підприємства (у секторі малих і середніх підприємств)», зроблене В. Волошином, який характеризує його як стан

системи регулювання, а також рівень розвитку підприємництва, за якого дотримуються гарантії захищеності життєво важливих інтересів окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від внутрішніх і зовнішніх загроз [11].

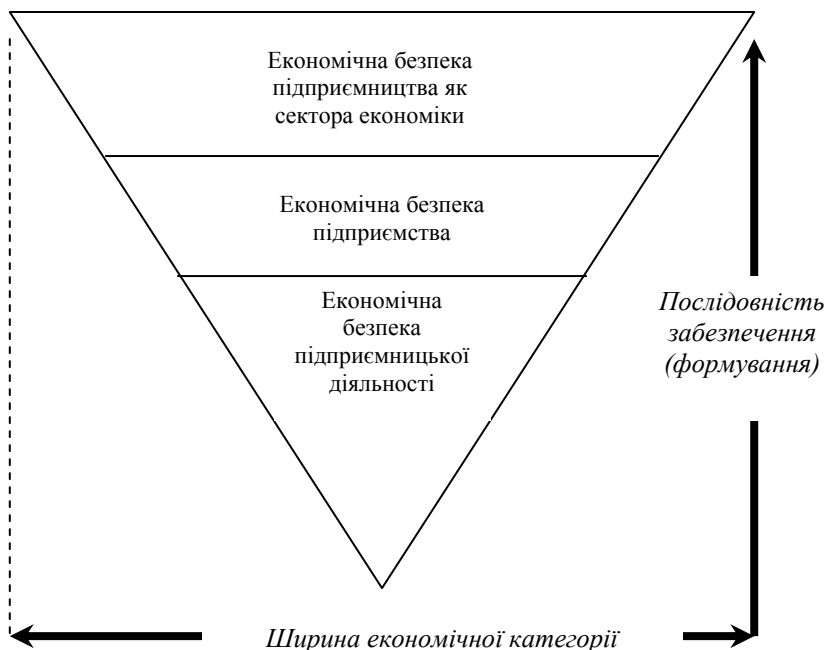

Рис. 1.2. Взаємообумовленість та рівень понять економічної безпеки підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва як сектора економіки (складено автором)

Він вважає, що рівень економічної безпеки підприємництва не можна оцінити певним статичним показником, оскільки він містить, як мінімум, три компоненти: 1) існуючий рівень економічної незалежності підприємств (щодо ресурсного забезпечення виробничо-господарської та фінансової діяльності, формування необхідної матеріально-технічної бази тощо); 2) ефективність функціонування; 3) здатність до подальшого

розвитку (збільшення обсягів та підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності, формування раціональної територіально-галузевої структури підприємництва; підвищення рівня конкурентоспроможності тощо).

Сутнісні характеристики категорій «економічна безпека» підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва як сектора економіки відображено на рис. 1.3.

Загальновідомо, що питання безпеки пов'язане із створенням механізму захисту її об'єкта від загроз щодо його цілісності в процесі функціонування, враховуючи прогнозування та здійснення заходів з відхилення існуючих і потенційних загроз. Тому об'єктивно доцільним у контексті вивчення поняття економічної безпеки підприємництва проводити діагностику та класифікацію його загроз. Насамперед загрози економічній безпеці підприємництва варто поділяти на внутрішні та зовнішні за джерелом виникнення небезпеки та можливістю її таргетування підприємством.

До зовнішніх загроз, як правило, відносять: необґрунтовані зміни у системі державного регулювання підприємницької та господарської діяльності; неефективну податкову та фінансово-кредитну політику, корупцію державної влади, кримінальні дії, законодавчу нестабільність; зміни у наддержавних угодах та вимогах, які стосуються суб'єктів підприємницької діяльності; негативні макроекономічні тенденції (інфляція, підвищення відсоткових ставок, зниження рівня ділової активності та купівельної спроможності населення, несприятлива кон'юнктура ринку); надмірну енергетичну залежність економіки; технологічну відсталість та прогресоване зношення матеріально-технічної бази; монополізацію економічних та політичних ресурсів; неефективність системи державного управління та її орієнтованість на обслуговування крупних промислово-фінансових груп і т.ін.

Категорія	Економічна безпека підприємницької діяльності	Економічна безпека суб'єкта господарювання	Економічна безпека підприємництва як сектора економіки
Рівень управління	<ul style="list-style-type: none"> структурний підрозділ підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> апарат стратегічного та оперативного управління підприємством 	<ul style="list-style-type: none"> органи державного управління
Масштаб категорії	<ul style="list-style-type: none"> ефективність функціонування підприємства, збереження його активів 	<ul style="list-style-type: none"> конкурентоспроможність підприємства, розвиток його ресурсного потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> формування раціональної галузевої структури економіки і забезпечення соціально-економічного зростання
Передумови дослідження	<ul style="list-style-type: none"> високий рівень ризику підприємницької діяльності; непередбачуваність змін зовнішнього середовища функціонування підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> об'єктивне бажання досягнення місії, мети та завдань функціонування підприємства та усунення загроз з боку зовнішнього і внутрішнього середовища 	<ul style="list-style-type: none"> недостатньо керований розвиток підприємництва у період трансформації економіки; неналежна роль підприємництва; недостатність конкурентного середовища, високий рівень «тінізації» і криміналізації бізнесу
Мета роботи із забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> бажання знизити рівень ризику підприємницької діяльності та забезпечити збереження майна, фінансових ресурсів підприємства; забезпечення належного рівня економічних та соціальних результатів 	<ul style="list-style-type: none"> гарантування стабільного та максимально ефективного функціонування підприємства і розвитку його потенціалу; забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринку; формування раціональної галузевої структури економіки; гарантування захищеності життєво важливих інтересів суб'єктів підприємництва від внутрішніх і зовнішніх загроз

Рис. 1.3. Сутнісні характеристики категорій «економічна безпека» підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва як сектора економіки (складено автором)

Зокрема, розгляд її за системним підходом з урахуванням сукупності взаємопов'язаних елементів системи (в якій зміна одного зачіпає інтереси інших та/чи усіх елементів системи) та частин; апарату управління та загальних механізмів прийняття рішень; спільної мети та завдань; підсистем. Причому системний підхід повинен містити визначення переліку суб'єктів, елементів та їх життєво важливих інтересів (мету системи)), функцій, засобів забезпечення інтересів суб'єктів системи та форм їх фінансування (рис. 1.4). Згідно із запропонованим підходом до розгляду категорії «економічна безпека підприємництва» до її внутрішніх загроз доцільно внести: настання небажаних змін параметрів, якостей чи властивостей на рівні особи чи підприємства; суттєве зниження рівня ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного забезпечення критичної маси підприємств; різке погіршення рівня конкурентоспроможності підприємств (у тому числі у галузево-територіальному аспекті); формування нерациональної та неефективної галузевої структури; спад виробництва (або критичне зниження питомої ваги) у базових галузях економіки і т.ін.

Необхідно також чітко визначати функції суб'єктів управління системою економічної безпеки підприємництва. Так до пріоритетних функцій органів державного управління відносимо: формування нормативно-правової бази, сприятливої для підприємництва; здійснення систематичних заходів соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру серед підприємців та населення; формування надійної системи судового та оперативного фізичного захисту громадян і підприємців; провадження ефективної податкової, фінансово-кредитної, інноваційно-інвестиційної та інших складників державної політики, які відповідають нормам досконалої регуляторної політики; ведення моніторингу рівня безпеки підприємництва; регулювання внутрішнього ринку, захист вітчизняних підприємств та забезпечення їх конкурентоспроможності.

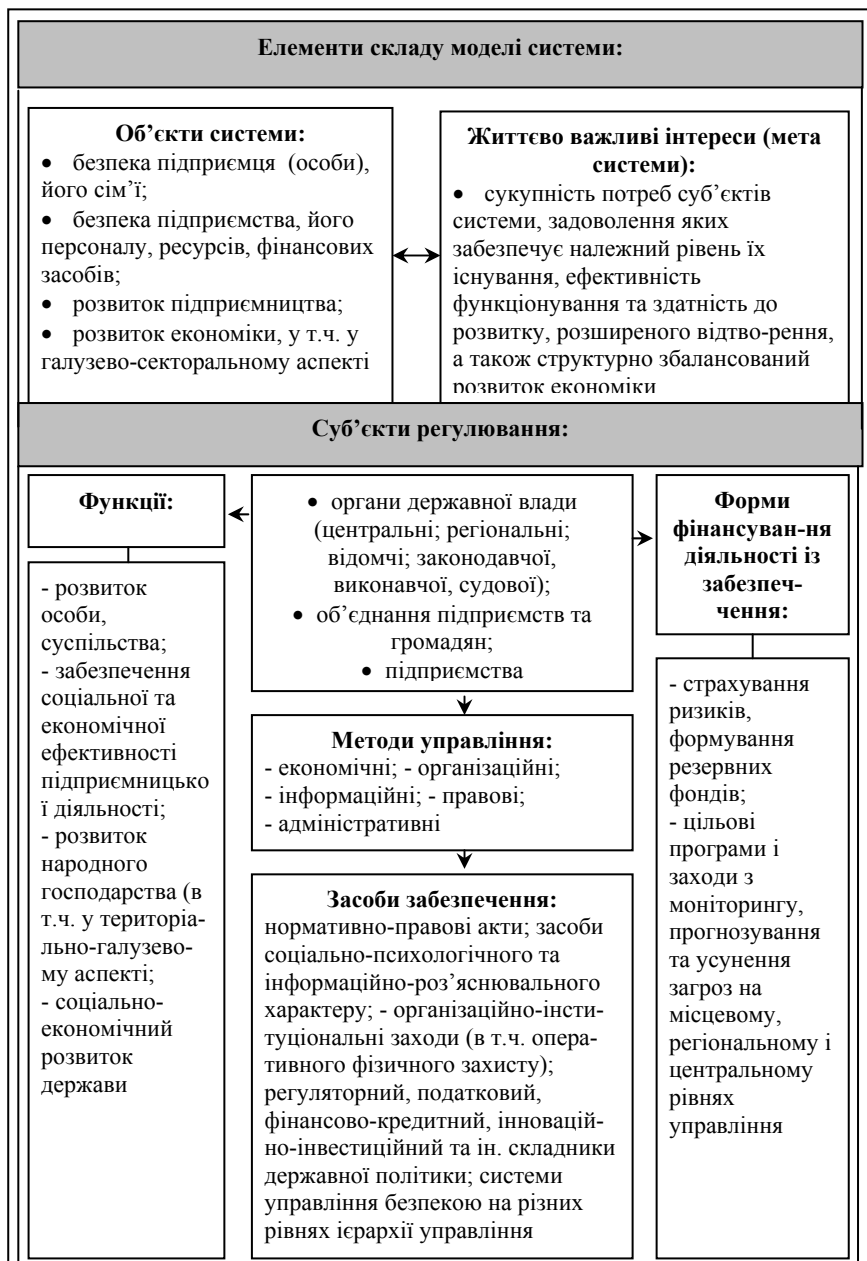

Рис. 1.4. Система економічної безпеки підприємництва (як сектора економіки) (складено автором)

Водночас пріоритетними функціями суб'єктів підприємницької діяльності в межах системи економічної безпеки підприємництва повинні стати: формування надійних механізмів забезпечення економічної безпеки підприємства на мікрорівні управління, а також забезпечення економічної ефективності діяльності, використання ресурсного забезпечення та суспільної праці.

Можливість появи економічних загроз і небезпек для підприємництва виникає, передусім, через конфлікт інтересів суб'єктів підприємництва середовища (а також засобів їх досягнення) і дії чинників зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування. Відповідно, неузгодженість інтересів може являти собою загрозу його розвитку.

Виявлення і вжиття заходів, спрямованих на запобігання загрозам економічної безпеки підприємництва, припускає аналіз гіпотетичного (прогнозованого) стану підприємницького середовища внаслідок виконання прийнятих раніше стратегічних економічних і науково-технічних рішень, загальних тенденцій і процесів, які стосуються потреби продукції і послуг, інвестицій і т. ін.

Перелік типів та видів загроз і небезпек функціонування як окремого підприємства, так і підприємницького середовища загалом визначається різноманіттям видів підприємств, їх організаційно-правових форм, сфер та напрямів діяльності. Тому усвідомленню сутнісних характеристик загроз і, як наслідок, виробленню управлінських рішень, спрямованих на їх локалізацію, сприятиме їх типологізація (рис. 1.5.1 та 1.5.2).

Варто зазначити, що у наукових працях [12,с.13-15] часто зустрічаються доволі схожі підходи до поділу ризиків функціонування підприємства чи їх сукупності. Відповідно, загальна (традиційна) класифікація загроз економічній безпеці підприємництва може здійснюватись за такими ознаками, як: спосіб впливу на об'єкт; масштаб збитків від дії загрози; мета загрози; сфера діяльності об'єкта та ін.

Рис. 1.5.1. Типологізація системних ризиків та загроз економічної безпеки підприємництва (складено автором)

Цей перелік складається також із внутрішніх та зовнішніх загроз. Окрім того, несприятливі чинники впливу та економічні загрози часто мають єдину генезу, відповідно їх можна класифікувати за ознаками масштабу прояву,

тривалості впливу тощо.

Рис. 1.5.2. Типологізація традиційних ризиків та загроз економічній безпеці підприємництва (складено автором)

Передусім доцільно розглядати ті сфери, в яких можуть виникати загрози економічній безпеці підприємництва, зокрема, за напрямками: виробничі, галузеві, політичні, економічні, фінансові, інноваційні та юридичні ризики. До виробничих (техніко-технологічних) можна віднести ризики, пов'язані з: ускладненням доступу

підприємств до господарських ресурсів, засобів праці та технології; критичним зношенням матеріально-технічної бази та неналежним її оновленням; втратою виробничих зв'язків; впровадженням конкурентами аналогічних техніки та технології; помилками під час формування техніко-технологічної політики.

Галузеві ризики більшою мірою є зовнішніми щодо системи економічної безпеки підприємництва. Вони характеризуються такими загрозами як: різке посилення рівня конкуренції; «старіння» та «спад» галузі (пов'язані з відповідною стадією її життєвого циклу), які супроводжуються зменшеннями попиту та місткості галузі; зниження рівня інвестиційної привабливості галузі тощо.

Політичні ризики певною мірою піддаються впливу з боку органів державного управління, проте часто завдають суттєвих збитків окремим суб'єктам господарської діяльності чи підприємству загалом. Більшою мірою вони пов'язані з надмірною політизацією дій представників органів державної влади та управління, відволіканням їх від виконання своїх функцій (чи бездіяльністю протягом періоду політичної кризи), що призводить до зволікання у вирішенні багатьох питань (в тому числі, щодо управління економічною безпекою бізнесу), відтермінуванням прийняття необхідних рішень, спрямованих на розвиток повноцінної інституціональної бази розвитку підприємництва та економіки загалом, «зтягуванням» процедур проходження дозвільних та погоджувальних рішень. Все це загалом знижує рівень ділової активності населення.

Економічні та фінансові ризики, як правило, зумовлені несприятливою кон'юнктурою ринку, що призводить до відхилення фінансово-економічних результатів функціонування підприємств від запланованих; неефективним фінансовим плануванням та управлінням активами; непродуманою маркетинговою політикою; недооцінкою фінансових ризиків; форс-мажорними

обставинами або навіть діями кримінального характеру.

До правових ризиків економічної безпеки підприємництва доцільно віднести недоліки у законодавстві та системі його реалізації, помилки через неналежний рівень кваліфікації працівників юридичної служби підприємств та/чи планування юридичного забезпечення їх діяльності; неефективне відстоювання інтересів підприємств у разі виникнення конфліктних ситуацій.

Загрози економічній безпеці підприємництва різняться не тільки за своїм змістом і виникненням, але і за частотою дії. У зв'язку з цим їх доцільно поділяти на: одноразові, які можуть виникати одноразово, проте діяти протягом тривалого періоду (або постійно) і чинити негативний вплив на життєво важливі характеристики підприємницького середовища (суттєва зміна законодавства країни, посилення конкуренції між виробниками однорідної продукції і т.ін.); багаторазові, які впливають на діяльність підприємства чи їх сукупності або стохастично, або з визначеним періодом виникнення (сезонні коливання попиту на продукцію, загрози стихійних лих, тимчасовий розрив відносин з постачальником або підрядником, нестабільність роботи дилерської мережі й т.ін.).

Класифікація загроз за рівнем прогнозованості (керованості) відображає можливість локалізації наслідків ризиків. На керовані загрози можна здійснювати прямий вплив з боку органів державного управління або апарату управління підприємством. Причому такий вплив може здійснюватись за результатами моніторингу економічної безпеки підприємництва і виражатись у комплексі стратегічних, тактичних і оперативних управлінських заходів та інституціональних перетворень. Непрогнозовані (некеровані) загрози не підлягають прямому впливу. Вони відображають загрози загального рівня розвитку ринкових відносин у країні, а тому органам державного управління обов'язково необхідно враховувати їх у своїй діяльності.

Прикладами некерованих загроз можуть виступати: монополізація економіки; захоплення частки ринку іноземними компаніями і транснаціональними корпораціями; динамічність зміни законодавства; високий рівень корупції і т.ін.

Окрім можливості прогнозування, доцільно здійснювати поділ загроз економічній безпеці підприємництва за такою класифікаційною ознакою, як можливість їх попередження органами державного управління. Відповідно частина загроз безпеці підприємництва може бути спрогнозованою, а реалізація адекватних превентивних заходів спроможна відхилити критичні негативні наслідки. Серед таких загроз більшість носять внутрішній характер та стосуються неналежного рівня професійної підготовленості управлінського персоналу підприємств, керівників органів державної влади, негативних кон'юктурних змін на ринку та в економіці, які лише зароджуються чи ще не набули рівня критичного руйнівного впливу на безпеку особи, суспільства, підприємства, галузі та економіки загалом.

До ризиків, які неможливо попередити, доцільно віднести такі фактори, які більшою мірою носять форсмажорний характер. Це несприятливі кліматичні умови для агропромислового комплексу; дія природних чинників на будівельний комплекс; військові, фізичні втручання; інші дії не передбачуваного та непереборного характеру. Для мінімізації їх негативного впливу необхідно здійснювати їх страхування.

До ризиків економічної безпеки підприємництва, які можна частково попередити, необхідно віднести серйозні системні загрози, які виникають (розвиваються) на основі об'єктивного нераціонального розвитку (спаду) економіки, галузевих змін (деформацій) та інших загальних макроекономічних параметрів. Докорінно змінити напрям розвитку явища важко, але органи державного управління можуть мінімізувати негативні наслідки таких ризиків для

економічної безпеки підприємництва.

Наведена класифікація відповідає доволі широкому характеру категорії «економічна безпека підприємництва». Вона відображає значну кількість факторів (загроз) впливу на неї і відповідно потребує комплексного підходу до діяльності, яка повинна проводитись для її зміцнення. Разом з тим до невід'ємних класифікаційних ознак досліджуваного поняття необхідно також віднести такі: за напрямом дії; за походженням та за характером і масштабами наслідків.

Відповідно до характеру системного розгляду категорії економічної безпеки підприємництва напрямами негативного впливу дії загроз є життєво важливі інтереси суб'єктів цієї системи. Це передусім права і здоров'я громадян, їх власність; інноваційний потенціал; виробничі, кластерні та коопераційні зв'язки; територіально-галузеві комплекси; порядок державного управління. Важливо зазначити, що групи інтересів суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва є взаємозалежними і взаємообумовленими. Так, якщо завдається шкода (чи створюється реальна загроза життю, здоров'ю, добробуту) окремій особі чи її сім'ї, то це дестимулює активізацію підприємницької діяльності, знижує рівень ділової активності населення країни; створює загрози підприємницькому середовищу (чи його окремій частині); призводить, як правило, до негативних соціальних наслідків (пов'язаних із зростанням соціальної напруги, безробіття, погіршенням рівня та якості життя населення і т.ін), тому зачіпає інтереси значної частини суспільства.

Як вже зазначалося, за походженням загрози економічній безпеці підприємництва доцільно поділяти на внутрішні (зумовлені недоліками функціонування системи економічної безпеки підприємництва) та зовнішні (обумовлені впливом чинників з-поза меж цієї системи і не зумовлених діями її суб'єктів). Проте варто зазначити, що внутрішні негативні прояви чи загрози можуть виникати на мікро- (рівень особи, підприємства), мезо- та макрорівнях

ієрархії управління економікою, бути спричиненими недосконалим державним управлінням. Водночас зовнішні загрози економічній безпеці підприємництва можуть бути проявом тіньового сектора ринку, зовнішніх ринків та інтеграційних дій, в яких беруть участь органи державного управління. Відмінність між внутрішніми та зовнішніми ризиками полягає у тому, чи зумовлені вони діями (бездіяльністю) суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва чи інституціями її зовнішнього середовища.

За такою класифікаційною ознакою, як вплив чинників економічної безпеки підприємництва необхідно розрізняти незначні ризики (які суттєво впливають на фінансові втрати окремого підприємства, галузі чи території держави, проте не критичної маси підприємств); допустимі (які зачіпають інтереси значної кількості підприємств); критичні (щодо інтересів кількості підприємств галузі, території та держави загалом); катастрофічні для соціально-економічного розвитку держави (які призводять до суттєвих структурних та галузевих деформацій економіки, спаду обсягів ВВП тощо).

Наведені типи загроз функціонуванню системи економічної безпеки підприємництва можна вважати традиційними (класичними). Разом з тим проблема зміцнення економічної безпеки підприємництва більшою мірою загострюються у періоди спаду економіки, сповільнення темпів розвитку підприємництва, зниження рівня якості життя населення, що є практично об'єктивними та невід'ємними процесами, характерними для трансформаційного періоду зміни системи державного устрою та/чи управління економікою. Зокрема, за умови ринкової трансформації економіки викладені вище ризики функціонування і розвитку підприємництва у поєднанні з іншими негативними проявами, гіпертрофованим розвитком суспільства та політико-економічного життя призводять до виникнення загроз, які чинять не лише негативний, а й часто непереборний вплив як на розвиток підприємництва, так і на

існування його як сфери діяльності загалом. Тому особливою є типологізація так званих «системних» ризиків в економічній безпеці підприємництва.

Зокрема, ці ризики пропонуємо класифікувати: за наслідками конфлікту інституційних інтересів; за формами нелегітимного формування власності; за формами корупційних дій в системі державного управління; за перешкодами легалізації тіньової економіки; за передумовами недобросовісної конкуренції; за негативними наслідками трансформації економіки.

На відміну від традиційних ризиків функціонування системи економічної безпеки підприємництва у період ринкової трансформації економіки з'являються об'єктивні загрози, існування яких деформує як економічні, так і психологічні передумови ведення підприємницької діяльності та конкурентне середовище загалом. Зокрема, такі ризики можуть бути зумовлені конфліктом інституційних інтересів (органів державного управління та представників підприємництва; представників влади та громадських і політичних об'єднань; підприємництва та суспільства, особи і т.ін.) у період переходу від однієї системи господарювання в державі до іншої. Разом зі зміною форм власності підприємств, суспільного устрою та системи державного управління під час перерозподілу власності за умови неналежного державного контролю об'єктивно виникають різні погляди на загальний спільний інтерес розвитку суспільства. У процесі формування ринкової системи господарювання знижується рівень монополізації державного управління, а в умовах об'єктивного значного збільшення кількості суб'єктів економічного та суспільно-політичного життя (що є характерним для відкритої економіки ринкового типу) особистісний інтерес часто становить основну мотивацію стосунків, формує орієнтири для учасників ринку. Внаслідок суперечки особистісного та загального суспільного інтересів виникає інституційний конфлікт, який призводить до виникнення таких системних

загроз існування підприємництва як сфери діяльності: формування олігархічних структур; монополізація економіки та суспільного життя; виникнення приватно-державного корпоратизму; надмірна політизація економіки. Більшість цих форм характеризується процесами зрощування капіталу та влади.

Внаслідок надання органами державного управління окремим суб'єктам господарської діяльності матеріально-правових преференцій спотворюється механізм функціонування здорового конкурентного середовища. Наслідком цього процесу часто стає формування гіпертрофованої форми одержавлення відтворювальних процесів, концентрація господарських та фінансових ресурсів у незначній кількості ринкових суб'єктів, що спотворює рівність умов конкуренції та формує непереборні перешкоди розвитку малого і середнього підприємництва як чинника демократизації суспільства, формування середнього класу, підвищення рівня життя населення. Утворення таких неофіційних об'єднань представників влади і бізнесу об'єктивно призводить до монополізації товарних ринків (або навіть секторів економіки) з усіма негативними проявами цього процесу - зниження рівня конкуренції на ринку, формування бар'єрів входження на ринок нових суб'єктів господарювання, підвищення рівня цін за умови збереження існуючих якісних параметрів продукції (послуг). Такі процеси можна спостерігати, наприклад, у сфері послуг (зокрема комунальних та споживчих). Причому особливо загрозливою для забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємництва є виникнення практики монополізації іноземним капіталом стратегічних сфер чи галузей вітчизняної економіки, що є наступною фазою тотальної монополізації після внутрішньої капіталізації.

Окрім монополізації економіки та розвитку олігархічних утворень в умовах переходу до ринкової системи господарювання та трансформації форм власності, часто виникають ризики, пов'язані з можливістю

нелегітимного, «непрозорого» формування власності, які у поєднанні з нестабільністю, відсутністю спланованої та обґрунтованої (за ресурсним забезпеченням), поетапної (з відповідним коригуванням) економічної політики держави значно перешкоджають подальшому розвитку підприємництва. Це створює передумови для формування системи господарювання, в якій ринкові інструменти діють недостатньо ефективно, не створюються прозорі та рівні для всіх суб'єктів господарювання правила економічної поведінки; не ефективно використовується ресурсний потенціал, не запроваджуються інноваційні та ресурсощадні технології; низьким є рівень адаптації національної економіки до умов глобалізації та відкритості. Необхідно зазначити, що основними напрямками (формами) нелегітимного формування права власності та відповідно системними ризиками щодо функціонування й розвитку підприємництва можуть бути: фіктивне банкрутство; «непрозора» приватизація; лобювання доступу до державних ресурсів; створення фіктивних підприємств і т.ін.

Негативними наслідками перерозподілу власності через процедуру банкрутства або створення фіктивних підприємств стає розсосередження власності, зниження рівня корпоративного контролю за державним та суспільним майном через перепродаж «спорідненим» структурам. Такі процедури часто використовуються для усунення конкурентів, ухилення від сплати податків чи боргових зобов'язань. Все це також посилює монополізацію суспільно-політичного та економічного життя.

Суттєвими системними загрозами щодо функціонування та розвитку підприємництва в умовах ринкової трансформації економіки є недостатній рівень сформованості конкурентного середовища, наявність проявів монополізму, що веде до створення нерівних умов функціонування на ринку (ведення конкурентної боротьби між окремо взятими суб'єктами підприємницької діяльності). Зазвичай така ситуація може бути виправлена за рахунок

ефективної антимонопольної політики органів державного управління. Проте за високого рівня корупції, в тому числі в системі державного управління, формуються такі системні ризики для економічної безпеки підприємництва, як сприяння афільованим структурам; кримінальне лобіювання; інвестування за рахунок державного бюджету; створення псевдопідприємств спорідненими особами до осіб представників органів державної влади та управління. Корупція часто призводить до криміналізації суспільства і економіки, що в подальшому створює передумови інституційного закріплення структур, які за допомогою корупційно-злочинних технологій замінюють органи державного управління в постачанні визначених послуг, або певним чином впливають на якісний зміст відповідних державних екстерналій.

Більше того, за умови нехтування розвитком цих негативних проявів зазначені технології та їх негативний вплив можуть суттєво посилюватись. Окрім підтримки трансакційних витрат виходу суб'єктів з тіньового сектора, застосування цих технологій об'єктивно перешкоджає переходу підприємств з тіньової економіки в легальну. Здійснення нелегальної діяльності, менший податковий тиск та тісний зв'язок з кримінальним світом дозволяють таким суб'єктам ринку просуватись на нові ринки. Це, в свою чергу, стає бар'єром для суб'єктів підприємницької діяльності, які ведуть конкурентну боротьбу на легітимних засадах у започаткуванні та/чи розвитку підприємницької діяльності.

Варто також зазначити, що поява тіньового сектора ринку часто є об'єктивно супутнім процесом в умовах трансформації економіки. Це пояснюється тим, що усунення тотальної монополізації суспільно-економічного життя призводить до кризи економіки, зменшення обсягів виробництва товарів і послуг, звуження споживчого ринку тощо. Відповідно в умовах ще не сформованого належного правового поля (в тому числі недостатнього рівня

обізнаності населення щодо правових засад ведення підприємницької діяльності) першими розпочинають ведення бізнесу приватні особи, які здійснюють таку діяльність без належної повноцінної державної реєстрації або з приховуванням справжніх обсягів господарської діяльності. Цьому сприяє також високий рівень податкового навантаження на підприємницьку діяльність, успадкований ще від командно-адміністративної системи державного управління. Тіньовий сектор ринку є вагомою перешкодою на шляху зміцнення економічної безпеки легального підприємництва та не може служити основою довгострокового належного економічного розвитку, не створює стійкі стимули для оновлення матеріально-технічної бази виробництва, накопичення капіталу, стає передумовою виникнення рейдерських дій та кримінальних посягань і т.ін.

Окрім того, перешкодами легалізації економіки часто стають: наявність трансакційних видатків у разі розриву нелегальних стосунків; збільшення обсягів та рівня видатків під час ведення легітимної підприємницької діяльності; ускладнення доступу суб'єктів господарської діяльності до дефіцитних державних та суспільних екстерналій тощо.

Існування цих перешкод (системних ризиків економічної безпеки підприємництва) призводить до посилення інституту приватно-державного корпоратизму, який одержує виняткові конкурентні переваги, у тому числі за рахунок зниження трансакційних витрат у напівлегальному секторі практично до нуля. Більше того, такі дії призводять до необхідності збільшення податкового навантаження на решту підприємств, зокрема на легальний сектор. За умови існування спрощеної системи оподаткування, звітності та обліку суб'єктів малого підприємництва надлишкове податкове навантаження поширюється на крупний легальний бізнес, для якого приховати свою діяльність від контролюючих органів практично неможливо.

Окрім функціонування підприємств у тіньовому секторі

ринку, частина суб'єктів господарювання може здійснювати зареєстровану підприємницьку діяльність, проте в умовах ще не сформованого належного рівня контролю та відповідальності в окремих суб'єктів підприємницької діяльності з'являється мотивація до здійснення дій, які характеризуються як недобросовісні щодо інших суб'єктів ринку (конкурентів, споживачів тощо). Такі дії не сприяють формуванню належного ринкового середовища, створюють передумови порушення продовольчого, екологічного та інших функціональних складників безпеки держави. У зв'язку з цим передумови, які ведуть до виникнення проявів недобросовісної конкуренції, також необхідно розцінювати як системні ризики існування підприємництва як такого. До чинників, які сприяють посиленню цих ризиків, можна віднести: незабезпеченість гарантій права власності; нестабільність «правил гри»; недосконалість податкової, фінансово-кредитної політики держави; наявність непрозорих відносин влади та бізнесу; афільованість управління підприємствами; відсутність належного розвиненого ринку продажу бізнесу і т.ін. Відсутність в умовах ринково-реформаційних перетворень достатньої, спрямованої на стимулювання підприємницької діяльності продуманої кредитної, податкової, інвестиційної політики держави не дозволяє повною мірою реалізувати потенційні можливості формування конкурентно-підприємницького середовища.

Відсутність стабільних умов ведення підприємницької діяльності обертається частими змінами пріоритетів економічної політики і законодавства, регулярною ротацією урядових команд, кожна з яких фактично «відміняє» рішення своїх попередників. Основи стабільності підриває складна система пільг, преференцій, державних дотацій, які за кожної зміни уряду піддаються модифікаціям і спрямуванню в інше русло. Це спотворює систему мотивації як підприємців, так і пересічних громадян до підприємництва, сприяє укоріненню в суспільстві правової культури такого типу економічного

порядку, який орієнтується на закриту конкуренцію і дозволяє досягати успіху особам, які вміють найкраще «обходити» закони чи мають добре налагоджені корупційні зв'язки з органами державного управління, а не тим, хто може найефективніше використувати обмежені економічні ресурси.

Існування кримінальних, рейдерських, дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності є прямою (фізичною) загрозою належного функціонування та відповідно економічної безпеки підприємництва. Причиною можливості існування цих загроз є, в тому числі, відсутність повноцінного правового та прозорого ринку купівлі / продажу бізнесу. Великі вітчизняні підприємства, як правило, не створюються, а купуються внаслідок роздержавлення чи вторинного перерозподілу роздержавленої власності, часто пов'язаного з не прозорими не ринковими діями зацікавлених сторін. Малий та середній бізнес із високим рівнем персоніфікації, суб'єктивними обмеженнями та обтяженнями (в т.ч. економічного або кримінального характеру), а також внаслідок відсутності офіційної, закріпленої у відповідних державних нормативно-правових актах системи щодо його придбання-продажу, фактично не має вторинного ринку його купівлі/продажу. Це стримує інвестиційну активність, сприяє зростанню протиправної діяльності, призводить до зниження рівня ліквідності малих та середніх підприємств, «замороження» вкладених у підприємства цього сектора економіки ресурсів, зниження рівня мотивації власників підприємств щодо капіталізації бізнесу та, часто, до економічно і організаційно не виправданого створення (реєстрації) нових юридичних осіб. Це ускладнює діяльність реєстраційних, податкових, правоохоронних та інших державних органів, формує «баласт» не діючих юридичних осіб і т.ін.

Викладене носить практично непереборний системний характер загрози не тільки розвитку, а й функціонуванню підприємництва. Окрім того, принципово важливим повинно

бути розуміння того, що заходи з підтримки інтересів учасників економічної діяльності не повинні бути інструментом лобіювання чи недобросовісної конкуренції, вони не повинні порушувати чи обмежувати чий-небудь права та можливості.

Узагальнюючи наведене, можна зробити висновок, що перехід від однієї системи державного управління до іншої супроводжується суттєвими кризами в економіці та суспільно-політичному житті, що часто руйнує сприятливі передумови для активізації підприємницької діяльності населення та розвитку підприємництва загалом. Проте окремі об'єктивно існуючі загрози та ризики, які з'являються у цей період, можуть чинити непереборні труднощі щодо становлення і розвитку підприємництва. До таких загроз доцільно віднести: спад виробництва; порушення виробничих і коопераційних зв'язків; дефіцит оборотного капіталу; зниження конкурентоспроможності великих підприємств, галузей та економіки загалом; зростання енергомісткості економіки; зниження платоспроможного попиту населення. Посилення цих загроз призводить до дестабілізації виробничих, коопераційних зв'язків, нестабільної ситуації на ринку збуту тощо, тобто є ризиками, які безпосередньо впливають на результати ефективності виробничо-господарської діяльності підприємництва.

Проведена класифікація ризиків дозволяє деталізувати види і джерела загроз, більш системно підходити до їх передбачення та прогнозування наслідків негативного впливу, визначати структуру ризиків, а також врахувати можливість появи системних ризиків підприємництва (які чинять загрозу не лише його розвитку, але й функціонуванню як сфери діяльності).

1.2. Методологія та методи оцінки економічної безпеки підприємництва на різних рівнях ієрархії управління економікою

Сучасна економічна література володіє широким арсеналом методів та методик дослідження складних економічних явищ, в тому числі економічної безпеки підприємництва. Разом з тим, враховуючи складність цієї економічної категорії, її залежність як від економічних, так і соціальних, політичних, історичних, технологічних, психологічних, релігійних та інших чинників розвитку суспільства, мета, завдання, принципи та показники безпеки підприємництва залежать від характеристики існуючої системи державного устрою, а також базуються на методичних підходах, методах та методології оцінки, які є прийнятними щодо її оцінювання (рис. 1.6).

В умовах глобалізації світової економіки значно зростає як перелік, так і рівень (за обсягами можливих втрат) ризиків фінансово-господарської діяльності підприємств, що, в свою чергу, посилює проблематику забезпечення стійкості (з економічного погляду) територіальних, регіональних та національної економічної системи загалом.

Економічна наука виробила низку концептуальних моделей економічної безпеки як національних, регіональних, так і економічних систем на мікрорівні ієрархії управління. Відомою є концепція економічної безпеки, заснована на ідеях і положеннях структурної жорсткості економічної системи, її керованості, високого рівня захищеності від зовнішніх ризиків та загроз. Об'єктом економічної безпеки такої теорії є захищеність ресурсного забезпечення, виробничих потужностей, стабільність та керованість економічної системи, засновані на жорсткому контролі та регламентації дій економічних суб'єктів. Зокрема, прикладом таких концептуальних положень була система забезпечення економічної безпеки Китаю та колишнього Радянського Союзу.

Концептуальні моделі економічної безпеки	
<p>Згідно з моделлю економічного устрою:</p> <ul style="list-style-type: none"> - заснована на структурній жорсткості економічної системи, її керованості, високому рівневі захищеності від зовнішніх ризиків; - структурної, функціональної варіативності як методу забезпечення конкурентоспроможності у просторі фінансового, трудового, товарного та іншого ринкового хаосу; - докорінної зміни системи господарювання, поєднання заходів забезпечення економічної стабільності, керованості та дозованого економічного ризику 	<p>Згідно з економічною політикою держав:</p> <ul style="list-style-type: none"> - американська (ліберальна); - німецька (неоліберальна); - шведська (соціально-демократична); - характерна для Англії, Франції, Італії, Австрії (європейсько-кейнсіанська); - японська (робиться наголос на внутрішній соціальній безпеці); - колишніх Радянського Союзу та Китаю (концентрований вираз системи безпеки соціалістичного суспільства)
Методичні підходи до оцінки економічної безпеки підприємництва	
<p>Традиційні, які базуються на оцінці ефективності та надійності функціонування первинної ланки економіки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - передбачають оцінку функціональних складників (показників) ефективності функціонування підприємства та захисту його майна і ресурсів; - на основі аналізу показників фінансової стійкості підприємства; - базуються на теоріях розпізнання кризових чи некризових станів підприємства в майбутньому; - методи прогнозування банкрутства 	<p>Нестандартні, які передбачають:</p> <ul style="list-style-type: none"> - співвідношення величини брутоінвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов економічної безпеки; - визначення ринкової вартості та економічної захищеності капіталу підприємства; - оцінка стану розвитку підприємництва, виявлення системних ризиків його розвитку; - визначення рівня криміналізації економіки; - оцінка рівня ризику господарської діяльності
Методи оцінки рівня економічної безпеки бізнесу	
<ul style="list-style-type: none"> - моніторингу основних соціально-економічних показників і співставлення їх з граничними значеннями; - методи експертної оцінки; - методи аналізу й обробки сценаріїв; - методи оптимізації; - теоретико-ігрові методи; - методи багатовимірного статистичного аналізу; - методи теорії штучних нейронних мереж 	
Методологія оцінки рівня економічної безпеки підприємництва	
<p>Поєднання підходів, методів та системи показників оцінки рівня економічної безпеки бізнесу</p>	

Рис. 1.6. Моделі та методи оцінки економічної безпеки підприємництва (складено автором)

Проте основним недоліком її побудови є закритість від зовнішніх ринків та міжнародної конкуренції, що об'єктивно призводить до послаблення конкурентоспроможності національних товаровиробників, зниження якості споживчих послуг всередині країни тощо.

Принципово відмінною моделлю забезпечення економічної безпеки (що, відповідно, потребує дотримання інших принципів забезпечення економічної безпеки кожного рівня ієрархії управління економікою, в тому числі, окремого суб'єкта господарської діяльності та навіть особи) є ринкова система господарювання, за якої в основу забезпечення економічної безпеки закладаються ідеї структурної, функціональної варіативності як методу забезпечення конкурентоспроможності у просторі фінансового, трудового, товарного та іншого ринкового хаосу [13,с.13-15]. Економічна безпека за такої моделі являє собою раціональну та обгрунтовану діалектичну єдність інноваційних, ризикових економічних дій в одних сегментах ринкових відносин і методів стабільного, технологізованого, прибуткового господарювання.

Доцільно зазначити, що в умовах переходу до ринкової системи господарювання, коли ще не забезпечено повноцінного ринкового саморегулювання економіки, не сформовано ресурсну базу економічного розвитку (що є характерним для України) прийнятним є обрання моделі нарощування потенціалу економічної безпеки країни (використовувались Німеччиною та Японією після Другої світової війни), зміст яких, як правило, зводиться до обгрунтування пріоритетів економічної політики держави в умовах обмеженості ресурсів.

Окрім того, відомими є такі моделі економічної безпеки:

- американська, яка базується на поєднанні зовнішньої та внутрішньої економічної безпеки, реалізація якої стає можливою внаслідок належного (інколи надлишкового) фінансового забезпечення, що дозволяє фінансувати засоби

та заходи захисту зон господарювання, які характеризуються підвищеним рівнем ризику, метою яких стає формування самодостатності та перспективної конкурентоспроможності;

- німецька модель передбачає здійснення дій, спрямованих на усунення перешкод повноцінної ринкової конкуренції, стимулювання малого бізнесу та зайнятості і за рахунок високого рівня конкурентоспроможності критичної маси суб'єктів господарської діяльності формування високого рівня економічної безпеки регіонів та держави; водночас соціальний складник економічної безпеки гарантується державою;

- європейсько-кейнсіанська модель передбачає забезпечення належного рівня економічної безпеки за рахунок значного посилення ролі державного сектора в економіці, через який забезпечується раціональний розподіл господарських ресурсів з одночасним контролем непередбачуваного впливу приватних економічних інтересів. Формування саме такої моделі безпеки видається найбільш доцільним для України в існуючих умовах соціально-економічного розвитку держави;

- шведська модель базується на пріоритеті забезпечення соціального складника економічної безпеки (значної урядової ролі у цьому процесі) за рахунок соціальних виплат, регулювання відносин зайнятості, політики доходів населення та рівня життя;

- японська, яка робить наголос на ефективному використанні національного менталітету і внутрішній соціальній безпеці, яка, в свою чергу, реалізується через суб'єкти підприємницької діяльності (як правило, корпорації та промислово-фінансові групи);

- моделі економічної безпеки новостворених держав чи таких, які здійснюють докорінну зміну системи господарювання. Така модель формується на поєднанні заходів забезпечення економічної стабільності, керованості та «дозованого» економічного ризику у сферах господарювання, які характеризуються існуючою та/чи

перспективною високою рентабельністю. Усвідомлення базових конфігурацій, мети, завдань та очікуваних результатів за такої економічної моделі має бути визнаним органами державного управління всіх рівнів. Причому метою державної політики за такої моделі визначимо раціональне використання обмежених господарських ресурсів, створення умов для розвитку інноваційних проектів, реалізації виробничого потенціалу з максимальною результативністю у мінімальні терміни.

Щодо підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємництва, то варто зазначити, що в економічній літературі містяться методичні підходи, які є схожими та взаємообумовленими, а також такі, що принципово різняться за способом та узагальненим показником оцінки її рівня. До першої групи віднесемо ті, які більшою мірою застосовуються для оцінки рівня економічної безпеки підприємства та стосуються розрахунку показників, які характеризують рівень прибутковості, ефективності використання ресурсів, фінансової стійкості, конкурентоспроможності первинної ланки економіки. Разом з тим методичні підходи цього напрямку можна екстраполювати на секторально-галузевий, а також мезо-та/чи макрорівень ієрархії управління економікою.

Так у роботі С. Покропивного [14] пропонується методика оцінки рівня економічної безпеки підприємства за допомогою інтегрального показника (I), що визначається за формулою:

$$I = \sum_{i=1}^n \lambda_i \cdot R_i, \quad (1.1)$$

де λ_i - коефіцієнт, що відображає значущість функціонального складника економічної безпеки;

R_i - величина часткового критерія за i -тим функціональним складником;

n - кількість функціональних складників економічної безпеки підприємства.

Значення окремих функціональних критеріїв

визначаються на основі співвідношення можливої величини збитку підприємства і суми витрат на реалізацію заходів, пов'язаних з його попередженням:

$$R_i = \frac{CZ_i}{Z_i}, \quad (1.2)$$

де CZ_i - сукупний збиток за i -тим функціональним складником економічної безпеки, грн;

Z_i - сумарні витрати на реалізацію заходів щодо попередження збитку за i -тим функціональним складником економічної безпеки, грн

Проте запропонований критерій може використовуватися тільки у випадку наявності кількісних оцінок збитку, пов'язаного із впливом загроз, а також величини витрат, необхідних для їхнього усунення. На нашу думку, наведена методика має недоліки, пов'язані з невідомим розподілом пріоритетів функціональних складників економічної безпеки як щодо різних суб'єктів господарювання, так і щодо специфіки у галузевому аспекті, а також з відсутністю рангової шкали загальних і часткових критеріїв.

Д. Ковальов та І. Плетнікова [15] для оцінки рівня економічної безпеки підприємства ($P_{еб}$) використовують функціональну залежність, яка базується на локальних функціях залежності рівня економічної безпеки від відповідних показників діяльності підприємств ($f(x_1), f(x_2), \dots, f(x_n)$) та коефіцієнтах, які відображають значущість кожного показника (a_1, a_2, \dots, a_i):

$$P_{еб} = a_1 \cdot f(x_1) + a_2 \cdot f(x_2) + \dots + a_i \cdot f(x_n), \quad (1.3)$$

де x_1, x_2, \dots, x_n - показники діяльності підприємства.

Разом з тим недоліками цього методу є відсутність обґрунтованих рекомендацій щодо формування системи оціночних показників та видів локальних функцій і т.ін.

С. Льяшенко [16,с.16-22] пропонує проводити оцінку економічної безпеки підприємства на основі аналізу його фінансової стійкості, рівень якої визначається за достатністю оборотних коштів (власних чи позичених) для здійснення

виробничо-господарської діяльності. Як оціночні показники науковець пропонує надлишок/нестачу власних оборотних коштів, необхідних для формування запасів і покриття витрат господарської діяльності, а також довго-, середньо- і короткострокових кредитів і позик. Ці показники характеризують п'ять рівнів фінансової безпеки: абсолютний (для функціонування підприємства достатньо власних оборотних коштів); нормальний (достатньо власних джерел формування запасів і покриття витрат); хиткий (власних оборотних коштів є недостатньо і залучаються середньо- і довгострокові позики та кредити); критичний (залучаються короткострокові кредити); кризовий (підприємства не можуть забезпечити фінансування діяльності ні власними, ні залученими коштами). Доповнюючи запропоновану С. Ільяшенко методику, можна внести до оцінки економічної безпеки підприємництва показники фінансової діяльності, які характеризують ділову активність і рентабельність суб'єктів підприємницької діяльності.

Коефіцієнти пріоритетності (K_i) кожної групи показників визначаються експертним методом діленням суми оцінок j -го експерта за i -тою групою показників (X_{ij}) на кількість експертів (n):

$$K_i = \frac{\sum_{j=1}^n X_{ij}}{n}, \quad (1.4)$$

Інтегральний показник рівня економічної безпеки підприємства визначають таким чином:

$$Q = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n S_{ij} K_i^Z K_{ij}^Z K_j^y, \quad (1.5)$$

де S_{ij} - індекс j -го показника в i -тій групі;
 K_i^Z - коефіцієнт значущості i -тої групи показників;
 K_{ij}^Z - коефіцієнт j -го показника в i -тій групі;
 K_j^y - коефіцієнт узгодження кількості показників для i -тої групи.

Недоліком описаного методу є відсутність градації значень інтегрального показника. Крім того, показники

повинні мати односпрямований характер, що значно ускладнює процес аналізу.

Для експрес-оцінки рівня економічної безпеки Ф. Євдокімов, О. Мізіна та О. Бородіна [17,с.6] пропонують використовувати бальні оцінки. В основі визначення рівня безпеки лежать граничні значення показників та їх рейтинг. Якщо значення показника є вищим від нормативного, йому присвоюють перший клас; нижче від нормативного, але вище за критичне – другий; нижче від критичного - третій. Для одержання узагальненої оцінки рівня безпеки може бути використаний весь перелік показників чи відібрані ті з них, які становлять найбільший інтерес для дослідження. Рейтинг показника визначається залежно від мети дослідження і важливості показника для обраного напрямку дослідження:

$$B = \sum_{i=1}^n P_i \cdot K_i, \quad (1.6)$$

де B - сума балів;

P_i - рейтинг i -го показника, $i = \overline{1, n}$;

K_i - клас i -го показника.

Пропонуючи аналогічний метод оцінювання рівня економічної безпеки підприємництва, Т. Гладченко [6,с.8-9] вважає за потрібне долучити необхідність диференціації таких розрахунків з урахуванням галузевої специфіки, форми власності підприємств, тривалості життєвого циклу їх функціонування та розмірів. З нашого погляду, ці доповнення є обґрунтованими, проте недостатніми. Наприклад, здійснюючи оцінку рівня економічної безпеки підприємництва, доцільно враховувати регіональну, субрегіональну та територіальну специфіку, оскільки різними є умови функціонування підприємств та рівень сформованості економіко-правового поля їх діяльності. Аналогічною неповнотою характеризується методика, запропонована В. Волошиним [11,с.43-46].

В арсеналі сучасної економічної науки є також методичні підходи щодо дослідження рівня економічної безпеки, які базуються на теоріях розпізнання кризових чи

некризових станів підприємства в майбутньому (пропонується розглядати методи прогнозування банкрутства). Тобто обґрунтовується перелік показників-індикаторів та їх критичні значення, за настання яких з'являється загроза банкрутства. Проте слабким місцем такого напряму дослідження є нерівномірність загрози банкрутства за різними показниками, а також відсутність обґрунтування оптимального об'єктивного та повноцінного переліку показників-індикаторів діагностики банкрутства.

Окрім того, дещо розконцентровано розглянутий методичний підхід наведені в економічній літературі не лише кількісні, а й якісні методи і моделі прогнозування банкрутства. Клас кількісних моделей формують: модель Z-рахунку Альтмана, двофакторна модель оцінки імовірності банкрутства Федотової, метод рейтингової оцінки Сайфуліна і Кадикова, R-модель прогнозу ризику банкрутства, модель Таффлера, шкала Вівера, модель Романа Ліса, модель Тішоу, модель Фулмера, модель Спрінгейта, узагальнена модель, побудована на основі дискримінантної функції. Позитивно, що ці моделі носять економетричний характер, проте ускладнює їх застосування значний обсяг ретроспективної інформації для одержання достовірних і якісних результатів прогнозування, а також перенесення структурних характеристик цих процесів на майбутнє, що не дозволяє точно відобразити нелінійний характер розвитку економічних систем в умовах високого рівня ризику. До класу якісних методів прогнозування банкрутства належать: метод В. Ковальова, метод Аргенті, метод Скоуна, методика компанії ERNST&WHINNEY [18].

Щодо групи нетрадиційних методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки, то найбільш прийнятними у контексті оцінювання економічної безпеки підприємництва є: оцінка рівня, яка базується на співвідношенні величини бруто-інвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки її умов; визначення ринкової вартості та економічної захищеності капіталу підприємства;

оцінка масштабів економічної злочинності та ін.

Методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, який передбачає оцінку співвідношення величини бруто-інвестицій і ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку передбачає співвідношення бруто-інвестиції підприємства в р. t (BI^t) та інвестицій в р. t , необхідних для забезпечення економічної безпеки ($I_{еб}^t$) [19]:

$$P_{еб} = \frac{BI^t}{I_{еб}^t}, \quad (1.7)$$

Чим ближче розрахований показник до одиниці, тим вищим є рівень економічної безпеки. Така оцінка може передбачати не лише розрахунок кількісного, а й якісного показника, а також виокремлює такі рівні економічної безпеки: підтримання, мінімальний, дуже низький, низький, середній, високий і дуже високий. Недоліком цієї методики, на наш погляд, є її статичність і, зокрема, те, що вона не передбачає оцінки ймовірності настання загроз фінансовій стійкості та економічній безпеці загалом.

Оцінка рівня економічної безпеки підприємства повинна полягати в періодичному аналізі широкого переліку факторів, які впливають на її рівень протягом тривалого періоду та постійного моніторингу невеликої кількості основних параметрів, які визначають захищеність підприємства у короткостроковому періоді. Такий методичний підхід обґрунтовує С. Міщенко [20,с.106-129]. Причому автор пропонує здійснювати оцінку інтегрального показника економічної безпеки з позиції ринкової вартості та економічної захищеності його капіталу:

$$\hat{A}_I = \hat{A}_{AAE} \times \hat{E}_1 \times \hat{E}_2 \times \hat{E}_3 \times \hat{E}_4, \quad (1.8)$$

де B_{II} – оціночна вартість підприємства з позиції економічної захищеності його капіталу, грн;

$B_{БАЛ}$ – скоригована середньорічна вартість майна підприємства, грн;

K_1 – темп зміни чистих активів;

K_2 – темп зміни рівня капіталізації прибутку (за цей

показник пропонується використовувати чистий прибуток або прибуток до оподаткування, або величину грошового потоку), який спрямовується на розвиток бізнесу здійсненням інвестиційної діяльності;

K_3 – темп зміни рівня ризику функціонування підприємства;

K_4 – темп зміни показника ліквідності балансу.

Таким чином, цільовою спрямованістю системи управління економічною безпекою підприємства є формування адаптивних реакцій на дію загроз у будь-якій сфері його життєдіяльності і, як наслідок, забезпечення стабільного і максимально ефективного функціонування та високого потенціалу розвитку в майбутньому. На нашу думку, цінність розрахунку показника оцінки вартості підприємства полягає в тому, що оцінюється не лише вартість матеріальних, але й нематеріальних активів, наприклад, таких як ділова репутація. Проте недоліком як цього, так і попереднього підходу є відсутність конкретних рекомендацій щодо загроз економічної безпеки, які існують чи очікують підприємство в перспективі.

У праці Т. Хайлової методичний підхід до визначення рівня економічної безпеки підприємництва ґрунтується на рівні економічної злочинності, причому як у системі державного управління, так і економічної злочинності як соціального явища [21, с.9-10]. Зрозуміло, що така методика теж характеризує рівень сформованості економіко-правового середовища на рівні держави чи регіону щодо ведення підприємницької діяльності, проте вона не розкриває повністю поняття економічної безпеки підприємництва, а лише окрему, хоч і вагому, його частину. Позитивно, що автор пропонує власний погляд на побудову ефективної системи оцінки та аналізу стану економічної безпеки підприємництва, суть якого полягає у створенні експертної системи її оцінки, яка ґрунтується на комплексному підході до всебічної експертизи ситуацій узгодження/конфлікту інтересів за участю суб'єктів підприємництва та органів

державного управління.

Враховуючи, що економічна безпека підприємництва значною мірою впливає на соціально-економічний розвиток держави та рівень життя її населення, здійснення моніторингу та методика оцінки її рівня мають враховувати існуючу в державі модель устрою і відповідно забезпечення її економічної безпеки, що визначає як мету, так і основні показники такої роботи, в тому числі на різних рівнях ієрархії управління. Разом з тим методологія дослідження категорії економічної безпеки підприємництва на макро- та мезорівнях ієрархії управління є недостатньою.

Для вимірювання стану економічної безпеки країни застосовують такі методи: моніторингу основних соціально-економічних показників і співставлення їх з граничними значеннями, що мають бути не менші за загальносвітові; експертної оцінки; аналізу й обробки сценаріїв; оптимізації; теоретико-ігрові; багатовимірною статистичного аналізу; теорії штучних нейронних мереж [22,с.43-46]. Більшість з них можуть бути застосованими для оцінювання рівня економічної безпеки підприємництва не лише на макро-, але й мезорівні ієрархії управління економікою. Зокрема, моніторинг основних соціально-економічних показників передбачає збір інформації за переліком показників, які можуть бути використані під час дослідження економічної безпеки підприємства. В. Волошин пропонує внести до них показники ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу та праці і його відповідності рівню в найбільш розвинутих і передових країнах, а також рівню, за якого загрози зовнішнього та внутрішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету, незалежності і можливості протистояння зовнішнім загрозам. Відповідно це показники: рівня забезпеченості підприємств ресурсним, науковим і виробничо-технічним потенціалом; ресурсозброєність виробництва; зношеності матеріально-

технічної бази; ліквідності та платоспроможності; рівня злочинності щодо суб'єктів підприємництва; рівня сформованості системи забезпечення належного рівня комерційної таємниці та фізичної безпеки майна і персоналу суб'єктів підприємницької діяльності; ефективності фінансово-господарської діяльності; часток прибуткових та діючих підприємств; рівня ефективності використання суб'єктами підприємницької діяльності ресурсного забезпечення; витратомісткості виробництва; конкурентоспроможності продукції (послуг); динаміки обсягів господарської діяльності та кількості діючих суб'єктів господарювання; галузевої структури та динаміки обсягів виробництва і реалізації продукції у базових галузях економіки; рівня інвестиційної та інноваційної активності; динаміка експортного потенціалу економіки; стабільності законодавства у сфері підприємництва, динаміки кількості дискримінаційних дій з боку адміністративних органів державної влади щодо суб'єктів підприємницької діяльності, рівня розвитку інфраструктури підтримки та безпеки підприємництва.

Незважаючи на доволі широкий перелік методів дослідження економічної безпеки підприємництва загалом, існує специфіка та доцільність їх застосування під час вивчення цієї категорії на різних рівнях ієрархії управління економікою, яку в узагальненому вигляді наведено в таблиці 1.2.

Так, експертні методи під час оцінки рівня економічної безпеки підприємництва доцільно використовувати з метою врахування показників, за якими можна більшою мірою робити якісні висновки, а також для отримання інтегральної оцінки різнорозмірних показників (через обґрунтування коефіцієнтів вагомості окремих часткових функціональних складових безпеки), які використовуються в інтегральній оцінці.

Така оцінка проводиться шляхом формування рейтингів країн за рівнем сформованості сприятливого економічного

середовища для ведення підприємницької діяльності (наприклад, рейтинг країн Світового банку [23]).

Таблиця 1.2

Особливості застосування методів оцінки рівня економічної безпеки підприємництва на різних рівнях ієрархії управління економікою

Метод дослідження	Особливості (доцільність) застосування		
	на макрорівні	на мезорівні	на мікрорівні
Моніторинг соціально-економічних показників	Аналіз показників ділової активності населення, ставлення до підприємницької діяльності, розвитку підприємництва	Оцінка показників розвитку підприємництва за регіонами країни та у територіально-галузевому аспекті	Аналіз обсягів господарської діяльності підприємства, її ефективності, зокрема з погляду рівня задоволення попиту споживачів
Експертної оцінки	Виявлення якісних характеристик рівня економічної безпеки; коефіцієнтів вагомості показників; формування рейтингу країн за рівнем економічної безпеки бізнесу	Ранжування регіонів за рівнем сприятливості середовища для ведення підприємницької діяльності; оцінка якісних характеристик економічної безпеки бізнесу	Визначення вагомості функціональних складників; експертне оцінювання конкурентних позицій, життєздатності підприємства
Аналізу й обробки сценаріїв	Прогнозування ефективності рішень органів державного управління з погляду впливу на економічну безпеку бізнесу	Моделювання впливу рішень місцевих органів державного управління на розвиток підприємництва регіону та зміцнення його економічної безпеки	Обґрунтування оптимального співвідношення ресурсного забезпечення та потенціалу для досягнення належної життєздатності та фінансової стійкості підприємства
Оптимізації	Розробка багатокритеріальної оптимізаційної моделі вироблення оптимального з погляду економічної безпеки бізнесу із значної сукупності рішень органів державного управління	Моделювання найбільш оптимального та раціонального рішення органів влади щодо галузево-територіального розвитку бізнесу з метою забезпечення його економічної безпеки	Обґрунтування найбільш оптимального співвідношення ресурсного забезпечення та потенціалу для максимізації прибутку, обсягів господарської діяльності, мінімізації витрат тощо
Теоретико-ігрові	Моделювання в ігровій формі впливу конфліктних та діалектичних рішень органів державного управління на рівень економічної безпеки підприємництва	Прогнозування (в ігровій формі) багатосторонніх та різнохарактерних заходів органів влади з метою забезпечення розвитку підприємництва у регіоні та належного рівня його економічної безпеки	Визначення наслідків варіантів розвитку підприємства у непередбачуваному та мінливому зовнішньому середовищі та використання ним ресурсного забезпечення на його життєздатність та ефективність функціонування

Багато-вимірний статистичний аналіз	Визначення кореляційної, регресійної залежності між показниками соціально-економічного розвитку та рівнем економічної безпеки підприємництва; екстраполяція тенденцій їх розвитку на майбутнє	Групування регіонів країни та галузей (секторів економіки), окремих територій за рівнем економічної безпеки бізнесу	Визначення залежності між показниками функціонування підприємства та рівнем його економічної безпеки; прогнозування тенденцій розвитку вагомих показників функціонування підприємства
Теорії штучних нейронних мереж	Моделювання складних нелінійних залежностей економічної безпеки підприємництва та різнохарактерних показників соціального, економічного, історичного розвитку тощо	Моделювання складних залежностей економічної безпеки бізнесу та ресурсного потенціалу регіону тощо	Виявлення складних нелінійних залежностей економічної безпеки підприємства та показників зовнішнього середовища його функціонування

Експертні оцінки можуть використовуватись для формування рейтингу регіонів країни за рівнем економічно безпечного з погляду ведення підприємницької діяльності середовища. На рівні окремого суб'єкта господарської діяльності експертні оцінки доцільно використовувати для визначення рівня вагомості компонент економічної безпеки, визначення рівня конкурентоспроможності продукції (послуг) та/чи життєздатності підприємства загалом.

Метод аналізу і обробки сценаріїв дозволяє проводити багатоваріантний ситуаційний аналіз системи економічної безпеки підприємництва на основі прогнозування ймовірних варіантів розвитку ситуації.

Доцільно здійснювати розрахунки в межах цього методу з використанням засобів економіко-математичного моделювання. Необхідно зазначити, що застосування цього методу дозволяє прогнозувати ефективність та наслідки впливу рішень органів державного управління, приймати найбільш оптимальні з можливих рішень.

Метод оптимізації використовується в аналітичному

опису досліджуваних процесів, для синтезу одного з обраних критеріїв безпеки підприємництва. На мікрорівні ієрархії управління застосування цього методу передбачає формування (з використанням методів економіко-математичного моделювання) такого варіанта розвитку подій (поєднання ресурсного забезпечення та напрямів і умов його використання), за якого досягається найбільш бажаний результат за тим критерієм економічної безпеки підприємництва, який обрано.

Теоретико-ігрові методи використовуються для аналізу багатосторонніх конфліктних ситуацій з урахуванням їх взаємовпливу. За використання цього методу оцінки рівня економічної безпеки підприємництва реальні очікувані процеси та їх розвиток моделюються в ігровій формі.

Методи багатовимірного статистичного аналізу (кореляційний, регресійний, коінтеграційний, компонентний, факторний, кластерний, аналіз часових рядів та ін.) дозволяють обчислювати характеристики динаміки розвитку показників економічної безпеки підприємництва, які ґрунтуються на закономірностях зміни статистичних даних в минулому та екстраполяції тенденцій їх змін на майбутнє. На наш погляд, обрання цих методів основою методологічного забезпечення роботи з оцінки рівня економічної безпеки підприємництва є чи не найбільш прийнятним та доцільним. Така думка ґрунтується на тому, що категорія економічної безпеки підприємництва є поліфакторною (залежить від значної кількості чинників та їх груп), розвивається в історичному аспекті, залежить як від кількісних, так і якісних факторів, а також непорівнюваних між собою показників.

Враховуючи значні можливості щодо моделювання складних нелінійних залежностей та подолання проблеми різнорозмірності під час оцінки рівня економічної безпеки підприємства, доцільно використовувати методи теорії штучних нейронних мереж.

Варто зазначити, що під час оцінки рівня економічної безпеки підприємства доцільно застосовувати як класичні,

так і сучасні методи – евристичного та ситуаційного, компаративного політичного і економічного аналізу, логіко-структурного моделювання, стратегічного аналізу і прогнозування. Проте ці методи є швидше доповненням до базових (наведених вище). Так методи евристичного та ситуаційного, компаративного політичного і економічного аналізу варто застосовувати для узагальнення результатів моніторингу соціально-економічних показників; методи логіко-структурного моделювання, стратегічного аналізу і прогнозування дозволяють узагальнити результати методів експертних оцінювань, багатовимірних статистичних досліджень у вигляді, наприклад, документів програмно-цільового характеру.

Проведений аналіз методичного забезпечення оцінювання рівня економічної безпеки підприємництва виявив існування значної кількості методичних розробок, пов'язаних з формуванням комплексу моделей, підходів, методів та безпосередньо методології її оцінки. Зокрема, наведені в економічній літературі методи характеризуються такими недоліками: не враховують одночасно внутрішніх та зовнішніх загроз; недостатньо повно висвітлюють процедури вибору найбільш значущих показників безпеки, питання формування нормованої комплексної оцінки рівня економічної безпеки, діагностики загроз; не прогнозують ймовірність настання загроз та рівня життєздатності підприємства; стосуються оцінки рівня безпеки розрізнено на різних рівнях ієрархії управління.

Виходячи з передумов та/чи недоліків застосування моделей і методів оцінки рівня економічної безпеки підприємництва необхідно зробити такі висновки та узагальнення. В умовах ринкової трансформації економіки модель зміцнення економічної безпеки (на всіх рівнях ієрархії управління) варто формувати на засадах забезпечення нарощування потенціалу економічної безпеки, обґрунтування пріоритетів економічного розвитку в умовах обмеженості ресурсів. Методичні підходи (засади) оцінки

рівня економічної безпеки підприємництва мають характеризувати існуючий її рівень, ймовірність настання небажаних загрозливих щодо життєздатності підприємства змін. Високий рівень економічної безпеки досягається лише за умови, що вся сукупність показників перебуває в межах допустимих значень, а безпосередньо оцінка має стосуватись репрезентативної частки суб'єктів підприємницької діяльності. Методологія оцінки рівня економічної безпеки підприємництва повинна охоплювати перелік критеріїв та індикаторів (з конкретними числовими пороговими значеннями), а також передбачати поєднання таких методів дослідження як моніторинг соціально-економічних показників, експертної оцінки, багатовимірного статистичного аналізу. У спеціальних дослідженнях, які характеризуються галузевою, секторальною та/чи специфікою державного регулювання відповідного виду підприємницької діяльності, з метою отримання більш комплексного результату доцільно використовувати інші методи.

1.3. Світовий досвід забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності

Важливість вивчення теоретичних засад та розробка прикладних рекомендацій зі зміцнення економічної безпеки підприємництва в нових країнах з ринковою економікою, як правило, зумовлена призупиненням темпів розвитку малого і середнього бізнесу, зниженням рівня ділової активності населення, що не дозволяє поліпшити основні показники розвитку підприємництва, досягнути рівня розвинених держав, забезпечити належний та рівний доступ кожного громадянина до підприємницької діяльності. Відповідно необхідні проведення системно-структурного аналізу та імплементація позитивного світового досвіду забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності.

Разом з тим, варто зазначити, що в економічно розвинених державах світу більше приділяється увага питанням розробки теоретико-прикладних засад розвитку підприємництва, формуванню сприятливого економіко-правового середовища для ведення підприємницької діяльності. Натомість, питання, що стосуються забезпечення безпосередньо економічної безпеки підприємництва, актуальні в країнах, які докорінно змінюють систему державного устрою (зокрема, перебувають на стадії ринкової трансформації економіки) та/чи перебувають у кризовому стані (наприклад, у післявоєнний період, період гострих соціальних конфліктів чи економічних криз). Традиційні (характерні для економіки ринкового типу) дії органів державного управління є недостатніми для забезпечення належного регулювання ринку, не відповідають вимогам часу та не спроможні усувати вади перехідних етапів. В таких умовах суб'єкти підприємницької діяльності, виконуючи свою вагому соціальну та економічну місію у суспільстві, опиняються у ситуації неналежного рівня захищеності свого майна та інтересів від впливу чинників зовнішнього середовища та інколи навіть органів влади (державного контролю) тощо. Отже, проблема забезпечення економічної безпеки підприємництва набуває актуальності в умовах критичного зростання рівня ризику ведення бізнесу, недостатнього, неадекватного (щодо загострення умов функціонування підприємств) виконання органами влади своїх функцій. Проте світова практика (в тому числі країн, які пройшли період ринкової трансформації економіки та/чи успішно здійснюють економічні реформи) має позитивний досвід щодо забезпечення економічної безпеки бізнесу, формування сприятливих умов для підприємництва (навіть незважаючи на те, що у багатьох країнах, як правило, не розробляються цільові стратегічні планові документи щодо зміцнення економічної безпеки підприємств), національної, регіональної та галузевої економічної безпеки. Тому цей досвід являє собою значний інтерес як для розвитку системи

безпеки вітчизняних суб'єктів господарської діяльності, так і безпеки національної економіки загалом.

По-перше, уряди багатьох розвинених країн (в тому числі Японії, США [24]) офіційно (у програмних документах органів державного управління) визнають об'єктивне існування ризиків (навіть для конкурентоспроможних підприємств), пов'язаних з посиленням агресивності ринкового середовища та загостренням конкуренції у різних сферах діяльності на внутрішньому і світовому ринках. Це вимагає спеціальних організаційних та ресурсних заходів підтримки та забезпечення стійкості підприємств, зокрема, сектора малого і середнього підприємництва в цих екстремальних ситуаціях. Уряд Японії визнає, що в умовах глобалізації економіки, швидких та масштабних змін саме підприємства цього сектора економіки більшою мірою, ніж великі потребують допомоги та державної підтримки.

По-друге, усвідомлюючи об'єктивно вищий рівень вразливості підприємств сектора малого і середнього бізнесу, а також пряму залежність між сприяттям розвитку цього сектора економіки і діловою активністю населення, в економічно розвинутих країнах протягом останніх 15–20-ти років було знято більшість адміністративно-законодавчих обмежень, створено сприятливі фінансово-економічні та податкові стимули розвитку підприємництва. Все це та інші заходи органів державного управління сприяли активному розвитку малого і середнього бізнесу. Як наслідок, США, країни Західної Європи, Японія посідають сьогодні провідні позиції за рівнем розвитку підприємництва, показниками економічної безпеки бізнесу та високі місця у міжнародних рейтингах за рівнем сприятливості для підприємництва економіко-правового середовища.

По-третє, аналіз світового досвіду роботи у напрямі забезпечення економічної безпеки підприємництва, дозволив зробити викладені нижче висновки та узагальнення, які загалом є корисними у контексті удосконалення вітчизняної державної політики у цій сфері.

У країнах світу, які посідають провідні позиції у рейтингах за рівнем сприятливості економіко-правового середовища щодо ведення підприємництва створено та належно функціонують профільні державні органи (адміністрації) (досвід США, Японії та практично всіх країн ЄС). Більше того, за ними закріплено відповідне фінансування та повноваження щодо реалізації державної політики у сфері підтримки і забезпечення економічної безпеки підприємництва. Зазначені державні інституції виконують як стратегічні, так і оперативні функції, пов'язані з розробкою та реалізацією стратегічних і тактичних програм підтримки підприємництва і формування сприятливого середовища його функціонування; реалізацією заходів з адаптації підприємств (зокрема малого і середнього бізнесу) до умов конкурентної боротьби; розробкою секторально-територіальних програм розвитку бізнесу та забезпечення його економічної безпеки).

Позитивним є те, що крім моніторингу рівня розвитку підприємництва, розробки і реалізації пропозицій щодо удосконалення державного регулювання його розвитку, до переліку основних завдань органів державного управління входить:

1) розробка документів стратегічного планового характеру, а також операційних заходів щодо зміцнення економічної безпеки підприємництва (досвід Японії [24], в якій серед офіційно закріплених стратегічних планових документів, які систематично розробляє та реалізує Міністерство економіки, торгівлі та промисловості, передбачено документ під назвою «Підвищення стійкості підприємств сектора малого і середнього підприємництва та розвиток систем економічної безпеки підприємництва». Крім того, урядова стратегія посилення конкурентоспроможності Японської промисловості на світових ринках передбачає сім основних стратегічних напрямів її реалізації, серед яких п'ятий напрям стосується безпосередньо розвитку системи економічної безпеки бізнесу. До основних операційних

завдань стратегії внесено посилення фінансової підтримки, поліпшення умов створення нових підприємств, розвиток загальнонаціональної системи забезпечення економічної безпеки та ін. [25]). Особлива увага приділяється захисту підприємств, які здійснюють діяльність у несприятливих щодо ведення підприємницької діяльності зонах, інноваційних малих підприємств, функціонування яких пов'язане зі значними технічними та комерційними ризиками;

2) створення структурних підрозділів ведення політики у сфері економічної безпеки підприємництва за галузевотериторіальною ознакою (досвід США, де крім Адміністрації малого бізнесу питання забезпечення економічної безпеки підприємництва покладено на регіональні відділення Міністерства внутрішньої безпеки серед малих підприємств [26]);

3) здійснення систематичного моніторингу внутрішнього та зовнішнього ринків та розробка рекомендацій як для органів державного управління, так і безпосередньо підприємств щодо заходів, метою реалізації яких є посилення конкурентних позицій національних підприємств, захисту їх економічних інтересів (досвід США, Японії, Німеччини, Великобританії та Франції [27]). Причому така робота визнається економічною розвідкою, а її складники - макро- та мікроекономічна розвідки законодавчо закріплені. Для цього при Міністерствах торгівлі, енергетики, фінансів, сільського господарства, транспорту та праці, державному експортно-імпортному банку створено та постійно функціонують відповідні відділи; для такої роботи часто залучаються науково-дослідні інституції;

4) ведення роботи щодо зміцнення інституційної бази захисту права власності. Зокрема, у цьому напрямі країнами ЄС укладено спільну угоду з права інтелектуальної власності між органами влади, академічними і промисловими структурами та науково-дослідними установами. Існує угода про невиконання зобов'язань за таким договором, згідно з

яким всі учасники виконують умови договору доти, поки не реалізують мету створення спільних НДКР;

5) пошук та забезпечення джерел фінансування ризикового капіталу, в тому числі в інтересах інноваційної діяльності з метою підвищення рівня НДКР в довгостроковій перспективі (досвід країн ЄС). Це, як правило, фінансування інвестицій як у новостворені підприємства, так і високотехнологічні, а також у розвиток сектора динамічних високотехнологічних дослідницьких малих і середніх підприємств. Для забезпечення останнього ведеться робота у напрямі формування сприятливого макроекономічного клімату, стабільності фінансових ринків, податкового режиму та регулювання прав на інтелектуальну власність, сприяння функціонуванню і розвитку технологічних інкубаторів;

6) надання гарантій за інвестиціями в акціонерний капітал та гарантій за позиками підприємств. У багатьох розвинених державах світу вагомими елементами безпеки підприємництва є функціонування страхових і гарантійних фондів, кредитної кооперації, яка обслуговує клієнтів, традиційно не привабливих для комерційного банківського кредитування (практично вся сфера малого підприємництва) [28]. Особливо важливим сьогодні є фінансове забезпечення, попередження та мінімізація ризиків у сільськогосподарських товаровиробників та дрібних підприємств, які працюють у сільській місцевості, районних центрах та малих містах; страхування експортної та інноваційної діяльності підприємств;

7) здійснення роботи з планування життєвого циклу функціонування підприємств у різних галузях та сферах економіки та надання консультацій з питань забезпечення високої життєздатності підприємництва відповідно до їх життєвих циклів, ведення конкурентної боротьби та сприяння розвитку підприємництва у перспективних сферах (досвід Фінляндії [29]);

8) підтримка підприємств, які розпочинають діяльність

створенням фондів та механізмів фінансування різних етапів їх становлення (досвід практично всіх країн ЄС, Мексики [30]);

9) сприяння у формуванні мережі коопераційних та конкурентних зв'язків між малими та великими підприємствами для зміцнення конкурентних позицій сектора малого підприємництва; виконання ролі посередника щодо встановлення тіснішої кооперації між малими та іншими підприємствами на основі субпідрядних, контрактних, орендних відносин; забезпечення інформаційної підтримки та створення довідкової служби для проведення маркетингових досліджень ринків; пошук франчайзерів; допомога в організації виставок продукції (послуг) малих підприємств тощо.

Усвідомлюючи, що серед економічних ризиків функціонування підприємств, зокрема малого і середнього бізнесу, вагоме місце займають нелегітимні та/чи напівлегітимні дії з боку підприємств великого бізнесу, монополістів тощо, у таких країнах як Німеччина, Японія, США та інші законодавчо закріплені права та механізми реалізації прав підприємств у разі дискримінаційних дій щодо них. Вважаємо, що ця практика дозволяє удосконалити характеристики конкурентного середовища, що особливо важливо для країн, які перебувають на посттрансформаційному етапі розвитку економіки.

Лише після забезпечення первинних умов здорового конкурентного середовища заходи державного сприяння розвитку підприємництва можуть бути спрямовані на зміцнення конкурентоспроможності тих секторів, галузей чи територій, які володіють ресурсним потенціалом щодо розвитку (досвід США, Німеччини). Зокрема, політика національної економічної безпеки США ґрунтується на трьох «китах», одним з яких є підвищення рівня конкурентоспроможності американських товарів на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Діяльність органів державного управління у сфері

підтримки підприємництва у названих країнах є системною та спрямованою не лише на стимулювання підприємницької активності, підвищення рівня конкурентоспроможності пріоритетних сфер економічної діяльності, але й на зміцнення усіх аспектів життєдіяльності підприємств (досвід Франції).

Важливу роль щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва у розвинених країнах відіграє страхова сфера, яка виступає системотворчим чинником розвитку підприємництва і є вагомим джерелом венчурного капіталу. Основні потоки капіталу страхових компаній спрямовуються у галузі з високими темпами зростання. У розвитку страхової сфери є прихований резерв економічного сприяння підприємству (особливо малому та середньому, інноваційним проектам підприємств) та зміцненню економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. У стратегічних документах органів державного управління страхування розглядається як інституціональний чинник забезпечення національної конкурентоспроможності, стабільності і зміцнення економічної безпеки країни та сектора підприємництва; передбачені заходи щодо відновлення позицій держави як суб'єкта страхової діяльності та механізми сприяння входженню на ринок великих провідних іноземних страхових компаній.

У розвинених країнах страхова сфера бере участь у забезпеченні доступу підприємств до фінансово-кредитних ресурсів та конкурентних позицій на зовнішніх ринках. Одним з механізмів ефективного захисту майнових інтересів суб'єктів підприємницької діяльності - страхувальників у розвинених державах є створення страхових гарантійних фондів у формі неприбуткових державних чи комунальних організацій. Одночасно ці інституції відіграють роль додаткового елемента системи фінансово-кредитного сприяння розвитку підприємництва. Фінансові ресурси цих фондів формуються за рахунок обов'язкових відрахувань від сум, які надходять до страхових компаній від того, чи іншого

виду страхування. Управління фондами та прийняття рішень щодо переліку економічних ризиків суб'єктів підприємницької діяльності, які підлягають відшкодуванню, а також рішень щодо виплат страхових сум здійснюються страховою радою гарантійного фонду (сформованою представниками державних органів управління та органів місцевого самоврядування). Витрати на адміністрування діяльності гарантійних фондів покриваються за рахунок їх інвестиційної діяльності. Вагомою є роль страхових гарантійних фондів у зміцненні безпеки підприємницької діяльності (зокрема у секторі малого підприємництва) покриттям таких ризиків, як втрата прибутку, збитки від виробничих перерв, неплатежі контрагентів, неповернення кредиту чи позики, ризики, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю підприємств.

Механізм страхового гарантування використовується також для забезпечення економічної безпеки експортно орієнтованих підприємств. Особливої актуальності набуває це питання в умовах глобалізації світової економіки. У цьому напрямі значення страхового сектора полягає у забезпеченні страхування експортних кредитів, відповідальності товаровиробників за якість продукції, страхування вантажів та відповідальності вантажоперевізників, страхування юридичних витрат на розгляд претензій тощо. Поширеною є також практика існування державних експортних страхових компаній (або надання дозволу на цю діяльність на тендерних засадах недержавним страховим компаніям) та гарантійних страхових експортних фондів для формування механізмів зниження ризиків суб'єктів підприємницької діяльності під час здійснення експортних операцій та доступу на зовнішні ринки збуту.

Позитивним аспектом світового досвіду зміцнення економічної безпеки підприємництва вважаємо забезпечення ефективного захисту майнових інтересів підприємств-страхувальників запровадженням інституту обов'язкового державного страхового нагляду за діяльністю страхових

компаній (практика більшості країн Європи). Крім основних функцій – здійснення регулювання єдиного національного страхового ринку, встановлення загальних вимог до реєстрації та ліцензування, ведення методологічної діяльності у галузі страхування, функціями цього державного органу є: захист інтересів страхувальників (зокрема на випадок банкрутства страховиків); моніторинг формування розмірів тарифних ставок; аналіз рівня платоспроможності і фінансової стійкості страхових компаній.

У цьому контексті можна також зазначити активний розвиток інститутів ефективного саморегулювання страхової сфери. Вимоги СОТ та ЄС, принципи та стандарти Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю передбачають також створення і розвиток асоціативних об'єднань страхових компаній та страхових пулів (добровільних об'єднань страхових компаній), за яких страховики самостійно та на демократичних засадах встановлюють загальні «правила гри», затверджують проекти нормативних регуляторних документів щодо страхової сфери, координують здійснення процедур страхування, погоджують умови, тарифи, розміри комісійних виплат і т.ін., а також проводять єдину міжнародну політику. Створення страхових пулів сприяє збільшенню можливостей страхової сфери у прийнятті на страхування більш крупних ризиків суб'єктів підприємницької діяльності, а також підвищенні рівня відповідальності страховиків через можливість переходу погашення зобов'язання від одного учасника страхового пулу до іншого.

Суттєвою перевагою більшості розвинених держав і відповідно недоліком державної політики розвитку підприємництва в Україні, на нашу думку, необхідно визнати делегування цих повноважень більшою мірою на місцевий рівень. Місцеві органи державного управління об'єктивно спроможні більш ефективно проводити цю політику та забезпечувати найбільш раціональний розвиток

підприємництва, оскільки глибше усвідомлюють територіально-галузеву, історичну, ресурсну, технологічну специфіку розвитку бізнесу у регіоні. З огляду на це, у більшості економічно розвинених країн світу забезпечено раціональне розмежування функцій між центральними, регіональними і місцевими органами державної влади з делегуванням належних повноважень адміністративно-територіальним одиницям при збереженні за центральними органами влади координаційних функцій. Методологічною основою роботи із забезпечення економічної безпеки підприємництва в економічно розвинених державах є те, що місцеве самоврядування та підприємництво являють собою активні структурні елементи громадянського суспільства. Вони внесені в єдину систему цінностей і завдань громадянського суспільства, переслідуючи власні функції та завдання. Вони забезпечують процеси його розвитку.

Підприємництво як структурний елемент розвинутого громадянського суспільства концентрує в собі найбільш активні властивості суб'єктів економічного життя. Органи державного управління усіх рівнів усвідомлюють підприємництво не лише як механічну сукупність суб'єктів господарювання, сформованих в системі неполітичних і недержавних стосунків та інститутів суспільства, які формують його економічну основу та самокерівні компоненти (кооперації, асоціації, господарські корпорації і т.ін.), яка виражає різноманітні цінності, інтереси та потреби визначеного соціального прошарку людей, але й як економічне та соціальне явище у середовищі громадянського суспільства, орієнтоване на інноваційну діяльність, певного виду каталізатор економічного і соціального розвитку. За такого розуміння та гарантування його дотримання у суспільстві формуються ті базові засади та принципи, які не дозволяють виникати системним ризикам та перешкодам як розвитку, так і економічної безпеки підприємницької діяльності.

Крім того, підприємництво у державах з розвинутою

ринковою економікою відіграє значну соціальну та економічну роль, а також формує місцеві регуляторні механізми впливу на ринкове середовище, на створення оптимальних умов для власної діяльності і стосунків виробника та споживача. При цьому підприємництво є не лише громадянським супротивом політичному та організаційному втручанню держави в економічні стосунки, але й бере на себе відповідальність за дотримання державно-правових норм, які регулюють економічне життя суспільства, в тому числі у сфері соціально-трудоких відносин, виступаючи учасником процесів соціального партнерства. З огляду на наведене можна стверджувати, що як елементи громадянського суспільства місцеве самоврядування та підприємництво є носіями визначених інтересів та цінностей, суспільно значущих функцій. Вони взаємодіють між собою в межах певної території і мають значний вплив на хід економічного і соціального розвитку соціально-економічної системи.

Окремим інституційним засобом забезпечення економічної безпеки підприємництва в багатьох країнах світу виступає діяльність асоціативних і громадських підприємницьких організацій, зокрема, у напрямі гарантування фізичної та економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, поліпшення відносин з органами влади, участі у прийнятті рішень та розробці політики регулювання підприємництва. У країнах ЄС на державному рівні прийнято рішення, спрямовані на розширення спектра послуг у сферах регулювання незалежних недержавних інститутів, враховуючи оцінку власності, інспекцію та проведення досліджень ринку, захисту прав споживачів, охорони навколишнього середовища, техніки безпеки праці, охорони здоров'я, сертифікації та стандартизації товарів [31, с.3-16].

Для забезпечення демонополізації окремих видів діяльності та ринків, посилення рівня контролю та «прозорості» у регуляторній сфері у більшості розвинених

країн забезпечено участь громадських та асоціативних підприємницьких організацій у прийнятті рішень (та/чи здійсненні публічного контролю рішень) адміністративних органів влади визнанням на регіональному рівні принципів реалізації викладених функції, прирівнення прав та відповідальності представників бізнес-асоціацій, які входять у такі дорадчі органи, до рівня держслужбовців тощо. Це об'єктивно приводить до зниження рівня монополізму як в окремих сферах підприємницької діяльності, так і в прийнятті адміністративними органами влади своїх рішень; поліпшення конкурентного середовища; забезпечення рівного доступу всіх підприємств до місцевих ресурсів і формування системи «прозорих» взаємостосунків бізнесу та адміністративних органів влади; усунення суб'єктивних бар'єрів і пришвидшення проходження підприємствами дозвільних та погоджувальних процедур. Досвід реалізації такої практики сприяє розвитку громадянського суспільства, зниженню рівня залежності підприємств від рішень органів влади і відповідно зміцненню його економічної безпеки.

Необхідно зазначити, що імплементації позитивних аспектів проаналізованого досвіду зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні приділяється недостатня увага. Використання цих пропозицій на практиці дозволить значно удосконалити існуючі традиційні механізми державного сприяння розвитку підприємництва в Україні, а активізація роботи органів державного управління у цьому напрямі сприятиме зміцненню економічної безпеки вітчизняних підприємств та можливостей їх доступу до зовнішніх ринків, розвитку венчурних компаній тощо. Розвиток страхової сфери може також бути дієвим механізмом зниження ризиків вітчизняного соціального капіталу, зокрема, в системі міжнародних міграційних процесів.

Висновки до розділу

1. Економічна безпека підприємництва відіграє визначальну роль у зміцненні безпеки національної економіки та є передумовою її стабільного розвитку. Існує взаємозалежність між розвитком підприємництва та забезпеченням таких функціональних складників безпеки держави, як фінансовий, соціальний, технологічний, продовольчий, зовнішньоекономічний, демографічний, енергетичний та екологічний. Усвідомлення місця економічної безпеки підприємництва у системі безпеки національної економіки змушує більш ґрунтовно підійти до обґрунтування змісту цієї економічної категорії.

2. Поняття економічної безпеки підприємства, підприємницької діяльності та підприємництва (як сектора економіки) не є тотожними; категорія економічної безпеки підприємництва містить перші дві і ґрунтується на індикаторах рівня економічної безпеки на макрорівні ієрархії управління, а також показниках функціонування підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності (як їх сукупності). Економічну безпеку підприємництва необхідно розглядати за системним підходом, який передбачає наявність єдиної мети (захист життєво важливих інтересів суб'єктів системи, задоволення яких забезпечує належний рівень їх існування, ефективність функціонування та здатність до розвитку, розширеного відтворення, а також структурно збалансований розвиток економіки); суб'єктів регулювання, їх функцій, методів та засобів управління і форм фінансування роботи з їх забезпечення; елементів складу моделі системи.

3. Проблема зміцнення економічної безпеки підприємництва більшою мірою загострюється у період посттрансформаційного етапу розвитку економіки, для якого, як правило, характерні загрози і ризики, які чинять не лише негативний, а й часто непереборний вплив як на розвиток підприємництва як сфери діяльності, так і на його існування. Тому важливою є типологізація цих «системних» ризиків економічній безпеці підприємництва за наслідками

конфлікту інституційних інтересів; за формами нелегітимного формування власності; за формами корупційних дій в системі державного управління; за перешкодами легалізації тіньової економіки; за передумовами недобросовісної конкуренції; за негативними наслідками трансформації економіки.

4. В умовах формування ринкової економіки модель зміцнення економічної безпеки (на всіх рівнях ієрархії управління) варто удосконалювати на засадах забезпечення нарощування потенціалу економічної безпеки, обґрунтування пріоритетів економічного розвитку в умовах обмеженості ресурсів. Методики (засади) оцінки рівня економічної безпеки підприємництва мають характеризувати існуючий її стан, ймовірність настання небажаних загрозливих щодо життєздатності підприємництва змін. Високий рівень економічної безпеки досягається лише за умови, що вся сукупність показників перебуває в межах допустимих значень, а безпосередньо оцінка має стосуватись репрезентативної частки суб'єктів підприємницької діяльності. Методологія оцінки рівня економічної безпеки підприємництва повинна містити перелік критеріїв та індикаторів (з конкретними числовими пороговими значеннями), а також передбачати поєднання таких методів дослідження як моніторинг соціально-економічних показників, експертної оцінки, багатовимірного статистичного аналізу. У спеціальних дослідженнях, які характеризуються галузевою, секторальною та/чи специфікою державного регулювання відповідного виду підприємницької діяльності, з метою отримання більш комплексного результату доцільно використовувати інші методи досліджень.

5. Імплементация позитивних аспектів світового досвіду зміцнення економічної безпеки підприємництва дозволяє значно удосконалити традиційні механізми державного сприяння розвитку підприємництва і сприяє зміцненню економічної безпеки суб'єктів підприємництва, їх

можливостей щодо доступу до зовнішніх ринків, розвитку венчурних компаній та страхової сфери як дієвого механізму зниження ризиків підприємств, а також соціального капіталу, зокрема, в системі міжнародних міграційних процесів.

Література до розділу

1. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Стативи процесу забезпечення / Геннадій Адольфович Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.

2. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Ярослав Анатолійович Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 224 с.

3. Экономическая безопасность России : общ. курс : учеб. / Под ред. Вячеслава Константиновича Сенчагова. 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – С.72.

4. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : учеб. / Григорий Сергеевич Вечканов. – СПб. : Питер, 2007. – С.31-32.

5. Актуальные проблемы устойчивого развития : кол. моногр. / В. А. Акимов, Е. В. Бридун М. Ю. Ватагин и др. ; под общ. ред. И. В. Недина Е. И. Сухина. – К. : Знание Украины, 2003. – С.26-29.

6. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності : регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Таїсія Миколаївна Гладченко ; [Донецька держ. академія управління]. – Донецьк, 2004. – 20 с.

7. Алтухов Ю. И. Особенности обеспечения экономической безопасности предпринимательской деятельности на уровне региона : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Юрий Иванович Алтухов ; [Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина]. – Тамбов, 2004. – 132 с.

8. Господарський кодекс України; Господарський процесуальний кодекс України: офіційне видання станом на 01.07.2007 р. – К.: Ін Юре, 2007. – 320 с.

9. Тринько Р. І. Державне регулювання

підприємництва: теорія, методика, практика / Р. І. Тринько, О. Я. Маліновська. – Л. : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, Львів. держ. фін. акад. – 2007. – С.11-12.

10. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Йозеф Алоиз Шумпетер. – М. : Прогресс, 1983. – 454 с.

11. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – 196 с.

12. Третьякова Н. С. Разработка системы управления экономической безопасностью предприятий : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Наталья Сергеевна Третьякова ; [СПб. гос. инж.-экон. ун-т]. – СПб., 2003. – С. 29-31.

13. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України / Олександр Степанович Власюк // НІСД. – К. : Вид-во НІСД, 1998. – С.13-15.

14. Економіка підприємства : підруч. / М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін. ; за заг. ред. Сергія Федоровича Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 528 с.

15. Основы экономической безопасности : государство, регион, предприятие, личность : учеб.-практ. пособ. / Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова // Под ред. Евгения Александровича Олейникова. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

16. Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / Сергей Николаевич Ильяшенко // Науч. тр. ДонНТУ. – Донецк, 2002. – № 48. – С. 16-22.

17. Євдокимов Ф. І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Екон. пр.

ДонНТУ. – Сер. екон. – Вип. 47. – Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2002. – С. 6.

18. Банкрутство і санація підприємства : теорія і практика кризового управління / Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков та ін. ; за ред. О. В. Мозенкова. – Х. : Інжек, 2003. – 272 с.

19. Козаченко А. В. Методические основы оценки уровня экономической безопасности предприятия / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев // Региональные перспективы. - № 2-3 (9-10). – С. 104-106.

20. Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Сергей Николаевич Мищенко ; [Донской гос. техн. ун-т]. – Ростов н/Д : [б. и.], 2004. –С.106-129.

21. Хайлова Т. В. Формування державного механізму управління економічною безпекою підприємництва : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Тетяна Володимирівна Хайлова ; [Донецький держ. ун-т управління]. – Донецьк, 2004. – С.9-10.

22. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : моногр. / за ред. Валерія Михайловича Геєця. – Х. : Інжек, 2006. -С.43-46.

23. Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies / The International Bank of Reconstruction and Development

24. Інтернет-ресурс Міністерства економіки, торгівлі та промисловості Японії (www.meti.go.jp/english/other/METIntroduction/c10130ej.html).

25. Survey of current SME business conditions (<http://www.meti.go.jp/english/information/data/structuralreform/Fostering.html>).

26. Інтернет-ресурс «Информационная поддержка предпринимательства Сибири» (<http://www.infopps.ru>)

27. White paper on total ranking in IMD world

competitiveness (47 countries). Statistical survey on offices and corporations.

28. Интернет-ресурс Проекту «Програма захисту та представлення інтересів малого бізнесу в Росії» (http://www.react.ru/print/librery/5country_analys.pdf).

29. Интернет-ресурс Національного інституту системних досліджень проблем підприємництва Росії (http://www.nisse.ru/analitics.html?id=gp_usa - 102k).

30. Правительственная поддержка малых и средних предприятий [Зап. Европа] / Аналит. экспресс-обзор. – М. : Ассоциация МВТК, 2005.

31. Манафова О. Дерегулирование экономики и устранение административных барьеров, Российская Федерация (EUROPEAID/11408/C/SV/RU) : Обзор институтов независимой экспертизы в странах ЕС и Российской Федерации / Ольга Манафова. – М. : IMC Consulting Ltd. – 2005. – С.3-16.

РОЗДІЛ II. СУТНІСНО-ТИПОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Індикатори економічної безпеки підприємництва

Під час оцінювання економічної безпеки підприємництва доцільно використовувати сукупність індикаторів - конкретних показників, числові значення яких свідчать про рівень (стадію) розвитку явища, яке вони характеризують. Крім того, важливо зазначити, що, як правило, індикатор відображає лише один з аспектів (сторін) розвитку об'єкта дослідження, а під час оцінювання того, чи іншого економічного явища важливо не лише передбачити найбільш адекватні показники-індикатори, але й обґрунтувати їх числові порогові значення, перевищення яких свідчить про критичну зміну параметрів об'єкта. Так, наприклад, розвиток економіки характеризується широким переліком показників, які про нього свідчать, проте до індикаторів відносять лише певну обмежену кількість найбільш важливих з них.

Економічна безпека підприємництва є складною економічною категорією, на яку має вплив велика кількість соціально-економічних, історичних, політичних, культурних, технологічних та інших чинників, а, отже, і вимагає застосування в процесі оцінки її рівня широкого діапазону інколи різнохарактерних показників. З іншого боку, економічна безпека підприємництва (як сектора економіки) характеризує рівень його життєздатності, враховуючи можливість належного функціонування не лише сьогодні, а й протягом тривалого періоду у майбутньому, що також передбачає необхідність градації рівня загроз. Ще більш важливим є наявність обґрунтованого критичного порогового значення, в разі перевищення якого можна зробити висновок, що за досліджуваним індикатором не забезпечується належний рівень економічної безпеки

підприємництва. Продовжуючи цю думку, можна зробити певною мірою дискусійний висновок, який полягає в тому, чи перевищення хоча б одним з індикаторів свого граничного порогового значення свідчатиме про неналежний рівень економічної безпеки підприємництва загалом, чи для цього необхідно проводити розрахунок узагальнювального (інтегрального) показника, який більш комплексно свідчатиме про рівень економічної безпеки підприємництва. В економічній літературі з питань економічної безпеки немає єдиної усталеної думки. Проте все це об'єктивно доводить необхідність обґрунтування сукупності індикаторів, кожен з яких має порогові значення, включаючи найнижчу (граничну) межу безпеки, перевищення якої свідчатиме про незадовільний рівень безпеки системи загалом, а розрахунок інтегрального показника відобразатиме узагальнювальний (кількісний) рівень захищеності (забезпечення) інтересів суб'єктів системи.

Доповнюючи наведене, необхідно зазначити, що до показників-індикаторів рівня економічної безпеки підприємництва можна віднести ті, які кількісно відображають рівень загрози, наділені значним рівнем чутливості та, відповідно, здатністю попереджати про можливість настання небезпеки. Крім того, доцільно використовувати не окремий показник, а систему індикаторів, за допомогою яких стає можливим визначення рівня забезпечення окремих внутрішніх компонент та/чи функціональних складників економічної безпеки підприємства, а в подальшому – розраховувати її інтегральний (узагальнювальний) показник.

Важливість застосування індикаторів під час оцінювання надійності системи економічної безпеки підприємства зумовлюється широким охопленням індикаторами досліджуваної проблеми, а також взаємодією, яка часто існує, проте, як правило, лише за визначених умов настання небезпеки стає очевидною. Накопичення значень числових параметрів такої сукупності показників є

необхідним, в тому числі для уможливлення моніторингу і прогнозування впливу рішень у сфері державного регулювання економіки на рівень економічної безпеки підприємницької діяльності, оцінки вагомості тих, чи інших конкретних загроз.

Необхідно зазначити, що у вітчизняних наукових джерел наведено багато думок щодо формування переліку індикаторів безпеки на різних рівнях ієрархії управління економікою (національної економіки, регіону, галузі, а також первинної ланки економіки – підприємства). Науковці роблять спроби не лише окреслити перелік, а й обґрунтувати конкретні числові значення індикаторів економічної безпеки, в тому числі щодо підприємництва як сектора економіки. Так, В. Волошин формує перелік показників-індикаторів економічної безпеки малого і середнього підприємництва за її базовими, на його погляд, складниками (економічна незалежність, здатність та потенціал розвитку) [1, с.45-46]. Щодо економічної незалежності цього сектора економіки, то він вважає доцільним проводити аналіз за такими індикаторами (та їх пороговими значеннями, які свідчать про настання ситуації, яку можна охарактеризувати як загрозливий стан щодо безпеки бізнесу): фондо- та матеріалоозброєність підприємств (значення цих показників менше за середнє в економіці країни та/чи регіону, галузі); рівень зношеності матеріально-технічної бази ($>50\%$); відношення дебіторської заборгованості до кредиторської (≤ 1); рівень злочинності щодо суб'єктів підприємницької діяльності (>5 -ти злочинів на 100 підприємств).

До складника «здатність до розвитку» В. Волошин відносить: питому вагу прибуткових ($<50\%$) та діючих підприємств ($<75\%$); операційні витрати на одну гривню реалізованої продукції (>1); продуктивність праці, фондівіддачу, коефіцієнт оборотності оборотних активів (менше середніх значень цих показників у економіці країни, регіону, галузі); рівень матеріальних та енергозатрат (більше середнього значення відповідних показників у економіці

країни, регіону, галузі).

До переліку показників-індикаторів, які свідчать про потенціал малого і середнього бізнесу до його розширеного (принаймні належного щодо забезпечення економічної безпеки бізнесу в майбутньому) відтворення, науковець відносить: темпи приросту обсягів реалізації продукції (робіт, послуг) в середньому на одному підприємстві ($< 100\%$), зокрема у базових галузях економіки; темпи приросту кількості новостворених підприємств до скорочення кількості діючих (≤ 1); питому вагу обробної промисловості та галузей із значною доданою вартістю ($< 70\%$); суму інвестицій в основний капітал до ВВП ($< 25\%$); витрати на інноваційний розвиток до ВВП, питому вагу нових видів продукції (послуг) ($< 5\%$); співвідношення експорту та імпорту (≤ 1). Варто зазначити, що обґрунтування цього переліку індикаторів є однією з перших спроб, зроблених у вітчизняній економічній літературі. Разом з тим більшість критичних значень цих показників є недостатньо обґрунтованими, методика не передбачає розрахунку інтегрального показника економічної безпеки підприємництва, відсутньою є градація рівнів загроз.

Т. Гладченко вважає, що не може існувати єдиного незмінного переліку індикаторів економічної безпеки підприємництва, оскільки кожне підприємство, а також особливості його підприємницької діяльності є особливим та індивідуальним [2, с.9]. Водночас автор вважає, що до переліку індикаторів можуть бути внесені лише ті, значення яких є одновимірними, їх граничні значення відповідають принципу одноманітності, є безрозмірними (відносними), для показників мають бути обґрунтовані задовільні мінімальні значення та допустимі діапазони змін, має існувати можливість складання рейтингу підприємств, в тому числі у динаміці. Необхідно погодитись, що перелічені вимоги до формування сукупності індикаторів економічної безпеки бізнесу відповідають системному підходу до усвідомлення, оцінювання та в подальшому забезпечення економічної

безпеки підприємництва, наведеними у підрозділі 1.1 цієї роботи. Разом з тим ці норми більшою мірою можуть бути застосованими в обґрунтуванні сукупності індикаторів економічної безпеки підприємства, а не підприємництва як сектора економіки.

Для останнього специфіка може спостерігатись у галузевому аспекті. Наприклад, у межах однієї галузі суб'єктивні інтереси окремого підприємства поступаються загальній меті розвитку критичної маси суб'єктів підприємницької діяльності та, як наслідок, розвитку галузі, сектора та/чи формування раціональної структури економіки загалом. Зважаючи на це, має формуватись перелік основних (базових) індикаторів економічної безпеки підприємництва з їх пороговими (критичними) значеннями. У контексті останнього також сумнівною є вимога щодо безрозмірності окремих індикаторів.

З переліку всіх можливих показників, які відображають рівень загрози економічній безпеці підприємництва, доцільно обирати лише ті (а також їх числові значення), які відображають критичні («больові точки») аспекти його функціонування та життєздатності. Саме ці індикатори можуть використовуватись як порогові значення економічної безпеки бізнесу (граничні), ігнорування яких перешкоджатиме розвитку підприємництва, належному виконанню ним соціально-економічних функцій та призводитиме до формування руйнівних тенденцій ділової активності населення. Проведення такої роботи є об'єктивно необхідним, якщо йдеться про дослідження системи економічної безпеки, зазначає В. Сенчагов, оскільки теорія безпеки може мати практичне застосування лише тоді, коли вона органічно охоплює теорію граничних значень об'єкта [3, с.82-83]. Порогові значення є важливим інструментом системного аналізу, прогнозування та індикативного соціально-економічного планування. В умовах ринкової трансформації економіки та недостатнього розвитку інструментів і інститутів ринкової економіки, низької

чутливості класичних методів та засобів державного регулювання економіки, в тому числі розвитку підприємництва, актуальною є потреба у визначенні індикаторів – орієнтирів розвитку, які визначають межі негативних процесів та свідчать про посилення ризику настання загроз розвитку підприємництва. Більше того, вважаємо, що числові порогові значення показників-індикаторів рівня економічної безпеки підприємництва мають бути узгодженими та затвердженими на центральному рівні державного управління, а забезпечення їх дотримання має стати обов'язковим елементом подальших державних економічних програм.

Позитивно, що в Україні у вищих органах державної влади усвідомлюють як необхідність застосування (це виявляється у прийнятті відповідних стратегічних планових документів [4,5,6,7]) числових оптимальних, порогових та граничних значень показників-індикаторів рівня економічної безпеки, так і його вагомість. Вважаємо, що аналогічну (до передбаченої методикою Міністерства економіки України оцінки рівня економічної безпеки держави) градацію значень індикаторів доцільно застосовувати для показників економічної безпеки підприємництва. Це одночасно за умови запровадження органами державної влади в Україні методики розрахунку рівня економічної безпеки підприємництва дозволить гармонізувати обидві методики та внести інтегральний показник останньої до методики оцінки рівня економічної безпеки держави загалом.

Узагальнювальна оцінка рівня економічної безпеки підприємництва може здійснюватись на підставі зіставлення граничних (критичних і нормальних) та фактичних значень показників індикаторів. При цьому експрес-оцінка рівня економічної безпеки бізнесу може проводитись на основі графічного аналізу, що дозволяє виокремити зону нормального, критичного рівня безпеки та передкризову зону. Як індикатори економічної безпеки підприємництва можуть виступати нормовані значення, розраховані на базі

нормативних (граничних) значень вихідних показників. Нормування в такому випадку проводять за формулою:

$$x_i = \left(\frac{P_{i\phi}}{P_{in}} \right)^b, \quad (2.1)$$

де $P_{i\phi}$, P_{in} - відповідно фактичні і нормативні значення i -го показника;

b - показник рівня (для показника типу «мінімум» дорівнює 1, для показника типу «максимум» дорівнює -1).

Критичні значення вихідних показників визначаються з умови мінімально припустимого рівня безпеки, подолання якого означало б перехід в економічно небезпечну зону. Графічна інтерпретація отриманих оцінок допомагає кращому сприйняттю отриманих результатів і характеризує не тільки поточний стан, але і той стан економічної безпеки підприємництва, до якого варто прагнути. Цей підхід дає можливість провести аналіз факторів, що визначають стан і тенденції розвитку підприємництва. Відповідно до фактичних значень показників і величини їхнього відхилення від граничних значень стан економічної безпеки підприємництва можна характеризувати як нормальний (коли індикатори перебувають в межах граничних значень); передкризовий (коли перевищуються граничні значення хоча б одного з індикаторів); кризовий (коли спостерігається бар'єрне значення більшості основних індикаторів); критичний (коли порушуються всі бар'єри - як основні, так і другорядні). Проте така методика поряд із низкою переваг не дає будь-яких рекомендацій, пов'язаних із вибором оцінювальних коефіцієнтів, а також формуванням нормативних меж рівня економічної безпеки.

Логічно, що метою підбору сукупності індикаторів рівня економічної безпеки підприємництва [6], формування інформаційної бази та їх розрахунку є визначення інтегрального показника (індексу), який в сукупності характеризує рівень економічної безпеки. Пропонується, щоб він мав вигляд лінійної згортки:

$$I_i = \sum_{j=1}^m a_{ij} \times z_{ij} \quad (2.2)$$

де a_{ij} – вагові коефіцієнти, які визначають рівень внеску j -го показника в інтегральний індекс економічної безпеки підприємництва;

z_{ij} - нормалізовані значення вхідних показників.

Причому повинні задовольнятися умови:

$$0 \leq a_{ij} \leq 1 \quad (2.3)$$

$$\sum_j a_{ij} = 1 \quad (2.4)$$

Відповідно максимальний рівень економічної безпеки підприємництва відповідатиме одиниці, мінімальний – нулю. Діапазон можливих значень може складатися з п'яти інтервалів: економічно досяжних максимального та мінімального, порогових верхнього та нижнього, мінімального та максимального оптимальних (інтервал оптимальних значень індикатора). Вагові коефіцієнти окремих індикаторів економічної безпеки підприємництва можуть бути встановлені або експертним методом або з розрахунку статистичної факторної залежності значень окремих індикаторів та рівня економічної безпеки підприємства на основі даних попередніх періодів. Максимальне і мінімальне, а також порогові значення індикаторів можуть бути розраховані експертним методом. Зазначені параметри можуть бути використаними під час формуванні методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства. Разом з тим дещо необгрунтованою, на наш погляд, є різна кількість показників у межах окремих функціональних складників економічної безпеки, що призводить до нерівномірного внеску кожного з них у загальну інтегральну оцінку; недоведеним є перелік показників, внесених у методику.

На основі викладеного необхідно зробити висновок, що залежно від рівня дослідження економічної безпеки підприємства (загальнодержавний, регіональний, галузево-секторальний) змінюється як склад, так і

пріоритетність сукупності показників індикаторів, необхідних для адекватної оцінки цієї економічної категорії. Тому вважаємо, що методичні засади такої роботи повинні враховувати наведені нижче економічні, соціальні, ресурсні, психологічні та інші обмеження (система обмежень 2.5).

$$\left\{ \begin{array}{l} E_{\text{соц}} + E_{\text{екон}} \geq V_{\text{ЕБ}} \\ B_{\text{ПД}} > H_{\text{ПД max}} \\ \bar{I}_{\text{AA}} \geq \bar{I}_{\text{AA}} \\ P_{\text{ЗБ факт ij}} > P_{\text{ЗБ min ij}} \\ O_{ij} \times K_{E ij} \times I_j \geq \frac{\hat{A}\hat{A}_{oi}}{\hat{A}\hat{A}_{oi}} \\ O_{ij} \times K_{B ij} \times I_j \geq \frac{\hat{A}\hat{I}_{oi}}{\hat{A}\hat{I}_{oi}} \\ T_{Q,K ij} \times I_j \geq 100\% \\ \sum \hat{A}\hat{D}_{ij} \geq V_{\text{КСП ij min}}, \end{array} \right. \quad (2.5)$$

де $E_{\text{соц}}$, $E_{\text{екон}}$ – відповідно позитивний соціальний і економічний ефект підприємництва, грн;

$V_{\text{ЕБ}}$ – сумарні витрати на забезпечення економічної безпеки підприємництва (понесені органами державного управління, суб'єктами підприємницької діяльності, громадськими та недержавними інституціями, громадянами), грн;

$B_{\text{ПД}}$, $H_{\text{ПД max}}$ – відповідно рівень суспільного ставлення, мотивації здійснення підприємницької діяльності та рівень недосконалості економіко-правового бізнес-середовища (експертна оцінка, виражена у балах або відсотках);

\bar{I}_{AA} , \bar{I}_{AA} – відповідно показники ділової активності (частка населення, зайнятого підприємницькою діяльністю, кількість зареєстрованих та діючих підприємств у розрахунку на одну тисячу громадян (од.), рівень територіальної концентрації бізнесу) та середні показники ділової активності інших країн (які беруться до порівняння), регіону або у галузево-секторальному аспекті;

$P_{\text{ЗБ факт ij}}$, $P_{\text{ЗБ min ij}}$ – відповідно фактичний та мінімально необхідний рівень ресурсного забезпечення підприємництва;

i – рівень ієрархії управління економічною безпекою підприємництва (держави, регіону, району, території і т.д.);

j – галузь економіки;

O_{ij} – обсяги господарської діяльності підприємств, грн;

K_E $_{ij}$, K_B $_{ij}$ – відповідно коефіцієнт, який дозволяє здійснити розрахунок середніх умовних основних показників економічної ефективності функціонування підприємств (рентабельність господарської діяльності, продуктивність праці, фондовіддача, коефіцієнт оборотності оборотних активів та ін.) та коефіцієнт, який дозволяє здійснити розрахунок рівня середньої витратомісткості господарської діяльності (рівень витрат до виручки від реалізації продукції, послуг (в т.ч. за групами витрат), енергомісткість виробництва та ін.);

I_j – індекс інфляції у j -й галузі;

$T_{Q,K}$ $_{ij}$ – темпи зростання обсягів господарської діяльності та/чи кількості діючих (або прибуткових) підприємств, %;

\overline{EE}_{ij} , \overline{BM}_{ij} – відповідно середні показники економічної ефективності функціонування та витратомісткості підприємств інших країн (які беруться до порівняння), регіону або у галузево-секторальному аспекті;

BP_{ij} , V_{KSP} $_{ij \min}$ – відповідно обсяги витрат підприємств на здійснення НДКР, розробку та впровадження інновацій, капіталовкладень в основний капітал та мінімально необхідні витрати на забезпечення конкурентоспроможності підприємств, грн

Варто зазначити, що перевагами цих доповнень до усталених концептуальних підходів з формування сукупності індикаторів економічної безпеки підприємництва є:

1) можливість застосування на різних рівнях ієрархії управління економікою, враховуючи особливості та/чи специфіку на регіональному, територіальному, галузевому рівнях і можливість врахування коефіцієнтів вагомості тих, чи інших аспектів економічної безпеки підприємництва;

2) наочність порівняння ролі (як економічної, так і

соціальної), яку відіграє підприємництво у суспільстві, з витратами та збитками підприємств внаслідок низького рівня економічної безпеки підприємництва. Останнє є особливо важливим в умовах посттрансформаційного етапу розвитку економіки та низького рівня економічної безпеки підприємництва і, зокрема, полягає в тому, що обсяги як фінансових, так і організаційних витрат держави часто є недостатніми для формування сприятливого економіко-правового середовища ведення бізнесу, належного судового та фізичного захисту майна і інтересів суб'єктів підприємницької діяльності від криміналітету та інколи навіть державних адміністративних органів. Натомість в умовах дефіциту бюджету та обмеженості ресурсів, що є характерним для транзитивної економіки, податкове та соціальне навантаження на підприємства часто є вищими за аналогічні у розвинених країнах, де рівень економічної безпеки підприємництва є вищим;

3) врахування рівня психологічного бар'єру (зумовленого значною кількістю кримінальних посягань, замахів на підприємців, корумпованістю державних службовців та складністю реєстраційних, дозвільних процедур, необ'єктивністю рішень судових органів, надмірним податковим навантаженням, монополізацією та концентрацією господарських і фінансових ресурсів) щодо готовності населення до ведення бізнесу;

4) відповідність базовим компонентам економічної безпеки підприємництва, що полягає у врахуванні індикаторів, які відображають рівень економічної незалежності, ефективності функціонування та здатності підприємств до подальшого розвитку.

Разом з тим перелік індикаторів економічної безпеки підприємництва на макрорівні ієрархії управління економікою доцільно формувати за складниками відповідно до системи економічної безпеки держави, а також із урахуванням того, що їх кількість під час оцінювання рівня безпеки підприємництва об'єктивно буде меншою за такими

групами: 1) макроекономічна; 2) фінансова; 3) зовнішньоекономічна; 4) інвестиційна; 5) науково-технологічна; 6) виробнича. Необхідно додати, що до переліку конкретних індикаторів економічної безпеки підприємництва у межах цих складників повинні обов'язково входити показники, які відображають як рівень економічної незалежності, ефективності функціонування, так і здатності до розвитку [1,с.45-46]. Відповідно набір індикаторів економічної безпеки підприємництва являє собою сукупність показників, сформованих у межах тривимірної системи координат (рис. 2.1).

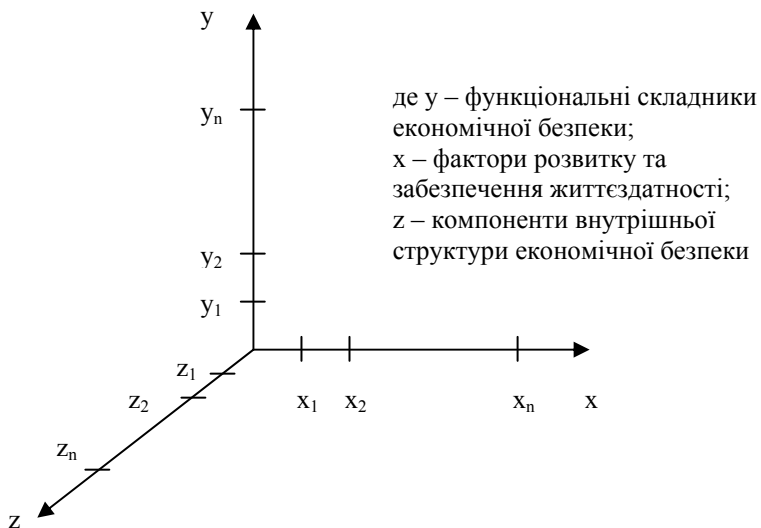

Рис. 2.1. Система координат формування складу індикаторів економічної безпеки підприємництва (складено автором)

Необхідно зазначити, що перелік факторів розвитку підприємництва може формуватись за такими групами: соціально-психологічні, організаційно-правові, фінансово-економічні, ресурсні. Кожна з цих груп характеризує перелік умов, забезпечення яких, зокрема, та в сукупності спроможне підвищити рівень підприємницької активності населення,

забезпечити розвиток і, як наслідок, зміцнення економічної безпеки підприємництва. Тому ними (умовами, факторами) повинні бути, в свою чергу, «пронизані» показники-індикатори економічної безпеки підприємництва. З іншого боку, перелік індикаторів має передбачати показники за компонентами внутрішньої структури безпеки підприємництва – економічної незалежності та/чи наявності належних передумов її забезпечення, ефективності функціонування, здатності до подальшого розвитку.

Сукупність індикаторів оцінки рівня економічної безпеки підприємництва та їх порогові значення (визначені на основі критичного узагальнення вітчизняних та зарубіжних літературних джерел з економічної безпеки, методики оцінки рівня економічної безпеки держави Міністерства економіки України) наведено у таблиці 2.1. Водночас, для кожного індикатора визначено як мінімальне порогове значення (перевищення відповідного показника якого засвідчує критичний «підрив» системи економічної безпеки підприємництва за цим індикатором), так і максимальне (яке відображає найбільш бажаний стан захищеності системи). Наявність обидвох меж є необхідною для усвідомлення меж рівня перебування значень показників-індикаторів у допустимих межах, а також дозволяє за необхідності здійснювати поділ цих меж на вужчі інтервали, що містять оптимальні, допустимі, загрозливі та критичні значення показників.

У перелік функціональних складників економічної безпеки підприємництва, наведених вище, не доцільно вносити такі групи індикаторів, характерних для складників національної економічної безпеки, як енергетична, демографічна, соціальна та продовольча. Ефективність функціонування, а, отже, і рівень життєздатності більшості суб'єктів підприємницької діяльності значно залежить від рівня доступності паливно-енергетичних ресурсів, енергомісткості виробничо-господарської діяльності, а також динаміки цін на цю групу ресурсного забезпечення

підприємств. Проте зміцнення енергетичного складника безпеки держави є більш актуальним на макрорівні ієрархії управління економікою, оскільки рівень залежності та обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів визначають енергетичну та часто економічну незалежність країни.

Таблиця 2.1

Індикатори економічної безпеки підприємництва та їх порогові значення (узагальнено автором)

Індикатор, одиниця виміру	Тип індикатора	Порогове значення	
		Нижня межа	Верхня межа
1	2	3	4
Макроекономічний складник			
Кількість діючих підприємств на 1000 осіб населення, од.	стимулятор	1	50
Відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність	стимулятор	1	1,2
Питома вага прибуткових підприємств, %	стимулятор	50	75
Темпи приросту обсягів виробництва (реалізації) продукції в середньому одним підприємством, %	стимулятор	70	150
Рівень тінзації економіки до ВВП, %	дестимулятор	50	5
Коефіцієнт системного ризику підприємницької діяльності	дестимулятор	2	0
Кількість злочинних та/чи дискримінаційних (в т.ч. рейдерських) дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності, кількість випадків на 100 підприємств	дестимулятор	5	0
Рівень монополізації (концентрації) економіки (індекс Герфіндаля-Гіршмана)	дестимулятор	1800	1000
Рівень довіри населення до державного регулювання підприємництва, %	стимулятор	25	100
Середній термін створення нового підприємства, днів	дестимулятор	48	10
Середній термін отримання ліцензій та дозволів, днів	дестимулятор	205	100

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
Середній термін реєстрації власності, днів	дестимулятор	86	20
Фінансовий складник			
Індекс захищеності юридичних прав кредиторів і позичальників	стимулятор	1	5,7
Середній рівень відсоткової ставки за кредитами, %	дестимулятор	30	1
Умовний середній загальний коефіцієнт ліквідності	стимулятор	1	2
Умовний середній коефіцієнт фінансової незалежності	стимулятор	0,6	1
Рівень податкового навантаження до валового прибутку, %	дестимулятор	50	10
Рівень інфляції, %	дестимулятор	120	95
Показник «щільності страхування» (страхові премії на одну особу), дол. США	стимулятор	30	200
Динаміка капіталізації підприємств, %	стимулятор	100	150
Зовнішньоекономічний складник			
Коефіцієнт покриття імпорту експортом (відношення між обсягами експорту та імпорту), разів	стимулятор	1	3
Коефіцієнт відношення темпів зростання експорту до темпів зростання імпорту, %	стимулятор	100	150
Тривалість експортних операцій, днів	дестимулятор	28	10
Відношення обсягу експорту до ВВП, %	стимулятор	10	60
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	дестимулятор	60	10
Інвестиційний складник			
Індекс захищеності інтересів інвесторів	стимулятор	1	4,5
Рівень зносу основних засобів, %	дестимулятор	70	10
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, %	стимулятор	1	16

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	стимулятор	1	15
Науково-технологічний складник			
Витрати на інноваційний розвиток до ВВП, питома вага нових видів продукції (послуг), %	стимулятор	1	50
Частка підприємств, які впроваджують інновації, %	стимулятор	30	100
Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів на 1 млн осіб)	стимулятор	200	800
Темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств, %	стимулятор	100	150
Кількість випадків незаконного використання права власності	дестимулятор	5	0
1	2	3	4
Виробничий складник			
Умовна продуктивність праці відносно середньосвітового значення, %	стимулятор	50	100
Відношення темпів зростання продуктивності праці до фонду оплати праці	стимулятор	1	1,2
Плинність кадрів, %	дестимулятор	30	5
Витратомісткість промислового виробництва, грн/грн	дестимулятор	0,7	0,1
Фондомісткість промислової продукції, грн/грн	дестимулятор	5,0	2,0
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	стимулятор	0	8
Індекс реального виробництва, у % до 1990 р.	стимулятор	60	200
Рівень забезпечення підприємств матеріально-технічною базою, %	стимулятор	100	150
Темпи зростання обсягів господарської діяльності, скориговані на інфляцію, %	стимулятор	100	150
Відношення темпів зростання продуктивності праці до темпів зростання обсягів реалізації продукції (послуг)	стимулятор	0,5	1,5

Причому важливо зазначити, що питання зміцнення енергетичної безпеки є прерогативою вищих (центральных)

органів державного управління, які мають гарантувати її, в тому числі й у регіонально-галузевому аспекті. Окремі галузі економіки (більшою мірою хімічна промисловість, машинобудування та ін.) об'єктивно є енергомісткими. Через суттєву (критичну) частку цих галузей (та їх комплексів) в економіці держави вони часто визначають рівень її енергомісткості. Тому обсяги споживання паливно-енергетичних ресурсів необхідно враховувати під час проведення оцінки рівня економічної безпеки підприємництва, разом з тим цей показник може бути внесеним до переліку індикаторів виробничого її складника. Водночас показник витратомісткості промислового виробництва, внесений до переліку індикаторів економічної безпеки підприємництва (у таблиці 2.1), відображає рівень не лише паливно-енергетичних, а загальних виробничих витрат підприємств.

Варто зазначити, що показники демографічної безпеки держави також впливають на рівень життєздатності суб'єктів підприємницької діяльності, а саме – визначають їх кадровий потенціал. Йдеться передусім про такі показники як середня тривалість життя, коефіцієнт природного приросту населення, коефіцієнт відтворення населення, демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне. Певний вплив на рівень демографічної безпеки, в свою чергу, мають фактичні показники індикаторів стану продовольчої безпеки держави, зокрема обсяги виробництва та рівень споживання основних життєво необхідних продовольчих товарів. Разом з тим показники демографічної і продовольчої безпеки мають більш опосередкований вплив на економічну безпеку підприємництва порівняно з наведеними у таблиці 2.1 показниками макроекономічного, фінансового, зовнішньоекономічного, інвестиційного, виробничого та науково-технологічного складників.

Щодо показників стану соціальної безпеки держави, то вони швидше є похідними, ніж первісними у контексті забезпечення економічної безпеки підприємництва, оскільки

одночасно відображають існуючий обсяг соціальної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності щодо рівня та легітимності оплати праці, диференціації доходів підприємців та населення, зайнятості, обсягів видатків на навчання, забезпечення охорони здоров'я та розвитку житлово-комунального господарства.

Відповідно до наведених методичних засад перелік індикаторів економічної безпеки підприємництва з таблиці 2.1 містить показники, які характеризують усі компоненти її внутрішньої структури. Зокрема, серед індикаторів у межах макроекономічного складника такі показники як темпи приросту кількості діючих підприємств, рівень тінізації економіки та системного ризику підприємництва, кількість злочинних дій, рейдерських атак відображають стан незалежності та/чи наявності передумов ведення підприємницької діяльності і її економічної безпеки. Про ефективність функціонування як внутрішню компоненту системи економічної безпеки підприємництва свідчать питома вага прибуткових підприємств, збільшення обсягів господарської діяльності та ін. На здатність підприємства до подальшого розвитку і відповідно підвищення рівня економічної захищеності вказують конкурентоспроможність суб'єктів господарської діяльності та ефективність дій органів державного управління щодо її зміцнення.

З метою відображення рівня економічної незалежності підприємства (та/чи наявності передумов для цього) до сукупності індикаторів економічної безпеки підприємства внесено: в межах фінансового складника – середній рівень відсоткової ставки за кредитами та податкового навантаження, інфляції, показник «щільності» страхування; в межах інвестиційного складника – рівень зносу основних засобів, умовні середні коефіцієнти ліквідності та фінансової незалежності; в межах науково-технологічного складника – кількість випадків незаконного використання права власності; у межах виробничого складника – витрато- та фондомісткість виробництва і продукції, рівень кваліфікації

персоналу та ін.

Більшість індикаторів економічної безпеки підприємництва відображають ефективність функціонування підприємств. Зокрема, в межах зовнішньоекономічного складника це: коефіцієнт покриття імпорту експортом та їх частка у ВВП; у межах інвестиційного складника – частка інвестицій у вартості основних фондів; у межах науково-технологічного складника – частка інноваційної продукції, частка підприємств, які впроваджують інновації та коефіцієнт винахідницької активності; у межах виробничого складника – продуктивність праці та відношення темпів її зміни до обсягів господарської діяльності, а також до витрат на оплату праці, рентабельність господарської діяльності тощо.

Водночас здатність до розвитку підприємництва і відповідно зміцнення його економічної безпеки відображають такі індикатори: в межах фінансового складника – динаміка капіталізації підприємств; у межах зовнішньоекономічного складника – відношення темпів зростання експорту до імпорту; в межах інвестиційного складника – відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП; в межах науково-технологічного складника – обсяг витрат на інноваційний розвиток до ВВП, коефіцієнти інноваційної та винахідницької активності підприємств; в межах виробничого складника – індекс реального виробництва та обсягів господарської діяльності суб'єктів підприємництва.

Щодо числових обмежень наведених індикаторів, то їх значення можна обґрунтувати таким чином. Як вже зазначалось, економічна безпека підприємництва є складником системи безпеки національної економіки, що об'єктивно взаємообумовлює перелік показників-індикаторів цих економічних категорій. Відповідно до цього більшість критичних числових значень показників, наведених у таблиці 2.1, відповідають значенням методики розрахунку рівня економічної безпеки держави Міністерства економіки

України [6]. Йдеться про рівень тінізації економіки, більшість показників фінансового, зовнішньоекономічного та інвестиційного функціональних складників, показник частки підприємств, які впроваджують інновації, та рівень винахідницької активності, коефіцієнт зносу матеріально-технічної бази, витрато- та фондомісткість виробництва, індекс реального виробництва та відношення темпів зростання продуктивності праці до обсягів господарської діяльності підприємств. Ці показники в межах методики оцінки рівня економічної безпеки держави власне й покликані відображати рівень ефективності промислового виробництва, економічного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності та їх захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз. Тому можуть бути застосованими й у методиці оцінки рівня економічної безпеки підприємництва.

Разом з тим наявність сприятливого економіко-правового середовища щодо функціонування та розвитку підприємництва зумовлює потребу в наявності специфічних показників (порівняно з типовими). Так до індикаторів макроекономічного складника економічної безпеки підприємництва віднесено такі показники: кількість діючих підприємств; відношення кількості новостворених до тих, що припинили діяльність; питома вага прибуткових підприємств; рівень системного ризику підприємницької діяльності і наявність злочинних та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності.

Щодо кількості діючих підприємств (на одну тисячу осіб наявного населення), то цей показник відображає рівень ділової активності суспільства, тому його максимальне значення повинно відповідати рівню економічно розвинених держав (бажано тих, порівняно з якими Україна володіє схожим ресурсним потенціалом, зокрема, більшості країн ЄС) – близько 50-ти підприємств на одну тисячу осіб. Вважаємо, що перевищення за цим показником рівня економічно розвинених держав є недоцільним і може призвести до надмірної деконцентрації підприємництва

(недостатньої кількості великих підприємств та інтеграційних форм бізнесу). Критична нижня межа цього індикатора має бути не меншою за мінімально-необхідний рівень підприємницької активності населення, який відповідає десяти підприємствам на одну тисячу осіб наявного населення.

Враховуючи, що Україна ще значно поступається економічно розвиненим державам за базовими показниками розвитку малого і середнього підприємництва, доцільно (принаймні на існуючому етапі соціально-економічного розвитку держави) прийняти умову, що співвідношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність, має перевищувати одиницю (нижнє порогове значення індикатора відповідає одиниці). Щодо верхньої межі індикатора, то його значення може становити 1,2 (приклад США [8]). Це дозволить поступово наближувати показник до рівня економічно розвинених країн.

Для забезпечення високого рівня економічної безпеки підприємництва, а через неї – національної економічної безпеки щорічні темпи приросту обсягів виробництва/реалізації продукції (послуг) мають становити не менше 70%; максимальне ж значення цього показника має бути в межах 150%. Такі значення обґрунтовує В.Богомолу у праці «Экономическая безопасность» [9,с.20-22] і ми вважаємо їх оптимальними. Цей же науковець [9] обґрунтовує також рівень злочинності, який є критичним для належного функціонування суспільства та підприємництва. Згідно з даними Академії Міністерства Внутрішніх Справ Росії такою є 5-6 тис випадків кримінальних дій на 100 тис населення. Відповідно до порушення стимулів до підприємницької активності суспільства може призвести ще менше значення цього показника. Проте вважаємо, що може бути прийнятим як критичне для системи економічної безпеки підприємництва значення показника злочинності щодо суб'єктів підприємницької діяльності на рівні не більше 5-ти злочинів на кожні 100 підприємств.

Відкрите ринкове середовище функціонування підприємств характеризується значною кількістю інституцій (державна, постачальники, торговельні підприємства та організації, конкуренти, покупці, споживачі, інституції ринків: ресурсів, фінансів, робочої сили, товарів (робіт, послуг) та його інфраструктури) та процесів, які відбуваються у ньому. До групи факторів зовнішнього середовища можна віднести природно-географічні, демографічні, суспільно-політичні, макроекономічну ситуацію, кон'юнктуру ринків тощо. Відповідно, воно не є сталим, постійно змінюється і часто породжує ризики, які можуть спричинити негативні наслідки як фінансово-господарському стану, так і функціонуванню підприємств загалом. Актуальність останнього посилюється в умовах об'єктивно вищого рівня вразливості малих підприємств, а також громадян, які бажають зайнятись підприємницькою діяльністю, порівняно із середніми та великими підприємствами.

Для визначення рівня ризику підприємницької діяльності з метою прийняття рішення про необхідність його подальшого зниження доцільно проводити аналіз чутливості. Проведення такої роботи є особливо важливим щодо тих ризиків, які важко усунути традиційними методами мінімізації, які об'єктивно присутні та чинять критичний руйнівний вплив на систему економічної безпеки підприємництва і обумовлені зовнішніми складними факторами (йдеться про системні ризики економічної безпеки підприємництва).

Методичний підхід до визначення рівня системного ризику підприємницької діяльності доцільно базувати на рівні коливань ймовірності настання негативних результатів (або рівня невідповідності існуючих умов щодо підприємництва) діяльності галузі щодо результатів функціонування економіки загалом (або окремо взятого підприємства щодо всієї сукупності підприємств економіки, галузі та/чи ринку) і аналізувати насамперед такі фактори, як

недосконалість законодавства, ставки податків (як на здійснення підприємницької діяльності, так і на соціальне страхування), рівень корупції, захисту права власності, наявність внутрішніх інвестицій та рівень доступу до фінансово-кредитних ресурсів.

Об'єктивним методом ймовірність ризику визначається за розрахунком частоти, з якою вона відбувається. Відповідно вимірниками рівня системного ризику підприємницької діяльності є показники дисперсії, стандартного відхилення та коефіцієнта варіації. Зокрема, для характеристики рівня системного ризику О. Анісімова пропонує шкалу його оцінювання з діапазоном значень від нуля (верхнє критичне значення) до двох (нижнє критичне значення) [10,с.161-167].

Згідно з вітчизняним законодавством монопольним вважається становище підприємця, частка якого на ринку перевищує 35%. Проте ця методика є недостатньою. З метою дослідження рівня конкуренції на ринку можна використовувати індекс Гірфіндаля–Гіршмана, який оцінює рівномірність розподілу ринкових часток суб'єктів підприємницької діяльності та визначається як сума квадратів ринкових часток конкурентів. Рівень конкуренції на ринку вважають нормальним, коли цей показник є меншим за 1000. Якщо індекс перевищує 1800, то ринок є високомонополізованим. Водночас існує здорова ринкова конкуренція, коли на ринку функціонує понад 10 конкурентів; одне підприємство не володіє понад 31% ринку; два – 44%; три – 54%; чотири – 63%. Вважаємо, що ці обмеження доцільно враховувати як порогові значення індикатора «рівень монополізації економіки» (йдеться про показники індекса Гірфіндаля-Гіршмана). Причому критичним для економічної безпеки підприємництва буде неналежний рівень цього показника хоча б за однією з базових галузей економіки та/чи галузей, в яких створюється значна додана вартість.

Рівень податкового навантаження є одним з чинників,

які безпосередньо впливають на стимули населення до ведення підприємницької діяльності. Надмірний податковий тиск призводить до зниження рентабельності операційної діяльності підприємств. Натомість недостатньо низький рівень податків призводить до браку коштів державного бюджету на фінансування соціальних виплат, зниження рівня соціального складника економічної безпеки держави. Більше того «сукупний рівень оподаткування» входить до переліку показників, на основі яких формується рейтинг країн за рівнем розвитку підприємницького середовища, який щорічно проводить Світовий банк. У 2006 р. Україна за показником «сплата податків» посіла 174 місце серед 175 країн (сукупний рівень оподаткування становить у нашій країні 60,3% від валового прибутку підприємств) [11]. В економічній літературі існують обґрунтовані підходи, згідно з якими критичним є рівень податкового навантаження на рівні 50% валового прибутку, водночас недоцільним є встановлення податкового навантаження на рівні нижче 10%. Вважаємо за доцільне прийняти ці значення як критичні обмеження економічної безпеки підприємництва.

Високий рівень ефективності функціонування об'єкта дослідження є свідченням належного стійкого його розвитку і відповідно економічної безпеки. Відповідно до цього до переліку індикаторів у межах виробничого складника економічної безпеки підприємництва можуть бути внесені найбільш важливі показники ефективності функціонування підприємств та використання ними ресурсного забезпечення. Критичними значеннями цих індикаторів варто вважати їх рівень в економічно розвинених країнах.

2.2. Регіональний та галузево-секторальний вимір економічної безпеки підприємництва

Економічну безпеку підприємництва, як вже зазначалось, необхідно розглядати лише з погляду

системного підходу. Відповідно до цього формується єдина мета, узагальнюються функції, методи, засоби та форми фінансування діяльності з її забезпечення, перелік суб'єктів і об'єктів системи. Системний підхід дозволяє, по-перше, обґрунтувати сутнісні характеристики цієї економічної категорії; по-друге, усвідомити її взаємообумовленість із широким діапазоном економічних, соціальних, історичних, політичних, культурних, географічних, ресурсних та інших факторів розвитку соціально-економічної системи. Вивчення безпеки підприємництва з погляду управління нею на макро-, мезо- та субрегіональному рівнях, а також у галузевосекторальному вимірі об'єктивно доводить існування специфічних рис цієї системи. Робота у цьому напрямі дозволяє уточнити концептуальні засади цього поняття та доповнити їх галузевою і регіональною специфікою. Галузевий аспект повинен забезпечувати захист інтересів суб'єктів системи в межах конкретної галузі, сектора та/чи сфери бізнесу з врахуванням рівня його монополізації, форм конкуренції, існуючої практики захисту суб'єктів підприємницької діяльності, галузевих програм підтримки та розвитку бізнесу і т.ін.

Актуальність дослідження економічної безпеки підприємництва у галузевому вимірі посилюється також існуванням негативних наслідків ринкової трансформації економіки та їх впливом на існуючий стан і подальший розвиток окремих галузей економіки. Зокрема, такими наслідками є скорочення обсягів виробництва продукції, порушення виробничих та коопераційних зв'язків, низький рівень показників ефективності та продуктивності, значний рівень фізичного і морального зносу матеріально-технічної бази підприємств, нестача оборотних коштів, низький рівень конкурентоспроможності продукції і, як наслідок – підприємств більшості галузей економіки внаслідок високого рівня їх матеріало- та енергомісткості, низького рівня впровадження інновацій та застарілої техніко-технологічної бази, зниження рівня платоспроможного попиту.

До чинників, які в умовах посттрансформаційного етапу розвитку економіки не лише перешкоджають зміцненню економічної безпеки підприємництва, а й призводять до значної її диференціації у галузево-секторальному аспекті, можна віднести: різний рівень рентабельності та інвестиційної привабливості окремих галузей економіки (що призводить, наприклад, до капіталізації фінансової сфери без подальшого переходу фінансових ресурсів у виробництво та реальний сектор економіки); деформованість та нерациональність галузевої структури економіки внаслідок переважання добувної та сировинних галузей промисловості; низький рівень інноваційної активності суб'єктів господарської діяльності окремих галузей економіки; лобіювання окремих видів діяльності крупними промислово-фінансовими та політичними угрупованнями, «зрощування» інститутів підприємництва і влади, корумпованість державних службовців та лобіювання ними приватних інтересів.

Окремим аспектом проблеми вивчення регіональних особливостей економічної безпеки підприємництва є усвідомлення того, що його роль (зокрема малого і середнього бізнесу) є особливо ваговою у забезпеченні соціально-економічного розвитку на місцевому рівні. Підприємництво є засобом участі людей в суспільно-економічному житті, існування та стимулом до самовдосконалення, найдемократичнішим суспільним інститутом. Особливо це відчутно на місцевому рівні, де внесок підприємництва (зокрема малого, який ще називають «бізнесом місцевого значення») в економіку і, найголовніше, у створення робочих місць відіграє важливу роль. Розвиток підприємництва є свідченням демократичності основ управління місцевим розвитком у більшості країн світу підприємництво розглядається й як один з чинників економічної безпеки соціально-економічних систем нижчого рівня.

Сприяння розвитку та забезпечення економічної безпеки підприємництва є більш ефективним безпосередньо

на регіональному та місцевому рівнях, а, отже, і формування належної її системи, враховуючи фінансування заходів, більш доцільно «передавати» з центрального на регіональний та субрегіональний рівні ієрархії управління економікою, що, в свою чергу, зумовлює посилення значення місцевих органів влади як ключового суб'єкта системи економічної безпеки бізнесу.

Варто зазначити, що джерелами ресурсного (у тому числі фінансового) забезпечення реалізації заходів з розвитку системи економічної безпеки підприємництва регіону повинні стати кошти державного та місцевих бюджетів, проте за консолідованої участі підприємств та інтеграційних форм підприємництва, громадських інституцій, за рахунок чого з'являється можливість розвитку повноцінної інфраструктури економічної безпеки підприємництва міст та територій регіону.

Разом з тим політика зміцнення економічної безпеки підприємництва регіону повинна проводитись з урахуванням галузевої структури економіки та особливостей тих секторів економіки, в яких існує потенціал щодо розвитку з урахуванням рівня конкуренції, наявності суб'єктів природних монополій, особливостей геополітичного розташування, місцевих традицій, економічних зв'язків з іншими регіонами, стратегічних орієнтирів. З урахуванням цих особливостей розробляється перелік базових функцій та заходів системи економічної безпеки підприємництва, спрямованих на формування повноцінної інфраструктури безпеки, підвищення ефективності суспільного виробництва та використання ресурсного забезпечення, створення на місцевому рівні соціальних, економічних, організаційних, інформаційних та правових умов захисту підприємництва від кримінальних та дискримінаційних дій, рейдерства, порушення принципів ділової етики, зазіхань на фізичну безпеку підприємців і т.ін.

Проте на мезо- та субрегіональному рівнях ієрархії управління економікою звужуються повноваження органів

державного управління порівняно з центральним, що приводить до певного коригування функцій та завдань держави як одного з основних суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва. Одночасно розширюються можливості та роль суб'єктів підприємницької діяльності у забезпеченні як економічної, так і соціальної відповідальності бізнесу.

У галузево-секторальному вимірі особливістю є певна зміна вагомості і переліку передумов та індикаторів економічної безпеки підприємництва, що обумовлено різним рівнем ресурсного потенціалу, диференціацією ролі галузі, яку вона відіграє в системі пріоритетів розвитку економіки, історико-психологічними чинниками розвитку господарства країни та суспільства. Варто доповнити, що зміни у системі економічної безпеки підприємництва у галузевому аспекті є суттєвішими, а на регіональному – похідними від них. Йдеться передусім про те, що галузеві пріоритети економічного розвитку регіону часто мають вплив на систему економічної безпеки підприємництва регіону.

Разом з тим мета системи економічної безпеки підприємництва залишається незмінною як у галузево-секторальному аспекті, так і на регіонально-територіальному рівні і полягає в задоволенні сукупності потреб суб'єктів системи, забезпечення яких гарантує належний рівень захисту та структурно збалансований розвиток підприємництва і економіки загалом.

Певні відмінності можуть спостерігатись у складі суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва у галузево-секторальному аспекті. Так, якщо йдеться про сільське господарство та окремі його сектори, то певні аспекти діяльності підприємств часто регулюються додатковими спеціалізованими державними профільними інституціями, які здійснюють моніторинг, визначають обсяги квотування імпорту/експорту сировини та готової продукції, рівень мінімальних цін (зокрема коли йдеться про виробництво/імпорт продукції, споживання якої входить до

переліку індикаторів продовольчої безпеки країни). Діяльність промислових підприємств і їх продукція підлягає нагляду з боку відповідних органів державної стандартизації, метрології та сертифікації. Торгівля піддакцизними товарами, діяльність у сфері будівництва, транспорту і зв'язку тощо підлягають ліцензуванню, через що залежать від належності та ефективності діяльності адміністративних органів у цій сфері. Перелічені інституції, визначаючи окремі параметри функціонування суб'єктів підприємницької діяльності, мають неопосередкований вплив на економічну безпеку підприємств. Отже їх місце та роль повинні бути належним чином відображені у конфігурації системи економічної безпеки підприємництва.

Перелік об'єктів системи економічної безпеки підприємництва у галузево-секторальному аспекті є типовим для більшості галузей та секторів економіки, проте суттєво змінюються пріоритети безпеки. Якщо для сільськогосподарських підприємств – це зменшення ризику втрати урожаю (продукції), то для промислових – забезпечення доступу до ресурсів, матеріально-технічної бази, розміщення підприємств стосовно сировинних ресурсів та ринків збуту; для підприємств будівельної сфери – зростання економіки та збільшення платоспроможного попиту; для підприємств сфери торгівлі – конкурентоспроможність з погляду його місцерозташування, задоволення попиту населення району функціонування і т.д.

Існує специфіка у функціях, покладених на систему економічної безпеки підприємництва у різних сферах та галузях економіки. Забезпечення належної життєздатності підприємств та високої ефективності їх функціонування є типовою метою для більшості видів діяльності, проте, наприклад, у сільському господарстві до базових функцій системи економічної безпеки підприємництва доцільно внести збільшення зайнятості та забезпечення соціальної ролі бізнесу за одночасно високих показників економічної ефективності та продуктивності галузі. Щодо промисловості,

то забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємництва у цій галузі повинно, крім іншого, сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності як галузі, так і регіону (території), поліпшенню питомих показників ефективності функціонування за низької витрато- та енергомісткості. Пріоритетною функцією підприємств у сфері освіти є розвиток кадрового, людського капіталу тощо.

Необхідно зазначити, що проблема забезпечення економічної безпеки підприємництва є особливо актуальною для реального сектора економіки (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт). Від рівня розвитку цих галузей економіки залежить як характер, так і темпи економічного зростання держави. Водночас, в умовах посттрансформаційного етапу розвитку економіки, значних економічних реформ занепад (неналежний розвиток) галузей реального сектора економіки породжує широкий спектр загроз та ризиків безпеки національної економіки. Йдеться про недосконалість і нераціональність структури промисловості, критичний рівень зносу основних засобів, недостатність інвестиційно-інноваційної активності, низький рівень конкурентоспроможності продукції, недостатню роль малого бізнесу, яку він відіграє у реальному секторі економіки і, як наслідок – низьку динамічність розвитку базових галузей економіки.

Промисловість є однією з найважливіших галузей економіки, оскільки визначає рівень розвитку продуктивних сил суспільства, характеризує рівень розвитку індустрії, що забезпечує всі суспільні потреби у промисловій продукції. Рівень зайнятості у промисловості визначає тип технологічного прогресу суспільства (постіндустріальний, індустріальний чи аграрно-сировинний), що має вплив як на галузеву структуру економіки, так і характер економічної безпеки держави загалом. Тому до базових показників-індикаторів економічної безпеки підприємництва у промисловості можна віднести: коефіцієнт морального і фізичного зносу основних засобів; рівень кваліфікації

працівників; енергомісткість продукції; структуру промислового виробництва (зокрема питому вагу обробної та добувної промисловості); частку таких галузей промисловості, як машинобудування, металообробка, харчова; темпи зростання хімічної та нафто-хімічної, лісової, деревообробної, целюлозо-паперової, легкої, промисловості будівельних матеріалів.

Розвиток АПК та його галузей значною мірою визначає продовольчу безпеку країни, отже, до індикаторів економічної безпеки підприємництва цього сектора економіки мають бути внесені: інтегральні показники соціально-економічного розвитку галузей промисловості, які забезпечують АПК засобами виробництва; рівень індустріалізації та інтенсифікації виробництва у сільському господарстві та інших важливих секторах АПК; рівень розвитку виробничої інфраструктури (заготівель, транспортування, зберігання, переробки сільськогосподарської сировини та реалізації кінцевої продукції).

У системі економічної безпеки підприємництва важливе місце відводиться розвитку наукомістких галузей як комплексу організаційно-економічних утворень (поєднання підприємств промисловості та науково-дослідних закладів), метою функціонування яких є створення та реалізація інтелектуального продукту у вигляді нових технологій, винаходів та науково-технічної продукції. Розвиток цієї сфери сприяє стабілізації та стає гарантом економічної безпеки не лише підприємництва, але й економічної незалежності країни загалом, особливо в контексті забезпечення високої конкурентоспроможності економіки на зовнішніх ринках. Відповідно до цього одним з основних індикаторів оцінки рівня економічної безпеки підприємництва є рівень галузевої наукомісткості (відношення витрат на НДКР до обсягів валової або товарної продукції; відношення чисельності зайнятих розробкою НДКР до загальної чисельності промислово-виробничого

персоналу), а критеріями - відповідність науково-технічної політики пріоритетам розвитку національного господарства, рівень системності та оперативності розвитку законодавчої бази, здійснення структурних перетворень, оптимальність диверсифікації розробок та виробництв, раціональність захисту розробок та внутрішнього ринку, ефективність державного механізму розповсюдження і впровадження інновацій.

Окрім наведеного, особливістю вивчення економічної безпеки підприємництва у галузево-секторальному аспекті є перелік основних індикаторів, які доцільно внести до сукупності показників оцінки її рівня у відповідній галузі. Ці та викладені вище галузево-секторальні особливості економічної безпеки підприємництва наведено у таблиці 2.2.

Окремим аспектом дослідження специфіки категорії економічної безпеки підприємництва є її характеристика щодо малих, середніх та великих підприємств. У контексті цього передусім необхідно зазначити, що малі підприємства об'єктивно характеризуються вищим рівнем вразливості порівняно з суб'єктами середнього та великого бізнесу через їх розміри, обсяги фінансового забезпечення і т.ін. Враховуючи, що рівень життєздатності суб'єктів малого підприємництва значною мірою визначає ставлення населення до ведення підприємницької діяльності, актуальним є забезпечення високого рівня захисту економічної безпеки саме цього сектора економіки. В умовах ринкової системи господарювання зростає роль заходів органів державного управління у цьому напрямі, оскільки збільшення кількості суб'єктів малого бізнесу не завжди забезпечує адекватне збільшення обсягів господарської діяльності малих підприємств, податкових надходжень, які вони сплачують до бюджету; підвищення продуктивності праці; часто супроводжується участю підприємств у тіньовій економіці та ін.; а намагання окремих суб'єктів господарської діяльності скористатись спрощеною системою оподаткування, звітності і обліку з метою мінімізації

податкового навантаження призводить до деформування ринкового характеру конкуренції.

Усвідомлюючи сукупність факторів, які визначають стан та перспективи як розвитку, так і зміцнення економічної безпеки підприємств малого бізнесу, необхідно розуміти, що важко забезпечити рівномірний розвиток цього сектора економіки в усіх без винятку сферах та галузях.

Таблиця 2.2

Галузеві особливості системи економічної безпеки підприємництва*

Галузь економіки	Функціональні особливості безпеки	Основні засоби забезпечення безпеки	Особливості форм фінансування заходів	Пріоритетні індикатори безпеки
1	2	3	4	5
Сільське господарство	Зайнятість сільського населення та соціально-економічний розвиток сільських територій	Податкова, фінансово-кредитна політика	Пільгові фінансово-кредитні ресурси та доступ до природних ресурсів; страхування ризиків	Інтегральні показники розвитку галузей засобів виробництва для АПК; рівень індустріалізації та інтенсифікації сільського господарства; розвиток виробничої інфраструктури
Промисловість; будівництво; транспорт	Конкурентоспроможність економіки; раціональна галузева структура та тип технологічного прогресу	Інноваційно-інвестиційна політика, структурні реформи	Створення надійного та економічно сприятливого інвестиційного клімату; закріплення процесу приватизації	Рівень зносу матеріально-технічної бази; кваліфікація працівників; енергомісткість продукції (послуг); структура промислового виробництва; темпи зростання інвестицій, виробничих потужностей, введення в експлуатацію житлових і соціально-культурних об'єктів, вантажообігу; вартість перевезень

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5
Торгівля та сфера споживчих послуг	Задоволення потреб у товарах і послугах за асортиментом, якістю та ціною	Удосконалення регуляторної політики, ліцензування, дозвільних процедур	Фінансування розвитку інституцій інфраструктури економічної безпеки	Структура роздрібного товарообороту, індекс споживчих цін, диференціація роздрібного товарообороту за регіонами та на субрегіональному рівні
Управління	Сталий і раціональний розвиток держави, регіонів, галузей, первинної ланки економіки та особи	Розвиток систем якості менеджменту; засоби інформаційно-роз'яснювального характеру	Цільове державне фінансування навчання та розвитку методичного забезпечення (зокрема у державному секторі)	Коефіцієнти порівняння витрат на управління з економічним та соціальним ефектом розвитку, з рівнем економічної безпеки бізнесу на різних рівнях управління та у галузевотериторіальному аспекті
Соціальні послуги	Висока якість життя та трудово життя населення	Формування ресурсної бази розвитку наступних поколінь; соціальна та екологічна політика	Цільові програми на місцевому і центральному рівнях, кошти фондів міжнародної технічної фінансової допомоги	Обсяг споживання товарів і послуг на одну особу; індекс розвитку людського потенціалу, індекс інтелектуалізації капіталу; коефіцієнт життєздатності населення

* - примітка: у таблиці враховано лише особливості на макrorівні ієрархії управління економікою без врахування інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які залишаються практично типовими для більшості галузей і секторів економіки

Загальновідомо, що сектор малого підприємництва розвивається інтенсивно та ефективно, як правило, у галузях

економіки, які найбільшою мірою сприяють максимальній реалізації його переваг. Про це свідчить досвід розвинених держав, у яких підприємства малого бізнесу, як правило сконцентровані у таких видах діяльності, як: торгівля, послуги, промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт.

Враховуючи наведене, а також специфіку підприємств малого бізнесу, вважаємо, що державна політика зміцнення економічної безпеки малих підприємств повинна здійснюватися за такими напрямками (принципами):

1) у галузях економіки, в яких може бути максимально ефективно реалізований потенціал та переваги малого бізнесу (торгівля, послуги (розробка і впровадження інновацій, інформаційних технологій тощо), промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт);

2) у пріоритетних для відповідного регіону чи території потенційно інвестиційно привабливих галузях (сферах), які потребують поліпшення соціальної захищеності громадян (зайнятих), подолання депресивності територій і т.ін. (сільське господарство, туризм та рекреація; прикордонна чи транскордонна торгівля тощо);

3) у галузях, які фактично чи потенційно спроможні забезпечити економічний (а в подальшому і соціальний) розвиток малих міст, районних центрів та сільських територій;

4) у галузях та сферах економіки, в яких гарантовано буде створено нові робочі місця та/чи залучено до підприємницької діяльності студентів, молодь;

5) забезпечення кооперації та формування кластерних зв'язків між підприємствами малого і великого бізнесу з метою розробки, апробації та впровадження технологічних інновацій задля зміцнення конкурентоспроможності економіки загалом;

6) поліпшення кількісного (кількість підприємств, обсяги реалізації продукції (послуг)) та якісного співвідношення (за рівнем конкурентоспроможності,

ринковою часткою) між малими підприємствами, юридичними та фізичними особами на користь перших;

7) у галузях та сферах, які завдають найбільшої шкоди навколишньому середовищу, діяльність підприємств малого бізнесу сприятиме переробці (утилізації) шкідливих відходів виробництва тощо.

Розвиток малого підприємництва в умовах ринкової системи господарювання не завжди є раціональним та достатньо економічно ефективним. Так у галузевосекторальному аспекті (на прикладі Львівської області) найбільше малих підприємств станом на кінець 2006 р. функціонує у торгівлі та послугах з ремонту – 36,4%, промисловості – 18,1% та операціях з нерухомістю – 15,8% [12]. Найменше – в управлінні, освіті, охороні здоров'я, колективних та громадських послугах, сільському господарстві. Саме в останніх двох галузях є потреба у провадженні роботи щодо зміцнення економічної безпеки малих підприємств, оскільки у практиці розвинених держав сектор малого бізнесу у цих галузях містить переважну більшість кількості суб'єктів господарювання.

Частка малих підприємств в економіці регіону є значною в таких галузях як: готелі та ресторани - 98,6% (разом з тим частка в обсязі реалізованої продукції цієї галузі малими підприємствами становить лише 58,1%), операції з нерухомістю - 94,0% (в обсязі реалізованої продукції - 40,1%), колективні та громадські послуги - 93,9% (в обсязі реалізованої продукції - 30,9%). Водночас, найменша питома вага малих підприємств припадає на сільське господарство – 80,2% (в обсязі реалізованої продукції – лише 13,1%). Частка малих підприємств у обсягах реалізованої продукції є ще меншою у базових галузях економіки: промисловість – 6,5%; торгівля та послуги з ремонту – 6,4%; транспорт – 5,6%.

Низькоефективною необхідно визнати діяльність суб'єктів малого підприємництва у сільському господарстві, в якому присутньо 80,2% малих підприємств, залучено 27,4% від загальної чисельності працівників у цій галузі та

виготовляється лише 13,1% від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг). Натомість високою є частка працівників на малих підприємствах у таких галузях економіки, як готелі та ресторани – 77,1%; операції з нерухомістю – 47,1%; торгівля та послуги з ремонту – 45,7.

Ефективність використання ресурсного забезпечення на малих підприємствах також є низькою. Так фондовіддача основних фондів цих підприємств у більшості галузей економіки є не високою. Лише у будівництві, торгівлі та готельному і ресторанному господарстві суб'єкти малого бізнесу отримують з однієї гривні, вкладеної в основні фонди, більше, ніж одну гривню реалізованої продукції та/чи послуг на рік. Фондовіддача основних фондів у промисловості, сільському господарстві, транспорті є низькою. Водночас на фоні високої фондоозброєності підприємств малого бізнесу у сільському господарстві (54,0 тис грн/ос.), промисловості (37,7 тис грн/ос.), колективних та громадських послугах (37,0 тис грн/ос.), на операціях з нерухомістю (134,6 тис грн/ос.) та в управлінні (223,8 тис грн/ос.), загалом спостерігається недостатньо висока ефективність використання матеріально-технічної бази підприємств.

Необгрунтовано високим є рівень витрат на оплату праці до обсягів господарської діяльності малих підприємств у сільському господарстві (28,6%), в управлінні (20,5%), операціях з нерухомістю (23,7%).

Найвищий рівень рентабельності операційної діяльності припадає на малі підприємства у сфері управління (12,0%) та освіти (6,0%). Рентабельно працювали у 2006 р. також суб'єкти малого бізнесу таких галузей, як будівництво (3,9%); торгівля та послуги з ремонту (4,7%); транспорт (3,8%) та операції з нерухомістю (2,5%).

Валові капітальні інвестиції протягом 2000 – 2006 рр. у сектор малого підприємництва зросли у 6,9 раза та становили у 2006 р. 679,0 млн грн. У галузевому аспекті найбільша частка інвестицій, а також темпи їх збільшення припадають

на операції з нерухомістю (42,3%) та промисловість (13,4%). Разом з тим частка валових капітальних інвестицій у цей сектор економіки становить лише 10,9%. До негативного можна також віднести невисокі обсяги валових капітальних інвестицій у сільському господарстві (3,0%), на транспорті (6,6%), в охороні здоров'я (1,8%) та сфері послуг (2,0%). Варто також зазначити, що малі підприємства, як правило, здійснюють інвестиції у поліпшення матеріально-технічної бази або у капітальне будівництво, що сприяє підвищенню рівня озброєності підприємств сучасними новими основними засобами.

Наведене засвідчує недостатній рівень розвитку, а отже, і економічної безпеки (у контексті економічної ефективності функціонування підприємств, використання ними ресурсного забезпечення та ролі в економіці) сектора малого підприємництва в Україні (на прикладі Львівської області). Спостерігається субрегіональна диференціація як рівня розвитку, місця, так і економічної безпеки малого бізнесу в економіці, що виявляється в існуванні таких закономірностей (які є характерними для більшості регіонів України) [13]:

- найвищий рівень розвитку підприємництва спостерігається в обласному центрі, який значно переважає малі міста за загальною кількістю, кількістю діючих та кількістю малих підприємств у розрахунку на 10 тис осіб наявного населення;

- в обласному центрі сконцентровано 57,1% усіх малих підприємств, 52,1% від усіх зайнятих у секторі малого підприємництва і реалізується 62,0% від загального обсягу реалізованої продукції сектором малого підприємництва, що свідчить про надмірну концентрацію економічних ресурсів сектора малого бізнесу в обласному центрі;

- в обласному центрі та лише шести малих містах та районах спостерігається позитивна динаміка збільшення кількості малих підприємств;

- вищим, ніж в обласному центрі, є рівень участі сектора малого підприємництва в економіці за такими

показниками, як частка сектора малого підприємництва у загальному обсязі реалізованої продукції (причому у базових галузях економіки) та середньорічна кількість зайнятих на одному малому підприємстві;

- нижчими є показники ефективності фінансово-господарської діяльності, використання ресурсів та ліквідності підприємств, які функціонують у малих містах та районах;

- високою є підприємницька активність населення малих міст у сфері торгівлі (33,4% від загальної кількості малих підприємств та 42,7% від загальних обсягів реалізованої продукції сектором малого підприємництва). Це свідчить про недосконалість галузевої структури та недостатній розвиток сектора малого підприємництва у малих містах у низькоінноваційних та галузях економіки із значною доданою вартістю; економічні відносини населення малих міст та районів часто не виходять за межі натурального господарства, а товарно-грошові відносини витісняються обмінною торгівлею. У сільському господарстві здійснює діяльність не більше 8% малих підприємств, які реалізують лише 5,3% продукції; у будівництві (7,2% та 9,6%); у готельному і ресторанному господарстві (6,4% та 3,1%); у промисловості (19,3% та 20,9%);

- практично відсутні коопераційні та кластерні зв'язки підприємств малого і великого бізнесу, а також малих підприємств з малих міст та районів із підприємствами з обласного центру.

У таблиці 2.3 наведено основні кількісні показники, за якими можна робити висновки про ефективність функціонування (а також рівень економічної безпеки) малого підприємництва України у регіональному аспекті. З таблиці видно, що такі регіони, як АР Крим, Миколаївська, Херсонська, Одеська, Запорізька, Харківська, Хмельницька, Київська та Полтавська області, міста Київ та Севастополь за показником «кількість малих підприємств на 1 тис осіб

навного населення» займають високі позиції. Значення цього показника для них є вищим за середнє в Україні.

Якщо проаналізувати обсяг реалізованої продукції у розрахунку на одне мале підприємство, то за цим показником позиції вище середнього по Україні посідають лише такі регіони: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Полтавська, Храківська, Черкаська області та міста Київ і Севастополь. Щодо частки реалізованої продукції (наданих послугах) сектором малого підприємництва у загальних обсягах реалізації, то у більшості регіонів України цей показник є вищим за середнє його значення по Україні, крім Дніпропетровської, Донецької, Луганської, Полтавської областей та міста Києва.

Таблиця 2.3

Кількість підприємств, обсяг реалізованої продукції (послуг), середньорічна кількість зайнятих та частка прибуткових підприємств сектора малого підприємництва за регіонами України у 2006 р. [14]

Регіон	Кількість малих підприємств на 1 тис осіб наявного населення, од.	Обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг)		Середньорічна кількість зайнятих у розрахунку на одне мале підприємство, осіб	Частка малих прибуткових малих підприємств, %
		у розрахунку на одне підприємство, тис грн	у % до загального обсягу реалізації регіону		
1	2	3	4	5	6
Україна	66	91,5	4,8	5,7	64,5
АР Крим	79	85,6	10,4	4,9	65,8
Вінницька	47	72,7	8,7	6,3	68,6
Волинська	46	73,6	5,4	6,6	67,6
Дніпропетровська	60	103,8	3,2	5,5	59,3
Донецька	56	97,8	2,8	4,6	65,2
Житомирська	46	72,6	10,8	7,6	63,2
Закарпатська	63	78,1	10,9	4,4	79,2
Запорізька	63	92,2	5,2	5,9	63,5
Івано-Франківська	55	74,9	7,0	5,0	72,0
Київська	63	97,7	6,0	6,1	64,1
Кіровоградська	52	78,1	11,1	5,8	71,9
Луганська	44	83,8	4,6	6,0	65,2
Львівська	68	79,3	7,4	6,4	64,3
Миколаївська	67	76,5	7,0	5,3	67,3

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5	6
Одеська	67	80,5	7,1	5,9	60,9
Полтавська	52	96,3	4,8	6,4	62,3
Рівненська	43	70,6	7,2	7,1	67,8
Сумська	49	86,1	11,3	6,5	64,0
Тернопільська	41	69,0	12,3	7,4	67,9
Харківська	69	97,2	6,0	6,1	58,8
Херсонська	55	70,3	10,3	5,7	64,4
Хмельницька	46	62,0	9,4	7,1	64,1
Черкаська	45	96,4	8,6	6,6	66,4
Чернівецька	47	46,7	12,7	6,1	61,6
Чернігівська	44	82,8	10,1	7,4	62,9
м. Київ	210	159,4	3,4	4,5	64,0
м. Севастополь	72	91,8	9,6	6,1	58,6

Разом з тим рівень зайнятості у секторі малого бізнесу, вищий за середній показник в Україні, спостерігається у таких регіонах, як Вінницька, Волинська, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та місто Севастополь.

Частка прибуткових малих підприємств, яка перевищує середньодержавні показники у 2006 р., припадає на АР Крим, Вінницьку, Волинську, Донецьку, Закарпатську, Івано-Франківську, Київську, Кіровоградську, Луганську, Львівську, Миколаївську, Рівненську, Тернопільську та Черкаську області.

За більшою кількістю показників, проаналізованих в таблиці 2.3, переважають регіони, які не належать до найбільш промислово розвинених (крім Харківської, Запорізької області). Це АР Крим, Вінницька, Волинська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Черкаська області та м. Севастополь. Відповідно це підтверджує висновок про об'єктивно вищий рівень вразливості підприємств малого бізнесу у регіонах, де розвинений великий бізнес, а також засвідчує потребу у зміцненні економічної безпеки малого

підприємництва як чинника соціально-економічного розвитку менш промислово розвинених регіонів країни.

З наведеного можна зробити висновок про те, що в умовах ринкової системи господарювання, а також докорінних суспільних, соціально-економічних, політичних та інших змін в країні, рівень сприятливості економіко-правового середовища підприємництва значно різниться за регіонами країни, а також на субрегіональному рівні. Це унеможливує формування ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва країни загалом. На наше переконання, лише вирівнювання економіко-правових передумов ведення підприємницької діяльності в межах всієї території країни, а також забезпечення поєднання рішень, які приймаються суб'єктами управління системою економічної безпеки підприємництва у регіонах країни, із загальнодержавною стратегією спроможне гарантувати створення і функціонування ефективних механізмів зміцнення економічної безпеки підприємництва. Для цього стають необхідними: здійснення ранжування регіонів країни та визначення переліку з них тих, які характеризуються критично низьким рівнем економічної безпеки підприємства; розробка пріоритетних заходів зміцнення економічної безпеки підприємства, зокрема в умовах обмеженості ресурсів; забезпечення моніторингу та проведення оцінки ефективності заходів, спрямованих на підвищення рівня економічної безпеки підприємства регіонів з критичним рівнем.

Надмірна адміністративна і фінансова централізація влади та жорстка адміністративна ієрархія, яка залишається у спадок від централізованої системи управління економікою, об'єктивно підривають стимули до ефективного розвитку регіональних економік, породжуючи тим самим «утриманські» настрої в середовищі місцевих еліт і гіпертрофоване економічне зростання «центру» за рахунок виснаження «периферії». Як наслідок, більшість регіонів є дотаційними або депресивними, а нерівномірність

регіонального розвитку та рівня економічної безпеки підприємництва – очевидною.

З метою вирівнювання засад економічної безпеки підприємництва територій країни та її соціально-економічних систем в економічно розвинених країнах (приклад США, Канади [9,с.164-167]) реалізуються відповідні заходи, спрямовані на посилення участі держави у виробничо-господарській та підприємницькій діяльності; здійснення бюджетного субсидування і кредитування, державних замовлень; удосконалення податкової політики; поліпшення правового регулювання; посилення адміністративного контролю; цільове бюджетне фінансування розвитку окремих секторів місцевої економіки (особливо капіталомістких та низькодохідних).

Враховуючи, що існує специфіка соціально-економічної ролі, яку відіграє та чи інша галузь в економіці держави (або на регіональному рівні), а також різним є рівень забезпечення економічної безпеки бізнесу у галузево-секторальному аспекті, об'єктивно необхідною стає потреба у визначенні ефективності заходів суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва (зокрема найбільш важливих з них – органів державного управління) у галузево-секторальному аспекті. Для цього варто застосовувати коефіцієнт ефективності забезпечення економічної безпеки галузі (сектора економіки) (K_{Ej}), який виражає співвідношення між корисним ефектом функціонування підприємств галузі і витратами та/чи недоотриманими вигодами (як фактичними, так і неопосередкованими), пов'язаними з неналежним рівнем економічної безпеки підприємництва стосовно відповідної галузі (формула 2.6). Застосування цієї методики на регіональному рівні потребує врахування місцевих загроз та ризиків підприємницької діяльності, його соціальної ролі на місцевому рівні, а також питомої ваги податків, які сплачуються до місцевих бюджетів.

$$K_{Ej} = \frac{[ВВП \times Ч_j \times (P_{ППj} + P_{ПС}) + ФОП_j + C_{Вj}]}{[ВВП \times Ч_j \times (1 - R_{ЕБПj})]}, \quad (2.6)$$

де ВВП – обсяг валового внутрішнього продукту, грн;
 $Ч_j$ – коефіцієнт питомої ваги j -ї галузі у ВВП;
 $R_{\text{ПП } j}$ – коефіцієнт, який відображає рівень загального оподаткування підприємницької діяльності j -ї галузі;
 $R_{\text{ПС}}$ – коефіцієнт, який відображає рівень соціального оподаткування оплати праці;
 ФОП_j – загальна сума витрат підприємствами j -ї галузі на оплату та матеріальне стимулювання праці, грн;
 $C_{\text{В } j}$ – виражена у вартісній формі соціальна роль підприємств j -ї галузі, грн;

$R_{\text{ЕБП } j}$ – коефіцієнт, який відображає рівень системного ризику підприємницької діяльності у j -й галузі; $R_{\text{ЕБП } j} = [0-1]$.

Загалом оцінка рівня сформованості (а також відхилення від нормального) системи економічної безпеки підприємництва галузі може зводитись до розрахунку економічного ефекту як порівняння витрат та/чи недоотриманих вигод суб'єктами системи економічної безпеки підприємництва з економічними та соціальними вигодами від їх функціонування:

$$E_j = V_j - Z_j, \quad (2.7)$$

де E_j – ефективність політики зміцнення економічної безпеки галузі (сектора економіки), грн;

V_j – виражена у вартісному вираженні на основі розрахунків та результатів експертного оцінювання загальна соціальна та економічна роль підприємств галузі, грн;

Z_j – сума витрат (втрачений корисний ефект), необхідних на реалізацію заходів, пов'язаних з нівелюванням вад економіко-правового середовища підприємництва з огляду неналежного рівня його економічної безпеки, грн.

Для забезпечення вищого рівня адекватності та повноти оцінки результативності зусиль суб'єктів, покликаних забезпечувати високий рівень економічної безпеки підприємництва галузі (зокрема, органів державного управління) доцільно проводити розрахунок інтегрального індекса її зміни як середнього геометричного з індексів окремих показників за формулою 2.8:

$$I_m = \sqrt[n]{(im_1 + im_2 + \dots + im_n) / n}, \quad (2.8)$$

де I_m – інтегральний індекс зміни стану рівня економічної безпеки галузі;

$im_1, im_2 \dots im_n$ – індекси, які відображають відношення зміни окремих показників економічної безпеки підприємництва галузі (сектора економіки) у звітному році порівняно з базовим;

n – кількість показників, які аналізуються.

У межах цієї методики може бути розраховано низку інтегральних індексів з огляду на тактичні завдання в межах одного зі стратегічних завдань державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва, зокрема, інтегральні індекси макроекономічних показників розвитку підприємництва; ефективності використання ресурсного потенціалу галузі; ділового клімату; соціальної ефективності підприємництва; рівня розвитку об'єктів інфраструктури підтримки та забезпечення економічної безпеки підприємств галузі. Відповідно висновок про ефективність системи економічної безпеки галузі (сектора економіки) може ґрунтуватись на порівнянні темпів поліпшення інтегрального показника та приросту обсягів витрат (потенційних втрат) на фінансування заходів з її забезпечення.

Висновки до розділу

1. Під час оцінювання економічної безпеки підприємництва необхідно використовувати сукупність індикаторів - конкретних показників, числові значення яких свідчать про рівень (стадію) розвитку явища, яке вони характеризують. Перелік індикаторів економічної безпеки підприємництва як сектора економіки доцільно формувати за складниками відповідно до системи економічної безпеки держави за групами: 1) макроекономічна; 2) фінансова; 3) зовнішньоекономічна; 4) інвестиційна; 5) науково-технологічна; 6) виробнича. Крім того, у межах цих складників повинні обов'язково бути показники, які відображають як рівень економічної незалежності,

ефективності функціонування, так і здатності до розвитку.

2. Об'єктивно існують особливості обґрунтування економічної безпеки підприємництва на різних рівнях ієрархії управління економікою, а також у галузево-секторальному вимірі. Робота у цьому напрямі дозволяє уточнити концептуальні засади цього поняття та доповнити їх галузевою і регіональною специфікою. Галузевий аспект повинен забезпечувати захист інтересів суб'єктів системи в межах конкретної галузі, сектора та/чи сфери бізнесу з врахуванням рівня його монополізації, форм конкуренції, існуючої практики захисту суб'єктів підприємницької діяльності, галузевих програм підтримки та розвитку підприємництва.

3. Актуальність дослідження економічної безпеки підприємництва у галузевому вимірі посилюється існуванням негативних наслідків ринкової трансформації економіки та їх впливом на існуючий стан і подальший розвиток окремих галузей економіки: скорочення обсягів виробництва продукції, порушення виробничих та коопераційних зв'язків, низький рівень показників ефективності та продуктивності, значний рівень фізичного і морального зносу матеріально-технічної бази підприємств, нестача оборотних коштів, низький рівень конкурентоспроможності продукції і, як наслідок – підприємств більшості галузей економіки внаслідок високого рівня їх матеріало- та енергомісткості, низького рівня впровадження інновацій та застарілої техніко-технологічної бази, зниження рівня попиту.

4. Враховуючи, що існує специфіка соціально-економічної ролі, яку відіграє та, чи інша галузь в економіці, а також різним є рівень забезпечення економічної безпеки бізнесу у галузево-секторальному аспекті, об'єктивно необхідною є потреба у визначенні ефективності заходів суб'єктів системи економічної безпеки підприємства. Для цього варто застосовувати коефіцієнт ефективності забезпечення економічної безпеки галузі (сектора

економіки), який виражає співвідношення між корисним ефектом функціонування підприємств галузі і витратами та/чи недоотриманими вигодами (як фактичними, так і неопосередкованими), пов'язаними з неналежним рівнем економічної безпеки підприємництва. Застосування цієї методики на регіональному рівні потребує врахування місцевих загроз та ризиків підприємницької діяльності, його соціальної ролі на місцевому рівні, а також питомої ваги податків, які сплачуються до місцевих бюджетів.

5. Державна політика зміцнення економічної безпеки малих підприємств повинна здійснюватись за такими напрямками (принципами): у галузях економіки, в яких може бути максимально ефективно реалізований потенціал та переваги малого бізнесу; у пріоритетних для відповідного регіону чи території потенційно інвестиційно привабливих галузях (сферах), які потребують поліпшення соціальної захищеності громадян (зайнятих), подолання депресивності територій; у галузях, які фактично чи потенційно спроможні забезпечити економічний (а в подальшому і соціальний) розвиток малих міст, районних центрів та сільських територій; у галузях та сферах економіки, в яких гарантовано буде створено нові робочі місця та/чи залучено до підприємницької діяльності студентів, молодь; забезпечення кооперації та формування кластерних зв'язків між підприємствами малого і великого бізнесу з метою розробки, апробації та впровадження технологічних інновацій задля зміцнення конкурентоспроможності економіки загалом; поліпшення кількісного (кількість підприємств, обсяги реалізації продукції (послуг)) та якісного співвідношення (за рівнем конкурентоспроможності, ринковою часткою) між малими підприємствами, юридичними та фізичними особами на користь перших; у галузях та сферах, які завдають найбільшої шкоди навколишньому середовищу, діяльність підприємств малого бізнесу сприятиме переробці (утилізації) шкідливих відходів виробництва тощо.

Література до розділу

1. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.45-46.

2. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності : регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Таїсія Миколаївна Гладченко ; [Донецька держ. академія управління]. – Донецьк, 2004. – С.9.

3. Экономическая безопасность России : общ. курс : учеб. / Под ред. Вячеслава Константиновича Сенчагова. 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – С.82-83.

4. Україна. Верховна Рада. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України. – Постанова № 3/97-ВР від 16.01.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. - № 10. – 1997 (www.zakon.rada.gov.ua).

5. Україна. Закон. Про Раду національної безпеки і оборони України: № 183/98-ВР від 05.03.1998 р. // Урядовий кур'єр. - № 64-65.

6. Україна. Міністерство економіки. Наказ. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: № 60 від 02.03.2007 р. (www.me.gov.ua).

7. Україна. Президент. Про Стратегію національної безпеки України. – Указ: № 105/2007 від 12.02.2007 р. (www.president.gov.ua).

8. Інтернет-ресурс Національного інституту системних досліджень проблем підприємництва Росії ([http://www.nisse.ru/analitics.html?id=gp_usa - 102k](http://www.nisse.ru/analitics.html?id=gp_usa-102k))

9. Богомолов В. А. Экономическая безопасность : учеб. пособ. / Виктор Александрович Богомолов. – М. :

ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – С.20-22.

10. Анисимова О. Н. Оценка систематического риска инновационной и внешнеэкономической деятельности малых предприятий / Ольга Николаевна Анисимова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2007. – С. 161-167.

11. Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies / The International Bank of Reconstruction and Development

12. Малі підприємства Львівщини : стат. зб. – Держкомстат України, ГУС у Львів. області. – Л. : [б. в.], 2007. – 124 с.

13. Малі підприємства Львівщини : стат. зб. – Держкомстат України, ГУС у Львів. області. – Л. : [б. в.], 2007. – 124 с.; Статистичний щорічник України за 2006 рік. – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2007. – 576 с.

14. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2007. – 576 с.

РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Соціально-економічні та інституційні передумови зміцнення економічної безпеки підприємництва

Аналіз економічної безпеки підприємництва, який претендує на високий рівень повноцінності, повинен передбачати таку послідовність дій: аналіз існуючого стану та передумов її забезпечення → декомпозиційний аналіз економічної безпеки підприємництва на різних рівнях ієрархії управління економікою та у галузево-секторальному аспекті → визначення рівня забезпечення основних її функціональних складників → розрахунок інтегрального показника рівня економічної безпеки підприємництва.

Перший етап аналізу передбачає вивчення бізнес-середовища, яке сформувалось в Україні, на предмет його сприятливості щодо ведення підприємницької діяльності та рівня захисту суб'єктів господарської діяльності і їх інтересів від економічних ризиків та загроз. Його можна проводити за такими напрямками:

1) оцінка рівня сформованості системи економічної безпеки підприємництва, її повноти та відповідності теоретико-методологічним вимогам;

2) аналіз факторів формування, розвитку та забезпечення життєздатності бізнесу;

3) оцінка основних функціональних складників економічної безпеки підприємництва;

4) виявлення рівня відповідності та забезпеченості компонент внутрішньої структури, а також рівня захисту економічної безпеки підприємництва від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Для обґрунтування характеристик існуючої в Україні системи зміцнення економічної безпеки підприємництва та її відповідності концептуальним засадам (наведеним у

першому розділі роботи) необхідно передусім зробити висновок про досягнення основної мети її функціонування. Варто зазначити, що незважаючи на певні позитивні зрушення у напрямі зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні за період після здобуття незалежності (посилення цивілізованості підприємницької діяльності та певне зниження рівня криміналізації економіки і суспільного життя; поступовий розвиток приватного сектора; послаблення рівня монополізації та формування засад ринкового конкурентного середовища; досягнення хоча й не стійкого, але економічного зростання, починаючи з 2000 р.; поступове поліпшення показників розвитку малого бізнесу та ін.), ще не сформовано належне бізнес-середовище для ведення підприємницької діяльності. Це не може свідчити про належний рівень надійності функціонування та захищеності суб'єктів підприємницької діяльності як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз. В Україні лише в останні роки на вищому рівні ієрархії державного управління почали розглядатись питання аналізу та здійснення заходів із забезпечення економічної безпеки підприємництва. Роль держави у цьому процесі є надзвичайно важливою в умовах ринкової трансформації економіки, для якої характерний розподільчий тип, трансформації власності, зміни форм та суб'єктів управління суспільно-економічними процесами, виникнення конфлікту інтересів суспільно-політичних груп і т.ін. Це об'єктивно зумовлює появу системних ризиків, які чинять загрозу існуванню підприємництва як виду діяльності. Внаслідок впливу цих ризиків суб'єкти підприємницької діяльності не зацікавлені здійснювати легальну діяльність, довгострокові капіталовкладення (в інноваційній сфері та у низькорентабельних і капіталомістких галузях економіки) і забезпечувати тим самим структурну перебудову економіки, формувати ресурсну базу економічного розвитку для наступних поколінь. Неналежна увага органів державного управління до забезпечення економічної безпеки бізнесу призвела до

того, що за рівнем регуляторного клімату щодо розвитку підприємництва Україна перебуває на 128 місці серед 175 країн світу і лише за такими групами показників, як одержання кредитів та примусове забезпечення виконання контрактів - вище 100-го місця у рейтингу (таблиця 3.1). Вкрай негативна ситуація спостерігається за такими показниками: реєстрація власності; захист інтересів інвесторів; система оподаткування та процедура ліквідації підприємства.

Таблиця 3.1

Місце України в рейтингу країн за рівнем регуляторного клімату щодо стимулювання ділової активності (загальна кількість країн в рейтингу - 175)

Показник	Місце на початок 2007 р.
Загальне місце в рейтингу, в т.ч.:	128 (попередній р. – 132)
Умови створення нового підприємства	101
Одержання ліцензій та дозволів	107
Трудові відносини	107
Реєстрація власності	133
Одержання кредитів	65
Захист інтересів інвесторів	142
Сплата податків	174
Міжнародна торгівля	106
Примусове забезпечення виконання контрактів	26
Ліквідація підприємства	139

* - за даними: *Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies in 2006*

Якщо порівняти окремі показники рейтингу нашої країни з такими країнами, як Росія, Польща, Литва та Іспанія (таблиця 3.2), то видно, що напрямами для підвищення рівня економічної безпеки бізнесу є: скорочення кількості процедур та термінів реєстрації власності; посилення рівня захищеності інтересів інвесторів; зменшення кількості платежів податків та часу на їх сплату; зниження загального рівня податкового навантаження та витрат у випадку ліквідації підприємств.

Таблиця 3.2

Окремі показники рівня сформованості сприятливих умов для підприємницької діяльності в Україні, Росії, Литві, Іспанії та Польщі на початок 2007 р.

Показник	Україна	Росія (96 місце)	Литва (16 місце)	Іспанія (39 місце)	Польща (75 місце)
Кількість процедур щодо створення нового підприємства	10	7	7	10	10
Кількість процедур щодо отримання ліцензій та дозволів	18	22	14	11	25
Термін отримання дозволів та ліцензій, днів	242	531	151	277	322
Індекс складності найму персоналу (0-100)	44	33	33	78	0
Кількість процедур щодо реєстрації власності	10	6	3	3	6
Терміни реєстрації власності, днів	93	52	3	17	197
Індекс захищеності інтересів інвестора (0-10)	3,7	5,3	5,3	5,0	6,0
Кількість платежів податків на рік	98	23	13	7	43
Витрати часу на сплату податків (годин на рік)	2185	256	162	602	175
Загальний рівень податкового навантаження (% від валового прибутку)	60,3	54,2	48,4	59,1	38,4
Термін ліквідації підприємства, років	2,9	3,8	1,7	1,0	3,0
Витрати на ліквідацію підприємства (% від вартості майна)	42	9	7	15	22

* - за даними: *Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies in 2006*

Умови, які створені місцевою владою для роботи підприємців, та якість роботи органів влади з підтримки підприємництва на місцевому рівні (на прикладі Львівської області, яка посідає одне з провідних місць за показниками розвитку малого бізнесу) є недостатніми (таблиці 3.3 та 3.4). Так повністю задоволені умовами, створеними для підприємництва, лише 2,62% підприємців.

Таблиця 3.3

Рівень задоволеності умовами, створеними для підприємництва у м. Львові та Львівській області у 2007 р., %

	м. Львів	Львівська область	Середнє значення
Не відповіли			0,22
Повністю задоволений	3,25	2,30	2,62
Загалом задоволений	14,94	20,07	18,34
Деякими аспектами задоволений, деякими – ні	44,16	46,05	45,41
Загалом не задоволений	25,97	17,79	20,52
Повністю не задоволений	11,69	13,82	13,10

* - за даними: *Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007 – 2008 рр.* – С.18.

Більш-менш задоволеними рівнем сформованості бізнес-середовища є 63,8% (що є досить високим показником). Проте повністю незадоволеними залишаються 13,1% опитаних підприємців. Частка їх та тих, хто загалом не задоволений умовами для ведення бізнесу, становить 33,6%.

Необхідно зазначити, що структура задоволеності умовами для ведення підприємницької діяльності є практично ідентичною як для обласного центру, так і для іншої території регіону. Це свідчить про неналежну роботу у цьому напрямі і регіональних, і місцевих органів державної влади.

Разом з тим дещо більш критичними в оцінках щодо рівня бізнес-клімату є підприємці, які здійснюють діяльність у районах області [1,с.22-23].

Так частка підприємців повністю задоволених умовами щодо здійснення підприємницької діяльності становила 2,3% (на 0,95% менше, ніж у м. Львові), а повністю не

задоволених – 13,82% (на 2,13%).

Таблиця 3.4

Оцінка підприємцями ефективності політики органів державної влади з підтримки підприємництва у Львівській області у 2007 р.

Позиція оцінювання	Середній бал (максимальний -5)
Забезпечення сприятливих нормативно-правових умов для ведення підприємницької діяльності	2,34
Спрощення дозвільних процедур для здійснення інвестиційної діяльності у сфері підприємництва на рівні області, міст та районів	2,27
Сприяння створенню нових робочих місць суб'єктами малого підприємництва	2,40
Забезпечення дотримання умов для розвитку добросовісної конкуренції у сфері малого підприємництва	2,37
Сприяння збільшення доступу суб'єктів малого підприємництва до фінансових ресурсів	2,27
Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва	2,28
Розширення можливостей інформаційного забезпечення підприємців	2,64
Розвиток системи підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери малого підприємництва	2,41
Сприяння розвитку інноваційних технологій у сфері малого підприємництва	2,11
Залучення малих підприємств до державних закупівель (тендерів)	2,15
Формування позитивного іміджу підприємця в регіоні	2,52

* - за даними: *Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007 – 2008 рр.* – С.19.

Проте причинами незадоволеності середовищем щодо ведення господарської діяльності підприємці, які здійснюють діяльність у районах області, більшою мірою (на відміну від підприємців у обласному центрі) визнають обмеженість джерел фінансування бізнесу (на 6,7%), високу вартість робочої сили (на 1,01%) та значну кількість контролюючих органів (на 14,4%), в той час, як дещо меншими перешкодами на шляху ведення бізнесу для них є нестача

робочої сили (на 4,27%), корумпованість чиновників (на 12,8%) та складність проходження процедур дозвільного характеру (на 4,94%).

Це загалом засвідчує більш об'єктивні причини (як правило, ресурсну обмеженість) перешкод та загроз функціонування бізнесу у районах області та більшою мірою суб'єктивні чинники перешкод в обласному центрі (вищий рівень бюрократизму, корумпованості та свідомого ускладнення окремих процедур для підприємців з боку органів державної влади та управління).

Щодо наведених у таблиці 3.4 інших параметрів, за якими можна робити висновки про існуючий стан та передумови економічної безпеки підприємництва, то за жодним з них оцінка підприємців за 5-тибальною шкалою не досягає навіть трійки.

Причому така ситуація є характерною для більшості регіонів України. Це є підтвердженням того, що лише комплексний підхід до забезпечення безпеки національної економіки з її невід'ємним елементом – економічної безпеки підприємництва може вирішити означену проблему.

Разом з тим з таблиці 3.4 випливає те, що (незважаючи на загальну низьку оцінку якості роботи регіональних органів влади з підтримки підприємництва) найбільшою мірою ведеться робота з інформаційного забезпечення підприємницької діяльності (оцінка 2,64 за 5-тибальною шкалою), формування позитивного іміджу підприємця (2,52), розвитку системи підготовки кваліфікованих кадрів (2,41) та сприяння створенню нових робочих місць (2,4). Найнижчими є оцінки підприємців діяльності органів влади щодо сприяння розвитку інноваційних технологій (2,11) та залучення суб'єктів підприємництва до державних закупівель (2,15). Це свідчить про певну пасивність представників влади щодо активних дій у напрямі формування сприятливого бізнес середовища у регіоні. Зрозуміло, що таке становище певною мірою обумовлене фінансовою обмеженістю регіональних та місцевих органів

державного управління. Разом з тим обсяги цільових асигнувань останніх визначаються суб'єктивно, часто не обґрунтовано та, як правило, за залишковим принципом (на фінансування заходів регіональної програми розвитку малого підприємництва у Львівській області передбачено менше 0,01% від обласного бюджету, проте приблизно такою ж є питома вага цих витрат і у державному бюджеті України).

На основі наведеного можна зробити висновок про недосконалість економіко-правового бізнес-середовища в Україні, яке не гарантує належного захисту економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. Це є також об'єктивною перешкодою на шляху формування і зміцнення засад демократичного устрою, розвитку середнього класу, підвищення рівня та якості життя в Україні, її регіонах і як наслідок – «підриває» базові засади національної економічної безпеки – особи, суспільних груп, регіонів країни.

Доповненням до наведеного про недостатній рівень забезпечення такої компоненти економічної безпеки підприємництва в Україні як висока інтегральна ефективність функціонування суб'єктів цієї системи є перелік таких якісних і кількісних чинників: хаотичний і малокерований з боку органів державного управління процес формування та розвитку приватного сектора економіки у період ринкової трансформації як економіки, так і суспільства; несформованість повноцінного ринкового конкурентного середовища, «прихована» монополізація багатьох секторів економіки, а також значна складність доступу до обмежених господарських ресурсів та прав; існування непрозорої олігархічної системи права власності та структури економічних стимулів, які чинять спотворений вплив на виробничі інвестиції; наявність системної корупції у відносинах підприємців, органів влади, дозвільних і контролюючих структур; існування проявів криміналізації та високий рівень тінізації як у секторі підприємництва, так і у багатьох сферах суспільного життя; недостатній рівень

культури соціальної відповідальності бізнесу (зокрема щодо захисту прав споживача, екології тощо); незначні обсяги виробництва та реалізації продукції у розрахунку на одне діюче підприємство; скорочення питомої ваги діючих підприємств та збільшення частки збиткових, погіршення показників ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного забезпечення; невисока інноваційно-інвестиційна активність підприємництва та ін.

Забезпечення високої ефективності функціонування вітчизняних підприємств та структурно збалансованого розвитку економіки (як компоненти безпеки держави) є необхідною передумовою не лише зміцнення економічної безпеки підприємництва, але й подальшого економічного зростання нашої країни загалом. Таку думку висловлює П. Корреа в аналітичній доповіді Світового банку «Стратегія розвитку приватного сектора в Україні: розбудова мікроекономічних підвалин для зростання, обумовленого розвитком приватного сектора» [2,с.3]. Досягнення саме цього в умовах недостачі виробничих потужностей, зниження світового попиту на продукцію української промисловості (яка є сировинно орієнтованою), зростання цін на енергоносії, єдиним шляхом забезпечення економічного зростання України (яке базується на належній життєздатності реального сектора економіки та його конкурентоспроможності, зокрема на зовнішніх ринках) стає збільшення обсягів та поліпшення структури інвестицій, підвищення продуктивності праці, запровадження інновацій. З цією думкою варто погодитись, оскільки розрахунок окремих показників економічної ефективності підприємництва у реальному секторі економіки України (таблиця 3.5) та їх оцінка щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва підтверджують, що одним з найвразливіших (найслабших) місць у діяльності вітчизняних підприємств у базових галузях економіки залишається ефективність використання ресурсного забезпечення.

Таблиця 3.5

Показники економічної ефективності підприємництва в реальному секторі економіки України в 2006 р. та оцінка показників з погляду економічної безпеки підприємництва (розраховано за [3])

Показник	Реальний сектор економіки *	в тому числі:			
		Промисловість	Сільське господарство	Будівництво	Транс-порт
Обсяг реалізованої продукції (послуг) у розрахунку на одне підприємство, тис грн	4563,1 (+)	10140,6 (+)	1640,2 (+/-)	2004,3 (+/-)	3337,2 (+/-)
Середньорічні темпи зростання обсягів реалізації продукції (послуг) у розрахунку на одне підприємство за період 2002-2006 рр., %	116,3 (+)	117,8 (+)	x	119,7 (+)	x
Продуктивність праці, тис грн/ос.	87,1 (+/-)	143,2 (+)	26,1 (-)	107,7 (+/-)	81,1 (+/-)
Фондовіддача основних засобів, грн/грн	1,05 (-)	1,1 (-)	1,25 (-)	2,55 (+/-)	0,63 (>-)
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	2,3 (+/-)	2,08 (+/-)	3,36 (+/-)	1,99 (+/-)	3,4 (+/-)
Загальний коефіцієнт ліквідності	1,23 (+)	1,23 (+)	1,54 (>+)	1,12 (+)	1,1 (+)
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,5 (+)	0,49 (+/-)	0,57 (+)	0,28 (>-)	0,63 (>+)
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	5,7 (+)	5,8 (+)	10,0 (>+)	3,1 (+/-)	9,9 (>+)
Чистий прибуток у розрахунку на одне підприємство, тис грн	260,0 (+)	637,8 (>+)	47,2 (+/-)	44,7 (+/-)	245,0 (+)

*- примітка: умовне середнє значення, де (>+) – високий рівень безпеки; (+) – належний рівень безпеки; (+/-) – середній рівень безпеки; (-) – значення рівня нижче середнього; (>-) – значення показника критично низьке (нижче порогу безпеки)

Окремі з наведених у таблиці показників свідчать про досить високий рівень економічної ефективності функціонування підприємств реального сектора економіки України.

Так, обсяги реалізації продукції у розрахунку на одне

підприємство у 2006 р. становили 4563,1 тис грн, що є досить високим значенням. Проте вони, на жаль, сформовані більшою мірою за рахунок значних обсягів виробництва і реалізації продукції у промисловості (10,1 млрд грн в середньому у розрахунку на одне підприємство). Обсяги господарської діяльності у таких галузях реального сектора економіки як сільське господарство, будівництво і транспорт (становили, відповідно, 1,6; 2,0 та 3,4 млн грн) є не значними та більше відповідають критеріям суб'єктів малого підприємництва, ніж середнього і тим більше великого.

Зрозуміло, що незначні обсяги виробництва і реалізації продукції (послуг) не можуть бути свідченням високого рівня економічної безпеки підприємництва у цих важливих галузях економіки України.

Низьким є також показник продуктивності праці, який в середньому у реальному секторі економіки України становить 87,1 тис грн/особу на рік (в розрахунку на один місяць близько 7 тис грн) і відповідно свідчить про низький рівень ефективності праці у реальному секторі економіки нашої держави. Практично удвічі вищим є показник продуктивності праці у промисловості (143,2 тис грн/особу), що є позитивним. Найменше значення цього показника серед галузей економіки, які аналізуються у 2006 р., було зафіксоване у сільському господарстві (26,1 тис грн/особу на р.). Це свідчить про надзвичайно низьку ефективність використання найманої праці у цій галузі економіки.

Вкрай неефективно у реальному секторі економіки України використовуються основні фонди. Середній показник фондівіддачі становить лише 1,05 грн/грн, що є критичним значенням. На транспорті цей показник є найнижчим - 0,63 грн/грн. Саме у цій галузі реального сектора економіки України є гостра потреба у підвищенні рівня показника ефективності використання матеріально-технічної бази. Крім того, у базових галузях економіки простежується високий рівень морального та фізичного зносу основних фондів. Дещо вищим, проте теж низьким є

показник фондівдачі у будівництві (2,55 грн/грн).

Середній показник оборотності оборотних активів становить у реальному секторі економіки України станом на 2006 р. 2,3, що є низьким значенням. Найвище значення цього показника спостерігається у сфері транспорту (3,4); найнижче – у будівництві (1,99). Це є закономірним. Водночас позитивним є прийнятні (в допустимих межах) значення індикаторів фінансової безпеки підприємництва - загального коефіцієнта ліквідності та показника фінансової стійкості. Ці показники в середньому у 2006 р. відповідно становили 1,23 та 0,5, що свідчить про належний рівень забезпечення цього складника економічної безпеки підприємництва. Проте є ще резерви поліпшення цих показників, передусім платоспроможності. Незадовільним є показник фінансової стійкості у будівництві (0,28). Це вимагає поліпшення ефективності використання оборотних активів у цій галузі.

Позитивним є те, що сукупний фінансовий результат операційної діяльності підприємств усіх галузей реального сектора економіки України є додатним. Рентабельність операційної діяльності в середньому становила 5,7%, причому високою є рентабельність підприємств у сільському господарстві (10,0%) та у транспорті (9,9%), а найнижчою - у будівництві (3,1%). Відповідно у цій галузі невисоким є показник чистого прибутку у розрахунку на одне підприємство. Високе значення цього показника у промисловості (637,8 тис грн).

Необхідно зазначити, що рівень економічної безпеки підприємництва у секторі вітчизняних малих і середніх підприємств є низьким [4,с.95-97]. Незважаючи на певну активізацію розвитку цього сектора економіки, спостерігаються негативні явища. Це невисокі обсяги господарської діяльності у розрахунку на одне діюче підприємство; низька інвестиційно-інноваційна активність; скорочення частки цього сектора економіки в обсягах ВВП країни, частки діючих та прибуткових підприємств; низька

ефективність використання ресурсного забезпечення та фінансово-господарської діяльності; значна частка тіньового та необлікованого секторів ринку. Крім того, вітчизняні малі підприємства не здійснюють належних фінансових витрат на розширене відтворення, страхування та самострахування. Збільшується кількість кримінальних посягань на підприємців, «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій. Суб'єкти малого підприємництва не спроможні сформувати дієву систему забезпечення комерційної таємниці та фізичної безпеки активів і персоналу. Найбільш критичною є ситуація у таких галузях цього сектора економіки, як операції з нерухомістю та сільське господарство.

Як зазначалось у теоретичній частині цієї роботи, посилення економічної безпеки підприємництва відіграє важливу системотворчу роль у зміцненні безпеки національної економіки, зокрема, через забезпечення структурно збалансованого розвитку. З таблиці 3.6 видно, що станом на кінець 2006 р. найбільшою у структурі ВВП України є частка промисловості (46,5%), що є позитивним. На реальний сектор економіки (сільське господарство, промисловість, будівництво, транспорт і зв'язок) на кінець досліджуваного періоду припадає майже 70% обсягів ВВП (69,4%). Це засвідчує досить раціональну галузеву структуру економіки нашої країни, яка відповідає багатьом економічно розвиненим країнам ЄС (наприклад, питома вага промисловості у валовій доданій вартості у цих країнах становить від 20 до 30% [5], в тому числі у Німеччині – 25,4%, Італії – 20,5%, Угорщині – 26,0%, Польщі – 25,1%, Швеції – 24,0%, а частка реального сектора економіки – близько 50%). Разом з тим середня питома вага сільського господарства в країнах ЄС становить лише 1,8%. Крім того, подальше вдосконалення галузевої структури економіки України (на прикладі країн ЄС) передбачає підвищення питомої ваги інтелектуальних, інформаційних послуг тощо.

Вважаємо, що позитивним є також скорочення частки в

економіці України сільського господарства (за період 2002 – 2006 рр. – на 5,1% і лише за останній рік – на 1,4%), а також хоча й незначне, але збільшення частки будівництва (за останні п'ять років на 1,4%) та транспорту і зв'язку (на 0,3% за цей же період). Проте негативним є скорочення частки промисловості (за період 2002 – 2006 рр. – на 1,9% і за останній рік – на 1,4%).

Таблиця 3.6

Структура галузей економіки України за обсягами виробництва продукції у 2002 – 2006 рр., % (розраховано за [6])

Галузь економіки	Роки					Абсолютне відхилення у 2006 р. до	
	2002	2003	2004	2005	2006	2002 р., (+/-)	2005 р., (+/-)
Сільське господарство	13,2	11,0	10,6	9,5	8,1	-5,1	-1,4
Промисловість	48,4	48,4	48,1	47,9	46,5	-1,9	-1,4
Будівництво	3,8	4,3	4,7	4,6	5,2	1,4	0,6
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	8,5	9,1	8,8	10,0	10,4	1,9	0,4
Діяльність транспорту та зв'язку	9,3	9,9	9,3	9,2	9,6	0,3	0,4
Освіта	2,9	3,1	2,7	3,0	3,1	0,2	0,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2,4	2,5	2,3	2,3	2,4	-	0,1
Інші види економічної діяльності	11,5	11,7	13,5	13,5	14,7	3,2	1,2

Якщо проаналізувати частку зайнятих за галузями вітчизняної економіки [6,с.358], то станом на кінець 2006 р. вона у реальному секторі економіки становила 49,1% (в тому числі у сільському господарстві – 9,2%, у промисловості – 27,1%, у будівництві – 5,0%, на транспорті та зв'язку – 7,8%), що свідчить не лише про нижче кадрове забезпечення цих

галузей економіки порівняно з іншими (особливо у промисловості), але й про краще використання кадрів.

Схожа ситуація як за числовими значеннями, так і за висновками спостерігається і щод кількості суб'єктів господарської діяльності [6,с.82]. У реальному секторі вітчизняної економіки задіяно 28,0% від загальної кількості підприємств та організацій (в тому числі у сільському господарстві – 7,7%, у промисловості – 10,5%, у будівництві – 6,8%, на транспорті та зв'язку – 3,1%).

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що загалом існуючий стан і передумови забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні, незважаючи на наявність позитивних аспектів цієї проблематики, є недостатніми. В Україні сформувалась система господарювання, в якій ринкові інструменти діють недостатньо ефективно, не гарантуються прозорі та однакові для всіх суб'єктів господарювання правила економічної поведінки; не забезпечено дотримання права власності; відсутні стимули для ефективного використання ресурсного потенціалу, запровадження інноваційних та ресурсоощадних технологій; національна економіка не адаптована до умов глобалізації та відкритості. Ці негативні чинники у поєднанні з нестабільністю, відсутністю спланованої поетапної (з відповідним коригуванням) економічної політики держави, невикористанням ресурсо-обґрунтованої моделі економічного розвитку значно перешкоджають подальшому економічному зростанню України.

3.2. Економічна безпека підприємництва у регіональному вимірі

Доцільність вивчення економічної безпеки підприємництва на регіональному рівні обумовлена такими двома найбільш важливим аспектами: по-перше, як вже зазначалось, саме на субнаціональному та місцевому рівні

зростає роль органів державного управління у створенні умов, сприятливих для ведення підприємницької діяльності. Отже, фактичний рівень економічної безпеки бізнесу регіону, міста, території свідчить про ефективність діяльності органів влади у цьому напрямі; по-друге, система національної економічної безпеки (в тому числі - безпеки підприємництва) значною мірою визначається та забезпечується на субнаціональному рівні, який диференціюється з погляду специфіки та особливостей загроз і небезпек, які впливають як на економічну безпеку підприємництва регіону, так і країни загалом.

Разом з тим посиленню стабільності та стійкості соціально-економічних систем сприяє зменшення державного впливу з центру та належне розширення компетенцій (інституційних, фінансових, економічних, організаційних) регіональних та місцевих органів державного управління. Це сприяє саморозвитку економіки регіону та економічного прогресу, що особливо важливо в умовах ринкової економіки, оскільки обумовлює необхідність децентралізації системи управління державою (яка вкорінилась за часів командно-адміністративної системи господарювання). Це пов'язане з виникненням конфлікту інтересів окремих політичних та фінансово-промислових груп внаслідок «зрощування» бізнесу та влади (як правило, через доступ до фінансових ресурсів та незавершеність процесів перерозподілу власності), що необхідно вважати системною перешкодою створення «здорового» економіко-правового середовища для ведення підприємницької діяльності і зміцнення її економічної безпеки на регіональному та місцевому рівні в Україні.

Зміцненню економічної безпеки підприємництва в регіонах України перешкоджають, крім системних об'єктивні чинники, зокрема, диференціація регіонів за економіко-географічним розташуванням, природно-ресурсним потенціалом, структурою населення, галузевою спеціалізацією, фінансовою забезпеченістю, типом

соціально-економічного розвитку.

Методичний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємництва регіону має зводитись до визначення рівня сприятливості середовища, створеного для ведення підприємницької діяльності, рівня його захищеності від загроз функціонуванню підприємств (чи можливості їх виникнення), а також ефективності використання ресурсного потенціалу бізнесу (з урахуванням об'єктивних чинників соціально-економічного розвитку регіону). Додатковими завданнями такої роботи є обґрунтування ролі підприємництва в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону, аналіз ефективності використання ресурсних можливостей економіки, а також передбачення очікуваних результатів та прогнозування наслідків функціонування підприємств. З огляду на значну взаємообумовленість безпеки підприємництва та безпеки регіону, перша повинна також виконувати функції щодо недопущення таких соціально-економічних ризиків, як негативні зміни у демографічній ситуації, зростання безробіття, критичне перевищення раціональних норм техногенного навантаження на територію при розміщенні крупних підприємств, надмірний спад виробництва у базових галузях економіки та/чи суттєва зміна її структури, посилення залежності промислового комплексу від міжрегіональних та зовнішньоекономічних зв'язків, виникнення диспропорцій в експлуатації природних ресурсів, відставання у розвитку об'єктів інфраструктури, порушення екологічної рівноваги та ін.

Доцільно зауважити й сприятливий вплив позитивної динаміки окремих важливих соціально-економічних показників (збільшення обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, будівельних робіт, інвестицій в основний капітал та прямих іноземних інвестицій, розвиток споживчого ринку, збільшення обсягів доходів та видатків місцевих бюджетів, експорту, середнього розміру оплати праці та зменшення заборгованості з її

виплати) розвитку регіонів України на зміцнення економічної безпеки підприємництва. Разом з тим в Україні спостерігаються значні негативні тенденції в соціально-економічному розвитку її регіонів: суттєві регіональні диспропорції за обсягами реалізованої промислової продукції (до 13 разів) та інноваційної активності у промисловості; існування перманентної кризи у сільському господарстві, що перешкоджає ефективному використанню демографічного, трудового, екологічного потенціалу; брак фінансових ресурсів; низький рівень конкурентоспроможності більшості регіонів як соціально-економічних систем; відсутність інституційно-правового забезпечення та планово-прогнозних механізмів регіонального розвитку [7,с.335-345].

Крім того, спостерігається певна невідповідність між потенціалом розвитку підприємництва регіонів України та його фактичною реалізацією. Так, у таблиці 3.7 наведено результати групування регіонів України за окремими статистичними даними щодо їх соціально-економічного розвитку та ефективністю використання ресурсного потенціалу підприємництва (таблиці А.1 та А.2 Додатку А).

Концептуальні засади аналізу економічної безпеки підприємництва в Україні, у тому числі у регіональному аспекті, вказують на необхідність розрахунку показників індикаторів її рівня (та порівняння їх значень з критичними), а також визначення інтегрального показника безпеки. На рисунках Б.1 – Б.8 Додатку Б наведено компаративний аналіз регіонів України за окремими індикаторами економічної безпеки підприємництва, на основі якого можна зробити висновки, наведені нижче.

За індикатором «кількість діючих малих підприємств на одну тисячу осіб наявного населення» усі регіони України характеризуються значеннями показників, які значно перевищують нижнє порогове значення економічної безпеки підприємництва (10 підприємств на одну тисячу осіб наявного населення).

Таблиця 3.7

Результати групування регіонів України за показниками потенціалу підприємництва та питомою вагою у соціально-економічному розвитку України у 2006 р. (складено автором)

Номер клас-тера	Аналіз за потенціалом підприємництва		Аналіз за роллю у соціально-економічному розвитку держави	
	Регіони	Характеристика кластера	Регіони	Характеристика кластера
I	м. Київ	Регіон з найвищим рівнем потенціалу	м. Київ Донецька	Регіони, участь яких найбільша
II	м. Севастополь Дніпропетровська Одеська Харківська Херсонська Донецька	Регіони з високим рівнем потенціалу	Дніпропетровська Харківська Запорізька Луганська Одеська Полтавська	Регіони з суттєвою участю
III	АРКрим Запорізька Київська Кіровоградська Львівська Полтавська	Регіони з середнім рівнем потенціалу	АРКрим Вінницька Київська Івано-Франківська Львівська Миколаївська Черкаська	Регіони, участь яких є нижчою за середню
IV	Вінницька Волинська Житомирська Закарпатська Івано-Франківська Луганська Рівненська Сумська Тернопільська Хмельницька Черкаська Чернівецька Чернігівська	Регіони з рівнем потенціалу нижче середнього	Волинська Житомирська Закарпатська Кіровоградська Рівненська Сумська Тернопільська Херсонська Хмельницька Чернівецька Чернігівська м. Севастополь	Регіони з низькою участю

Разом з тим лише у таких регіонах як м. Севастополь, м. Київ, Херсонська, Харківська, Одеська, Миколаївська,

Львівська, Кіровоградська, Київська, Івано-Франківська, Запорізька, Закарпатська, Донецька, Дніпропетровська області та АР Крим значення досліджуваного показника перевищує верхню межу індикатора (більше 50 підприємств на одну тисячу осіб наявного населення), що є позитивним. У решті регіонів країни значення показників за цим індикатором є в оптимальних межах.

Позитивно, що оптимальними є також значення показників у регіонах України за індикатором «частка прибуткових малих підприємств». Разом з тим найнижчими значеннями (менше 60% суб'єктів підприємницької діяльності) характеризуються такі області, як Харківська та Дніпропетровська, а також м. Севастополь. Вищим за верхню граничну межу індикатора (більше 75% прибуткових підприємств) є показник лише у Закарпатській області.

На відміну від описаних критично низькими є значення показників за регіонами України за таким індикатором економічної безпеки підприємництва, як «відношення дебіторської заборгованості до кредиторської», який відображає рівень ліквідності суб'єктів господарської діяльності. У всіх без винятку регіонах України кредиторська заборгованість підприємств перевищує дебіторську, що є негативним і свідчить про низьку загальну середню платоспроможність підприємств. Критично низькими є значення показників у Тернопільській, Сумській областях та м. Севастополь.

Невисокими є значення показників у м. Київ, Чернівецькій, Хмельницькій, Харківській, Тернопільській, Рівненській, Одеській, Львівській, Київській, Закарпатській та Волинській областях за таким індикатором економічної безпеки підприємництва, як «коефіцієнт покриття імпорту експортом». Інші регіони України характеризуються вищими значеннями показників за цим індикатором, проте нестабільними є позиції суб'єктів підприємництва у Чернігівській, Черкаській, Івано-Франківській та Вінницькій областях; належними - у Луганській, Полтавській та

Донецькій областях.

Аналіз виявив, що в окремих регіонах України високою є частка інвестицій у загальній вартості основних засобів. Так, у Києві цей показник перевищує 16%, у Київській області – становить близько 15%, у Черкаській та Закарпатській – близько 12%, у Чернівецькій, Одеській, Миколаївській та Волинській областях – перевищує 10%. Звичайно, частку капіталовкладень необхідно збільшувати, проте ці значення суттєво перевищують критичне нижнє значення індикатора, яке становить менше 1%. Найнижчими є значення частки капіталовкладень у загальних обсягах основних засобів в економіці таких областей України, як Чернігівська, Сумська та Запорізька (близько 5%).

Водночас низькими у регіонах України є показники ефективності використання основних груп ресурсного забезпечення підприємств - продуктивності праці та фондівіддачі. Більш-менш задовільною є середня умовна продуктивність праці лише у м. Києві (близько 57 тис грн / ос.). Нижче критичної нижньої межі досліджуваного індикатора (15 тис грн / ос.) є значення показників у таких областях України, як Чернігівська, Чернівецька, Хмельницька, Херсонська, Тернопільська, Сумська, Кіровоградська, Закарпатська, Житомирська, Вінницька та АР Крим.

Низькими, незважаючи на те, що вони перевищують мінімальне порогове значення, є також показники середньої умовної фондівіддачі за регіонами України – від 0,2 до 0,5 грн/грн. Найнижчими є значення цього показника у Чернігівській, Сумській, Львівській, Запорізькій областях та АР Крим.

Спостерігається залежність між економічним розвитком регіонів України та зростанням рівня злочинності у них. Тому в окремих областях, які за більшістю індикаторів економічної безпеки підприємництва посідають низькі позиції, прийнятними (щодо економічної безпеки) є значення злочинності і навпаки. Разом з тим лише у Тернопільській,

Івано-Франківській та Закарпатській областях рівень злочинності становить менше 5-ти злочинів у розрахунку на одну тисячу осіб наявного населення, що є критичним значенням щодо економічної безпеки соціально-економічної системи. Критично високим є рівень злочинності у Києві та Севастополі, Луганській, Запорізькій, Донецькій та Дніпропетровській областях, що не сприяє розвитку ділової активності населення у цих регіонах.

Складання рейтингу регіонів України за індикаторами економічної безпеки підприємництва, які аналізувались, доцільно здійснювати на основі визначення рівня відхилення (за шкалою від нуля до чотирьох) значення показника за кожним з індикаторів для регіонів України з використанням показника дисперсії. Оцінці «4» відповідає значення показника, яке належить до найбільших, рівень його відхилення від аналогічного середнього показника перевищує значення дисперсії (відхилення від середнього); оцінці «3» – значення показника, яке є більшим за середнє, проте в межах відхилення, яке не перевищує значення дисперсії; оцінці «2» – значення показника, яке є меншим за середнє, проте в межах відхилення, яке не перевищує значення дисперсії; оцінці «1» - значення показника, яке є меншим за середнє та перевищує значення дисперсії; оцінці «0» – відповідає значення показника, яке перевищує нижню граничну межу індикатора економічної безпеки підприємництва.

Результати проведених розрахунків (таблиця 3.8) засвідчують, що найвищим можна визнати рівень економічної безпеки підприємництва (18 балів за обраними для аналізу індикаторами) у Донецькій області та Києві.

Показники у Києві за п'ятьма з восьми індикаторів характеризуються значеннями, вищими за середнє (для Донецької області таких показників чотири). Високі місця в рейтингу (по 17 балів) посідають також Луганська, Миколаївська, Закарпатська та Івано-Франківська області. Усі ці регіони України мають високі показники ефективності

використання підприємствами основних засобів; практично у всіх високою є частка капіталовкладень в основні засоби; у більшості з них високими є частка прибуткових підприємств, продуктивність праці та коефіцієнт покриття імпорту експортом. Регіони, які є більш промислово розвиненими, характеризуються високими значеннями цих показників та таких (у контексті економічної безпеки підприємництва) як капітало- та фондоозброєність, ефективність функціонування, що обумовлює їх вищі місця у рейтингу.

Таблиця 3.8

Результати складання рейтингу регіонів України за рівнем економічної безпеки підприємництва у 2006 р. (складено автором на основі розрахунку міри відхилення значень показників від середнього з використанням показника дисперсії)

Номер місця у рейтингу, регіон	Бали за індикаторами економічної безпеки бізнесу (0-4)								Сума балів
	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. м. Київ	4	2	0	0	4	4	4	0	18
1. Донецька	2	2	0	4	2	4	4	0	18
2. Луганська	2	2	0	4	3	3	3	0	17
2. Миколаївська	3	3	0	3	3	2	3	0	17
2. Закарпатська	3	4	0	0	4	0	4	2	17
2. Івано-Франківська	2	4	0	2	2	2	3	2	17
3. Полтавська	2	2	0	4	2	3	2	0	15
3. Київська	2	3	0	0	4	3	3	0	15
3. Черкаська	2	3	0	2	4	1	3	0	15
4. м. Севастополь	3	1	0	3	3	1	3	0	14
5. Дніпропетровська	2	1	0	3	2	3	2	0	13
5. Запорізька	3	2	0	3	1	3	1	0	13
6. Херсонська	2	3	0	3	2	0	3	0	13
6. Волинська	2	3	0	0	3	1	4	0	13
6. Житомирська	2	3	0	3	2	0	3	0	13
6. Кіровоградська	2	4	0	3	2	0	2	0	13
7. АР Крим	3	2	0	3	3	0	1	0	12
7. Одеська	3	1	0	0	3	3	2	0	12

Продовження табл. 3.8

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7. Вінницька	2	3	0	2	2	0	3	0	12
7. Львівська	3	2	0	0	3	2	2	0	12
8. Харківська	3	1	0	0	2	3	2	0	11
8. Сумська	2	3	0	3	1	0	2	0	11
8. Тернопільська	2	3	0	0	2	0	3	1	11
9. Рівненська	2	2	0	0	3	1	2	0	10
10. Хмельницька	2	3	0	0	2	0	2	0	9
10. Чернівецька	2	2	0	0	3	0	2	0	9
11. Чернігівська	2	2	0	2	1	0	1	0	8

де X1 – кількість діючих малих підприємств у розрахунку на одну тисячу осіб наявного населення; X2 – частка прибуткових малих підприємств; X3 – відношення дебіторської заборгованості підприємств до кредиторської; X4 – коефіцієнт покриття імпорту експортом; X5 – відношення обсягу інвестицій до вартості основних засобів; X6 – умовна середня продуктивність праці; X7 – умовна середня фондовіддача; X8 – рівень злочинності на одну тисячу осіб наявного населення

Необхідно зазначити, що для підвищення рівня об'єктивності складання рейтингу регіонів країни за рівнем економічної безпеки підприємництва доцільно внести в аналіз показники за такими групами індикаторів, як ефективність політики органів державного управління щодо створення сприятливого і рівного для всіх суб'єктів ринку економіко-правового середовища, захисту законних прав підприємців та ринкової конкуренції; рівень податкового навантаження; розвиток фінансово-кредитного ринку; захист інтересів інвесторів та права власності. Такий висновок можна зробити на підставі того, що більшість з показників, які аналізуються в таблиці, є наслідком, аніж передумовами економічної безпеки підприємництва. Варто зазначити, що в Україні щорічно складається рейтинг регіонів за рівнем розвитку та підтримки малого підприємництва [8], а до однієї з трьох груп показників входять дані, які характеризують ефективність діяльності місцевих органів влади щодо створення сприятливого підприємницького середовища. Разом з тим усі досліджувані показники є кількісними і не містять суб'єктивних оцінок підприємцями ефективності державної політики у цьому напрямі, крім того, обсяги витрат з місцевих бюджетів, розмір фінансово-кредитної

підтримки, наявність підрозділів при органах влади з питань розвитку підприємництва, своєчасність затвердження програм підтримки підприємництва, кількість зареєстрованих суб'єктів підтримки підприємницької діяльності як показники ефективності державної політики загалом не достатньою мірою відображають їх інтегральний вплив на рівень сприятливості економіко-правового підприємницького середовища. Однак внесення значень цих показників (у 2006 р.) до розрахунків значно зміцнило б позиції (за рівнем економічної безпеки підприємництва) таких регіонів України, як Івано-Франківська, Дніпропетровська, Запорізька та Одеська області, погіршило – Донецької області.

У більшості регіонів України, які можна умовно віднести до другої групи (посідають місця з третього по шосте), до якої увійшли Полтавська, Київська, Черкаська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Волинська, Житомирська, Кіровоградська області та м. Севастополь, високою є частка прибуткових підприємств. Обсяги експорту перевищують імпорт, високою є середня умовна фондівдача. Натомість лише окремі з перелічених регіонів мають великі обсяги капіталовкладень та високі показники ліквідності. Частка діючих підприємств у них є середньою.

Області України, які згідно з аналізом можна умовно віднести до третьої групи (АР Крим, Одеська, Вінницька, Львівська, Харківська, Сумська, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області), характеризуються, як правило, не високими значеннями таких показників, як співвідношення експорту та імпорту, продуктивність праці та фондівдача.

Важливу роль у поглибленому дослідженні основних характеристик економічної безпеки підприємництва в Україні, розуміння її особливостей, а також вироблення ефективних заходів державної політики щодо її зміцнення відіграє вивчення особливостей та проведення групування регіонів за схожістю параметрів підприємницького

середовища. Крім того, результати такого дослідження мають вагоме прикладне значення для вітчизняних підприємств у контексті обґрунтування інвестиційної привабливості регіонів України та визначення стратегічних територіальних зон господарювання, сприятливих для підприємництва. Необхідно також вивчати особливості економічної безпеки підприємництва того чи іншого регіону України для подальшого групування регіонів держави на кластери за найбільш важливими ринковими показниками (характеристиками), до яких доцільно відносити ті, які аналізувались вище. Виявлено, що регіони України утворюють чотири кластери (таблиця 3.9).

Високою є частка діючих та прибуткових підприємств у Києві і Донецькій області, що дозволяє виокремити ці регіони як особливо привабливі для підприємництва, в тому числі за рахунок їх швидкого економічного розвитку та великої місткості ринків. Це підтверджується також тим, що рівень доходів та заощаджень населення в цих регіонах є найвищим в Україні.

Ці регіони входять у перший сегмент. Проте, характерною для них особливістю є високий рівень злочинності. Тому підприємствам, які здійснюють та/чи планують здійснювати діяльність у цих регіонах, необхідно бути готовим до більш гострої, в тому числі несправедливої боротьби, тиску з боку кримінальних та злочинних структур, цінового демпінгу, неконкурентних методів боротьби на ринку тощо.

Значною є кількість підприємств, високими показники ефективності їх функціонування та ділової активності населення в областях, які ввійшли до другого кластера. Ці регіони характеризуються також активною політикою органів державного управління щодо сприяння розвитку інфраструктури підтримки підприємництва (особливо малого бізнесу) та забезпечення його економічної безпеки, що сприяє посиленню позицій сектора малого підприємництва в економіці цих областей.

Групування регіонів України за характеристиками економічної безпеки підприємництва (складено автором)

Області, які входять у кластер	Характеристика кластера
<u>Кластер 1</u> м. Київ, Донецька обл.	<ul style="list-style-type: none"> • висока ефективність функціонування та використання ресурсного забезпечення підприємствами • висока інвестиційна активність підприємств • значний експортний потенціал
<u>Кластер 2</u> Луганська, Миколаївська, Закарпатська, Івано- Франківська обл.	<ul style="list-style-type: none"> • показники ефективності функціонування підприємств та використання ними ресурсного забезпечення вищі середніх • середня інвестиційна активність підприємств та реалізація експортного потенціалу
<u>Кластер 3</u> Полтавська, Київська, Черкаська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Волинська, Житомирська, Кіровоградська обл., м. Севастополь	<ul style="list-style-type: none"> • невисокі, проте позитивні показники ефективності функціонування та використання ресурсного забезпечення підприємствами • низькі обсяги капіталовкладень у розвиток матеріально-технічної бази та експортних можливостей підприємств; • середній рівень ділової активності населення
<u>Кластер 4</u> АР Крим, Одеська, Вінницька, Львівська, Харківська, Сумська, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська обл.	<ul style="list-style-type: none"> • низькі показники ефективності функціонування та використання ресурсного забезпечення підприємствами • незначні обсяги капіталовкладень у розвиток матеріально-технічної бази та експортних можливостей підприємств; • рівень ділової активності населення нижче середнього

Можна також зробити висновок про те, що вищий рівень економічної безпеки підприємництва у регіонах першого кластера забезпечують не безпосередні, а супутні чинники (активний соціально-економічний розвиток), а другого – ефективні дії органів влади та суб'єктів бізнесу.

Натомість, недостатньою є інвестиційна активність, а також розвиток експортного потенціалу підприємництва у регіонах другого кластера. Позитивною характеристикою (у контексті економічної безпеки підприємництва) цих регіонів є низький рівень злочинності (порівняно з іншими регіонами), що забезпечує дещо нижчу частку тіньового сектора ринку в цих областях, криміналізації економіки і суспільства та створює сприятливі умови для ведення підприємницької діяльності.

Середніми, проте невисокими показниками ефективності використання ресурсного забезпечення, недостатніми обсягами капіталовкладень у розвиток матеріально-технічної бази, виробничих потужностей підприємств та середнім рівнем ділової активності населення характеризуються області України, які ввійшли до третього кластера. Специфікою цих регіонів, як правило, є дещо нижчі темпи економічного розвитку порівняно з іншими регіонами України. Це спричиняє низьку продуктивність праці персоналу суб'єктів господарської діяльності і одночасно є її наслідком. Зважаючи на зазначене, можна зробити висновок про середній рівень привабливості економіко-правового середовища цих регіонів щодо започаткування та ведення бізнесу.

Виокремлений внаслідок проведеного аналізу четвертий кластер охоплює найбільшу кількість областей. Ці регіони характеризуються найнижчим рівнем економічної безпеки підприємництва, що виявляється у невисоких показниках ефективності функціонування підприємств, недостатніми можливостями щодо їх виходу зі своєю продукцією на зовнішні ринки та ринки інших регіонів країни. Це обумовлює дещо нижчий рівень ділової активності населення у цих регіонах порівняно з іншими областями України.

Разом з тим, під час групування регіонів країни за характеристиками економічної безпеки підприємства доцільно враховувати не лише фактичний стан, але й динаміку зміни досліджуваних показників. Це дозволяє

робити важливі висновки передусім про те, чи відбуваються позитивні/негативні зміни, чи ні. Відповідно проводити групування регіонів України можна не лише за показниками стану економічної безпеки підприємництва, але й за напрямом та динамікою їх зміни.

Результати розрахунку досліджуваних показників в динаміці (Додаток Б) виявили, що більшість значень індикаторів економічної безпеки підприємництва у регіонах України поліпшуються. Це свідчить про підвищення рівня безпеки бізнесу. Так, у всіх областях України за період 2002–2006 рр. спостерігається збільшення кількості діючих суб'єктів господарської діяльності. Середньорічні темпи приросту цього показника у багатьох регіонах становлять від 5% до 8%.

Ще швидшими темпами зростають показники ліквідності (йдеться про відношення дебіторської заборгованості до кредиторської) підприємств. Найшвидшими темпами зростає цей показник у Кіровоградській (середньорічні темпи зростання становлять 138,0%) та Херсонській (135,5%) областях. У Чернівецькій області - знижується. Останнє є особливо негативним, оскільки у всіх регіонах України загальна кредиторська заборгованість підприємств перевищує дебіторську, що свідчить про суттєву залежність вітчизняних підприємств від зобов'язань перед кредиторами і відповідно низький рівень економічної безпеки підприємництва за цим індикатором.

Певним системним недоліком (з огляду на те, що відповідна тенденція є характерною для більшості регіонів України), виявленим у процесі аналізу тенденцій зміни економічної безпеки підприємництва в регіонах України, є погіршення співвідношення між обсягами експорту та імпорту. Незважаючи на загалом позитивне значення цього індикатора за регіонами України у 2006 р., подальше поліпшення відбувається лише у Житомирській (середньорічні темпи зростання показника становлять 104,8%), Луганській (108,7%), Львівській (108,1%),

Миколаївській (122,9%), Хмельницькій (113,7%), Чернівецькій (105,1%), Чернігівській (120,0%) областях та в Севастополі (107,4%). Найбільш значне зниження досліджуваного показника відбувається в Одеській (60,3%), Херсонській (69,3%) областях та у м. Києві (72,3%).

Однією з найважливіших передумов підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств реального сектора та економіки України загалом є модернізація їх матеріально-технічної бази. Усвідомлюючи це, практично у всіх регіонах України суб'єкти господарської діяльності збільшують обсяги капіталовкладень, частка яких у загальних обсягах основних засобів в економіці практично всіх регіонів України зростає. Це є позитивною ознакою і свідчить про зміцнення як конкурентних позицій, так і позицій щодо безпеки підприємництва. Темпи зростання цього показника є високими практично у всіх областях України. Найвищі середньорічні темпи зростання припадають на Чернівецьку (180,9%), Закарпатську (162,1%), Рівненську (150,6%) області. Негативним є те, що зменшується, хоч і незначно, частка інвестицій у сумі основних засобів у Запорізькій (98,7%) та Сумській (99,4%) областях.

Позитивним вважаємо щорічне зростання середньої умовної продуктивності праці та фондівіддачі основних засобів, а також зниження рівня злочинності у всіх регіонах України. Варто зазначити, що темпи зростання продуктивності праці у жодній з областей України не нижчі за 120%. Приріст показника фондівіддачі лише у Запорізькій, Львівській, Одеській, Рівненській, Хмельницькій областях та м. Києві є меншим за 10% на рік. Зменшення кількості злочинів на одну тисячу осіб наявного населення лише у Вінницькій, Волинській, Запорізькій, Київській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та в Севастополі є меншим, ніж на 10%.

У таблиці Б.2 Додатку Б наведено результати розрахунку рейтингу регіонів України за динамікою значень

індикаторів економічної безпеки підприємництва у 2002-2006 рр., проведеного на основі розрахунку міри відхилення значень показників від середнього (з використанням дисперсії). Розрахунок проводився аналогічно до методу, використаного під час складання таблиці 3.8. За результатами проведеного аналізу у таблиці 3.10 наведено розташування регіонів України за рівнем економічної безпеки підприємництва та динамікою її зміни у 2002-2006 рр.

Таблиця 3.10

Розташування регіонів України за рівнем економічної безпеки підприємництва та динамікою її зміни у 2002-2006 рр. (складено автором)

Темп підвищення рівня економічної безпеки підприємництва	Рівень економічної безпеки підприємництва			
	Низький	Нижче середнього	Середній	Вище середнього
Швидке підвищення	АР Крим Вінницька Хмельницька Чернівецька Чернігівська	Київська Черкаська Дніпропетровська Волинська Кіровоградська	-	-
Середній темп підвищення	Тернопільська Рівненська	м. Севастополь Запорізька	Луганська Миколаївська Закарпатська Івано-Франківська	-
Помірне підвищення	Одеська Львівська	Полтавська Херсонська	-	м. Київ
Незначне підвищення	Харківська Сумська	Житомирська	-	Донецька
Зниження	-	-	-	-

З таблиці 3.10 видно, що, незважаючи на найвищий рівень економічної безпеки підприємництва (за показниками, які аналізувались вище) у м. Києві та Донецькій області,

темпи зростання досліджуваних показників є одними з найнижчих в Україні. Натомість регіони, які потрапили до другої умовної групи за рівнем економічної безпеки підприємництва, характеризуються вищими темпами її зміцнення. Ще вищі темпи покращання ситуації спостерігаються у значній частині регіонів України, які потрапили до третьої та четвертої умовних груп. Такі тенденції необхідно вважати позитивними, оскільки вони сприяють вирівнюванню рівня економічної безпеки бізнесу у більшості регіонів України.

Необхідно також зазначити, що найбільш актуальною є потреба у зміцненні економічної безпеки підприємництва у таких регіонах України, як Харківська, Сумська, Одеська та Львівська області, оскільки її рівень у цих регіонах є найнижчим (за показниками, які аналізувались вище) і не простежується тенденції до поліпшення. Разом з тим, позитивним є те, що досліджувані показники зростають у всіх регіонах. Це свідчить про поступове зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні.

3.3. Проблеми взаємоузгодженості державного регулювання та економічної безпеки підприємницької діяльності

Органи державного управління є суб'єктами економічних відносин з найширшими компетенціями і можливостями щодо створення сприятливих умов для започаткування і здійснення підприємницької діяльності. Від ефективності економічної політики держави залежить можливість формування сприятливого та передбачуваного правового поля для розвитку підприємництва і реалізації права на нього.

Вимірниками ефективності державної політики є передусім показники розвитку тієї сфери, в якій здійснюється

відповідне державне регулювання. Динаміка економічних процесів щодо розвитку підприємництва у регіонах України є загалом позитивною, проте недостатньою для того, щоб говорити про поступове зміцнення економічної безпеки підприємництва. Впродовж останніх років характерними були такі позитивні тенденції: збільшення кількості суб'єктів господарської діяльності, малих підприємств (в тому числі на 10 тис осіб наявного населення); збільшення частки малих і середніх підприємств у загальній кількості суб'єктів підприємницької діяльності; збільшення обсягів виготовленої і реалізованої продукції одним підприємством; поступове удосконалення галузевої структури.

Проте поряд з цим простежуються і негативні тенденції: невисокі обсяги виробництва та реалізації продукції у розрахунку на одне діюче підприємство; скорочення частки сектора малого підприємництва в обсягах реалізованої продукції (наданих послугах); скорочення частки діючих підприємств і зростання збиткових; погіршення показників ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного забезпечення; низький рівень легальної заробітної плати, особливо на малих підприємствах приватної форми власності; значна частина підприємств функціонує в тіньовому та необлікованому секторах ринку; невисока інноваційно-інвестиційна активність.

Важливість проблеми підвищення ефективності державної політики у сфері зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні обумовлюється також тим, що для економічної системи, яка сформувалась внаслідок переходу від командно-адміністративної системи господарювання до ринкової економіки, характерними є: розподільчий тип економіки; процеси трансформації власності; зміни форм та суб'єктів управління суспільно-економічними процесами; «зрощування» інтересів бізнесу та влади; надмірна монополізація окремих товарних ринків та доступу до господарських ресурсів і сфер діяльності; існування проявів криміналізації і тінізації підприємницької діяльності та

суспільства.

Перешкоди створенню економічно сприятливих умов для розвитку і зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно визнати системними через відсутність достатньої уваги з боку як центральних, так і регіональних органів державного управління до питань економічної безпеки бізнесу, а також недосконалість законодавства та державної регуляторної політики щодо розвитку дієвої системи державної підтримки підприємництва. Це створює загрозу як функціонуванню, так і подальшому розвитку підприємства. Нормативно-правове забезпечення та регуляторна політика в Україні та її регіонах не відповідають не лише інтересам розвитку підприємництва, а й європейським стандартам правового регулювання підприємницької діяльності. Це перешкоджає досягненню показників розвитку підприємництва рівня розвинених держав (йдеться насамперед про кількість діючих, новостворюваних підприємств, їх життєздатність протягом тривалого періоду, ефективність використання ресурсного потенціалу та практично про усі соціальні показники бізнесу).

До основних проблем, які сьогодні перешкоджають зміцненню економічної безпеки підприємництва в Україні та її регіонах і на вирішення яких має бути спрямована послідовна й активна державна економічна політика у цій сфері, належать: наявність прямих та опосередкованих злочинних, кримінальних посягань, так званого «рейдерства», а також дискримінаційних дій (як безпосередніх, так і через адміністративні органи державної влади) щодо підприємців з боку політико-фінансових, інсайдерських груп; слабкість правової та недосконалість судової систем; системність корупції, в тому числі в органах влади, і відсутність державних інститутів захисту права власності; низький рівень конкурентоспроможності підприємств і невисокі показники економічної ефективності їх функціонування, зокрема у галузях реального сектора

економіки.

Державна регіональна регуляторна політика в Україні ще не є системною та комплексною. Вона носить селективний характер і через обмеженість цільового фінансування програм підтримки і забезпечення економічної безпеки підприємництва значно залежить від суб'єктивного ставлення органів місцевого самоврядування до рівня та обсягів такого сприяння. Це перешкоджає формуванню цивілізованого, стабільного та рівного для всіх суб'єктів ринку економіко-правового середовища, посилює регіональні та субрегіональні структурні диспропорції, що призводить до подальшого погіршення ресурсного потенціалу (людського, матеріально-технічного тощо), посилення зовнішньої трудової міграції та надмірної концентрації бізнесу і господарських ресурсів; сповільнення темпів розвитку підприємництва та економічного зростання держави загалом. Все це вимагає удосконалення вітчизняної політики держави у сфері забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємництва, зокрема на регіональному та місцевому рівні.

Недостатньо ефективна економічна політика вітчизняних органів державного управління із забезпечення економічної безпеки підприємництва вже сьогодні призводить до таких негативних соціально-економічних наслідків: сповільнення темпів створення нових підприємств та зайнятості на них, зниження темпів збільшення обсягів податкових платежів до бюджету, погіршення конкурентного середовища; неналежний рівень конкурентоспроможності критичної маси вітчизняних підприємств базових галузей економіки при створенні зони вільної торгівлі з ЄС та вступі України до СОТ, що має негативні наслідки, враховуючи значні обсяги доданої вартості та чисельності зайнятих у цих галузях; зниження рівня ділової активності населення; формування нераціональної структури економіки, посилення депресивності більшості регіонів країни; зниження рівня економічної безпеки територіально-адміністративних систем

та національної економіки загалом.

Державне регулювання економіки здійснюється за допомогою арсеналу відповідних методів, які традиційно групують за двома формами: методи прямого та непрямого впливу. До першої групи включають: державні замовлення, індикативне регулювання цін, обмеження, штрафи, дозволи, ліцензії, квоти, бюджетні дотування, цільове державне фінансування як окремих сфер діяльності, так і безпосередньо суб'єктів господарської діяльності. Методи опосередкованого впливу не регламентують поведінку суб'єктів підприємницької діяльності, а здійснюють відповідне регулювання через створення певного середовища для їх функціонування, яке мотивує їх поведінку (йдеться, як правило, про правові, адміністративні та економічні методи регулювання через систему оподаткування, включаючи амортизаційну політику, методи стимулювання конкуренції та ін.).

Враховуючи, що значна кількість заходів у межах економічної, а також соціальної політики держави мають прямий або опосередкований вплив на економічну безпеку підприємництва, оскільки зачіпають інтереси існуючих суб'єктів підприємницької діяльності, а також, крім іншого, визначають стимули населення щодо започаткування своєї справи та ведення бізнесу, узагальнимо існуючі особливості вітчизняного державного регулювання у сфері економічної безпеки підприємництва (таблиця 3.11).

Варто зазначити, що в Україні з 1991 р. до сьогодні здійснюються відповідні заходи, спрямовані на удосконалення державної політики у сфері розвитку підприємництва. Більшість з них носить позитивний характер і сприяють поліпшенню економічної безпеки підприємництва. Зокрема, доцільно виокремити таке:

- з метою обмеження недобросовісної конкуренції, звуження тіньового сектора ринку органами державного управління використовується індикативне ціноутворення (наприклад, щодо роздрібною реалізації окремих підакцизних,

багатьох продовольчих товарів, закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію та ін.), ліцензування окремих видів господарської діяльності, квотування обсягів імпорту (наприклад, сировини для виробництва) та експорту (зокрема життєво важливих продовольчих товарів) та ін.;

Таблиця 3.11

Переваги та недоліки державного регулювання підприємництва (у контексті забезпечення його економічної безпеки) в Україні (складено автором)

Форми, методи та засоби державного регулювання	Позитивні аспекти	Негативні аспекти
1	2	3
Методи прямого впливу		
Адміністративні методи	Здійснення індикативного ціноутворення, ліцензування окремих видів господарської діяльності, квотування імпорту та експорту (як інструменти обмеження недобросовісної конкуренції, тіньового сектора ринку)	Наявність проявів прямого адміністративного втручання у діяльність підприємств; складність проходження дозвільних процедур; високий рівень корупції в органах державної влади і місцевого самоврядування
	Збільшення платоспроможного попиту на продукцію (послуги) підприємств через прямі державні закупівлі	Складність і непрозорість процедури державних закупівель, інколи суб'єктивне їх ускладнення для малих і середніх підприємств
Податкова політика	Існує система пільгового оподаткування, обліку і звітності суб'єктів малого бізнесу; чітко встановлені граничні кількісні обмеження малих підприємств	Надмірність сумарного податкового тиску; існування механізмів уникнення (мінімізації) оподаткування; нерівність умов при відшкодуванні податків тощо
Регуляторна політика	Забезпечується адміністративна відповідальність та підзвітність органів влади при прийнятті рішень	Недостатній рівень ефективності регуляторної політики, її певна декларативність; відсутність норми у засадах державної регуляторної політики щодо практики перевірки регуляторного акту на предмет порушення принципів економічної безпеки підприємництва
Методи непрямого (опосередкованого) впливу (правові та економічні)		
Нормативно-правове регулювання	Сформована певна система нормативно-правового забезпечення господарської та підприємницької діяльності, економічної безпеки держави	Відсутність у базових щодо підприємництва НПА механізмів зміцнення його економічної безпеки; законодавча база не є достатньою правовою основою для розвитку та зміцнення економічної безпеки підприємництва

Продовження табл. 3.11

1	2	3
Засоби програмування та планування розвитку	Прийняття та реалізація програм підтримки малого підприємництва, програмування національної безпеки та окремих її функціональних складників	Відсутні відповідні розділи та заходи щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва у стратегічних планових і програмних документах держави і її регіонів
Податкова політика	Закріплені на законодавчому рівні преференції, спрямовані на стимулювання розвитку малого бізнесу	Податкова політика не містить належних стимулів до детінізації бізнес-середовища, руйнування фінансової бази тіншового сектора, інвестування коштів, розвитку науково-дослідної, інноваційної діяльності, їх інфраструктури, підготовки і перекваліфікації персоналу
Фінансово-кредитна політика	Закріплені механізми кредитування підприємницьких проєктів на пільгових засадах; кредитно-грошове регулювання господарських процесів	Мізерні обсяги фінансування заходів зміцнення економічної безпеки підприємництва та поліпшення фінансового забезпечення підприємств
Організаційно-інституційні засоби	Створено єдині дозвільні офіси; удосконалюється система реєстрації підприємств	Органами державного управління усіх рівнів, особливо регіонального та місцевого практично не вживаються заходи (як організаційні, так і нормативно-правові) у напрямі зміцнення економічної безпеки підприємництва; інституційна інфраструктура економічної безпеки в Україні є несформованою та недостатньою
Засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру	Окремі заходи (щодо стимулювання підприємництва у сільській місцевості, залучення різних верств населення у підприємництво) передбачені та реалізуються у програмах підтримки бізнесу	Органами державного управління, зокрема на регіональному та субрегіональному рівнях ієрархії управління економікою не повною мірою використовуються засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру

- функціонує система державних закупівель, через яку суб'єкти підприємницької діяльності мають доступ до державних замовлень на товари та послуги;

- з 1998 р. існує система пільгового оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва, а також чітко встановлені граничні обмеження (щодо обсягів господарської діяльності та чисельності зайнятих) малих

підприємств, що сприяє певному вирівненню засад конкуренції із середніми та великими суб'єктами господарської діяльності;

- законодавчо закріплені норми державної регуляторної політики, дотримання яких забезпечує належний рівень адміністративної відповідальності та підзвітності органів державної влади при прийнятті рішень, зокрема, щодо суб'єктів господарської діяльності та правових засад їх функціонування;

- сформовано певне нормативно-правове забезпечення господарської і підприємницької діяльності та системи економічної безпеки держави. Зокрема, щодо першого необхідно виокремити прийняття Господарського кодексу України, Законів України «Про державну підтримку малого підприємництва», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, звітності та обліку суб'єктів малого підприємництва». Проте вітчизняне законодавство у сфері підприємництва, особливо малого, не є системним і потребує (відповідно до практики більшості розвинених країн) прийняття відповідного кодексу законів. Позитивним є те, що системі економічної безпеки останніми роками у вищих органах державного управління в Україні приділяється значна увага. Це відображено у Щорічних Посланнях Президента України до Верховної Ради України та в інших нормативно-правових актах, зокрема, у Постанові Верховної Ради України «Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України», Указі Президента України «Про стратегію національної безпеки України», Законах України «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про державну підтримку малого підприємництва в Україні» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації їх конституційних прав на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову

допомогу, захист)» та ін. Водночас недоліком цієї нормативно-правової системи є відсутність належної уваги щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва на всіх рівнях ієрархії управління економікою;

- сформовано систему програмування розвитку підприємництва як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях (через національну, регіональні, міські та районні програми підтримки підприємництва);

- законодавчо закріплений механізм фінансово-кредитного сприяння та створені для цього фонди підтримки підприємництва (з державною та/чи комунальною формою власності) практично у всіх регіонах України, а також в окремих районних центрах та малих містах;

- робляться важливі кроки (в тому числі на законодавчому рівні) у напрямі удосконалення дозвільної та реєстраційної системи.

Системно-функціональний аналіз ефективності державного регулювання підприємництва в Україні, у тому числі політики забезпечення економічної безпеки підприємництва виявив такі результати (корисні, зокрема, для удосконалення системи державного регулювання підприємництва):

- в Україні не викорінено практику прямого втручання представників адміністративних органів влади у діяльність підприємців (йдеться про надмірну кількість та тривалість, позаплановість перевірок, перевищення повноважень посадових осіб під час їх проведення представниками Державної податкової інспекції, санітарно-епідеміологічного, пожежного, енергонагляду та ін. державних служб, обтяжливий та надмірний контроль з боку яких визнає майже кожен третій підприємець; причому у Вінниці, Донецьку, Києві, Львові цей фактор серед основних перешкод розвитку бізнесу визнають від 35% до 40% опитаних підприємців [9,с.21,44]);

- механізм державних закупівель як інструмент збільшення ринку збуту продукції (послуг) вітчизняних

підприємств функціонує із значними недоліками. Зокрема, складність і непрозорість його процедур, інколи суб'єктивне їх ускладнення з боку державних службовців, наявність неформальних стосунків між ними та підприємницькими структурами призводить до певної їх монополізації та створення штучних часто непереборних бар'єрів на шляху доступу малих і середніх підприємств до державних закупівель, участь в яких є звичною практикою сприяння розвитку підприємництва у більшості економічно розвинених країн світу (США, Японія, більшість країн ЄС);

- найбільш значними перешкодами на шляху розвитку підприємництва в Україні є корупція в органах державної влади і місцевого самоврядування та надмірне податкове навантаження. Так вважає відповідно 57,7% та 55,5% опитаних підприємців, причому вищими за середні є оцінки підприємцями цих факторів у Донецьку, Севастополі, Києві, Вінниці, Львові, Хмельницькому та ін. [9,с.21,44]. Ці чинники є системними перешкодами не лише для розвитку, але й для економічної безпеки підприємництва, Така ситуація є небезпечною і існує практично з часів незалежності України;

- державна регуляторна політика у більшості регіонів і на субрегіональному рівні є недостатньо ефективною через її не повною мірою відповідність таким принципам, як прозорість, підзвітність, громадська активність, саморегульованість системи, достатність інституційної бази для публічного діалогу і т.ін.; визначені на загальнодержавному рівні заходи з реформування засад регуляторних відносин на місцевому рівні не виконуються або виконуються формально; асоціативні підприємницькі об'єднання часто не спроможні здійснювати реальний вплив на формування регуляторного клімату, що призводить до погіршення рівня економічної безпеки підприємництва в Україні;

- законодавча база (нормативно-правове регулювання підприємництва) України не є достатньою правовою

основою як для розвитку підприємництва, так і зміцнення його економічної безпеки; правові засади та механізми забезпечення економічної безпеки підприємництва не передбачені у жодному з державних, регіональних чи місцевих стратегічних програмних документів; вітчизняне законодавство не гарантує належного фізичного захисту суб'єктів підприємницької діяльності; існує чимало прогалин у нормативно-правовій базі (відсутність належної послідовності, системності в нормотворчій діяльності, правовий вакуум або неконкретизованість окремих питань регулювання підприємницької діяльності);

- фінансові ресурси, які виділяються на реалізацію заходів, передбачених програмами підтримки підприємництва в Україні, є вкрай мізерними. Не створено систему реалізації розрізних проектів за кошти міжнародної технічної допомоги;

- діяльність органів державного управління усіх рівнів, особливо регіонального та місцевого щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва є неналежною. Про це свідчать статистичні дані про кількість правопорушень, в тому числі вчинених щодо суб'єктів підприємницької діяльності, та низький рівень розкриття цих злочинів;

- органами державного управління, зокрема, на регіональному та субрегіональному рівнях ієрархії управління економікою не повною мірою використовуються засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру, у тому числі щодо негативної соціально-економічної ролі функціонування підприємств у тіньовому та/чи необлікованому секторах ринку, приховування частини виручки чи заробітної плати, вступу у неформальні та/чи корупційні стосунки з органами влади та державного управління, здійснення інноваційної діяльності, розвитку ресурсо- та енергоощадних технологій (натомість здійснення та/чи фінансування таких заходів з боку органів державного управління сприяє поліпшенню інформаційної

компоненти підприємницького середовища);

- інституційна інфраструктура забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні є несформованою та недостатньою. Вітчизняне інституційне середовище є недостатнім навіть для започаткування та розвитку підприємництва, а недоліками його є: брак інституцій підтримки становленню підприємств (станом на початок 2008 р. в Україні в середньому на один регіон припадає 2,7 бізнес-інкубаторів та 1,2 технологічних парків (розраховано за [10]), в той час як, наприклад, у Польщі та більшості країн ЄС практично у кожному місті (включаючи малі міста) функціонує муніципальний бізнес-інкубатор); недостатній рівень забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності інформаційно-консультаційними послугами з різних аспектів підприємницької діяльності, включаючи забезпечення економічної безпеки підприємств, фізичного захисту підприємництва від кримінальних та злочинних зазіхань (в Україні недостатньою є практика пільгового консультаування підприємців за кошти державного чи місцевих бюджетів; ні законодавчо, ні на практиці не сформовано підрозділи моніторингу злочинів щодо суб'єктів підприємницької діяльності та координації діяльності правоохоронних і недержавних охоронних структур економічного і фізичного захисту підприємництва; не прийнято відповідні законодавчі акти, які офіційно закріплюють ведення детективної діяльності, використання зброї та ін.); несформованість механізму участі суб'єктів підприємництва в обговоренні та розробці рішень органів державної влади у сфері державного регулювання підприємництва та, що особливо важливо - моніторингу системи дозвільних і погоджувальних процедур та рішень, впливу на хід регуляторної реформи у сфері підприємницької діяльності (на відміну від країн ЄС, в Україні не забезпечено належну участь суб'єктів підприємництва через координаційні, дорадчі та інші органи у розробці, коригуванні рішень, а також моніторингу дозвільної системи,

що часто створює об'єктивні бар'єри суб'єктам підприємницької діяльності при їх проходженні, а також через прийняття інколи необгрунтованих рішень, які суперечать принципам справедливого ринкового підприємницького середовища); несформованість системи доступу підприємств, зокрема малих і середніх, до фінансово-кредитних ресурсів (в Україні створено мережу фондів підтримки підприємництва, проте обсяги фінансування заходів на часткове відшкодування відсоткових ставок, гарантування позик та ін. за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва як з центрального, так і місцевих бюджетів є мізерними, здійснюється за принципом залишкового фінансування; лише в окремих регіонах України набула розвитку практика державної системи фондів підтримки підприємництва у районах та малих містах; недостатньо розвиненою є мережа страхових та гарантійних фондів, інституцій кредитної кооперації малих і середніх підприємств); асоціативні підприємницькі об'єднання часто не спроможні здійснювати реальний вплив на формування регуляторного клімату;

- потребує суттєвого вдосконалення у контексті поступового нівелювання суттєвих вад існуючого в Україні економіко-правового середовища підприємництва вітчизняна податкова система (йдеться передусім про стимулювання звуження тіньового сектора ринку, легалізацію капіталів, розвиток інноваційної та інвестиційної активності підприємств та ін.). Принципами подальшого вдосконалення податкової політики в Україні мають стати: детінізація бізнес-середовища та легалізація підприємницької діяльності, всіх напрямів і складових діяльності підприємств на засадах «регенерації» тіньової компоненти соціально-економічної системи, її елементів і структури у сектор легального господарювання [11,с.220]; запровадження податку на нерухомість; створення сукупності податкових стимулів до нагромадження і інвестування коштів юридичними і фізичними особами, структурних зрушень,

розвитку науково-дослідних робіт, інноваційної діяльності, її інфраструктури, підготовки і перекваліфікації персоналу вітчизняних підприємств.

Окремим аспектом досліджуваної проблеми доцільно виокремити недосконалість вітчизняної системи оподаткування сектора малого підприємництва. Йдеться насамперед про такі дві вади, як:

1) наявність надмірних преференцій щодо податкового навантаження на малі підприємства, що надає їм суттєвих конкурентних переваг порівняно з юридичними особами загалом, а також середніми та великими підприємствами, стимулює процеси тінізації економіки України;

2) відсутність належного коригування як рівня податкового навантаження, так і критеріїв віднесення підприємств до малих з урахуванням інфляційних процесів в державі (фіксовані розміри єдиного податку та сума виручки від реалізації продукції (послуг), в разі перевищення якої суб'єкт підприємництва втрачає статус малого, залишаються незмінними з 1998 р.; індекс споживчих цін лише за період 2000 – 2006 рр. становив 177,8%; цін виробників промислової продукції – 186,9%, сільського господарства – 185,0%), стану розвитку економіки, її гармонізації до законодавства ЄС (йдеться про доцільність удосконалення поділу підприємств на групи, а саме – законодавче закріплення статусу мікропідприємств) тощо.

Щодо першого, то цей недолік підтверджується збільшенням як кількості, так і частки діючих малих підприємств – фізичних осіб в економіці України (рис. 3.1). Середньорічні темпи (за період 2002 – 2006 рр.) приросту кількості фізичних осіб – підприємців становлять в Україні понад 19%. Для порівняння, цей показник щодо всіх юридичних осіб становить 5,1%, щодо малих підприємств – юридичних осіб – 8,6%. Лише у 2006 р. темпи збільшення кількості фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності перевищили аналогічний показник для всіх підприємств в Україні на 13,7%, а малих підприємств –

юридичних осіб – на 18,3%.

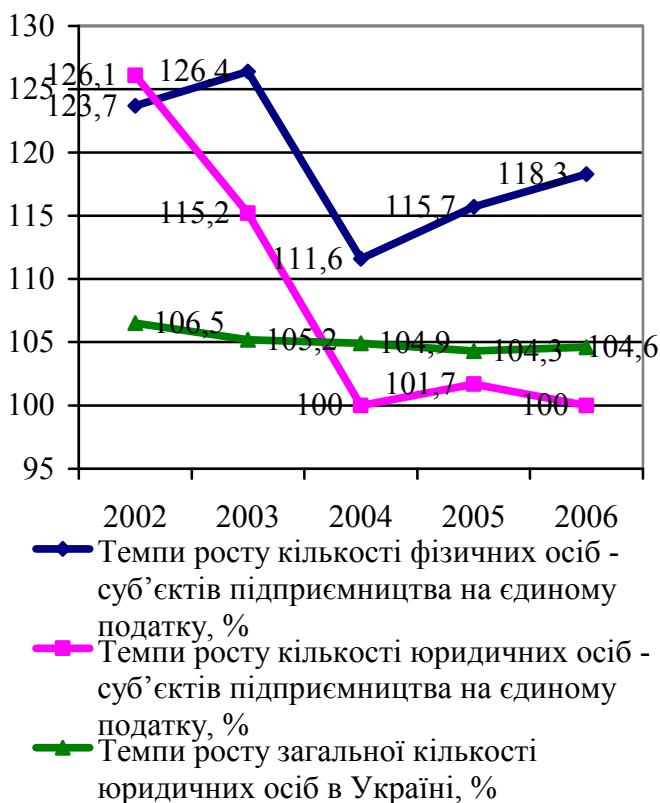

Рис. 3.1. Темпи зростання кількості малих підприємств (фізичних і юридичних осіб) та юридичних осіб в Україні у 2002 – 2006 рр.

Наведене, крім іншого (коротшого терміну створення підприємства і започаткування діяльності, наявності спрощеного оподаткування, обліку та звітності тощо), значною мірою зумовлене надмірними преференціями у системі оподаткування цього сектора економіки (рис. 3.2 та рис. 3.3).

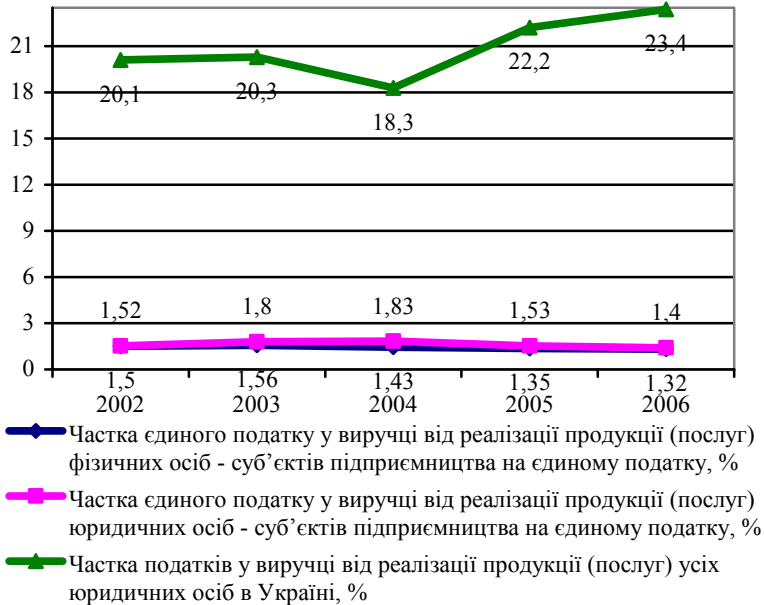

Рис. 3.2. Рівень оподаткування у розрахунку на одне мале підприємство (юридичну та фізичну особи) і юридичні особи в Україні у 2002 – 2006 рр.

Так частка єдиного податку у виручці фізичних осіб – суб'єктів підприємництва в Україні становила за період 2002 – 2006 рр. від 1,32% до 1,56%, що є низьким значенням навіть для економічно розвинених держав. Спостерігається тенденція до подальшого зниження рівня податкового навантаження на приватних підприємців. Це відбувається за рахунок збільшення обсягів їх господарської діяльності (в тому числі внаслідок зростання цін) та незмінності розмірів єдиного податку.

Дещо вищим, проте теж невисоким є рівень податкового навантаження на юридичні особи платників єдиного податку. Так частка податків, сплачених цими підприємствами у 2006 р., становила 1,4% від загальної суми виручки від реалізації продукції (послуг), що лише на 0,8%

перевищує цей показник для фізичних осіб.

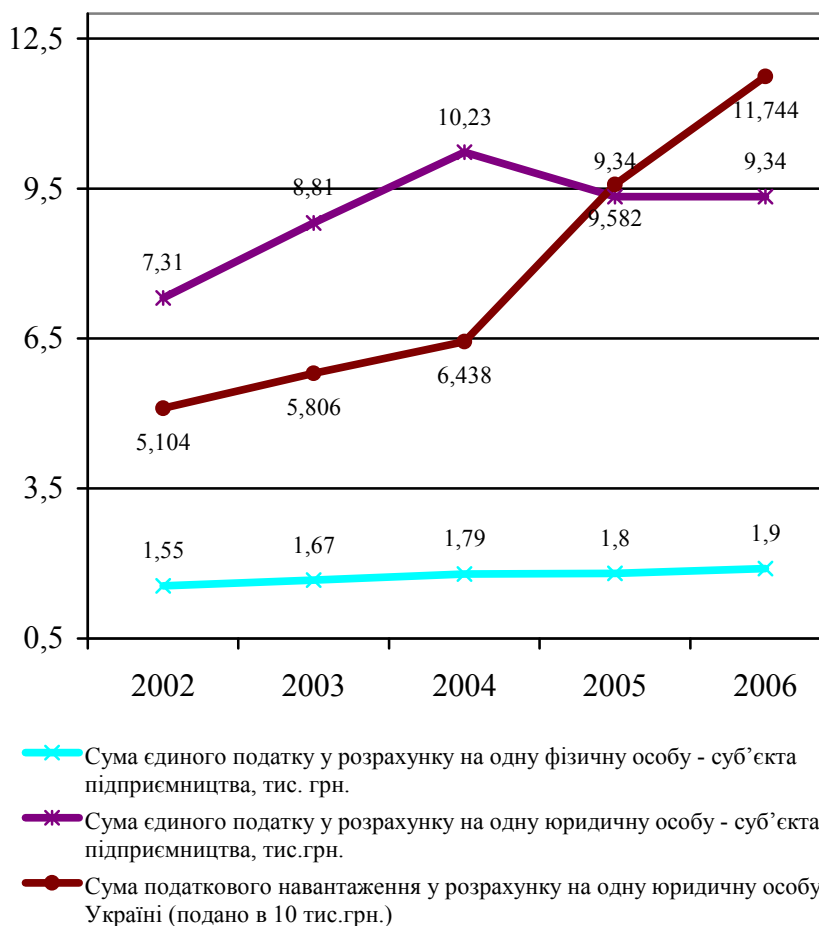

Рис. 3.3. Сума податків у розрахунку на одне мале підприємство (юридичну та фізичну особи) і юридичні особи в Україні у 2002 – 2006 рр.

Разом з тим темпи збільшення кількості малих підприємств юридичних осіб є незначними, що може бути зумовлено обмеженнями в обсягах господарської діяльності,

встановленими вітчизняним законодавством, наданням переваги реєстрації фізичної особи або необхідності сплати ПДВ, що унеможливує перебування підприємства на єдиному податку.

Натомість рівень загального податкового навантаження на юридичні особи в Україні є значно вищим (становить у 2006 р. 23,4%) і спостерігається тенденція до його збільшення (цей показник збільшився у 2006 р. порівняно з 2002 р. на 3,3%, а порівняно з 2004 р. – на 5,1%). Загальна сума податків, сплачених в середньому одним підприємством в Україні (показник становив у 2006 р. 117,4 тис грн з подальшою стійкою тенденцією до щорічного збільшення – у понад удвічі за досліджуваний період) значно перевищує цей показник як для малих підприємств юридичних осіб (у 12,6 раза), так і для малих підприємств фізичних осіб (аж у 61,8 раза).

Така ситуація не сприяє створенню в Україні сприятливого економіко-правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності, формуванню умов конкуренції, які є рівними для всіх суб'єктів господарської діяльності, сприяє подальшій тінізації економіки, що загалом підриває засади економічної безпеки бізнесу в Україні. Наведені аспекти є значними перешкодами зміцнення економічної безпеки та забезпечення розвитку підприємництва в Україні. Для їх усунення мають вживатися адекватні заходи державного регулювання підприємництва (у контексті підвищення рівня його економічної безпеки) у нашій державі.

Крім якісного, доцільно проводити також кількісний аналіз ефективності державного регулювання підприємництва. Необхідно зазначити, що передусім ефективність державного регулювання діяльності підприємств полягає у двох аспектах: збільшення обсягів (як загалом, так і в розрахунку на одне підприємство) виробництва і реалізації продукції (послуг), зайнятості та рівня оплати праці, а також обсягів податкових надходжень

від підприємств до центрального і місцевих бюджетів; дотримання принципу створення економіко-правових умов, які не перевищують гранично допустимого негативного впливу (в тому числі податкового тиску, доступу до ресурсного забезпечення та видів діяльності) на стимули (мотивацію) суб'єктів підприємницької діяльності до ведення бізнесу, показники ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств, конкурентоспроможність продукції і т.ін. Відповідно важливими кількісними характеристиками у цьому контексті є:

а) рівень відношення державних витрат на забезпечення громадського порядку, безпеки та судової влади (V_B) до суми податкових надходжень підприємств (Π_H) і виплаченої ними заробітної плати ($V_{\text{ФОП}}$) (формула 3.1):

$$K_{\text{ЕФ ВБ}} = \frac{V_B}{\Pi_H + V_{\text{ФОП}}} * 100\%, \quad (3.1)$$

де $K_{\text{ЕФ ВБ}}$ – коефіцієнт ефективності державних витрат (державного регулювання) на забезпечення громадського порядку та безпеки;

б) коефіцієнт співвідношення витрат на державну підтримку і сприяння розвитку підприємництва ($V_{\text{П}}$) до кількості новостворених суб'єктів підприємницької діяльності ($K_{\text{НП}}$) (враховуючи, що витрати на підтримку підприємництва закладаються у програми підтримки малого підприємництва, доцільно порівнювати їх з кількістю новостворених малих підприємств, а також проводити аналіз у регіональному аспекті) (формула 3.2):

$$K_{\text{ЕФ ПП}} = \frac{V_{\text{П}}}{K_{\text{НП}}}, \quad (3.2)$$

де $K_{\text{ЕФ ПП}}$ – коефіцієнт ефективності державних витрат (державного регулювання) на підтримку підприємництва;

в) співвідношення витрат держави на забезпечення економічної безпеки підприємництва (V_B) до загальної суми збитків підприємств (включаючи негативні наслідки рейдерських атак) внаслідок неналежного рівня економічної

безпеки підприємництва (Z_{Π}) (формула 3.3):

$$K_{\text{ЕФ } 33} = \frac{B_{\text{Б}}}{Z_{\Pi}} , \quad (3.3)$$

де $K_{\text{ЕФ } 33}$ – коефіцієнт ефективності державних витрат (державного регулювання) на запобігання негативному впливу бізнес-середовища;

г) співвідношення темпів зростання державних витрат на забезпечення громадського порядку, безпеки та судової влади ($T_{\text{Р ВБ}}$) до темпів зростання кількості злочинів ($T_{\text{Р КЗ}}$) (формула 3.3):

$$I_{\text{ЕФ ВБ}} = \frac{T_{\text{Р ВБ}}}{T_{\text{Р КЗ}}} , \quad (3.4)$$

де $I_{\text{ЕФ ВБ}}$ – індекс співвідношення зміни обсягів державних витрат (державного регулювання) на забезпечення громадського порядку та безпеки до зміни кількості злочинних дій.

Про ефективність державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва свідчить також показник рівня податкових надходжень від підприємств різних секторів та/чи галузей економіки у загальних податкових надходженнях, а також індекс, який відображає порівняння темпів зростання податкових надходжень від підприємств різних секторів та/чи галузей економіки і темпів зростання обсягів реалізованої продукції (наданих послуг) відповідним сектором/галуззю економіки.

Згідно з наведеним державне регулювання підприємництва (у контексті забезпечення його економічної безпеки) буде ефективним у разі одночасного дотримання таких умов:

1) питома вага державних витрат на забезпечення фізичного і правового захисту підприємств збільшується в міру зниження рівня економічної безпеки бізнесу (і навпаки);

2) витрати на державну підтримку підприємництва (зокрема на регіональному та субрегіональному рівнях) забезпечують приріст кількості суб'єктів підприємницької діяльності та у регіонах країни є не нижчими, ніж в

середньому по країні;

3) коефіцієнт співвідношення державних витрат на створення належного підприємницького середовища до суми збитків підприємств внаслідок рейдерських атак, неправових та дискримінаційних дій щодо підприємств скорочується, причому за рахунок зменшення останнього;

4) темпи зростання державних витрат на забезпечення економічної безпеки підприємництва не поступаються приросту кількості злочинів щодо суб'єктів підприємництва;

5) темпи зростання податкових надходжень та витрат на оплату праці персоналу підприємств не поступаються темпам зростання обсягів реалізованої продукції (наданих послуг) підприємствами в економіці;

6) темпи зростання чистого прибутку та обсягів господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності перевищують темпи зростання їх податкових виплат та витрат на оплату праці.

З метою підвищення ефективності державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва, важливо також забезпечити моніторинг зазначених показників та порівнювати їх у регіональному, галузево-секторальному аспекті із середніми значеннями по країні. У таблиці 3.12 та на рис. 3.4 наведено окремі показники ефективності державного регулювання підприємництва (його економічної безпеки) в Україні (розраховано за [12]).

Інформація з таблиці 3.12 підтверджує непослідовність, несистемність та необґрунтованість державних витрат, спрямованих на створення сприятливого підприємницького середовища в регіонах України. Так найбільші обсяги державних витрат на підтримку підприємництва у розрахунку на одне новостворене підприємство були здійснені у таких областях, як Кіровоградська (266,4 грн), Луганська (261,9 грн), Житомирська (159,6 грн), Сумська (116,3 грн), Івано-Франківська (107,2); найменші – в Одеській (0,8 грн), Київській (2,4 грн), Миколаївській (7,5 грн) та Рівненській (6,5 грн); а відхилення між найбільшим (у

Кіровоградській області) та найменшим (в Одеській області) значеннями цього показника становило понад триста разів.

Таблиця 3.12

Окремі показники ефективності державного регулювання підприємництва (забезпечення його економічної безпеки) у регіонах України у 2006 р.

Регіон	Обсяг державного фінансового сприяння у розрахунку на одне мале і середнє підприємство, тис грн	Державні витрати на підтримку підприємства у розрахунку на одне новостворене мале підприємство, грн	Частка виданих дозвільних документів у загальній кількості звернень підприємців, %
АР Крим	-	-	73,4
Вінницька	81,6	97,6	76,4
Волинська	10,7	21,9	88,2
Дніпропетровська	33,3	14,8	29,1
Донецька	81,9	83,8	66,0
Житомирська	65,6	159,6	49,1
Закарпатська	84,0	95,3	64,2
Запорізька	52,5	84,6	100,0
Івано-Франківська	33,2	107,2	85,8
Київська	10,0	2,4	61,1
Кіровоградська	49,1	266,4	92,1
Луганська	99,0	261,9	70,0
Львівська	94,7	36,3	72,6
Миколаївська	43,0	7,5	55,2
Одеська	8,5	0,8	93,4
Полтавська	25,5	66,0	75,5
Рівненська	9,3	6,5	92,6
Сумська	18,2	116,3	79,3
Тернопільська	44,4	64,9	54,1
Харківська	104,9	37,5	67,2
Херсонська	51,2	30,3	70,1
Хмельницька	67,8	20,0	76,0
Черкаська	34,9	95,8	70,2
Чернівецька	42,9	81,2	97,9
Чернігівська	92,7	80,0	64,0
м. Київ	-	-	79,2
м. Севастополь	25,0	33,9	14,0

До позитивного можна віднести високу частку виданих дозвільних документів у сфері господарської діяльності у

загальній кількості поданих відповідних звернень підприємців в окремих регіонах України. Так у Запорізькій області цей показник становив 100%, у Чернівецькій – 97,9%, Одеській – 93,4%, Рівненській – 92,6%, Кіровоградській – 92,1%. Це засвідчує високий рівень ефективності діяльності профільних органів державного управління. Разом з тим у Севастополі (значення показника становило 14,0%), Дніпропетровській (29,1%) та Житомирській (49,1%) областях було задоволено менше половини від загальної кількості звернень підприємців з метою проходження дозвільних процедур. Отже, необхідно удосконалити цей складника державного регулювання підприємництва в Україні.

Недостатньо ефективною є також політика державного фінансово-кредитного сприяння підприємству у регіонах країни. Так його обсяги становили у 2006 р. у Волинській області 10,7 тис грн, у Київській – 10,0 тис грн, в Одеській – 8,5 тис грн, у Рівненській – 9,3 тис грн (середнє значення по Україні – 50,6 тис грн). Наведені суми є недостатніми для реалізації підприємницького проекту, оновлення техніко-технологічної бази підприємств тощо.

Важливим показником ефективності державної політики щодо створення належного економіко-правового середовища для ведення підприємницької діяльності є порівняння витрат (збитків), які несуть підприємства внаслідок дискримінаційних дій, злочинних зазіхань, рейдерських атак та інших нелегітимних щодо них дій, і суми державних витрат на державне регулювання підприємництва.

За даними Міністерства економіки України сума операцій, здійснених рейдерами в Україні у 2006 р. становила близько 3,5 млрд. доларів [13]; водночас видатки з державного бюджету України на підтримку підприємництва становили близько 1,8 млн грн, що свідчить про те, що втрати підприємців перевищують витрати держави у понад 9 тис разів або частка витрат на державне регулювання

становить 0,01% від сумарних збитків підприємств. Все це свідчить про низьку ефективність державної політики у досліджуваній сфері.

Рис. 3.4. Окремі показники ефективності державного регулювання підприємництва (забезпечення його економічної безпеки) в Україні у 2002 – 2006 рр.

З рис. 3.4 видно, що державні витрати у розрахунку на одне новостворене підприємство в Україні зростають, що, з одного боку, є свідченням підвищення ефективності державної політики підтримки підприємництва (у контексті збільшення обсягів фінансування відповідних програм), а з іншого – навпаки, оскільки все більше коштів потрібно для забезпечення сприяння створенню нового суб'єкта

підприємницької діяльності. Разом з тим, якщо у 2005 р. суттєве збільшення показника, який аналізується, було забезпечене за рахунок збільшення державних витрат, то у 2006 р. – за рахунок суттєвого зниження темпів приросту кількості нових підприємств, що є негативним. Крім того, значення показника навіть у 2006 р. є недостатнім (146 грн у розрахунку на одне підприємство) для належного започаткування підприємницької діяльності. Аналіз також показує, що вітчизняна державна політика регулювання підприємництва не є об'єктивною і програмованою чи узгодженою з конкретними показниками її кількісної ефективності (залежить від суб'єктивно прийнятих рішень держслужбовців).

Станом на 2006 р. частка державних витрат на забезпечення порядку, безпеки та судової влади в Україні у загальній сумі податкових надходжень підприємств та виплаченої ними заробітної плати становила 4,6%. Крім того, не всі ці кошти спрямовуються безпосередньо на гарантування належного фізичного та економічного захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності. З цього можна зробити висновок про низьку ефективність державної політики. Разом з тим в загальному спостерігається хоча й незначна, проте тенденція до збільшення цього показника.

У 2004 – 2006 рр. індекс зміни обсягів державних витрат на забезпечення громадського порядку, безпеки та судової влади до збільшення кількості злочинів (причому до розрахунку брались лише посягання на власність та злочини у сфері торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, фінансів і підприємницької діяльності) перевищує одиницю. Це є позитивним та певною мірою свідчить про підвищення ефективності державної політики у цьому напрямі (виявляється у перевищенні темпів збільшення державних витрат над темпами зростання кількості злочинів). Разом з тим у 2006 р. порівняно з 2005 р. цей показник зменшився, кількість посягань на власність у 2006 р. порівняно з 2005 р. в Україні збільшилась на 9,9 тисяч випадків (темпи

зростання становлять 176,2%), а злочинів у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, фінансів і підприємницької діяльності – на 33,7 тис випадків (темпи зростання становлять 109,3%). Ці та більшість наведених показників засвідчують недостатню ефективність заходів державного регулювання підприємництва (у контексті зміцнення його економічної безпеки) в Україні.

3.4. Інтегральна оцінка рівня економічної безпеки підприємництва та її функціональних компонент

Рівень економічної безпеки підприємництва в Україні та більшості її регіонів є низьким, а державна політика її зміцнення недостатньо ефективною. Про це свідчать значення більшості індикаторів економічної безпеки підприємництва. Разом з тим лише розрахунок інтегрального показника дозволяє робити висновки про масштаби входження у небезпечну (з погляду економічної безпеки підприємництва) зону, а також уможливорює порівняння рівня безпеки за регіонами країни, у галузево-секторальному аспекті, а також за періодами. Крім того, враховуючи суттєву взаємообумовленість економічної безпеки підприємництва та соціально-економічного розвитку держави, значно зростає актуальність розрахунку інтегрального показника безпеки підприємництва, формування за ним рейтингу регіонів України, а також запровадження постійно діючого його моніторингу та відстеження рівня окремих функціональних складників безпеки.

Проблема обґрунтування методики розрахунку інтегрального показника економічної безпеки насамперед полягає у визначенні вагових коефіцієнтів її окремих функціональних складників. Будь-яке рішення у цьому напрямі, яке ґрунтується на економіко-статистичних методах та моделях, буде неповноцінним, оскільки категорія економічної безпеки підприємництва в тому числі має у

своїй основі, наприклад, психологічні чинники, які визначають підприємницьку активність населення. Тому об'єктивним є висновок про застосування експертного оцінювання як часткових, так і інтегральних індексів факторів економічної безпеки підприємництва. З цією метою проведено опитування керівників підприємств, які здійснюють діяльність у м. Львові та районах і малих містах області (анкета, за якою проводилось експертне опитування, та характеристика вибірки наведені у Додатках В та Г).

З результатів експертного опитування видно, що в загальному незначною є різниця у важливості окремих функціональних складників інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємництва (таблиця 3.13), проте найбільше її визначає фінансовий складник (значення вагового коефіцієнта – 0,193), найменше – зовнішньоекономічний (0,147). Це пояснюється швидше тим, що незначна частина вітчизняних підприємств здійснює зовнішньоекономічні операції, тому вважає цю компоненту економічної безпеки власного підприємства менш важливою. Решта функціональних складників безпеки підприємництва характеризується середніми значеннями вагового коефіцієнта – виробничий (коефіцієнт вагомості - 0,169), науково-технологічний (0,168) макроекономічний (0,165) та інвестиційний складник (0,158).

Таблиця 3.13

Вагові коефіцієнти функціональних складників економічної безпеки підприємництва в Україні у 2008 р. (розраховано автором за результатами експертного опитування)

Складники економічної безпеки бізнесу	Значення вагового коефіцієнта
Макроекономічний	0,165
Фінансовий	0,193
Зовнішньоекономічний	0,147
Інвестиційний	0,158
Науково-технологічний	0,168
Виробничий	0,169

Вагові коефіцієнти індикаторів економічної безпеки підприємництва та їх значення у 2002 – 2006 рр. наведено в таблицях 3.14 – 3.19. Зокрема, найбільш суттєво характеризують рівень макроекономічного функціонального складника такі індикатори, як рівень тінізації економіки (коефіцієнт вагомості - 0,127), темпи приросту обсягів виробництва продукції (послуг) та кількість злочинних та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності (по 0,124) (таблиця 3.14).

Найменшою мірою визначають рівень цього складника безпеки підприємництва відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність (0,08), та середній термін створення підприємства (0,09).

Останнє може бути обумовлене тим, що підприємці вважають термін створення підприємства чинником активізації ділової активності населення та таким, що меншою мірою відображає рівень економічної безпеки підприємств; водночас збільшення кількості підприємств, які припинили діяльність, може бути обумовлено не складністю ринкової конкуренції, а, наприклад, суб'єктивними рішеннями підприємців щодо започаткування нових підприємств з метою диверсифікації бази оподаткування, оптимізації кредиторської заборгованості тощо. Позитивно, що високими значеннями у контексті впливу на макроекономічний складник економічної безпеки підприємництва експерти зазначили питому вагу прибуткових підприємств, терміни отримання ліцензій та дозволів, термін реєстрації власності.

Загальний рівень макроекономічного складника економічної безпеки підприємництва в Україні становив у 2006 р. 0,3385, що є низьким значенням. Протягом 2002 – 2006 рр. цей показник зменшувався (Додаток Д, рис. Д.1), а його збільшення у 2006 р. порівняно з 2005 р. є несуттєвим.

Таблиця 3.14

**Значення та вагові коефіцієнти індикаторів
макроекономічного складника економічної безпеки
підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано
за [14])**

Індикатор	Значення за роками					Ваговий коєфі- цієнт
	2002	2003	2004	2005	2006	
Кількість діючих підприємств на одну тисячу осіб наявного населення, од.	3,44	3,84	4,07	4,38	4,43	0,104
Відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність	1,62	1,44	1,414	1,059	1,07	0,080
Частка прибут-кових підприємств, %	61,2	62,9	65,2	65,8	66,5	0,118
Темпи приросту обсягів виробництва (реалізації) продукції в середньому одним підприємством, %	105,2	109,6	112,1	102,7	107,1	0,124
Рівень тінізації економіки до ВВП, %	60	56	55	55	50	0,127
Середній термін створення нового підприємства, днів	38	40	34	34	33	0,089
Кількість злочинних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності, кількість випадків на 100 підприємств	1,02	0,98	0,93	1,21	2,02	0,124
Середній термін отримання ліцензій та дозволів, днів	242	242	242	242	265	0,117
Середній термін реєстрації власності, днів	70	80	93	93	93	0,117

Враховуючи найвищий рівень впливу таких індикаторів, як темпи приросту обсягів виробництва

продукції (послуг) у розрахунку на одне підприємство та рівень тінізації економіки до ВВП, на сумарне значення макроекономічного складника економічної безпеки бізнесу в Україні позитивно впливають: щорічне збільшення темпів приросту обсягів виробництва продукції (послуг) вітчизняними підприємствами (лише за останній рік цей показник становив 107,1% та збільшився порівняно з 2002 р. на 1,9%, а також на 4,4% порівняно з 2005 р.); скорочення частки тіньового сектора економіки (з 60% у 2002 р. до 50% - у 2006 р.). Проте навіть станом на 2006 р. значення цього індикатора є високим й перевищує критичний рівень.

Крім того, позитивно на загальний рівень макроекономічного складника економічної безпеки підприємництва в Україні впливають: збільшення кількості діючих підприємств на одну тисячу осіб наявного населення та питомої ваги прибуткових підприємств, скорочення середнього терміну створення підприємства, а також збільшення у 2006 р. порівняно з 2005 р. показника відношення кількості новостворених підприємств до кількості тих, що припинили діяльність. Разом з тим негативно впливає на досліджувану компоненту економічної безпеки підприємництва в Україні збільшення кількості злочинних та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності, а також збільшення середніх термінів отримання підприємствами ліцензій та дозволів, реєстрації власності.

Рівень фінансового функціональної складника економічної безпеки підприємництва щорічно підвищується, що є позитивним (таблиця 3.15, додаток Д, рис. Д.2). Так значення цього найбільш важливого показника у контексті визначення рівня економічної безпеки підприємництва в Україні становило у 2002 р. 0,32; у 2003 р. – 0,399; у 2004 р. – 0,42; у 2005 р. – 0,45; у 2006 р. – 0,47.

Найбільш негативний вплив на зниження рівня фінансового складника економічної безпеки підприємництва в Україні справляють: збільшення інфляції (темпи якої в

Україні щорічно зростають (у 2006 р. цей показник становив 111,6% і збільшився порівняно з 2002 р. на 12,2%)); зниження індексу захищеності юридичних прав кредиторів та позичальників (з дев'яти за десятибальною шкалою у 2002 р. до семи – у 2006 р.); збільшення рівня податкового навантаження до валового прибутку підприємств (показник збільшився з 45% у 2002 р. до 60,6% - у 2006 р.).

Таблиця 3.15

Значення та вагові коефіцієнти індикаторів фінансового складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано за [14])

Індикатор	Значення за роками					Ваговий коефіцієнт
	2002	2003	2004	2005	2006	
Індекс захищеності юридичних прав кредиторів і позичальників	9	8	8	8	7	0,126
Сукупний рівень оподаткування, % до валового прибутку	20,1	20,32	18,3	22,21	15,1	0,141
Середній рівень відсоткової ставки за кредитами, %	19,6	17,7	17,5	16,4	15,1	0,139
Умовний середній загальний коефіцієнт ліквідності	1,045	1,05	1,06	1,098	1,15	0,125
Умовний середній коефіцієнт фінансової незалежності	0,45	0,46	0,466	0,462	0,606	0,114
Рівень інфляції (до грудня попереднього р.), %	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6	0,132
Показник «щільності страхування» (страхові премії на одну особу), дол. США	21,3	54,09	102,1	86,93	104,1	0,109
Динаміка капіталізації підприємств, %	102,4	101,1	103,3	104,2	103,7	0,109

Вагові коефіцієнти зазначених індикаторів фінансового складника економічної безпеки є одними з найвищих (відповідно 0,133, 0,127 та 0,114). Позитивно впливають на рівень фінансової безпеки підприємництва в Україні такі індикатори: зниження середнього рівня відсоткової ставки за кредитами (ваговий коефіцієнт цього індикатора найвищий – 0,141); збільшення умовних середніх коефіцієнтів ліквідності (ваговий коефіцієнт 0,14) та фінансової незалежності (0,126); зростання показника щільності страхування (0,11); зростання динаміки капіталізації підприємств (0,11).

Показники рівня зовнішньоекономічного складника економічної безпеки підприємництва в Україні наведено в таблиці 3.16 та на рис. Д.3 додатку Д. 3 останнього видно, що ця компонента економічної безпеки підприємництва в Україні погіршується, проте незначними темпами.

Таблиця 3.16

**Значення та вагові коефіцієнти індикаторів
зовнішньоекономічного складника економічної безпеки
підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано
за [14])**

Індикатор	Значення за роками					Ваговий коефіцієнт
	2002	2003	2004	2005	2006	
Середня тривалість експортних операцій, днів	35	34	34	33	34	0,218
Коефіцієнт відношення обсягів експорту до обсягів імпорту	1,21	1,11	1,22	1,03	0,94	0,193
Коефіцієнт відношення темпів зростання експорту до темпів зростання імпорту, %	1,03	0,92	1,1	0,85	0,91	0,188
Відношення обсягу експорту до ВВП, %	51,6	54,1	55,6	46,2	43,6	0,201
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	42,7	48,6	45,5	44,7	45,8	0,201

Найбільш важливим індикатором цього складника

експерти визначили тривалість експортних операцій (коефіцієнт вагомості 0,218), найменш значним – динаміку обсягів експорту до імпорту (0,188). Аналізуючи значення та динаміку зміни показників з таблиці 3.16, можна зробити висновок, що позитивним є лише скорочення тривалості експортних операцій підприємств в Україні (проте лише на один день у 2006 р. порівняно з 2002 р.).

Разом з тим негативним є зниження коефіцієнта співвідношення обсягів експорту до обсягів імпорту у 2006 р. (причому навіть нижче критичної межі - одиниці); перевищення у 2003, 2005 та 2006 роках темпів зростання обсягів імпорту над експортом; зниження показника частки експорту у ВВП країни та відповідно збільшення частки імпорту. Все це свідчить про зниження рівня зовнішньоекономічного складника економічної безпеки підприємництва в Україні.

Негативною є також тенденція до значного погіршення інвестиційного функціонального складника економічної безпеки підприємництва в Україні (рис. Д.4 додатку Д). Так сумарне значення цього показника знизилось у 2006 р. порівняно з 2002 р. на 0,1863, а порівняно з 2005 р. – на 0,013. Ці негативні зміни відбуваються на фоні зниження значень найбільш вагомого індикатора інвестиційного складника економічної безпеки підприємництва – рівня захищеності інтересів інвесторів (ваговий коефіцієнт індикатора – 0,272), який знизився з чотирьох балів (у 2002 р.) до 2,7 (у 2006 р.). До зниження загального рівня інвестиційного складника економічної безпеки підприємництва в Україні призводять також такі негативні тенденції: підвищення рівня зносу основних засобів (необхідно зазначити, що у 2006 р. цей показник знизився порівняно з 2005 р. на 2,2%, проте все ж залишається надто високим); значне відставання темпів приросту обсягів прямих іноземних інвестицій від темпів зростання ВВП в Україні.

Таблиця 3.17

**Значення та вагові коефіцієнти індикаторів
інвестиційного складника економічної безпеки
підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано
за [14])**

Індикатор	Значення за роками					Ваговий коєфі- цієнт
	2002	2003	2004	2005	2006	
Індекс захищеності інтересів інвесторів	4	3	3	3,7	2,7	0,272
Рівень зносу основних засобів, %	37	44,9	57,8	61,7	59,5	0,260
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, %	5,09	6,21	8,7	9,74	11,67	0,239
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	0,97	0,92	0,92	1,01	0,97	0,228

Єдиним індикатором інвестиційного складника економічної безпеки підприємництва в Україні, значення та динаміка показники якого характеризується позитивним впливом на інтегральну оцінку останньої є відношення обсягів інвестицій до вартості основних фондів вітчизняних підприємств. Цей показник щорічно зростає та збільшився за період 2002 - 2006 рр. понад удвічі.

Вкрай низькими є значення більшості індикаторів цього функціонального складника економічної безпеки підприємства. Їх значення є нижчими за нижню критичну межу безпеки. Інтегральний рівень цього функціонального складника економічної безпеки підприємства в Україні становив у 2006 р. нуль, а у попередніх роках характеризувався такими значеннями: 2002 р. – 0,039; 2003 р. – 0,086; 2004 р. – 0,056; 2005 р. – 0,042.

Необхідно зазначити, що позитивний вплив на інтегральний рівень науково-технологічного складника економічної безпеки підприємства в Україні справляють такі її індикатори: скорочення питомої ваги нових видів

продукції (коефіцієнт вагомості індикатора – 0,246), зниження частки вітчизняних підприємств, які впроваджують інновації (0,263), та від’ємні темпи приросту кількості інноваційно активних вітчизняних підприємств (0,231).

Таблиця 3.18

Значення та вагові коефіцієнти індикаторів науково-технологічного складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано за [14])

Індикатор	Значення за роками					Ваговий коефіцієнт
	2002	2003	2004	2005	2006	
Частка нових видів продукції (послуг), %	1,16	1,35	1,23	1,17	0,96	0,246
Частка підприємств, які впроваджують інновації, %	16	15,1	13,7	11,9	11,2	0,263
Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів на 1 млн осіб)	156,2	156,4	166,65	163,05	169,81	0,260
Темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств, %	1	0,98	0,91	0,88	0,94	0,231

Натомість позитивний вплив на досліджуваний функціональний складник безпеки підприємництва справляє лише підвищення рівня винахідницької активності населення. Разом з тим варто зазначити як негативне те, що останній показник зростає більшою мірою за рахунок зменшення загальної кількості осіб наявного населення в Україні, що ще раз підтверджує системотворчу роль безпеки підприємництва у забезпеченні національної економічної безпеки.

Таблиця 3.19

Значення та вагові коефіцієнти індикаторів виробничого складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано за [14])

Індикатор	Значення за роками					Ваговий коефіцієнт
	2002	2003	2004	2005	2006	
Умовна продуктивність праці, тис грн/ос.	11,24	13,26	17	21,35	25,94	0,182
Фондовіддача, грн/грн	0,234	0,26	0,3	0,346	0,382	0,168
Відношення темпів зростання продуктивності праці до обсягів реалізації продукції (послуг)	0,87	1,08	1,14	1,22	1,13	0,155
Коефіцієнт плинності кадрів	1,74	1,6	2,58	0,88	0,87	0,163
Витратомісткість виробництва, %	94,2	91,8	96,0	95,8	95,64	0,175
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	4,2	4,3	6,4	7	6,6	0,161

Другим за важливістю у контексті впливу на інтегральну оцінку рівня економічної безпеки підприємництва за оцінками експертів є виробничий функціональний складник. Проте його значення у 2006 р. становило 0,6492 і збільшилось порівняно з 2002 р. на 0,1665 (рис. Д.5 додатку Д).

Значною мірою тенденції зміни рівня забезпеченості виробничої компоненти економічної безпеки підприємництва в Україні визначає характер зміни її індикаторів. На це позитивно вплинули: збільшення середньої умовної продуктивності праці (майже у 2,5 раза у 2006 р. порівняно з 2002 р., враховуючи, що цей індикатор має найбільший вплив на загальне значення виробничої безпеки – коефіцієнт впливу – 0,182); збільшення показника фондовіддачі основних засобів вітчизняних підприємств;

перевищення темпів зростання продуктивності праці над темпами збільшення обсягів господарської діяльності підприємств. Водночас негативним є: нижчі темпи зростання продуктивності праці на вітчизняних підприємствах порівняно з темпами збільшення обсягів господарської діяльності та збільшення витратомісткості вітчизняного виробництва.

Варто зазначити, що особливо негативним є нижчі за критичні значення таких індикаторів економічної безпеки підприємництва в Україні, як частка прибуткових підприємств, рівень тінізації економіки, середній термін отримання ліцензій та дозволів, середній термін реєстрації власності, рівень податкового навантаження, коефіцієнти відношення обсягів та динаміки експорту до імпорту, рівень зносу основних засобів, більшість індикаторів науково-технологічного складника економічної безпеки підприємництва, продуктивність праці та відношення темпів її збільшення до обсягів ВВП, плинність персоналу. Кількість цих індикаторів є суттєвою, а рівень їх впливу – високим. Відповідно це негативно впливає на інтегральний рівень економічної безпеки підприємництва в Україні. За результатами проведеного дослідження отримано значення інтегральних оцінок економічної безпеки підприємництва в Україні за період 2002 – 2006 рр. (рис. Д.6 додатку Д).

Значення інтегрального показника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2006 р. становило 0,326 (за шкалою, максимальне значення якої дорівнює одиниці). Позитивним є збільшення цього показника порівняно з попереднім 2005 р. (на 0,0025), проте негативним – скорочення порівняно з 2002 р. (на 0,0018). Найвищим був рівень економічної безпеки підприємництва в Україні у 2003 – 2004 рр. (значення становили 0,336 та 0,3355 відповідно). Загалом позитивно на інтегральну оцінку досліджуваного показника в Україні впливає: підвищення рівня фінансового та виробничого функціональних складників; негативно – зменшення макроекономічної, зовнішньоекономічної,

інвестиційної та науково-виробничої її компонент.

Варто зазначити, що ці значення є вкрай низькими, тому потрібна цільова державна політика, спрямована на зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні. За умови поділу меж оцінки рівня економічної безпеки підприємництва на вузькі інтервали (від оптимального до критичного), стає зрозумілим, що протягом досліджуваного періоду він є критичним.

Висновки до розділу

1. Незважаючи на певні позитивні зрушення у напрямі зміцнення економічної безпеки підприємництва (посилення цивілізованості умов ведення підприємницької діяльності, поступове формування і розвиток приватного сектора, послаблення рівня монополізації, досягнення хоча й не стійкого, але економічного зростання, починаючи з 2000 р., поступове зростання кількісних показників розвитку малого бізнесу), в Україні ще не сформовано належне бізнес-середовище, сприятливе надійності функціонування та захищеності суб'єктів підприємницької діяльності як від внутрішніх, так і від зовнішніх загроз.

2. Перешкодами розвитку ефективної системи забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні залишаються: недостатньо керований з боку органів державного управління процес формування та розвитку приватного сектора; несформованість повноцінного ринкового конкурентного середовища, існування проявів «прихованої» монополізації багатьох секторів економіки, а також значна складність доступу до обмежених господарських ресурсів та прав; існування непрозорої олігархічної системи права власності та структури економічних стимулів, які чинять спотворений вплив на виробничі інвестиції; наявність системної корупції у відносинах підприємців, органів влади, дозвільних і контролюючих структур; існування проявів криміналізації та

високий рівень тінізації як у секторі підприємництва, так і у багатьох сферах суспільного життя; недостатній рівень культури соціальної відповідальності бізнесу (зокрема, щодо захисту прав споживача, екології тощо); незначні обсяги виробництва та реалізації продукції у розрахунку на одне діюче підприємство; скорочення частки діючих підприємств та збільшення частки збиткових, погіршення показників ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного забезпечення; невисока інноваційно-інвестиційна активність підприємництва.

3. Результати проведених розрахунків засвідчують, що найвищим є рівень економічної безпеки підприємництва у Донецькій області та м. Києві. У більшості регіонів України, які можна умовно віднести до другої групи (посідають місця з третього по шосте), до якої увійшли Полтавська, Київська, Черкаська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Волинська, Житомирська, Кіровоградська області та м. Севастополь високою є частка прибуткових підприємств; обсяги експорту перевищують імпорт і високою є середня умовна фондовіддача. Натомість лише окремі з перелічених регіонів мають великі обсяги капіталовкладень та високі показники ліквідності; частка діючих підприємств є середньою. Області України, які згідно з аналізом можна умовно віднести до третьої групи (АР Крим, Одеська, Вінницька, Львівська, Харківська, Сумська, Тернопільська, Рівненська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області) характеризуються, як правило, не високими значеннями таких показників, як співвідношення експорту та імпорту, продуктивність праці та фондовіддача.

Незважаючи на найвищий рівень економічної безпеки підприємництва у м. Києві та Донецькій області, темпи зростання досліджуваних показників є одними з найнижчих в Україні. Натомість регіони, які потрапили до другої умовної групи за рівнем економічної безпеки підприємництва, характеризуються вищими темпами її зміцнення. Ще вищі темпи поліпшення ситуації спостерігаються у значній

частині регіонів України, які потрапили до третьої та четвертої умовних груп. Такі тенденції необхідно розцінювати як позитивні, оскільки сприяють вирівнюванню рівня економічної безпеки підприємництва у більшості регіонів України.

Необхідно також зазначити, що найбільш актуальною є потреба у зміцненні економічної безпеки підприємництва у таких регіонах України, як Харківська, Сумська, Одеська та Львівська області, оскільки рівень економічної безпеки підприємництва у цих регіонах є найнижчим і не відбувається позитивних змін.

4. Системно-функціональний аналіз ефективності державної політики забезпечення економічної безпеки підприємництва виявив такі результати (які корисні, зокрема, для удосконалення існуючої системи державного регулювання підприємництва): в Україні не викорінено практику прямого втручання представників адміністративних органів влади у діяльність підприємців; механізм державних закупівель як інструмент збільшення ринку збуту продукції (послуг) вітчизняних підприємств функціонує із значними недоліками; найбільшими перешкодами на шляху розвитку підприємництва в Україні є корупція в органах державної влади і місцевого самоврядування та надмірне податкове навантаження; державна регуляторна політика у більшості регіонах та на субрегіональному рівні є недостатньо ефективною; законодавча база (нормативно-правове регулювання підприємництва) країни не є достатньою правовою основою як для розвитку підприємництва, так і для зміцнення його економічної безпеки; фінансові ресурси, які виділяються на реалізацію заходів, передбачених програмами підтримки підприємництва, є вкрай мізерними, не створено систему реалізації розрізних проєктів за кошти міжнародної технічної допомоги; діяльність органів державного управління усіх рівнів, особливо регіонального та місцевого щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва є неналежною.

5. За результатами експертного опитування визначено, що незначною є різниця у вагомості окремих функціональних складників інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємництва. Проте найбільше визначає останню фінансовий складник, найменше – зовнішньоекономічний. Решту функціональних складників безпеки підприємництва характеризуються середніми значеннями вагового коефіцієнта.

6. Значення інтегрального показника рівня економічної безпеки підприємництва в Україні є критично низьким (0,326 за шкалою, максимальне значення якої дорівнює одиниці). Причому воно знизилось порівняно з 2002 р. (на 0,0018). Найвищим був рівень економічної безпеки підприємництва в Україні у 2003 – 2004 рр. (значення становили 0,336 та 0,3355, відповідно). Загалом позитивно на інтегральну оцінку досліджуваного показника в Україні впливає: підвищення рівня фінансового та виробничого функціональних складників; негативно – зменшення макроекономічної, зовнішньоекономічної, інвестиційної та науково-виробничої її компонент.

Література до розділу

1. Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007 – 2008 роки. – С.22-23.

2. Корреа П. Стратегія розвитку приватного сектора в Україні: розбудова мікроекономічних підвалин для зростання, обумовленого розвитком приватного сектора / Пауло Корреа. – Світовий банк, 2007. – С.3.

3. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2007. – С.55-56,58-59,82,104,138.

4. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління

національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.95-97.

5. Інтернет-ресурс Європейського комітету статистики (<http://www.eurostat.ec.europa.eu>)

6. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2007. – С.29-30.

7. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : моногр. / За заг. ред. Юрія Григоровича Рубана. – К. : НІСД, 2007. – С.335-345.

8. Рейтинг розвитку та підтримки малого підприємництва на місцевому рівні у 2006 році. – К. : Програма технічної допомоги ЄС ТАСІС для України, Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, 2007. – 16 с.

9. Ляпін Д. В. Щодо готовності підприємницької спільноти впливати на рішення органів державної влади та місцевого самоврядування (квітень – травень 2007) / Дмитро Вадимович Ляпін. – К. : Ін-т Конкурентного суспільства, 2007. – С.21,44.

10. Звіт про стан виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні за перший квартал 2008 р. (Інтернет-ресурс Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва: <http://www.dkpr.gov.ua>).

11. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : моногр. / З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. С. Куйбіда та ін.; за ред. Зіновія Степановича Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С.220.

12. Звіт про діяльність Держкомпідприємництва України у 2007 році. – К.: Держ. комітет України з питань регулят. політики та підпр.-ва, 2008. – 164 с.

13. Вахханалия стоп : украинским рейдерам светят новые перспективы / Сейчас. - № 103 (744). – 2008 г. 06 июня (www.times.liga.net/articles/g013450.html)

14. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2007. – С.50-51,387,495-496; Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies / The International Bank of Reconstruction and Development; результати експертного опитування.

РОЗДІЛ IV. СТРАТЕГІЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

4.1. Стратегічні пріоритети удосконалення системи економічної безпеки підприємництва

Ефективність державної політики у тій чи іншій сфері значною мірою залежить від рівня її планування та програмування. Це передбачає розробку та в подальшому реалізацію відповідних державних документів стратегічного і тактичного характеру, які містять набір економічних та адміністративних заходів державного регулювання економіки. Інструментом державної політики сприяння розвитку підприємництва в Україні є програми його підтримки (національна, регіональні та місцеві), які приймаються на обмежений термін. У них зазначається, що заплановані заходи є реальними, скоригованими на рівень розвитку економіки і забезпечені ресурсами, а результати - обчислюваними та контрольованими, що відповідає практиці економічно розвинених країн. Ці принципи відіграють ідеологічну функцію – доводять, що дії держави спрямовано на досягнення суспільно корисного результату, а також забезпечують ефективність програмних заходів, тобто ефективність використання суспільного ресурсу – бюджету держави [1,с.3].

Крім того, певні стратегічні засади розвитку підприємництва (зокрема малого) в Україні закладено у нормативно-правовій базі його функціонування. Проте доцільно зазначити, що з періоду незалежності України і сьогодні ще не забезпечено високої ефективності як стратегічного, так і тактичного планування розвитку підприємництва, а його показники в Україні ще не досягли рівня розвинених держав (йдеться насамперед про показники кількості діючих, новостворюваних підприємств, їх життєздатність протягом тривалого періоду часу,

ефективність використання ресурсного потенціалу та практично про усі соціальні показники бізнесу), а рівень економічної безпеки підприємництва є низьким.

Значною мірою до цього призвело неналежне програмування розвитку вітчизняного підприємництва за період 1991 – 1999 рр. (у 1993 р. була схвалена Програма державної підтримки підприємництва в Україні, а на 1997 – 1998 рр. затверджено Програму розвитку малого підприємництва в Україні, проте вони не ґрунтувались на відповідних нормативно-методичних засадах програмування у тому числі (наявності єдиного закону), а також були побудовані на принципах планової економіки, зокрема, щодо централізованого розподілу потоків фінансової підтримки [1,с.3]). Лише у 2000-му р. було прийнято Закон України «Про національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» та затверджено «Заходи щодо реалізації Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні на 2001 р.» [2]. Не зважаючи на загальнодержавне визнання ролі підприємництва, яку воно відіграє у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, існуюча в Україні політика державного регулювання підприємництва певною мірою носить декларативний характер, а практика її реалізації характеризується окремими, не пов'язаними в єдину систему непослідовними заходами, які не визначають критичним чином розвиток цього сектора економіки та забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності в державі загалом.

Необхідно зазначити, що в Україні лише протягом останніх років спостерігається, що центральні органи державного управління звертають увагу на проблеми забезпечення економічної безпеки держави. Проте ще на неналежному рівні державні службовці вищого рівня усвідомлюють системотворчу роль економічної безпеки підприємництва у її зміцненні. Відповідно в Україні не прийнято жодного програмного документа стратегічного

характеру у сфері економічної безпеки підприємництва. Це не відповідає практиці економічно розвинених держав світу, в яких підприємництво (особливо мале) є не тільки об'єктом державної політики, але розглядається як чинник національної безпеки [1,с.2]. Більшість заходів, які щорічно плануються та реалізуються в Україні в межах програм підтримки малого підприємництва, спрямовані на поліпшення економіко-правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності. Саме це обумовлює необхідність проведення аналізу цих програм, крім іншого, з метою забезпечення програмування економічної безпеки підприємництва в Україні. Важливо зазначити позитивні аспекти практики цієї роботи, які полягають в такому:

- програмування підпорядковується єдиній чітко сформованій меті - створенню належних умов для реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність та підвищення добробуту громадян України шляхом залучення населення до підприємницької діяльності, а також передбачає очікувані результати – прискорення розвитку малого підприємництва, використання його потенційних можливостей, перетворення його на дієвий механізм розв'язання економічних і соціальних проблем, сприяння структурній перебудові економіки, забезпечення стійкої тенденції до зростання важливих кількісних показників розвитку підприємництва в Україні, зміцнення економічної бази регіонів, реалізацію позитивного впливу на вирішення проблем безробіття, насичення вітчизняного ринку товарами та послугами. Позитивно, що зазначена мета і завдання вітчизняного програмування розвитку підприємництва відповідають більшості базових принципів формування середовища, економічно безпечного та сприятливого щодо здійснення підприємницької діяльності;

- принципи програмування відповідають аспектам системного підходу, оскільки заходи розробляються та реалізуються постійно, на всіх рівнях ієрархії управління економікою (центральному, регіональному та місцевому)

згідно з єдиною затвердженою методикою розробки [3], а також під моніторингом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади - Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, який координує діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язану з розробкою та реалізацією заходів програм, здійснює їх перевірку на предмет відповідності принципам законодавства України у сфері регуляторної політики, а також звітує Кабінету Міністрів України про хід виконання тактичних заходів з розвитку підприємництва;

- концептуальні засади програмування закріплені на законодавчому рівні – у Законі України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» та щорічних розпорядженнях Кабінету Міністрів України про відповідний план заходів у межах програми та обсяги його фінансування [4]. Згідно з цими нормативно-правовими актами забезпечується комплексність стратегічного програмування підтримки підприємництва та його відповідність комплексу заходів, спрямованих на реалізацію державної політики розвитку малого підприємництва відповідно до чітко закріплених шести розділів програми:

1) стан розвитку малого підприємництва (містить щорічний аналіз факторів, які гальмують створення та функціонування суб'єктів малого бізнесу); як правило, до них щорічно відносять: відсутність чіткої державної політики щодо малого підприємництва; посилення адміністративних бар'єрів; наявність недоліків механізму фінансово-кредитної підтримки; значний податковий тиск та недосконалу систему звітності; невпевненість у стабільності умов бізнесу; втручання органів державної влади в діяльність малих підприємств;

2) мета і основні завдання програми, які зводяться до створення умов для реалізації права на підприємницьку діяльність задля підвищення добробуту громадян України;

3) основні напрями програми, які визначають перелік заходів, що можуть бути реалізованими в її межах: удосконалення нормативно-правової бази; формування єдиної державної регуляторної політики; активізація фінансово-кредитної і інвестиційної підтримки; створення інфраструктури та провадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва;

4) фінансове забезпечення програми, яке реалізується через Український фонд підтримки підприємництва, Державний інноваційний фонд, Український державний фонд підтримки селянських фермерських господарств, Національну агенцію України з реконструкції і розвитку та їх регіональні і місцеві представництва;

5) організація і контроль за виконанням програми;

6) реалізація програми і очікувані результати;

- законодавчо закріплено та фізично сформовано мережу державних фондів підтримки підприємництва, які здійснюють фінансове забезпечення реалізації державної політики у сфері малого підприємництва.

Разом з тим доцільно визнати, що вітчизняна система стратегічного планування розвитку підприємництва характеризується значними недоліками (у контексті зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні) (рис. 4.1).

По-перше, програми підтримки підприємництва стосуються лише сектора малого бізнесу, а, отже, не передбачають будь-яких стратегічних планових заходів розвитку усіх секторів підприємництва, в тому числі у територіально-секторальному аспекті, у реальному секторі економіки, у галузях із значною доданою вартістю, формування раціональної галузевої структури економіки (причому не лише у контексті відсоткового співвідношення обсягів виробництва і реалізації продукції за галузями економіки, але й співвідношення елементів складу соціально-економічної системи); засвідчують відсутність цілісної концепції державної підтримки підприємництва в державі.

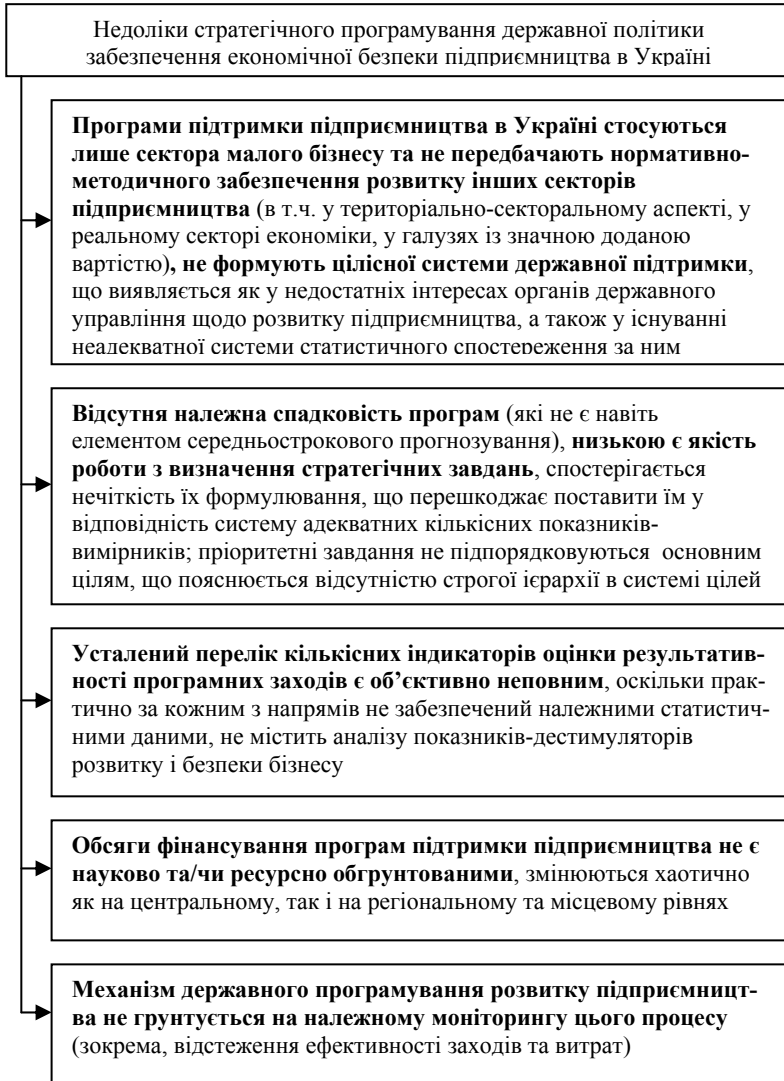

Рис. 4.1. Недоліки стратегічного програмування державної політики забезпечення економічної безпеки підприємництва (складено автором)

Це виявляється як у відсутності чітких інтересів органів

державного управління щодо розвитку підприємництва (у тому числі малого), а також в існуванні неадекватної системи статистичного спостереження за ним, що перешкоджає належному прогнозуванню та розробці ефективних регуляторних засобів (наприклад, незважаючи на значне збільшення кількості фізичних осіб суб'єктів підприємницької діяльності, лише починаючи з 2007 р. окремі важливі показники розвитку цього сектора економіки внесено до державного статистичного спостереження).

По-друге, відсутня належна спадковість програм, які не є навіть елементом середньострокового прогнозування (оскільки розробляються лише на один рік), низькою є якість роботи з визначення стратегічних цілей, спостерігається нечіткість їх формулювання, що перешкоджає поставити їм у відповідність систему адекватних кількісних показників-вимірників рівня досягнення цілей; пріоритетні завдання не підпорядковуються основній меті підтримки підприємництва, що пояснюється відсутністю строгої ієрархії в системі цілей.

По-третє, усталений перелік кількісних індикаторів для оцінки результативності програмних заходів (кількість діючих малих підприємств на одну тисячу осіб наявного населення; чисельність працівників на малих підприємствах та кількість створених нових робочих місць; кількість підприємців – фізичних осіб; кількість фермерських господарств; частка малих підприємств у загальних обсягах реалізації продукції (послуг); кількість об'єктів інфраструктури бізнесу; кількість осіб, які отримали допомогу та/чи пройшли підготовку у центрах зайнятості) є неповноцінним, оскільки практично за кожним з напрямів підтримки не є забезпеченим належними статистичними даними для розрахунку цільових індикаторів, відображає лише кількісні показники, не містить аналізу показників-дестимуляторів розвитку підприємництва (наприклад, кількість підприємств, що припинили діяльність та/чи не мали обсягів реалізації; частка осіб, які пройшли підготовку

та/чи перепідготовку у центрах зайнятості, але не здійснюють підприємницької діяльності; обсяги цільового державного фінансування через мережу центрів зайнятості у розрахунку на одне підприємство, яке започаткувало та успішно здійснює діяльність та показники, які відображають структурні зміни економіки та ін).

По-четверте, обсяги фінансування програм підтримки підприємництва в Україні не є науково та/чи ресурсно обґрунтованими, змінюються хаотично як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях. Зокрема, у 2005 та 2007 роках на реалізацію заходів Національної програми підтримки малого підприємництва було виділено з державного бюджету відповідно понад 18 та понад 23 млн грн, у той час як у 2004-му та 2006-му роках обсяги фінансування становили менше двох млн грн; суми коштів, виділених у 2007 р. на фінансування регіональних програм підтримки підприємництва у Луганській, Львівській, Донецькій, Хмельницькій, Кіровоградській, Житомирській, Вінницькій областях, були у понад удвічі більшими за аналогічні джерела видатків у решті регіонів України [5]; фінансування заходів підтримки підприємництва, яке виділяється з місцевих бюджетів, часто є меншим, ніж витрати на виплату середньорічної заробітної плати одного працівника.

Варто зазначити, що цей недолік стратегічного планування розвитку підприємництва є характерним не лише для України, а й для інших держав колишнього Радянського Союзу, які перебувають сьогодні у більш-менш рівних умовах сформованості підприємницького середовища. Так, у Росії прийнято Постанову уряду «Про умови та порядок надання засобів федерального бюджету, передбачених на державну підтримку малого підприємництва, включаючи сільськогосподарські (фермерські) господарства» [6, с.13-15]. Цей нормативно-правовий акт є спробою визначення чітких меж обсягів фінансових ресурсів на реалізацію заходів підтримки підприємництва. Він зорієнтований на принцип

конкурсного відбору проектів та їх наступне зведення за регіонами для визначення загальної вартості заявки. Крім того, у цій країні розроблено методика, яка передбачає систему квот та критеріїв розподілу державних фінансових ресурсів для підтримки малого підприємництва у регіонах, а також як дискваліфікаційні критерії (ефективність політики державного регулювання підприємництва у регіоні; рівень фінансової забезпеченості регіону; наявність бюджетної заборгованості регіону), так і критерії пріоритетності надання фінансових ресурсів (у вигляді інтегральних оцінок рівня розвитку підприємництва). Вважаємо необхідним здійснювати подальше удосконалення вітчизняної системи фінансування заходів підтримки підприємництва (а також закріплення відповідних змін у вітчизняному законодавстві) саме у цьому напрямі. Разом з тим в Україні необхідно передбачити чітку квоту щодо обсягів фінансових ресурсів, які мають виділятися з бюджетів усіх рівнів. Вона може коригуватись (у бік зменшення) через дискваліфікаційні критерії передусім низькі та/чи незадовільні значення показників інтегральної оцінки ефективності заходів органів державного управління у напрямі підвищення рівня економічної безпеки підприємництва у регіонах та на субрегіональному рівні.

По-п'яте, механізм державного програмування не передбачає належного моніторингу цього процесу (зокрема, відстеження ефективності заходів та витрат на їх реалізацію), практично відсутнє обґрунтування сукупності показників моніторингу результатів реалізації програмних заходів. З метою запровадження ефективного моніторингу економічної безпеки підприємництва в Україні доцільною є класифікація його систем з урахуванням різноманітності аспектів, які є суттєвими з огляду на завдання державного регулювання та підтримки підприємництва [6,с.16-17]: нормативно-правової бази; рівня розвитку підприємництва; досягнення мети програм підтримки та забезпечення економічної безпеки підприємництва з позицій бюджетування, орієнтованого на

кінцевий результат; впливу окремих цільових заходів на ефективність функціонування та рівень економічної безпеки суб'єктів підприємницької діяльності; системного ефекту від реалізації програми підтримки.

Наведене доводить, що вітчизняне програмування розвитку малого підприємництва не лише не в змозі увібрати в себе функцію забезпечення економічної безпеки підприємництва, а й саме характеризується значними недоліками, які в поєднанні з системними перешкодами розвитку підприємництва не дозволяють сформувати належне економічне та правове середовище для ведення бізнесу. Враховуючи значну взаємообумовленість (визнану на вищому рівні державного управління) економічної безпеки підприємництва та соціально-економічного розвитку держави, гарантування її економічної безпеки, добробуту громадян [7], доцільно започаткувати практику розробки і реалізації заходів Національної програми забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні. Заходи цієї програми мають ґрунтуватись на затвердженій Стратегії, а імплементація цього стратегічного програмного документа у вітчизняну систему програмування державної соціально-економічної політики може бути здійснена за такими напрямками:

- 1) прийняття та реалізація окремої загальнодержавної програми (яка може реалізовуватись центральними органами державного управління, а фінансові ресурси на конкурсних засадах рівномірно або за погодженим принципом розподіляться за регіонами країни або передбачати розробку і реалізацію регіональних та місцевих програм);

- 2) прийняття та реалізація загальнодержавної програми, в межах якої програма сприяння розвитку сектора малого підприємництва буде представлена окремим розділом;

- 3) внесення заходів із забезпечення економічної безпеки підприємництва до програм соціально-економічного розвитку держави та/чи програм в межах реалізації Стратегії національної безпеки України, прийнятої у 2007 р. [8].

Останнє передбачає внесення або окремих індикаторів або інтегрального показника рівня економічної безпеки підприємництва до методики оцінки економічної безпеки України [9].

Відповідно до теоретико-методологічних засад економічної безпеки підприємництва метою стратегії її забезпечення варто визначити задоволення сукупності потреб суб'єктів підприємницької діяльності, держави та її громадян, досягнення яких забезпечує вільний, рівний доступ, сприятливе економіко-правове середовище для здійснення підприємницької діяльності, а також сталий та структурно збалансований розвиток підприємництва, а через нього економіки і суспільства. Досягнення цього є можливим за рахунок реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки підприємництва, яка передбачає формування сприятливих макроекономічних засад здійснення підприємницької діяльності, розвиток фінансової бази підприємництва, його інноваційно-інвестиційного потенціалу, експортних можливостей, виробничої бази та ін. Відповідно до цього мають бути визнані принципи, пріоритетні завдання та механізми забезпечення інтересів життєздатності підприємництва від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Правовою основою розробки і реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні є Конституція України, нормативно-правова база у сфері національної економічної безпеки, а також нормативно-правові акти, які визначають засади функціонування і розвитку підприємництва, доповнені Указом Президента України про стратегію економічної безпеки підприємництва та відповідними програмними документами стратегічного і тактичного характеру. У сукупності зазначені нормативно-правові акти сформулюють засади державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні. Важливими аспектами цієї політики виокремимо: поступове усунення адміністративних методів державного регулювання

підприємництва; нівелювання джерел зовнішніх загроз для бізнесу (зокрема зумовлених існуванням проявів криміналізації, тінізації та інших дій на основі порушень законодавства, передусім кримінального); посилення принципів ринкового саморегулювання та обмеження функцій держави через: формування інфраструктури, розвиток середнього класу, реалізацію підприємницького потенціалу та забезпечення економічної безпеки підприємництва; гарантування прав і інтересів підприємців; відповідальні за неадекватну макроекономічну політику; забезпечення умов розвитку довіри до формальних інститутів, посилення ролі інституційної та колективної довіри, формування реальної єдності ринкового простору в масштабах країни із множини вузьких локальних ринків; здійснення через виробництво та відтворення правил і законів достатнього впливу на склад, структуру, економічні стратегії та поведінські стереотипи підприємництва.

Одночасно вважаємо, що до принципів державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва варто віднести ті, дотримання яких у посттрансформаційний період розвитку вітчизняної економіки дозволить сформувати належне середовище для активізації участі населення у підприємницькій діяльності: усвідомлення економічної безпеки підприємництва визначальним складником безпеки держави; розвиток нормативно-методичної бази безпеки підприємництва; демонополізація суспільно-економічного життя; соціальна відповідальність підприємств; вирівнення засад конкуренції суб'єктів ринку, в т.ч. у сферах економіки з різним рівнем привабливості (рентабельності); підвищення рівня прозорості стосунків на зрізі «влада-бізнес»; створення стимулів до інновацій та ефективного використання ресурсного забезпечення, перевищення темпів зростання інвестицій над збільшенням обсягів споживання; адаптація суб'єктів підприємництва до конкурентної боротьби в умовах глобалізації світової економіки та сприяння розвитку

їх експортного потенціалу; удосконалення галузевої структури економіки [10,с.33-37].

Водночас цей перелік можна доповнити такими важливими принципами політики (стратегії) економічної безпеки підприємництва як гарантування конституційного права громадян на здійснення підприємницької діяльності (враховуючи рівний доступ та рівні умови ведення підприємницької діяльності); підвищення показників якості життя населення до середнього рівня розвинених держав; відповідність принципам національної економічної безпеки (у контексті формування раціональної структури економіки, передусім в аспекті «виробництво – розподіл – споживання»); зміцнення конкурентоспроможності та життєздатності підприємництва; зниження рівня прямого державного втручання у господарську діяльність підприємств з одночасним гарантуванням права власності, створення об'єктивної судової системи і правового захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Основними функціями державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва доцільно насамперед визначити захист інтересів суб'єктів цієї системи (якими є підприємства, громадяни та держава), їх сталий соціальний та економічний розвиток, включаючи структурно збалансований розвиток економіки. Водночас як засоби забезпечення політики можуть застосовуватись: нормативно-правові акти; заходи соціально-психологічного, інформаційно-роз'яснювального; організаційно-інституційного характеру (враховуючи оперативний фізичний захист); регуляторна, податкова, фінансово-кредитна, інноваційно-інвестиційна політика; системи управління економічною безпекою на різних рівнях ієрархії управління. Щодо форм фінансування діяльності з реалізації заходів, спрямованих на досягнення мети стратегії забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні, то це - як добровільне, так і обов'язкове страхування ризиків, формування резервних фондів, а також з огляду на гостроту

проблематики цільові програми і заходи з моніторингу, прогнозування та усунення загроз економічній безпеці підприємництва на місцевому і центральному рівнях ієрархії управління економікою.

До основних проблем (завдань стратегії), на подолання яких мають бути спрямовані заходи із забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні, віднесемо: критично низький показник рівня сприятливості економічного та правового підприємницького середовища, зокрема у рейтингах країн, які складаються провідними міжнародними економічними організаціями; низьке значення показника інтегральної оцінки більшості функціональних складників безпеки підприємництва та незадовільні темпи їх поліпшення, погіршення значень макроекономічного, зовнішньоекономічного, інвестиційного, інноваційного функціональних складників; незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування підприємств, використання ними ресурсного забезпечення; негативні тенденції щодо кількості діючих, новостворюваних та обсягів господарської діяльності підприємств; збільшення кількості кримінальних посягань, корупційних та дискримінаційних дій щодо підприємців і їх майна; низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності.

Для розв'язання цих проблем і усунення перешкод зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні та її регіонах найбільш доцільною є розробка та реалізація заходів за такими напрямками (у дужках вказано операційні завдання в межах відповідного напрямку):

1) удосконалення макроекономічних характеристик підприємницького середовища (забезпечення зростання основних кількісних та якісних показників розвитку підприємництва; значне спрощення дозвільної та системи ліцензування; зниження рівня тінізації і монополізації економіки; усунення злочинних та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємництва);

2) зміцнення фінансової безпеки підприємництва (розвиток системи фінансового сприяння суб'єктам підприємницької діяльності; зниження рівня податкового навантаження);

3) розвиток експортного потенціалу вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності;

4) поліпшення інвестиційного середовища підприємництва (підвищення рівня захищеності інтересів інвесторів; стимулювання інвестицій в основний капітал);

5) забезпечення науково-технологічної компоненти підприємництва (модернізація техніко-технологічної бази підприємств; стимулювання інноваційної активності суб'єктів підприємництва; удосконалення системи захисту права власності та ін.);

6) зміцнення виробничого складника економічної безпеки підприємництва (підвищення економічної ефективності виробництва (зокрема у реальному секторі економіки) й використання ресурсів; зниження ресурсо- та енергомісткості виробництва; створення системи рівного доступу підприємств до господарських ресурсів, державних закупівель, комунального майна).

Важливою умовою дієздатності заходів стратегії державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні має стати належний розподіл функцій, повноважень (в тому числі через нормативно-методичне забезпечення), а також відповідальності між основними (суб'єкти підприємництва, органи державного управління, громадяни) та другорядними суб'єктами (об'єднання підприємств та громадян, інші інституції) системи економічної безпеки підприємництва.

Державна політика повинна ґрунтуватись на належному ресурсному забезпеченні, яке, як правило, охоплює: інтелектуально-кадрові, фінансові, матеріально-технічні, інформаційні та інші групи ресурсів. Проте, всі вони потребують відповідного фінансування і роль держави у цьому процесі повинна бути визначальною. Як вже

зазначалось, обсяги фінансових ресурсів, які виділяються в Україні на фінансування заходів розвитку підприємництва, є недостатніми. Відповідно необхідно збільшувати обсяги цільового бюджетного фінансування, зокрема заходів, спрямованих на зміцнення економічної безпеки підприємництва, а частку витрат на ці заходи доцільно поступово збільшувати до рівня аналогічних державних витрат у розвинених країнах Європи та світу.

Разом з тим важливо зосередити державне фінансування переважно на здійсненні систематичного моніторингу індикаторів, а також формуванні інформаційного забезпечення реалізації політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні. Водночас більшість заходів державної політики у цій сфері не потребують великих обсягів фінансування, а більше стосуються удосконалення системи державного регулювання економіки, підвищення ефективності дій держслужбовців – спрощення дозвільних та процедур реєстрації власності, зниження рівня податкового тиску на підприємства, забезпечення державного гарантування захисту інтересів інвесторів тощо.

Стратегічні засади політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні наведено на рис. 4.2. Невід’ємною функцією стратегічного планування є здійснення контролю та коригування заходів, які необхідно реалізувати для досягнення генеральної мети та завдань стратегії. Щодо політики у сфері економічної безпеки підприємництва, то найбільш дієвим та ефективним є запровадження практики постійно діючого (наприклад, щоквартального) моніторингу цього процесу, спрямованого насамперед на визначення рівня та динаміки інтегрального показника і часткових функціональних складників; оцінку ефективності реалізованих заходів загалом та кожного зокрема (у тому числі, зважаючи на обсяги фінансових ресурсів, виділених учасниками системи на реалізацію заходів); аналіз факторів впливу на зміну індикаторів

економічної безпеки підприємництва, в тому числі у регіональному та галузево-секторальному аспекті.

Рис. 4.2. Стратегічні засади політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні (склалено автором)

Безпосереднім інструментом моніторингу має стати використання методики розрахунку рівня економічної безпеки підприємництва в Україні, а постійною інформаційною базою – дані Державного комітету статистики України і його регіональних відділень (для збору кількісних показників), а також результати періодичних соціологічних та експертних опитувань суб'єктів підприємницького середовища (для збору якісних показників).

Проведення моніторингу дозволить не лише визначати ефективність заходів, але й своєчасно вносити відповідні корективи. Функції щодо проведення моніторингу найбільш доцільно покласти на Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва, а централізоване керівництво розробкою і реалізацією стратегії – на Кабінет Міністрів України. Крім того, стратегічні засади державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва повинні враховувати залежність між стадією життєвого циклу розвитку підприємництва та пріоритетами державної політики у сфері його економічної безпеки (рис. 4.3).

Дещо інші суб'єкти реалізації політики економічної безпеки підприємництва пропонує Т. Гладченко, зокрема, обґрунтовує доцільність управління політикою зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні саме на регіональному та місцевому рівнях шляхом створення для цього при Головних управліннях економіки облдержадміністрацій регіональних управління економічної безпеки [11]. Варто погодитись з тим, що ініціювання, координація та узагальнення роботи з розробки регіональної програми забезпечення економічної безпеки підприємництва мають бути покладеними на Головні управління економіки (співрозробниками програм мають бути усі суб'єкти системи економічної безпеки підприємства).

Разом з тим, враховуючи обмеженість кадрового та інтелектуального забезпечення останніх, а також те, що в Україні функціонує спеціалізований державний орган

(Держкомпідприємництво України та його регіональні представництва), на якого в тому числі покладено функції реалізації державної політики у сфері підприємництва, вважаємо за доцільне доручити функції контролю за реалізацією програмних заходів та моніторингу рівня економічної безпеки підприємництва саме на цю структуру.

Рис. 4.3. Залежність між стадією життєвого циклу розвитку підприємництва та пріоритетними напрямками стратегії державної політики зміцнення його економічної безпеки (складено автором)

* - прим.: існуючий етап розвитку підприємництва в Україні

Як доповнення до наведеного варто періодично проводити експертне оцінювання стану економічної безпеки підприємництва в державі, методичні засади якого запропоновані Т. Хайловою [12,с.12-14]. Зокрема, пропонується проводити таку роботу на основі комплексного підходу до всебічної експертизи ситуацій погодження та/чи конфлікту інтересів бізнесу і влади і включати до неї два блоки проблем: аналіз адаптованості і становлення підприємств як основного інституту економіки та їх діяльності щодо зміцнення економічної безпеки первинної ланки економіки; аналіз форм взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності, органів державного управління, інституцій громадянського суспільства, ЗМІ.

Науковець вважає за доцільне проводити експертизу за чотирма етапами: 1) аналіз мотивів поведінки представників бізнесу і влади, процеси прийняття рішень, напрями узгодження інтересів, формування стратегії та тактики територіального розвитку; 2) узагальнення ситуацій на основі розроблених експертних карт з переліком питань систематизації ситуації; 3) класифікація ситуації за обраними критеріями; 4) формування логіко-структурних моделей розв'язання ситуацій і прийняття рішень.

Погоджуючись з необхідністю та актуальністю проведення таких експертних оцінювань, одночасно необхідно зазначити, що цей інструмент державного регулювання підприємництва доцільно використовувати для періодичної перевірки основних проблем та перешкод, на усунення яких має бути спрямована державна політика, та/чи для оцінки рівня достовірності гіпотез про напрями вирішення тих чи інших складних аспектів стосунків на зрізі «влада – бізнес» (у сфері зміцнення економічної безпеки підприємництва).

Ефективна державна політика зміцнення економічної безпеки підприємництва має формуватись на основі аналізу позитивного світового досвіду у цій сфері. Разом з тим заходи цієї політики, які реалізують економічно розвинені

держави світу, не можуть бути ідентично імplementовані у вітчизняну систему державного регулювання. Йдеться, передусім про те, що різний розвиток (як кількісний, так і якісний) підприємництва та економіки країни загалом потребує селективного підходу до вибору як орієнтирів, так і конкретних засобів державної економічної політики.

4.2. Інституціональний базис забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності

З метою досягнення стратегічної мети та завдань державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні має бути сформовано її повноцінну інституціональну базу, невід'ємними компонентами якої є норми, правила та об'єкти інфраструктури, сукупність яких забезпечує координацію і організацію функцій її забезпечення. Актуальність роботи у цьому напрямі, крім іншого, підтверджується тим, що інфраструктура не лише економічної безпеки, але й підтримки підприємництва в Україні є недостатньою та значно поступається розвиненим країнам світу; вітчизняне законодавство не передбачає належних засад створення і розвитку інституційної бази економічної безпеки підприємництва, залишаючи їх лише для регіонів та міст, які володіють більшими фінансовими засобами та які бажають у добровільному порядку вести роботу у цьому напрямі; вкрай слабкою є існуюча в Україні система інституційної підтримки підприємництва, вона перебуває під загрозою повного руйнування (йдеться не про кількість інституцій підтримки, а їх можливості).

Проте без належного нормативно-методологічного та інституціонального забезпечення неможливо реалізувати мету державної політики у цій сфері, в тому числі у контексті системотворчої ролі економічної безпеки підприємництва у забезпеченні безпеки національної економіки, оскільки в

умовах функціонування системи інститутів, які сформувались на початковій стадії проведення ринкових реформ, відсутності більшості невід'ємних інститутів громадянського суспільства, асиметрії та/чи неповноти інформації, посилюється невизначеність у суспільстві, обмежуються можливості ефективної роботи підприємств, прийняття обгрунтованих інвестиційних рішень, не стимулюється збільшення заощаджень та інвестицій (зокрема, у реальний сектор економіки і людський капітал) та натомість поведінка економічних суб'єктів часто є недобросовісною. З метою подолання цих та інших негативних тенденцій ринкової трансформації економіки в Україні має бути вирішена проблема створення такої інституціональної системи, яка б в тому числі підірвала основи господарювання представників олігархічних, корумпованих угруповань, розмежувала політичні та регуляторні функції держави [13,с.18-19]. Відповідно до цих пріоритетів варто визначити такі принципи розвитку інституціональної системи в Україні загалом та зокрема у контексті зміцнення економічної безпеки підприємництва: демонополізація державного управління та залучення усіх суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва (зокрема громадян та представників бізнесу) до управління суспільно-економічним розвитком держави, створення альтернативних державним інститутів контролю; унеможливлення участі в економічній системі неформальних інститутів та тіньового сектора ринку; зниження рівня напруги в інституційній системі та невизначеності економіко-правового, суспільного соціального і політичного середовища, досягнення компромісу різних суб'єктів суспільства та системи економічної безпеки підприємництва зокрема; формування єдиної цілісної інституційної системи економічної безпеки бізнесу; створення сприятливого середовища для збільшення інвестицій та найбільш раціонального і ефективного розвитку ресурсного потенціалу економіки; зміцнення правового та фізичного захисту

підприємництва.

Класики економічної думки Е. Норберг та В. Даффі запропонували підхід, згідно з яким економічна система визначається як механізм прийняття рішень в процесі виробництва, споживання та розподілу ресурсів, що, в свою чергу, забезпечується завдяки функціонуванню інститутів, які виконують в межах економічної системи такі функції: прийняття рішень, інформаційну та мотиваційну [14]. Незважаючи на те, що цей певною мірою класичний підхід є несистемним та таким, що не відповідає реальному змісту функціонування системи, її закономірностям та взаємодії складників, вважаємо, що саме за ним необхідно формувати інституціональні засади удосконалення системи економічної безпеки підприємництва в Україні. Підсистема прийняття рішень має складатись із сукупності інституційно-правових правил розподілу повноважень суб'єктів системи; інформаційна – інституцій забезпечення моніторингу політики у цій сфері та її ефективності; мотиваційна – правил та механізмів реалізації рішень політики.

Проте для обґрунтування пріоритетів розвитку інституціональної бази політики економічної безпеки підприємництва та її інструментів доцільно виявити недоліки в існуючих в Україні засобах нормативно-методичного та інституційного забезпечення державного регулювання підприємництва. Варто зазначити, що цю проблему досліджували такі науковці, як З. Варналій, Д. Ляпін, І. Мазур, Н. Реверчук, М. Козоріз, В. Волошин, О. Маліновська, Т. Гладченко, М. Єрмошенко, О. Носова, О. Анісімова, І. Аніщенко, Ю. Пінчук та багатьох інших. Разом з тим у їх працях міститься переважно оцінка нормативно-правової та інституційної бази розвитку, а не економічної безпеки підприємництва в Україні. Відповідно узагальнення результатів власних досліджень автора дозволяють визначити найбільш суттєві недоліки (викладені нижче) і відповідно напрями, в яких має удосконалюватись інституціональна база економічної безпеки підприємництва в

Україні з метою їх усунення.

Як вже зазначалось, інформаційна база стратегічного планування як розвитку, так і забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні є недостатньою і характеризується значними недоліками. У таких умовах неможливо розробляти належні заходи середньо- та короткострокового характеру в межах політики зміцнення економічної безпеки підприємництва. Для подолання цього вважаємо насамперед необхідно запровадити систему постійно діючого моніторингу економічної безпеки підприємництва на всіх рівнях ієрархії державного управління економікою.

Крім того, недостатньою є система інформування громадськості, суб'єктів підприємницького середовища, а також органів влади щодо неправомірних, дискримінаційних, кримінальних дій, рейдерства тощо стосовно суб'єктів підприємницької діяльності. Лише інколи у ЗМІ з'являється інформація про замах на вбивство підприємців та/чи найбільш резонансні рейдерські атаки. Водночас загальна кількість зазіхань на інтереси суб'єктів підприємницької діяльності в Україні, а також прямих злочинних дій проти них є критично великою. Так згідно з даними Міністерства юстиції України у 2007 р. зареєстровано 27951 злочин економічної спрямованості (причому вже у 2008 р. спостерігається приріст їх кількості на 4%; розслідувано лише 17449 злочинів, що становить 62,4%), у тому числі 10857 (38,8% від загальної кількості) – злочини проти власності, 3520 (12,6%) – зловживання та/чи перевищення владних повноважень або службового становища, 1918 (6,9%) – хабарництво держслужбовців.

Негативною є тенденція до збільшення кількості злочинних дій та злочинів у розрахунку на одного працівника, а також на одне діюче підприємство в Україні. З метою удосконалення інституційної інфраструктури економічної безпеки підприємництва в Україні у цьому напрямі необхідно створити інформаційно-аналітичні центри

економічного захисту підприємництва. Це уможливить формування мережі інформаційних баз (для поширення інформації), а також розробку рекомендацій для суб'єктів підприємництва у напрямі удосконалення системи їх економічної безпеки, обґрунтування рішень з найбільш актуальних проблем державної політики (зокрема, регіональних та місцевих органів державного управління) у цій сфері. Важливу роль може відіграти у боротьбі з криміналізацією економіки та забезпеченні зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні пропаганда успіхів легального бізнесу у поєднанні з висвітленням успішного досвіду такої боротьби правоохоронних органів. Так вважає російський науковець А.Блінов [15,с.919]. Він зауважує, що розповсюдження об'єктивної інформації у ЗМІ про стан тіньової економіки певною мірою є навіть шкідливим, оскільки культивує у свідомості стійке ставлення до широкомасштабної тіньової економіки як абсолютно невід'ємної для підприємницького середовища держави, яка перебуває на стадії ринкової трансформації, і суттєво перешкоджає процесам легалізації. У загальному погоджуючись з цією думкою, варто зазначити, що поліпшенню психологічної компоненти зміцнення економічної безпеки підприємництва більше сприяє популяризація практики ефективних дій у напрямі детінізації та декриміналізації бізнес-середовища.

Інформаційна підсистема інституціонального базису економічної безпеки підприємництва повинна передбачати також роботу у напрямі організації та періодичного проведення соціологічних опитувань з метою дослідження основних характеристик вітчизняного підприємницького середовища. Такий висновок можна зробити з того, що існуюча в Україні система збору та аналізу інформації у сфері розвитку підприємництва не передбачає проведення моніторингу показників, які якісно характеризують досліджувану сферу, а також не враховує суб'єктивні оцінки підприємців, представників органів державного управління

та суспільних груп, їх думку про базові параметри економіко-правового середовища підприємницької діяльності. Важливо, щоб результати таких досліджень узгоджувались із системою моніторингу економічної безпеки підприємництва, а також були у друкованих виданнях статистичного характеру.

Щодо складника прийняття рішень як підсистеми інституціональної бази економічної безпеки підприємництва, то в Україні, на жаль, відсутні документи стратегічного програмування її забезпечення. А це не дозволяє, по-перше, розробляти та реалізовувати заходи у цій сфері державної економічної політики і, по-друге, сформувати повноцінну інституціональну базу, причому не лише безпеки бізнесу, але й національної економічної безпеки загалом, в якій перша відіграє системофотворчу роль. Отже, доки в Україні на найвищому, а потім і на всіх рівнях ієрархії системи державного управління створення сприятливого економіко-правового середовища підприємництва не буде визнано пріоритетною функцією розвитку держави та кожного її регіону, не можливо змінити ситуацію у напрямі нівелювання системних ризиків підприємництва, а також існуючих вад суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень. Цим обґрунтовується необхідність удосконалення цього важливого складової інституціональної бази безпеки підприємництва в нашій державі, зокрема, через посилення програмно-нормативного регламентування безпеки підприємницької діяльності як результат розробки і реалізації Національної програми економічної безпеки підприємництва чи внесення відповідних заходів до Національної та регіональних програм підтримки підприємництва в Україні. Такі заходи дозволяють напрацювати ефективні механізми зміцнення безпеки підприємства, у т.ч. з урахування регіональної специфіки, а також в подальшому щорічно коригувати і виконувати їх. Фінансова підтримка заходів зі зміцнення економічної безпеки підприємства на загальнодержавному рівні може

мати селективний характер (у регіонах із нижчим рівнем економічної безпеки підприємництва, що одночасно сприятиме поступовому нівелюванню регіональних диспропорцій у розвитку та рівні безпеки підприємництва), а кошти з місцевих бюджетів можуть виділятися відповідно до вагомості розроблених заходів [16].

Іншим недоліком існуючої інституціональної бази підприємництва в Україні є недостатня спрямованість засад вітчизняної регуляторної політики на недопущення негативного впливу на економічну безпеку підприємництва. Зокрема, у цьому контексті доцільно погодитись з В. Волошиним, який вважає, що для посилення контролю за рішеннями регіональних та місцевих органів державного управління необхідно удосконалити нормативно-правові засади вітчизняної регуляторної політики, зокрема шляхом імплементації до процедури регуляторної політики (підготовка проекту регуляторного акту) блоку «прогнозування впливу регуляторного акту на економічну безпеку підприємства», що дозволить ще на стадії планування нормативно-правових актів в Україні суттєво підвищити рівень захисту суб'єктів підприємницької діяльності від прийняття необґрунтованих та небезпечних (з погляду економічної безпеки) рішень [17, с.120].

З огляду на результати експертного опитування (підрозділ 3.4) потребує також удосконалення вітчизняної нормативно-правова база, зокрема, за найбільш незабезпеченими функціональними складниками економічної безпеки підприємництва (йдеться насамперед про спрощення дозвільної системи, удосконалення державного контролю за діяльністю підприємств, посилення антимонопольного законодавства та захисту права власності, удосконалення законодавства у сфері захисту прав інвесторів). Більшість показників за цими напрямками входять до методики розрахунку рейтингу країн за рівнем сформованості економіко-правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності, яку використовують

провідні міжнародні економічні організації, але за цими індикаторами безпеки підприємництва Україна посідає вкрай низькі позиції (отримання ліцензій та дозволів – 107 місце; реєстрація власності – 133 місце; захист інтересів інвесторів – 142 місце [18]).

Відповідно до цього вважаємо, що удосконалення вітчизняного законодавства у сфері державного контролю (нагляду) за фінансово-господарською діяльністю підприємств має насамперед передбачати: повне усунення дублювання контрольних функцій адміністративних органів влади (представників Державної податкової інспекції та міліції, Міністерства внутрішніх справ, СЕС, пожежного нагляду та ін.) у сфері підприємництва та впорядкування процедур проведення позапланових заходів з контролю; значне спрощення механізмів та процедури перевірок (запровадження принципу здійснення перевірки відповідно до рівня ризику господарської діяльності за рівнем впливу на розвиток суспільства та/чи довкілля; створення єдиної системи проведення і оформлення результатів перевірок та застосовуваних «перевірочних форм»; обмеження частоти і термінів перевірок); посилення відповідальності держслужбовців за навмисне «нав'язування» платних послуг під час проведення державного контролю (нагляду), у тому числі за рахунок використання афільованих структур. Необхідність роботи у цьому напрямі посилюється такими негативними аспектами розвитку підприємництва в Україні: перевірками контролюючих органів охоплено близько 95% підприємств; суб'єкти підприємницької діяльності перевіряються більше, ніж один раз на рік (в середньому у розрахунку на одне підприємство – чотири рази); найчастіше суб'єктів підприємництва перевіряють податкова служба та СЕС (понад 50% підприємств); охоплення перевірками є вищим у секторах, які не являють собою істотної небезпеки для суспільства або довкілля (громадське харчування, послуги, торгівля); залишається присутнім у роботі контролюючих органів принцип перевіряти, де ще не

перевірено; існуюча система перевірок неефективно використовує кошти держави (за показником співвідношення витрат та одержуваної вигоди), а збільшення кількості перевірок не приводить до зростання обсягів податкових надходжень [19,с.50-75]. Доповнюючи наведене, поділяємо думку А. Блінова, який вважає, що критично поліпшити ситуацію у дозвільній сфері може лише прийняття закону «Про відповідальність посадових осіб за створення адміністративних бар'єрів при здійсненні підприємницької діяльності», оскільки в поєднанні з цим інструментом зможе ефективно функціонувати система єдиних дозвільних офісів [15,с.921]. Це ще раз доводить системність як заходів у напрямі формування належної інституціональної бази економічної безпеки підприємництва, так і значення останньої у забезпеченні безпеки національної економіки.

Щодо ліцензування підприємницької діяльності в Україні, то вважаємо, що подальше вдосконалення інституціональних засад у цій сфері має здійснюватись за принципом її спрощення (чи повного усунення) для тих видів діяльності, які не передбачають суттєвих ризиків для суспільства, навколишнього середовища, культурних цінностей та безпеки держави.

Важливим напрямом удосконалення інституціональної бази державної політики економічної безпеки підприємництва є удосконалення нормативно-правових засад боротьби з криміналізацією економіки, оскільки порушуючи конституційно встановлений порядок, суб'єкти господарської діяльності вчиняють податкові та пов'язані з ними правопорушення в економічній сфері, що призводить до звуження можливостей органів державного управління у виконанні своїх функцій. Одними з основних недоліків вітчизняного законодавства у цій сфері є відсутність системи спеціалізованих кримінально-правових, процесуальних, фінансово-фіскальних засобів, спрямованих безпосередньо на боротьбу з організованими правопорушеннями в економічній сфері; недотримання практики експертизи

(погодження) проектів нормативно-правових актів у сфері державного регулювання підприємництва щодо їх перевірки з погляду відповідності «ціни легальності» та «ціни нелегальності» (щодо дотримання/недотримання законодавства), а також спрямованості на декриміналізацію підприємницького середовища; недостатній рівень імплементації позитивного світового досвіду розробки і реалізації нормативно-правових засад у сфері боротьби з криміналізацією економіки. Для забезпечення останнього вважаємо за доцільне погодитись з науковцями, які вивчають досліджувану сферу і пропонують удосконалювати цей складник вітчизняної інституціональної бази економічної безпеки підприємництва за такими напрямками: передбачення кримінальної відповідальності за «незаконне збагачення» (ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності); ратифікація Конвенції про корупцію у контексті кримінального права; залучення до реалізації заходів з декриміналізації та легалізації бізнес-середовища представників міжнародних організацій; створення Національного бюро розслідувань; реформування системи звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн; розробка комплексної теоретико-методичної бази визначення обсягів та протидії кримінальній і тіньовій активності; ініціювання створення міжнародної системи протидії іллегалізації економічної діяльності на різних рівнях міжнародного співробітництва [20,с.61-63].

Наслідком недостатньої та дещо нераціональної інституціональної бази економічної безпеки підприємництва в Україні є також значна частка тіньового сектора, зокрема серед малих підприємств. За рахунок існуючої системи податкових преференцій та неналежного контролю за їх використанням, окремі великі підприємства (через споріднені особи, які є суб'єктами малого бізнесу) отримують значні конкурентні переваги порівняно з іншими підприємствами, приховують частину доходів від оподаткування, збільшуючи таким чином тіньовий сектор

ринку (через переведення фінансових ресурсів з безготівкового у готівковий обіг). Все це потребує внесення коректив у систему оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні насамперед за такими напрямками: законодавча зміна критеріїв віднесення підприємств до малих та розподіл суб'єктів малого бізнесу на різні рівні (наприклад, мікро- та малі підприємства) для запровадження більш ефективної схеми їх оподаткування на основі диференційованого підходу до підприємств різного рівня; збільшення (з урахуванням інфляційних процесів, які відбулись за період функціонування в Україні системи спрощеного оподаткування, звітності та обліку суб'єктів малого підприємництва (з 1998 р. по сьогодні)) показників, за дотримання яких малі підприємства мають право користуватись спрощеною системою оподаткування та єдиним податком, а також збільшити граничні межі єдиного податку (під час обґрунтування останнього необхідно забезпечити взаємоузгодженість розмірів єдиного податку і мінімальної та/чи середньої заробітної плати в державі. Йдеться про те, що за умови існуючого сумарного податкового навантаження на заробітну плату у розмірі близько 37%, за мінімальної заробітної плати у 500 грн, підприємствам економічно вигідніше укласти не трудові угоди з працівниками, а реєструвати останніх фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності та укласти з ними договори підряду. Це руйнує засади справедливої конкуренції, а також зменшує надходження до державного бюджету України).

Незначними є обсяги фінансових ресурсів, які виділяються вітчизняними регіональними та субрегіональними органами місцевого самоврядування на фінансування заходів розвитку інституцій інфраструктури безпеки підприємництва. Це засвідчує недостатню ефективність політики державного регулювання цієї сфери, оскільки держава повинна вживати заходи, спрямовані на розвиток тих інститутів та механізмів регулювання ринку,

існування яких є необхідним в умовах ринкової системи господарювання й відкритого демократичного суспільства, а також потребує удосконалення правового методу державного регулювання підприємництва у напрямі підвищення рівня мотивації представників органів місцевого самоврядування щодо здійснення заходів зі зміцнення економічної безпеки підприємництва. Для цього необхідно збільшити частку податкових надходжень, яка залишається в місцевих бюджетах, або передбачити необхідне фінансування у державному бюджеті та здійснювати «повернення» коштів у регіони через Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва [16].

Недостатньою також через різні причини є діяльність громадських та асоціативних підприємницьких організацій в Україні. Це виявляється, крім іншого, в такому: більшість існуючих суб'єктів інфраструктури підприємництва є недіючими (наприклад у Львівській області створено 25 фондів підтримки підприємництва (у складі місцевих бюджетів), проте кошти на їх діяльність з регіонального та місцевих бюджетів не виділяються; задекларовано, що функціонує 4 бізнес-інкубатори, проте жодної інформації про них немає ні в мережі Інтернет, ні в ЗМІ); суб'єкти системи економічної безпеки підприємництва практично не володіють (чи не вміють застосовувати) ефективними інструментами впливу на рішення (чи бездіяльність) органів державного управління, причому як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях; недостатньою є частка (41,4% [21]) суб'єктів підприємницької діяльності, які визнають можливість підприємницьких асоціацій вагомим чинником поліпшення середовища для ведення бізнесу, а 45,9% підприємств вважають, що більш ефективним способом впливу є лише власні активні публічні кампанії захисту інтересів; ці інституції, як правило, є неприбутковими організаціями, тому не мають належного фінансового забезпечення, внаслідок чого їх можливості та життєвий цикл функціонування є коротким; спостерігається активна

діяльність тих підприємницьких асоціацій, представники (керівництво) яких перебувають в органах влади або місцевого самоврядування, що «викривлює» природу функціонування цього невід'ємного елемента повноцінної інфраструктури підприємництва (більше того – практично нівелює її роль), призводить до «зрощування» бізнесу та влади.

З огляду на позитивний світовий досвід участі асоціативних підприємницьких організацій в системі розвитку підприємництва, необхідним є таргетування вітчизняної державної політики у цій сфері за такими напрямками: 1) легалізація лобістської діяльності з метою «розмежування» інституцій підприємництва, організацій лобіювання їх інтересів та влади (прийняттям відповідного закону із закріпленням у ньому концептуальних засад функціонування організацій, які здійснюють лобіювання, механізмів та принципів здійснення цієї діяльності, прав і обов'язків лобістських інституцій); 2) законодавче посилення повноважень громадських і асоціативних підприємницьких організацій у виконанні бюджетно-забезпечувальних заходів підтримки підприємництва (надання поручительства, виконання завдань сертифікації, ліцензування, перевірки та засвідчення відповідності, відстеження виконання норм соціально відповідальної поведінки бізнесу [22,с.23]) і в процесах моніторингу рішень адміністративних органів влади, забезпечення рівного доступу суб'єктів господарської діяльності до місцевих ресурсів та сфер діяльності; 3) збільшення обсягів фінансування заходів асоціативних та громадських підприємницьких організацій в Україні причому з обов'язковим дотриманням принципів прозорості та конкурсності проектів, обсягів їх фінансування і результатів, отриманих внаслідок їх реалізації, на офіційних електронних ресурсах органів державного управління та Держкомпідприємництва України. Важливо, щоб до показників ефективності функціонування вітчизняних підприємницьких організацій та об'єднань увійшла оцінка

практики здійснення ними роботи з популяризації позитивного досвіду захисту інтересів їх членів та механізмів подолання адміністративних бар'єрів підприємництва.

Як вже зазначалося, важливою є роль фінансового функціонального складника економічної безпеки підприємництва, проте його рівень в Україні є низьким, що значною мірою обумовлено недостатнім розвитком мережі інституцій фінансово-кредитного сприяння бізнесу (державних цільових фондів здешевлення кредитів та підвищення рівня доступу суб'єктів підприємництва до фінансових ресурсів, гарантійних, страхових фондів, кредитної кооперації підприємств тощо). Незважаючи на те, що вищі органи державної влади в Україні декларують позитивний розвиток інфраструктури підтримки підприємництва у фінансово-кредитній сфері [23] (йдеться про те, що в Україні функціонує 176 банків, мережа який охоплює 1369 філій, діє 1740 небанківських фінансово-кредитних установ, в тому числі 1441-а кредитна спілка), рівень відсоткових ставок за кредитами перевищує середньоєвропейський від 3-х до 5-ти разів, державним цільовим сприянням щодо пільгового кредитування скористалось у 2007 р. 431-не мале та середнє підприємство (менше 0,1% від загальної кількості підприємств), а середня сума такого сприяння становила близько 55 тис грн у розрахунку на одне підприємство (що є недостатнім для належного оновлення матеріально-технічної бази та/чи реалізації інвестиційних проектів цих підприємств). Це свідчить про необхідність активізації діяльності органів державного управління у напрямі підвищення рівня фінансової безпеки підприємництва. Позитивний світовий досвід свідчить, що ефективним у цьому напрямі є розвиток галузевих та/чи територіальних мереж страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації малого і середнього бізнесу. В Україні визріла необхідність прийняття єдиного універсального закону про кредитну кооперацію для регулювання всіх видів кредитних

кооперативів, який передбачав би законодавче визначення специфічної діяльності кожного виду кредитної кооперації, його правовий статус, принципи та механізми функціонування (враховуючи діяльність фондів порук) страхових та гарантійних фондів, кредитної кооперації підприємництва [24,с.21-22].

Ще одним аспектом проблеми посилення інституціонального базису економічної безпеки підприємництва в Україні є те, що рівень конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг є недостатнім для завоювання зовнішніх ринків збуту. Значною мірою це зумовлено невисокою інноваційною активністю підприємств, в тому числі через нерозвиненість інфраструктури інноваційної системи. Позитивно, що з метою створення умов для активізації інноваційної діяльності суб'єктів малого бізнесу Міністерством освіти і науки України розроблено і подано до Кабінету Міністрів України проект постанови «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008 – 2012 рр.», в якому запропоновано заходи, спрямовані на розвиток мережі базових інноваційно-технологічних центрів передачі технологій для малих підприємств на базі великих промислових корпоративних структур, забезпечення пільгового фінансування програм інноваційної активності підприємств, створення бізнес-парків, технологічних інкубаторів, фондів підтримки інноваційного підприємництва, інноваційно-аналітичних бізнес-центрів європейського типу, бізнес-інкубаторів у технічних університетах [23]. Метою створення цих інституцій, а також реалізації відповідних заходів має стати не лише збільшення кількості організацій інноваційної підтримки, а стимулювання активізації попиту на науково-технічні інновації в економіці.

Вважаємо, що належне фінансування заходів у зазначених напрямках спроможне докорінно змінити ситуацію

щодо посилення інноваційної діяльності в Україні, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів (послуг), забезпечення подальшого розвитку малого бізнесу завдяки посиленню кооперації малих, середніх та великих підприємств в інноваційній сфері.

Узагальнимо пріоритети зміцнення інституційного базису політики посилення економічної безпеки підприємництва в Україні на рис. 4.4.

4.3. Економічна безпека підприємництва в умовах відкритої економіки

Європейська економічна інтеграція надає нові можливості для України та її регіонів, включаючи суб'єктів економічної діяльності (лише близько 2% від загальної кількості опитаних в Україні підприємців проти вступу країни до будь-яких економічних та/чи торгових об'єднань). Проте інтеграція України у глобальний та європейський економічний простір може спричинити істотні негативні соціально-економічні наслідки для держави та тих її регіонів, які не виробили власної стратегії економічної безпеки, системотворчим елементом якої виступає економічна безпека підприємництва, а також не забезпечили формування відповідної суспільної ідеології. Особливо важливим це завдання є в умовах відкритої міжнародної конкуренції, впливу наддержавних систем багатостороннього регулювання, зокрема СОТ, застосування єдиних для всіх суб'єктів конкурентної боротьби принципів, правил і норм.

Разом з тим членство в міжнародних економічних об'єднаннях є необхідною умовою для забезпечення сталого економічного розвитку держави, залучення іноземних інвестицій та формування сприятливих умов зовнішньої торгівлі.

Це питання є особливо актуальним в перехідних економіках, які потребують прозорого та передбачуваного

регуляторного середовища.

Рис. 4.4. Стратегічні пріоритети удосконалення інституціональної бази зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні (складено автором)

Чітке виконання норм та правил таких об'єднань (наприклад, СОТ) гарантує поліпшення умов підприємницької діяльності [25,с.4].

Важливість проблеми забезпечення національної безпеки держави, а також зміцнення економічної безпеки вітчизняного підприємництва обумовлюється й подальшою втратою позицій національної економіки у міжнародних рейтингах конкурентоспроможності (за даними Всесвітнього економічного форуму у 2007 р. порівняно з 2006 р. Україна втратила 10 пунктів (опустилась з 68-го на 78-те місце). Про послаблення позицій вітчизняних суб'єктів підприємництва на зовнішньому ринку свідчать також окремі показники зовнішньоекономічного функціонального складника економічної безпеки підприємництва в Україні (рис. 4.5).

Так, незважаючи на щорічне збільшення обсягів експорту товарів та послуг за кордон (за період 2000 по 2006 рр. більш, ніж удвічі), починаючи з 2006 р. обсяги імпорту перевищили обсяги експорту товарів та послуг з України, що є негативним. Причому тенденція до зменшення коефіцієнта співвідношення експорту до імпорту спостерігається протягом останніх двох років. У цьому ж періоді вищими є темпи збільшення обсягів імпорту товарів та послуг в Україну порівняно зі збільшенням обсягів експорту.

Починаючи з 2005 р. в Україні також скорочується частка експорту у ВВП – на 10% порівняно з 2004 р. (з 56% до 46%) і на 2% у 2006 р. порівняно з 2005 р. (з 46% до 44%). Натомість частка імпорту у ВВП практично не змінюється, а у 2006 р. порівняно з 2005 р. навіть збільшилась на 1% і становила 46%, що свідчить про значне насичення внутрішнього ринку товарами та послугами іноземного походження, які мають великі й стабільні обсяги збуту в Україні. Це говорить про недостатні можливості вітчизняного виробництва у конкуренції не лише на зовнішньому, але й на внутрішньому споживчому ринку.

Зростання як обсягів виробництва в Україні, так і експортного потенціалу (в тому числі у структурному

аспекті) є нестабільним, оскільки економіка наблизилась до меж екстенсивного зростання за рахунок потужностей обробної промисловості, більшою мірою сформованої ще за часів колишнього Радянського Союзу, а існуючі чинники зростання, як правило, є короткостроковими (62% українського експорту становить енерговитратна продукція), тому не можуть бути фундаментом для стабільного довгострокового зростання економіки [19,с.18-19].

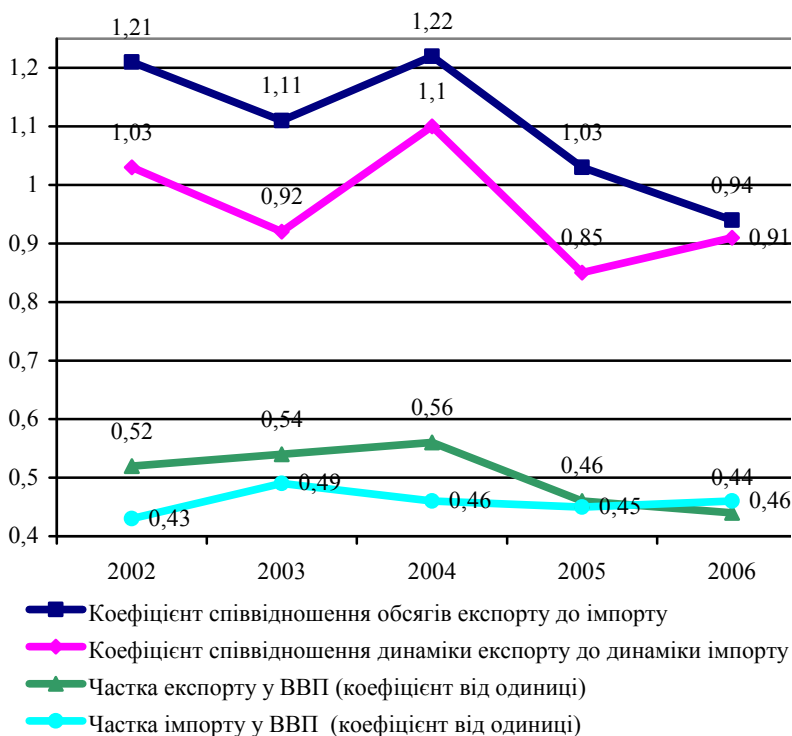

Рис. 4.5. Значення окремих показників зовнішньоекономічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр.

Негативними передумовами розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в Україні, які,

крім іншого, засвідчують як слабкі позиції вітчизняних суб'єктів підприємництва на зовнішніх ринках збуту, так і недостатність роботи органів державного управління у напрямі поліпшення умов виходу вітчизняних підприємств на зовнішні ринки, є: 1) надмірна енерго- та ресурсомісткість продукції експортоорієнтованих виробництв та відсутність суттєвих зрушень у напрямі її подолання; 2) недосконалість як системи, так і механізму оподаткування зовнішньоторговельних операцій, низька якість митного контролю; 3) зниження конкурентного та коопераційного потенціалу вітчизняних експортерів; 4) невисокий рівень зацікавленості іноземних інвесторів у здійсненні прямих іноземних інвестицій в Україну; 5) неспроможність вітчизняних експортерів подолати більшість перешкод щодо зміцнення позицій на зовнішніх ринках, в тому числі на ринках країн колишнього Радянського Союзу і значне зміцнення позицій багатьох іноземних компаній на вітчизняному ринку, в тому числі у стратегічно важливих галузях та секторах економіки; 6) низькі можливості критичної маси вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності щодо посилення присутності їх продукції (послуг) на зовнішніх ринках внаслідок обмеженості фінансових, маркетингових та кадрових можливостей.

До основних проблем, які сьогодні перешкоджають зміцненню як зовнішньоекономічного складника, так і економічної безпеки вітчизняного підприємництва на зовнішніх ринках загалом і на вирішення яких має бути спрямована послідовна й активна державна політика (враховуючи те, що виникнення цих чинників зумовлене найбільшою мірою неефективною та неналежною політикою вітчизняних органів державного управління у цій сфері), належать (про це свідчать результати опитувань вітчизняних підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічні операції [26]) такі: 1) складність здійснення експортних процедур (23% та 21% підприємств вважають значною перешкодою виходу на зовнішні ринки часті зміни експортних процедур

та велику кількість документів відповідно; процедури митного контролю вважають перешкодою 56% експортерів, одержання ліцензій та сертифікацію товарів – відповідно 36% та 34%, чинні терміни повернення валютної виручки – 44%); 2) недосконалість податкової політики держави, низька ефективність роботи податкових служб, а також відсутність належної системи захисту інтересів інвесторів, у тому числі у суді (лише близько половини експортерів повертають ПДВ, а переважна більшість експортерів (87%), які мали проблеми з ПДВ, не вважають за потрібне звертатись до суду, оскільки навіть за умови позитивного рішення, вони впевнені, що їм все рівно не буде відшкодовано суми сплаченого податку); 3) високий рівень конкуренції, а також широкі можливості закордонних підприємств щодо захисту їх продукції на внутрішніх для них ринках (більше половини вітчизняних експортерів відчувають негативний вплив через конкуренцію на зовнішньому ринку; надмірно високою визнали вартість просування товару за кордоном 56% вітчизняних підприємців; проблеми довіри та безпеки – 31%; складність пошуку партнерів по бізнесу – 30%).

На найвищому рівні державного управління в Україні обрано курс на прискорення євроінтеграційних процесів і вступ країни до СОТ, що відбулось у 2008 р. У цьому контексті доцільно зазначити, що це сприятиме як соціально-економічному розвитку країни, так і позитивно вплине на зміцнення економічної безпеки підприємництва. Зокрема, варто очікувати таких позитивних зрушень: прискорення структурних реформ внаслідок посилення конкуренції між вітчизняними та іноземними підприємствами, що сприятиме перерозподілу ресурсів від менш ефективних, ресурсомістких та виробництв із застарілою техніко-технологічною базою до інноваційних та наукомістких галузей, збільшенню обсягів інвестицій у людський капітал, створенню нових технологій тощо; збільшення обсягів іноземних інвестицій в економіку України внаслідок гармонізації вітчизняного законодавства до визнаних

міжнародних норм та вимог, що значно поліпшить інвестиційний клімат в Україні та рівень захисту інтересів інвесторів; спрощення доступу вітчизняних підприємств на ринки інших країн, що дозволить реалізувати їх конкурентні переваги; підвищення рівня прозорості та передбачуваності бізнес-середовища, зростання більшості основних індикаторів та функціональних складників, а також інтегрального показника рівня економічної безпеки підприємництва та зниження витрат ведення підприємницької діяльності (внаслідок демонополізації економіки, підвищення рівня стабільності державної політики та якості державного управління, зниження корупції; спрощення зовнішньоторговельної діяльності, удосконалення правил ліцензування, системи стандартизації, сертифікації та технічних регламентів); зниження вартості сировини, проміжної продукції та інвестиційних товарів; доступ до механізму вирішення торгових суперечок [27,с.19-24].

Вступ держави до СОТ та запровадження режиму поглибленої вільної торгівлі з ЄС матиме як позитивні, так і негативні наслідки для вітчизняної економіки та підприємництва. З урахуванням цього державна політика регулювання підприємства повинна передбачати активні превентивні заходи щодо зміцнення економічної безпеки насамперед підприємств тих галузей та/чи секторів економіки, а також у тих регіонах, очікувані наслідки від поглиблення євроінтеграції країни для яких є найбільш негативні. Науковці [28] визначають, що найбільш негативний ефект від вступу до СОТ необхідно очікувати в таких галузях економіки України: риболовецька (індекс випуску продукції знизиться до 0,41); гірничодобувна (0,88); машинобудування (0,82); харчова промисловість (0,90); сільське господарство і мисливство (0,92); деревообробна (0,93); комунікаційні (0,99) та інші послуги (0,98). На істотний вплив вступу до СОТ на галузі обробної промисловості, сільське господарство, торгівлю, транспорт і

зв'язок (з часткою в обсязі ВВП біля 60%) вказують і експерти «Проекту аналізу економічних наслідків вступу до СОТ». Якщо ж врахувати, що 60% обсягів сільгосппродукції виробляється у дрібнотоварних особистих господарствах селян, а близько 30% загальної кількості сільськогосподарських підприємств та 40% харчової промисловості працюють збитково або не мають стабільних фінансових результатів, то необхідність структурних змін в інвестиційній сфері, концентрації виробництва в агропромисловому комплексі (АПК) стає вкрай нагальною.

Потрібно наголосити, що, на відміну від країн ЦСЄ, де наслідки вступу до СОТ для АПК пом'якшувалися державною політикою розвитку сільського господарства та сектора малого і середнього підприємництва, можливостями переміщення робочої сили як на внутрішньому, так і на зовнішні ринки праці, рівень мобільності вітчизняних трудових ресурсів (за винятком нелегальної зовнішньої міграції) є загрозливо низьким. Особливо це стосується дрібнотоварного особистого сільського господарства. Таким чином, без негайного здійснення рішучих заходів з активізації інвестиційної діяльності на основі модернізації виробничого потенціалу АПК, а, значить, зменшення впливу суб'єктивних і об'єктивних чинників на ризики господарювання, вірогідною є загроза соціальної катастрофи для більше, ніж 8 млн сільських мешканців [29]. Враховуючи ці значні негативні соціальні наслідки, актуальною є потреба в реалізації ефективної державної політики, спрямованої на суттєву мінімізацію ризиків, а також максимальне використання переваг вітчизняних підприємств сфери АПК в умовах поглиблення інтеграції України до світових та європейських економічних об'єднань. Дослідник цієї проблеми Т. Осташко обґрунтовує такі стратегічні пріоритети України у цій сфері: сприяння експорту, спрямоване на розширення зовнішніх ринків для вітчизняних експортерів продукції АПК; удосконалення політики державного регулювання вітчизняного аграрного ринку;

стимулювання внутрішнього попиту на продукцію АПК; активне впровадження стандартизації процесів якості на вітчизняних підприємствах, посилення системи контролю за якістю та безпечністю продукції, прискорення гармонізації вітчизняної стандартизації виробництва і продукції до міжнародних стандартів; проведення широкомасштабної інвентаризації сільськогосподарських підприємств з метою подальшої реструктуризації збиткових та низькоефективних; суттєве вдосконалення політики державної підтримки розвитку сільських територій України [30,с.46-52]. Вважаємо, що реалізація на практиці ефективних заходів, спрямованих на зміцнення економічної безпеки вітчизняних підприємств АПК, дозволить не лише мінімізувати негативні соціально-економічні наслідки (зокрема, для значної частини соціально незахищених верств населення) вступу України до СОТ, але й значно посилити конкурентні позиції вітчизняної економіки на зовнішніх ринках, враховуючи існуючі тенденції до загальносвітового посилення продовольчої кризи.

З метою зміцнення конкурентних позицій та засад економічної безпеки вітчизняних підприємств, інших високоризикових (в контексті прискорення зовнішньоекономічної інтеграції України) галузей економіки (зокрема промисловості) доцільно реалізувати ефективну політику субсидування, спрямованого на підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств, розвиток ринкової інфраструктури, активізацію інновацій, вважає С. Таран [31,с.68-71]. Базовими напрямками неадресних горизонтальних програм субсидування є: державна підтримка доконкурентної науково-дослідної діяльності; допомога підприємствам у маркетингових дослідженнях; розвиток систем якості управління виробництвом; удосконалення інфраструктури обслуговування виробництва та експорту, а також коопераційних зв'язків великих промислових підприємств із суб'єктами малого бізнесу; підвищення рівня кваліфікації

персоналу підприємств та ін.

У секторальному аспекті найменш захищеними в умовах прискорення євроінтеграції України є підприємства сектора малого бізнесу. Це обумовлено передусім такими чинниками: обмеженість розмірів та ресурсного забезпечення; вищий рівень вразливості (порівняно із середніми та великими підприємствами) щодо зміни ринкових умов; недостатні можливості у самоорганізації та лобюванні інтересів у органах державної влади. Разом з тим вітчизняні підприємства цього сектора економіки ще не відчувають особливої конкуренції з боку іноземних компаній. Останні створюють конкуренцію для порівняно незначної частини вітчизняних малих підприємств - лише 6,4% з них вважають основними конкурентами іноземні підприємства [32]. Водночас, рівень конкурентоспроможності вітчизняних малих підприємств у більшості випадків поступається іноземним підприємствам. Про це свідчить таке: вітчизняні підприємства демонструють низьку активність щодо здійснення експортної діяльності (частка суб'єктів, які здійснюють експортні операції, становить 6,1% і збільшилась лише на 0,1% порівняно з 2003 р. [33,с.76-81]); відбувається незначне збільшення кількості малих підприємств експортерів, а також скорочення частки малих промислових підприємств-експортерів (з 20,8% у 2004 р. до 9,9% - у 2005 р.); практично кожне друге вітчизняне мале підприємство (54,7%), яке здійснює імпорتنі операції, імпортує в Україну готову продукцію для подальшого перепродажу та лише 20,1% підприємств імпортують сировину та матеріали з подальшим використанням на власному виробництві; державна підтримка експортних операцій вітчизняних підприємств є не лише недостатньою, але, крім факторів «некомерційного» характеру, часто руйнує експортний потенціал підприємств (понад 50% респондентів експортерів зіштовхнулись з проблемою неповернення ПДВ, а також понад 50% вітчизняних підприємств-експортерів відчувають негативний вплив через

конкуренцію на зовнішньому ринку з боку інших виробників).

Негативні соціально-економічні наслідки низького рівня готовності вітчизняних малих підприємств до посилення рівня конкуренції на внутрішньому ринку виявляться після створення Україною зони вільної торгівлі з ЄС, оскільки 17,5% підприємств сектора малого і середнього підприємництва не підтримують вступ України до СОТ і прогнозують погіршення рівня власної конкурентоспроможності у складніших економічних умовах; 18,2% підприємств частково не підтримують вступ України до СОТ, а 15% ще не визначились. Загалом лише 46,9% підприємств сектора малого та середнього підприємництва впевнені у достатньому рівні власної конкурентоспроможності при вступі України до СОТ [32]. Неналежний рівень конкурентоспроможності вітчизняних малих підприємств у таких галузях економіки, як сільське господарство, промисловість, транспорт, колективні, громадські та особисті послуги може призвести до скорочення кількості вітчизняних суб'єктів малого бізнесу на 30% (зокрема, у прикордонних регіонах України), втрати значної кількості робочих місць, зниження обсягів ВВП, скорочення податкових надходжень до місцевих бюджетів на 4,5%, скорочення податкових надходжень від оподаткування заробітної плати працівників, зниження інтегрованих показників розвитку підприємництва в Україні (частка кількості малих підприємств, частка виробленої та реалізованої продукції (послуг), частка зайнятості у секторі малого бізнесу, частка малих підприємств у ВВП тощо), зниження рівня інвестиційної привабливості вітчизняного малого бізнесу та підприємницької активності загалом [34,с.69-74]. Незважаючи песимістичні очікування, пов'язані з розвитком малого бізнесу після вступу держави до СОТ, погоджуємося з Д. Ляпіним, який доводить доцільність реалізації заходів у таких пріоритетних напрямках державної політики розвитку малого підприємництва в умовах

прискорення євроінтеграції України: сприяння розвитку експортного потенціалу малого бізнесу та зміцнення його конкурентоспроможності; поліпшення доступу малих підприємств до сучасних технологій; надання державного цільового фінансового сприяння у створенні виробництв та послуг, результати яких використовуються у міжнародній торгівлі; належне представлення вітчизняних суб'єктів малого бізнесу у дво- та багатосторонніх міжнародних переговорах і домовленостях [35,с.77-83].

Вважаємо, що розробка і реалізація заходів у зазначених напрямках має стати пріоритетною у політиці регіональних органів державного управління в Україні і сприяти подоланню найбільш типових негативних чинників впливу на економічну безпеку вітчизняних малих підприємств. Вона повинна сприяти зниженню рівня енерго- та ресурсомісткості виробництва; усуненню регіональної концентрації ринків збуту продукції, популяризації їх продукції на зовнішніх ринках збуту та підвищенню інвестиційної активності; підвищенню якості продукції (послуг) та ефективності управління малими підприємствами; значному підвищенню рівня їх доступу до фінансово-кредитних ресурсів; зменшенню кількості та питомої ваги збиткових підприємств, створенню нових малих підприємств та посиленню кооперації між підприємствами малого, середнього і великого бізнесу; посиленню рівня безпеки та захищеності суб'єктів малого бізнесу від криміналітету та контролюючих структур [34].

Варто також зазначити, що територіально процес економічної інтеграції держави є досить незбалансованим та несиметричним, оскільки регіони країни різняться за рівнем соціально-економічного розвитку, галузевою структурою та структурою зовнішньої торгівлі, а також (що найбільш важливо) за рівнем економічної безпеки підприємництва та ефективністю державної політики у цьому напрямі. Найявний в економічній літературі аналіз [36], який крім іншого, містить прогнозування впливу та ранжування регіонів

України за рівнем чутливості до лібералізації зовнішньої торгівлі (за критеріями споживання та виробництва), дозволяє зробити висновки, що найбільш вразливими щодо негативних наслідків зовнішньоекономічної інтеграції України є такі її регіони, як Дніпропетровська, Івано-Франківська, Запорізька, Миколаївська, Львівська і Закарпатська області та м. Київ. Отримані науковцями результати доводять, що саме в цих регіонах країни органам державного управління необхідно активізувати роботу щодо проведення інституційних реформ, дедискримінації конкурентного середовища, поліпшення інвестиційного клімату та активного сприяння розвитку ділової активності населення і реформування ринку праці.

Гостра потреба у виробленні суспільної ідеології розробки стратегії і тактики забезпечення економічної безпеки підприємництва в умовах сучасного етапу процесу європейської інтеграції України підтверджується ініціюванням проведення Радою конкурентоспроможності України Міжнародного форуму «Конкурентоспроможність України в умовах міжнародних інтеграційних процесів», який отримав підтримку у відповідному Указі Президента України про підготовку та проведення цього форуму у лютому 2007 р. Крім того, під час розробки ефективної державної політики зміцнення конкурентоспроможності та економічної безпеки вітчизняних суб'єктів підприємництва необхідно врахувати недосконалість методологічної, методичної та нормативно-правової бази. Це виявляється у недостатньому науковому обґрунтуванні як безпосередньо категорії економічної безпеки підприємництва (як сектора економіки), так і методики визначення її рівня у територіальному, галузевому та секторальному аспекті, чинників, які їх визначають в умовах відкритої економіки, що не дозволяє чітко розмежовувати регіони з високим, середнім чи низьким рівнем економічної безпеки підприємництва з метою забезпечення подальшого вироблення стратегії та тактики її підвищення.

Варто також виокремити і системність проблеми зміцнення економічної безпеки підприємництва в умовах зовнішньоекономічної інтеграції країни, яка полягає у наявності структурних диспропорцій та деформацій на регіональному рівні; загостренні міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення; порушенні ефективної взаємодії за лініями «центр – регіони» та «регіон – регіони»; намаганні штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів; наявності регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин; значній диференціації регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей; залежності національної економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і надмірної залежності економічної стабільності регіонів від експортної динаміки та критичного імпорту стратегічних ресурсів; недосконалості стратегічного менеджменту та програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях.

Цим обумовлена гостра потреба у розробці Національної стратегії забезпечення конкурентоспроможності держави в умовах глобалізації, в межах якої належне місце має належати забезпеченню зміцнення економічної безпеки вітчизняного підприємництва. Стратегічними орієнтирами останнього мають стати такі базові компоненти: удосконалення чинного законодавства з метою зближення його з законодавством ЄС у сфері конкурентної політики, а також закріплення єдиного загальнодержавного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку України; розвиток і удосконалення інституційної бази захисту конкуренції та механізмів проведення конкурентної політики в державі та на регіональному рівні; формування інституційної бази структурних реформ з врахуванням інтересів усіх суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва і під впливом зовнішніх чинників, насамперед політики Європейського

Союзу щодо України (стаття 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС); забезпечення дотримання формальних і неформальних правил економічного життя та взаємовідносин між елементами економічної структури, ефективної протидії іллегальній господарській діяльності; унеможливлення домінування у владі представників олігархічно-інсайдерських груп та «старих» галузей, що зумовлює консервування структурної недосконалості економіки, істотно ускладнює ініціювання та здійснення швидких і болісних структурних реформ на рівні законодавчої і виконавчої влади; надання внутрішньої підтримки структурним реформам та інституційним змінам як передумови забезпечення посилення конкурентних позицій більшості територій (регіонів) країни та/чи її галузей через інститути громадянського суспільства, усунення диспропорцій в інноваційній та експортній структурі виробництва, територіальній структурі, співвідношенні малих, середніх і великих підприємств, структурі зайнятості під час обґрунтування інвестиційних преференцій та заохочень, а також нівелювання посилення настроїв соціальної апатії та недобросовісної господарської діяльності; поєднання заходів з розвитку громадянського суспільства як найвагомішого чинника інституційно-структурних реформ з ініціюванням раціонального, з погляду національних інтересів, зовнішнього впливу; інтенсифікація і поглиблення економічного складника транскордонного співробітництва у межах загальнодержавної стратегії євроінтеграції та політики сусідства Україна - ЄС.

Доцільно визначити пріоритетними такі тактичні засади політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в умовах інтенсифікації зовнішньоекономічної інтеграції України:

– удосконалення системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності та умов їх виходу на зовнішні ринки, зміцнення економічної безпеки вітчизняного

підприємництва в умовах вступу країни до європейських та світових економічних інтеграційних об'єднань через реалізацію обґрунтованих експертами [33,с.81] таких рекомендацій: зменшення нетарифних обмежень вітчизняних експортерів передусім поетапним спрощенням процедур експорту та кількості необхідних документів; удосконалення як системи оподаткування, так і безпосередньо роботи Державної податкової адміністрації України і Митної служби у напрямі мінімізації та/чи повного усунення випадків невідшкодування державою ПДВ експортерам; формування належної інформаційної мережі та баз даних про зовнішні ринки збуту, їх маркетингові характеристики; активізація роботи торгових відділів посольств України, запровадження методики оцінки ефективності їх діяльності з внесенням до неї індикаторів, які відображають обсяги експорту вітчизняних підприємств у ці країни;

– створення сприятливого інвестиційного клімату в Україні шляхом розробки регіональних стратегій залучення іноземних інвестицій як невід'ємного складника соціально-економічного розвитку регіонів, районів та окремих міст; узгодження зі стратегіями соціально-економічного розвитку галузевих та цільових програм розвитку регіонів, районів та окремих міст (програм енергозбереження, розвитку промисловості, житлово-комунального господарства, інноваційного та інформаційного розвитку, європейської інтеграції, вирішення екологічних проблем тощо); посилення фінансової мотивації органів місцевої влади щодо залучення іноземних інвестицій через передачу частини податкових надходжень від платежів, здійснених підприємцями регіону (враховуючи іноземних інвесторів) із загальнодержавного до місцевих бюджетів, зокрема, податку на доходи фізичних осіб, частини податку на прибуток підприємств, а також місцевого податку на нерухомість; розширення програми залучення іноземних інвестицій не лише прямого, а й портфельного інвестування, врахування в програмах розвитку окремих галузей економіки заходів щодо сприяння

портфельним та неакціонерним формам інвестування для задоволення потреб у фінансових ресурсах;

- реалізація інноваційної політики в умовах глобалізованих науково-технічних процесів, яка охоплює підготовку наукових кадрів, запровадження програм розвитку інноваційного бізнесу, співробітництво між підприємствами та науково-дослідними установами, міжнародне наукове співробітництво тощо. Зокрема гострою є потреба у підвищенні ролі Національної інноваційної системи, стратегічними напрямками якого повинні стати: формування регіональних інноваційних систем у межах загальнонаціональної Концепції розвитку національної інноваційної системи з максимально можливим охопленням всієї території регіонів та реалізацією наявного науково-технологічного потенціалу і залученням ресурсів державного, місцевого бюджетів, приватного капіталу та заощаджень населення; створення регіональних наукових центрів з урахуванням регіональної спеціалізації та науково-виробничих кластерів за реального сприяння державної та регіональної влади; вдосконалення методологічної та методичної бази стратегічного програмування інноваційного розвитку на регіональному і субрегіональному рівні (на основі аналізу галузевих циклів інноваційного розвитку в економіці, визначення пріоритетів у структурно-інноваційній перебудові економіки, оцінки ефективності інноваційних програм та запровадження спеціальних режимів стимулювання інноваційної діяльності);

- здійснення першорідних заходів вдосконалення економічної політики держави, зокрема у напрямі: підвищення зацікавленості суб'єктів господарювання в оновленні та розвитку ресурсного, виробничого та науково-освітнього потенціалу виробництва та сфери послуг на основі врахування існуючих міжнародних конкурентних переваг; визначення експортно-імпортного потенціалу та сприяння його розвитку; створення механізмів ефективного просування товарів, робіт та послуг вітчизняних виробників

на світовий ринок; розбудова та модернізація прикордонної транспортної інфраструктури держави та розвиток транспорту міжнародного призначення тощо;

- підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного підприємництва через сприяння підвищенню кваліфікації і професійної підготовки працівників, запровадження нових технологій, посилення інноваційної спроможності України.

Узагальнюючи наведене, необхідно зазначити, що економічна безпека підприємницької діяльності в умовах відкритої економіки є невід'ємною компонентою національної безпеки країни. Захищеність економічних інтересів підприємств забезпечить належний рівень їх життєздатності в умовах інтеграції країни в міжнародну економіку, що сприятиме подальшому зростанню вітчизняного господарства. Зміцнення економічної безпеки підприємств всіх секторів економіки, забезпечення їх виробничої кооперації (бажано на інноваційно-активних засадах) в умовах глобалізації стає альтернативою транснаціональному капіталу та спроможне зберегти економічну локальну ідентичність регіонів та країни загалом.

Висновки до розділу

1. Внаслідок недостатньо високої ефективності стратегічного програмування розвитку підприємництва в Україні його показники ще не досягли рівня розвинених держав (йдеться насамперед про показники кількості діючих, новостворюваних підприємств, їх життєздатність протягом тривалого періоду часу, ефективність використання ресурсного потенціалу та практично про усі соціальні характеристики бізнесу), а рівень економічної безпеки підприємництва є низьким.

2. Вітчизняна система стратегічного планування розвитку і зміцнення економічної безпеки підприємництва характеризується такими недоліками: програми підтримки

підприємництва стосуються лише сектора малого бізнесу, а отже, не передбачають заходів сприяння розвитку усіх секторів підприємництва, в тому числі у територіально-секторальному аспекті, у реальному секторі економіки, у галузях із значною доданою вартістю; відсутня належна спадковість програм, які не є навіть елементом середньострокового прогнозування, низькою є якість роботи з визначення стратегічних завдань, спостерігається нечіткість їх формулювання, що перешкоджає поставити їм у відповідність систему адекватних кількісних показників-вимірників рівня їх досягнення; пріоритетні завдання не підпорядковуються основній меті підтримки підприємництва, що пояснюється відсутністю строгої ієрархії в системі цілей; усталений перелік кількісних індикаторів для оцінки результативності програмних заходів є неповноцінним, оскільки практично за кожним з напрямів підтримки не забезпечені належними статистичними даними для розрахунку цільових індикаторів, відображає лише кількісні показники, не містить аналізу показників-дестимуляторів розвитку підприємництва; обсяги фінансування програм підтримки підприємництва в Україні науково та/чи ресурсо необґрунтовані, змінюються хаотично як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях; механізм державного програмування не передбачає належного моніторингу цього процесу. Це об'єктивно доводить необхідність удосконалення стратегічного програмування не лише розвитку, але й безпосередньо забезпечення економічної безпеки підприємництва України.

3. Метою стратегії зміцнення економічної безпеки підприємництва необхідно визнати задоволення сукупності потреб суб'єктів підприємницької діяльності, держави та її громадян, досягнення якого забезпечує вільний, рівний доступ, сприятливе економіко-правове середовище для здійснення підприємницької діяльності, а також сталий та структурно збалансований розвиток підприємництва, а через нього – економіки і суспільства. Це потребує визначення

принципів, пріоритетних цілей, завдань та механізмів забезпечення інтересів життєздатності підприємництва від зовнішніх та внутрішніх загроз за такими напрямками (стратегічними пріоритетами): удосконалення макроекономічних параметрів підприємництва; зміцнення фінансової безпеки підприємництва; розвиток експортного потенціалу вітчизняних суб'єктів підприємницької діяльності; поліпшення інвестиційного середовища бізнесу; забезпечення науково-технологічної компоненти підприємництва; зміцнення виробничого складника економічної безпеки підприємництва.

4. Для належної реалізації стратегічних завдань державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно сформувати її повноцінну інституціональну базу, невід'ємними компонентами якої є норми, правила та об'єкти інфраструктури, сукупність яких забезпечує координацію і організацію функцій. Актуальність роботи у цьому напрямі підтверджується тим, що інфраструктура не лише економічної безпеки, але й підтримки підприємництва в Україні є недостатньою та значно поступається розвиненим країнам світу; вітчизняне законодавство не передбачає належних засад створення і розвитку інституційної бази економічної безпеки підприємництва, залишаючи їх лише для регіонів та міст, які володіють належними фінансовими засобами та які бажають у добровільному порядку вести роботу у цьому напрямі; вкрай слабкою є існуюча в Україні система інституційної підтримки підприємництва, яка перебуває під загрозою повного руйнування (йдеться не про кількість інституцій підтримки, а їх можливості). Для усунення недоліків інституціонального базису політики економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно вжити важливі заходи за такими трьома підсистемами: інформаційна, прийняття рішень та мотиваційна.

5. Європейська економічна інтеграція надає нові можливості для України та її регіонів, враховуючи суб'єктів

економічної діяльності, проте ці процеси можуть призвести до істотних негативних соціально-економічних наслідків для держави та тих її регіонів, які не виробили власної стратегії економічної безпеки, системотворчим елементом якої виступає економічна безпека підприємництва, а також не забезпечили формування відповідної суспільної ідеології. Особливо важливим є це завдання в умовах відкритої міжнародної конкуренції, впливу наддержавних систем багатостороннього регулювання, зокрема СОТ, застосування єдиних для всіх суб'єктів конкурентної боротьби принципів, правил і норм. Для посилення економічної безпеки підприємництва України в умовах відкритої економіки необхідно реалізувати заходи, спрямовані на нівелювання ризиків для реального сектора економіки, а також підприємств малого і середнього бізнесу.

Література до розділу

1. Ляпіна К. М. Опитування бізнес-асоціацій : «Бізнес-клімат в Україні : сучасний стан та перспективи» / К. М. Ляпіна, Д. В. Ляпін // Матеріали «круглого столу» «Пріоритети розвитку бізнесу та програми політичних партій.» – Донецьк-Луганськ : Ін-т Конкурентного суспільства, 2006. – С.2.
2. Україна. Закон. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: № 2157-III від 21.12.2000 р. (www.zakon.rada.gov.ua).
3. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва. – К. : Держкомпідприємництво України, Мінекономіки України, 2000. – 24 с.
4. Україна. Кабінет Міністрів. Про затвердження Плану заходів з виконання у 2007 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні. – Розпорядження: № 28-р від 31.01.2007 р. (www.zakon.rada.gov.ua).
5. Звіт про діяльність Держкомпідприємництва

України у 2007 році. – К.: Держ. комітет України з питань регулят. політики та підпр.-ва, 2008. – 164 с.

6. Демидов А. В. Развитие системы государственной поддержки малого предпринимательства в России в современных условиях : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Андрей Валентинович Демидов ; [Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ]. – М., 2007. – С. 13-15.

7. Україна. Президент. Про концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності. – Указ: № 816/2007 від 03.09.2007 р. (www.president.gov.ua).

8. Україна. Президент. Про Стратегію національної безпеки України. – Указ: № 105/2007 від 12.02.2007 р. (www.president.gov.ua).

9. Україна. Міністерство економіки. Наказ. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: № 60 від 02.03.2007 р. (www.me.gov.ua).

10. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.03 «экономика та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.33-37.

11. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності : регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Таїсія Миколаївна Гладченко ; [Донецька держ. академія управління]. – Донецьк, 2004. – 20 с.

12. Хайлова Т. В. Формування державного механізму управління економічною безпекою підприємництва : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Тетяна Володимирівна Хайлова ; [Донецький держ. ун-т управління]. – Донецьк, 2004. – С. 12-14.

13. Носова О. В. Институциональная система в Украине : проблемы и перспективы развития (теоретический подход) / Ольга Валентиновна Носова // Ойкумена : альм. сравн. исслед. полит. ин-тов, соц.-эконом. систем и цивилизаций. Вып. 5. 2007 / Нац. ин-т стратег. исслед. в г. Харькове, Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина ; [редкол.: В. П. Семиноженко и др.]. – Х. : [б. и.], 2007. – С.18-29.

14. Neuberger Egon. Comparative economic systems : a decision-making approach / Egon Neuberger, William J. Duffy ; with the collaboration of Alan A. Brown, F. Reed Johnson, Joseph A. Licari. – Boston : Allyn and Bacon, 1976. 378 p.

15. Блинов А. О. Теневая экономика и административные барьеры на пути развития малого предпринимательства / Андрей Олегович Блинов // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2007. – С.919.

16. Васильців Т. Г. Організаційно-економічні заходи зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності регіону (за матеріалами Львівської області) : аналітична записка до Секретаріату Президента України / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин // офіційний інтернет-ресурс Нац. ін-ту стратегічних досліджень – www.niss.gov.ua.

17. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.120.

18. Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies / The International Bank of Reconstruction and Development.

19. Бізнес-середовище в Україні : Проект розвитку підприємництва в Україні, 2007. – К. : Міжн. фін. корпорація, Група Світ. банку, 2007. – С.50-75.

20. Особливості та шляхи детінізації економіки України : матеріали «круглого столу» / За ред. Захарія Степановича Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 61 – 63.

21. Ляпін Д. В. Щодо готовності підприємницької спільноти впливати на рішення органів державної влади та місцевого самоврядування (квітень – травень 2007) / Дмитро Вадимович Ляпін. – К. : Ін-т Конкурентного суспільства, 2007. – 60 с.

22. Економічний діалог : партнерство заради успіху. – К. : НІСД, Центр антикризових досліджень, 2007. – С.23.

23. Звіт про стан виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні за I квартал 2008 р. (інтернет-ресурс Держкомпідприємництва України – <http://www.dkrp.gov.ua>).

24. Лысенкова Е. Н. Государственное правовое регулирование малого предпринимательства в целях обеспечения экономической безопасности Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 «административное право; финансовое право; информационное право» / Екатерина Николаевна Лысенкова ; [Рос. акад. гос. службы при президенте РФ]. – М., 2006. – С.21-22.

25. Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України. – К. : Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С. 4.

26. Бізнес-середовище в Україні : Проект розвитку підприємництва в Україні, 2007. – К. : Міжн. фін. корпорація, Група Світ. банку, 2007. – 108 с.; Бізнес-середовище в Україні : Проект дослідження підприємницької діяльності в Україні, 2004. – К. : Міжн. фін. корпорація, Група Світ. банку, 2004. - 100 с.; Проект БізПро “Малі та середні підприємства України: показники діяльності та стратегії розвитку, 2005 р.

27. Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України. – К. : Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С.19-24.

28. Shnyrkov Alexander, Rogach Alexander, Kopystyra Arseniy. Ukraine's joining the WTO : Realities and Challenges // Transition Studies Review (Springer Wien). – Vol.13. – № 3. – October, 2006. – P. 513-524.

29. Васильців Т. Г. Страхова сфера як системоформуючий чинник розвитку і безпеки підприємництва в Україні : аналітична записка до Секретаріату Президента України / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, А. І. Мокій // офіційний інтернет-ресурс Нац. ін-ту стратегічних досліджень – www.niss.gov.ua.

30. Остапко Т. Перспективи сільського господарства після вступу України до СОТ / Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С.46-52.

31. Таран С. Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ / Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С.68-71.

32. Проект БізПро «Малі та середні підприємства України : показники діяльності та стратегії розвитку» (www.bizpro.org.ua).

33. Бізнес-середовище в Україні : Проект дослідження підприємницької діяльності в Україні, 2004. – К. : Міжн. фін. корпорація, Група Світ. банку, 2004. – С.76-81.

34. Васильців Т. Г. Механізми підвищення рівня конкурентоспроможності сектора малого підприємництва регіону / Тарас Григорович Васильців // Вісн. Львів. комерц. акад. Сер. екон. – Л., 2007. – С. 69-74.

35. Ляпін Д. СОТ та малий бізнес України / Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С.77-83.

36. Ваврищук В. Вступ до СОТ: очікування українських регіонів / Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України. – К.: Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – С.41-45.

РОЗДІЛ V. ФУНКЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

5.1. Фіскальна політика як чинник детінізації підприємницького середовища

Якщо стратегічні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні чітко визначають мету та завдання, які необхідно реалізувати суб'єктам системи економічної безпеки бізнесу, їх функції, а також основні напрями державної політики у цій сфері, то тактичні засади цієї політики необхідно визначати за основними (чи найбільш незабезпеченими) функціональними складниками економічної безпеки підприємництва. Останнє є важливим з огляду на необхідність підвищення місця України в рейтингах визнаних міжнародних економічних організацій за рівнем сформованості сприятливого економіко-правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності. Враховуючи це, актуальною є потреба удосконалення таких аспектів економічної безпеки підприємництва в Україні, як система оподаткування, дозвільна сфера, а також інноваційний та виробничий складники.

Характеристики системи оподаткування значною мірою визначають стимули до підприємницької діяльності, її активізації та ділової активності населення загалом. В умовах надмірного податкового тиску частина підприємств та/чи обсягів господарської діяльності об'єктивно переходить у тіньовий сектор ринку, що викривлює ринкове конкурентне середовище, створює конкурентні переваги тіньовому сектору порівняно з суб'єктами, які здійснюють легальну підприємницьку діяльність, часто призводить до розвитку неформальних суспільних та економічних стосунків між органами державного управління, контролюючими структурами, бізнесом та навіть до криміналізації підприємницького середовища.

Суттєве зростання показників розвитку підприємництва (зокрема за рахунок зниження рівня тінізації і криміналізації підприємницького середовища) та забезпечення належної активізації підприємницької діяльності в Україні об'єктивно може бути забезпечена лише через постійне відновлення обсягів господарської діяльності підприємств та збільшення масштабів виробництва товарів і послуг, що є неможливим без інвестицій, розвитку науково-технічного потенціалу підприємств тощо. Диспропорції у розвитку галузей економіки, постійна нестача власних оборотних засобів для фінансування інвестицій, створення рівних засад конкуренції для всіх суб'єктів ринку все більш наполегливо потребують вирішення питання про регулювання податкового навантаження, зокрема у галузях, які визначають динаміку розвитку вітчизняної економіки та/чи її території.

Низький рівень ефективності вітчизняної податкової системи призвів до значної тінізації економіки України, що негативно впливає на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються в суспільстві. Тіньова економіка створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, негативно впливає на імідж країни, її конкурентоспроможність, ефективність структурних та інституційних реформ. За різними оцінками рівень тінізації вітчизняної економіки становить 39,0 % - 56,8% (відповідно до результатів досліджень міжнародної організації Transparency International індекс сприйняття корупції в Україні у 2002 р. становив 2,4; у 2003 р. – 2,3; у 2004 р. – 2,2; у 2005-2006 рр. – 2,6 і у 2007 р. – 2,7 (у найменш корумпованих країнах він становить – 9,0-10, і навпаки, у країнах з високим рівнем корупції – менше 3,0)). Значним є рівень тінізації у секторі малого і середнього підприємництва. Понад 50% підприємств сектора МСП в Україні функціонують у тіньовому чи необлікованому сегментах ринку, набули тенденційного характеру кримінальні злочини щодо суб'єктів підприємницької діяльності. Кількість злочинів станом на 2007 р. утричі

перевищує аналогічний показник 1985 р. та на третину вища за 1990 р. У структурі злочинів понад 10% припадає на вбивства та спроби вбивств, навмисні тілесні ушкодження, розбої, грабежі, вимагання. Регулювання податкового навантаження необхідно розглядати як вагомий та об'єктивно необхідний інструмент детінізації бізнесу та подальшої активізації ділової активності в Україні.

Недоліки вітчизняної системи оподаткування призводять до криміналізації підприємницького середовища, що виявляється як в ухиленні (повного або часткового) від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів [1, с.74-76] (стаття 212 Кримінального кодексу України), а так і в об'єктивно пов'язаних з цим таких злочинних діях, як фіктивне підприємництво, банкрутство, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності (статті 205, 218 та 219 Кримінального кодексу України); формування неформальних економічних стосунків між працівниками контролюючих структур та суб'єктами підприємництва (більшість статей розділу «Злочини у сфері службової діяльності» Кримінального кодексу України).

Наслідком цього є не лише посилення криміналізації підприємницького середовища, а й суспільного життя загалом, а також через недосконалу судову систему (більшість злочинів у сфері оподаткування у значних розмірах, матеріали щодо яких направлені контролюючими органами до суду, не завершуються притягненням до кримінальної відповідальності) формування у суспільстві зневажливого ставлення до дотримання законодавства, низький рівень правового забезпечення ринкового конкурентного середовища.

Високі ставки податків та обов'язкових соціальних платежів вітчизняні підприємці вважають найбільш важливим фактором, який перешкоджає подальшому розвитку підприємництва у нашій країні та другим за значенням (після корупції в органах державної влади та

місцевого самоврядування), який стримує розвиток бізнесу в Україні. Так вважають 55,5% опитаних підприємців [2]. За результатами регіональних опитувань такі оцінки є ще вищими в таких містах, як Дніпропетровськ (57,4% опитаних підприємців), Донецьк (61,0%), Суми (57,7%).

Неналежна ефективність вітчизняної податкової політики та недосконалість податкової системи України призводять не лише до зниження рівня ділової активності населення, але й є однією з передумов виникнення та розвитку неформальних суспільних та економічних стосунків між органами державного управління, контролюючими структурами, бізнесом і навіть криміналізації підприємницького середовища; фактором низького рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості України на світовій арені. Згідно з рейтингом країн Світового банку за рівнем регуляторного клімату щодо розвитку підприємництва Україна перебуває на 128 місці серед 175 країн [3]. Методика рейтингу передбачає врахування десяти груп показників, у тому числі сплату податків, за якою Україна посідає 174 місце. При цьому за показником кількості податкових платежів на рік (98 платежів) Україна посідає 173 місце, за показником витрат часу на сплату податків (2185 годин на рік) – 174 місце, за показником витрати, пов'язані з процедурою банкрутства (42% від вартості майна) – 172 місце, а середній відсоток сукупного податку становить 60,3% від валового прибутку вітчизняних підприємств. Це перешкоджає формуванню належного економічного середовища щодо ведення підприємницької діяльності, а також знижує рівень економічної безпеки нашої держави.

Вітчизняна податкова система є неефективною, носить яскраво виражений фіскальний характер і характеризується значними (часто хронічними) диспропорціями, про що свідчить динаміка вагомих кількісних і якісних показників у цій сфері у 2007 р. [4] (яка також збереглась і у 2008 р.):

- спостерігається значне перевищення темпів

збільшення сум податків, зборів та інших обов'язкових платежів до центрального і місцевих бюджетів (зростання становило у 2007 р. порівняно з попереднім роком 125,3% до центрального та 144,8% до місцевих бюджетів) порівняно з темпами зростання реального ВВП (які поступаються попереднім від трьох до шести разів) та кількості інноваційно активних промислових підприємств (частка яких скорочується та становить лише 8,8%, а частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промислової продукції – 6,1%), а також неналежними показниками фінансової стійкості вітчизняних підприємств, перевищення кредиторської заборгованості над дебіторською та значною кількістю збиткових підприємств (у жодній з галузей економіки цей показник не є нижчим за 30%), скороченням як кількості, так і питомої ваги діючих підприємств. Незважаючи на збільшення обсягів податкових надходжень продовжує зростати кількість кримінальних посягань на підприємців, т.зв. «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій, що свідчить про неспроможність органів державного управління забезпечувати концептуальні функції держави щодо управління країною, її суспільством, покликаних в тому числі створити умови безпечного середовища для життєдіяльності її громадян. Крім того, в умовах не забезпеченості державою основоположних принципів оподаткування (насамперед рівності суб'єктів оподаткування, рівномірності податкового навантаження тощо), посилення податкового тиску часто призводить до збільшення податкового навантаження на легальний сектор економіки, зокрема на крупний легальний бізнес, який є базисом національної конкурентоспроможності;

- питома вага платників, які сплачують податок на прибуток (частка таких суб'єктів підприємницької діяльності зросла з 90,5% до 91,2%), перевищує питому вагу прибуткових підприємств (становить 71,1%);

- незважаючи на збільшення офіційної заробітної плати у базових галузях економіки (наприклад, у промисловості –

на 28,2%, в тому числі штатних працівників – на 31,1%), у 91,2% перевірених підприємств виявлено порушення щодо дотримання вимог чинного законодавства при виплаті заробітної плати, що свідчить про значну неефективність вітчизняної системи оподаткування оплати праці, існування подвійного характеру її оподаткування та надмірного загального податкового навантаження на оплату праці;

- рівень податкового навантаження на вітчизняну економіку у 2007 р. (відношення податкових надходжень до ВВП) становив 4,6% [5] і збільшився порівняно з попереднім роком на 0,3%; відношення податкових надходжень до валової доданої вартості у 2007 р. становило 10,6%. Разом з тим зростання рівня податкового навантаження на вітчизняну економіку відбувається на фоні зниження окремих важливих показників соціально-економічного розвитку України - перевищення зростання споживчих цін над зростанням ВВП; значно нижчих темпів зростання показників розвитку освіти, науки та інноваційної активності, погіршення якості ресурсного потенціалу економіки (коефіцієнт зношення матеріально-технічної бази промисловості перевищує 60% при її оновленні в середньому на 5% на рік); низької питомої ваги обсягів реалізованої продукції у базових галузях економіки (промисловість, будівництво, сільське господарство, послуги та ін.); зростання рівня монетизації ВВП тощо.

Незважаючи на збільшення загальної суми податкових платежів, їх структура залишається не раціональною і не відповідає практиці країн ЄС. Зокрема, в Україні низькою є питома вага місцевих податків і зборів (37,8%), близько 80% податкових надходжень формується за рахунок лише трьох видів податків. У країнах ЄС кількість видів податків (зокрема, до місцевих бюджетів) є більшою, що забезпечує більш раціональний розподіл податкового навантаження на економіку та суспільство. Так у структурі загальних податкових платежів країн ЄС-27 частка податку на прибуток становить 23,2%, податку на додану вартість –

17,5%, прибуткового податку з доходів громадян – 6,7% [6]. В Україні відповідні показники становлять – 21,3%; 36,8%; 21,6%.

Разом з тим в Україні ще не задіяні усі належні резерви системи оподаткування щодо формування бюджету. Про це свідчить рівень загального податкового навантаження у 27 країнах ЄС, який в середньому становить близько 40% (у таких країнах, як Швеція – 51,3%, Данія – 50,3%, Бельгія – 45,0%) і має тенденцію до подальшого зростання. Проте згідно з досвідом країн ЄС подальше зростання податкового навантаження в Україні може стати можливим лише за рахунок розширення бази оподаткування, передусім за рахунок збільшення питомої ваги у загальних податках інших платежів (окрім податку на прибуток та ПДВ); збільшення податків до місцевих бюджетів та/чи залучення до бази оподаткування податків від продажу нерухомого майна, відсотків за депозитами та капіталовкладеннями з одночасним зменшенням ставок податку на прибуток та ПДВ, зниження відрахувань підприємств до фондів обов'язкового державного соціального страхування. З огляду на системний характер проблеми та довгостроковий її негативний вплив на показники розвитку підприємництва і ділової активності в Україні лише зміни системи оподаткування у цьому напрямі дозволять гармонізувати вітчизняну податкову системи до принципів ЄС та посилити фундаментальні підвалини для макроекономічної стабільності, стимули для іноземних інвестицій.

Необхідно зазначити, що у 2007 – 2008 рр. в Україні на вищому рівні державного управління вжито низку важливих заходів, спрямованих, в тому числі, на удосконалення вітчизняної системи оподаткування. Зокрема, вважаємо доцільним виокремити:

- прийняття Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» №877-V від 05.04.2007 р., який концептуально змінив принципи організації державного контролю за

господарською діяльністю в Україні. Позитивним є те, що цей нормативно-правовий акт передбачає створення єдиного узгодженого правового поля для контролюючих органів, вичерпне коло їх повноважень, прав, обов'язків, відповідальності суб'єктів господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю); містить норми, основна мета яких полягає у забезпеченні балансу між безпекою господарської діяльності та дотриманням суб'єктами господарювання норм законодавства, унеможливлення зловживань та корупційних дій з боку контролюючих органів;

- затвердження Указом Президента України Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності (Указ №816/2007 від 3.09.2007 р.), в якій рівень податкового навантаження на суб'єкти господарювання в Україні визнано одним з найвищих у світі та окреслено основні проблеми у цій сфері. Позитивним є те, що Концепція визначає пріоритетні напрями удосконалення державного регулювання господарської діяльності в Україні, у тому числі у контексті системи оподаткування. Концепція визначає також основні принципи, які мають бути дотримані у Податковому кодексі України (прогнозованість податкових правил на перспективу; поступове зниження податкового навантаження та запровадження механізмів стимулювання інвестиційної діяльності та енергоощадних заходів; спрощення адміністрування податків і зборів; підвищення стимулювальної ролі амортизації в оновленні основних фондів; удосконалення адміністрування податку на додану вартість та забезпечення своєчасного відшкодування з бюджету сум цього податку; реформування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва; розмежування здійснення контролюючої та роз'яснювальної функцій щодо податкового законодавства між різними органами виконавчої влади);

- ініціювання і проведення значної кількості комунікативних заходів щодо обговорення проекту

Податкового кодексу України за участю ДПА України, Міністерства фінансів України, асоціативних підприємницьких організацій тощо.

Реалізовані кроки необхідно визнати ефективними заходами державного регулювання системи оподаткування в Україні, які сприятимуть підвищенню рівня ефективності вітчизняної податкової політики та раціоналізації системи оподаткування. Проте вони окреслюють лише стратегічні напрями реформування вітчизняної системи оподаткування, що потребує закріплення відповідних тактичних заходів у Податковому кодексі України та прийняття його Верховною Радою України.

Недосконалість вітчизняної податкової системи (у контексті активізації ділової активності в Україні), її негативний вплив на забезпечення стимулів для інноваційного розвитку, освітньої сфери, формування ресурсної бази економічного розвитку для наступних поколінь, низький рівень податкової дисципліни вже зараз призводять до криміналізації підприємницького середовища; переміщення податкового тягаря на все більш вузький сектор, на центральний бюджет і лише окремі бюджетотворчі види податкових платежів; перетворення податкової системи у чинник пригнічення ділової та інвестиційної активності, стимулювання ухилення від сплати податків та відплив капіталів за кордон.

З метою удосконалення вітчизняної податкової системи у контексті декриміналізації та забезпечення розвитку підприємництва в Україні необхідним є прийняття Податкового кодексу України. Важливо, щоб його норми відповідали принципам Указу Президента України «Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності», а також передбачали:

- рівність і взаємну «симетричну» адміністративну та майнову відповідальність держави і платників податків;

- перегляд складу і ставок податків з метою оптимізації загального податкового навантаження та зниження рівня

асиметрії його розподілу в центральний і місцеві бюджети, у галузевому аспекті та за видами податків;

- реформування оподаткування ПДВ і введення податку на нерухомість;

- забезпечення дотримання вимог Бюджетного кодексу України та Законів України «Про систему оподаткування» і «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» при внесенні змін до податкового законодавства;

- врахування світового досвіду, зокрема, принципів системи оподаткування країн-членів ЄС;

- сприяння розвитку інноваційно-інвестиційного типу виробництва – розширеного відтворення матеріальних благ переважно інноваційного характеру;

- спрощення порядку нарахування амортизації основних засобів;

- внесення до розрахунку бази оподаткування всіх витрат, пов'язаних із веденням бізнесу;

- заохочення інвестиційного використання коштів, які легалізуються (зокрема, звільненням від оподаткування інвестицій у суспільно значущі сектори та галузі економіки (інноваційна діяльність, інвестиції в людський капітал тощо);

- запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор;

- звуження фінансової бази тіньового господарювання через зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу (освіта, підвищення кваліфікації тощо).

Система оподаткування в Україні потребує також удосконалення правових засад оподаткування суб'єктів малого підприємництва, оскільки є одним із чинників, який перешкоджає подальшому розвитку цього сектора економіки. До основних напрямів удосконалення системи оподаткування малого бізнесу в Україні доцільно внести:

- збільшення (з врахуванням інфляційних процесів) розмірів показників, за дотримання яких малі підприємства мають право перебувати на спрощеній системі оподаткування, звітності та обліку, а також збільшення розмірів показників, за яких суб'єкти малого підприємництва можуть користуватись режимом оподаткування єдиним податком;

- введення мораторію на погіршення податкових умов для суб'єктів малого підприємництва внаслідок зміни податкового законодавства на перші три роки існування підприємства;

- надання можливості для суб'єктів малого підприємництва, які застосовують спрощену систему оподаткування, добровільного переходу на сплату ПДВ;

- запровадження змін щодо визначення суб'єктів малого бізнесу, тобто критеріїв віднесення підприємств до малих і розподілу суб'єктів малого підприємництва на різні рівні (наприклад, мікропідприємства (яким могли б відповідати суб'єкти підприємництва згідно з існуючими критеріями суб'єктів малого бізнесу) та малі підприємства), що дозволить запровадити більш ефективну схему оподаткування малих підприємств на основі диференційованого підходу до підприємств різного рівня.

Удосконалення вітчизняної податкової політики повинно здійснюватись також з урахуванням принципів та засад, а також існуючих сьогодні тенденцій щодо гармонізації податкових систем країн ЄС, які не обмежуються ставками податків, а стосуються широкого кола питань: зменшення прогресивності оподаткування доходів фізичних осіб; зниження ставок податку на прибуток підприємств за одночасного скорочення податкових пільг; підвищення ролі непрямих податків; створення спільної системи податків; вдосконалення загальних підходів до проблем оподаткування окремих видів податків (екологічного податку, податку на енергоносії, податку з власників транспортних засобів).

З погляду ефективного оподаткування податкове реформування в Україні повинно передбачати стимулювання економічного зростання та підвищення рівня благополуччя населення, завдяки яким збільшаться також і податкові надходження. Економічно правильне застосування податкових стимулів здатне не лише підвищити конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг, але й сприятиме розвитку ринкових механізмів, активізації ділової активності населення. Це дасть можливість нейтралізувати основні загрози безпеки підприємництва в Україні.

5.2. Удосконалення дозвільної системи діяльності підприємств

Прозорість та ефективність дозвільної системи впливає на рівень сформованості конкурентного середовища та значною мірою визначає ділову активність населення. Недосконалість та складність проходження дозвільних процедур підприємствами в Україні призводить як до руйнування засад справедливої конкуренції та належного економіко-правового середовища, так і до зниження рівня економічної безпеки підприємництва в Україні.

Органи місцевого самоврядування протягом останніх років одержали більшу самостійність у вирішенні соціальних та економічних проблем своїх територій, а підприємцям надані ширші можливості щодо реалізації економічних та соціальних інтересів, включаючи вирішення місцевих завдань забезпечення стійкого розвитку. Разом з тим вирішення цих завдань залежить від рівня сформованості належного економіко-правового поля щодо ведення підприємницької діяльності, включаючи належний та, що особливо важливо, рівний для всіх суб'єктів ринку доступ до господарських ресурсів та прав на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності.

Дозвільна система впливає на рівень сформованості конкурентного середовища та значною мірою визначає ділову активність населення. Вітчизняна дозвільна система є бюрократичною та обтяжливою. За експертними оцінками принаймні один дозвіл щорічно отримує 54% підприємств [7], а середній час на отримання дозволу становить 35 днів (ліцензій – 242 дні); середня кількість процедур, необхідних для отримання дозволу, налічує 18; витрати на отримання дозволу/ліцензії становлять в середньому 186,5% від доходу на душу населення [3].

Недосконалість вітчизняної дозвільної системи визнають також міжнародні економічні інституції. Про це свідчить 128 місце серед 175-ти країн у рейтингу за рівнем сприятливості економічного та правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності [3]. Серед показників, які традиційно враховуються в рейтингу, важливе місце посідає отримання ліцензій та дозволів, за яким Україна посідає 107 місце у світі.

Проходження дозвільних процедур є особливо обтяжливим для вітчизняних малих і середніх підприємств. Про це свідчать результати опитувань підприємців (на прикладі Львівської області), які проходять дозвільні процедури:

- підприємці не задоволені умовами, створеними місцевою владою для здійснення підприємницької діяльності (13,1% - повністю не задоволені; 20,5% - загалом не задоволені; 45,4% - задоволені лише окремими аспектами);

- оцінка роботи обласної влади у напрямі спрощення дозвільних процедур у сфері підприємництва на рівні області, міст та районів є незадовільною - 2,27 за 5-ти бальною шкалою оцінювання;

- серед факторів гальмування та розвитку підприємництва в регіоні окремі органи державної влади, які здійснюють дозвільні процедури, отримали такі оцінки: санстанція – 26,1%; пожежний нагляд – 17,11%; енергонагляд – 2,63%; екологічний нагляд – 1,32%;

- серед основних причин, які гальмують розвиток малого бізнесу, недосконалість дозвільної системи визнали 13,91% підприємців у м. Львові та 8,9% підприємців області;
- боротьбу з корумпованістю та усуненням бюрократичних перепон під час ведення бізнесу підприємці визначають першорядними завданнями органів державної влади для розвитку і підтримки бізнесу в регіоні (відповідно, 47,12% та 46,78% серед усіх можливих заходів) [8,с.5-27].

Значний рівень бюрократизму, інколи тривалість і складність проходження дозвільних процедур, необхідність додаткових витрат на лобювання та/чи пришвидшення їх проходження є перешкодою особливо для малих та середніх підприємств, які через об'єктивні причини інколи навіть відмовляються від їх проходження через обмеженість кадрових, фінансових ресурсів, коротший порівняно з великими підприємствами життєвий цикл діяльності (чи інвестиційних проектів тощо). Дозвільні процедури часто використовуються як інструмент недобросовісної конкуренції, створення штучних бар'єрів доступу на ринок підприємств малого та середнього бізнесу і лобювання таким чином інтересів крупного бізнесу та/чи суб'єктів бізнесу, представники яких перебувають в органах влади.

Необхідно зазначити, що недосконалість дозвільної системи в Україні є одним з чинників, які перешкоджають подальшому розвитку підприємництва, досягненню показників його розвитку рівня розвинених держав, формуванню позитивного іміджу України у світовому рейтингу країн не тільки за рівнем сформованості підприємницького середовища, але й інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності країни тощо.

Разом з тим підприємці, в тому числі малого і середнього бізнесу, визнають процедури проходження частини дозволів не складними. Тому удосконалення потребують дозвільні процедури, проходження яких є суттєвим бар'єром для здійснення діяльності підприємств. Відповідно на їх спрощення має бути насамперед спрямована

політика органів державного управління. Зокрема, сюди відносять такі дозволи та погодження: на будівництво; на відведення земельної ділянки; на купівлю/оренду державного/комунального майна; дозволи спеціального призначення щодо використання природних ресурсів; на розміщення малих архітектурних форм.

Значною мірою призвели до неналежного рівня ефективності дозвільної системи в Україні такі чинники:

1. Складність, тривалість та, як наслідок – значна вартість проходження дозвільних і погоджувальних процедур. Ця причина містить дві компоненти:

1.1. Об'єктивно більшість положень вітчизняної дозвільної системи (наприклад, стандартизації будівельних робіт, встановлення обладнання, використання природних ресурсів, побутового обслуговування населення та праці і т.ін.) ґрунтуються на нормативно-правовій базі, розробленій ще за Радянського Союзу, є дотичними і потребують погодження в інших відомствах і інспекціях; є застарілими, складними та тривалими щодо проходження і тому часто час на одержання дозволів на будівництво, зміну робочих годин, встановлення обладнання, використання природних ресурсів є тривалим, а витрати на їх одержання – суттєвими.

1.2. Суб'єктивні чинники, зумовлені тим, що:

- механізм проходження дозвільних процедур часто ускладнюється навмисно (важко знайти інформацію, непрозорими є правила проходження дозвільних процедур у сфері господарської діяльності; відповідні погоджувальні органи володіють цілим арсеналом напівлегітимних засобів затягування чи відмови у надання дозволів), процес супроводжується додатковими витратами і згаяним часом через низку «прихованих», неписаних правил, процедур та вимог, запроваджених місцевими органами влади;

- надмірною є кількість дозвільних органів різних профілів, а також рівнів управління (центрального, регіону, місцевого, сільський тощо), рішення яких стосовно одного і того ж підприємницького проекту різняться, що свідчить про

їх суб'єктивність, відсутність належного рівня відповідальності службовців, політизованість рішень тощо;

- часто недотримуються часових меж, визначених законодавством для надання відповідного дозволу;

- отримання дозволів практично ніколи не обходиться без відповідних витрат на їх супроводження чи сприяння у прийнятті позитивного рішення (часто такі додаткові трансакційні видатки становлять до половини вартості капіталовкладень у проект, для реалізації якого потрібен відповідний дозвіл);

- сьогодні не існує жодного спеціального державного консультативного органу, який надавав би на пільгових (чи безоплатних) засадах інформацію з процедур отримання дозволів.

2. Недосконалість механізму проходження дозвільних процедур, яка полягає у:

- відсутності зворотного зв'язку між адміністратором та заявником, а також законодавчо встановленого належного рівня контролю за рішеннями дозвільних органів, відповідальності посадових осіб за відповідні рішення; у багатьох дозвільних офісах не дотримуються вимоги вітчизняного законодавства щодо висвітлення інформації, необхідної суб'єктам підприємницької діяльності для отримання відповідних дозволів в мережі Інтернет, відсутні веб-сторінки (інформація розміщується, як правило, тільки на веб-сторінках міських адміністрацій, містить інформацію про порядок роботи дозвільного офісу та лише перелік послуг) тощо.

3. Недостатність відповідальності посадових осіб дозвільних служб та низький рівень обізнаності підприємців про механізм притягнення їх до відповідальності (незважаючи на наявність системних порушень в Україні відсутня практика притягнення як адміністраторів, так і посадових осіб дозвільних органів до адміністративної та/чи кримінальної відповідальності, включаючи публічне висвітлення такої роботи).

4. Низький рівень громадського контролю за рішеннями адміністраторів і дозвільних органів.

5. Неналежний рівень підготовленості та кваліфікації адміністраторів, низький рівень їх впливу на рішення, які приймаються посадовими особами дозвільних органів; адміністратори при одержанні заявки на дозвіл не здійснюють попереднього консультування щодо повноти поданих документів та ймовірності одержання позитивного висновку.

Питання проходження дозвільних процедур регулюються Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (№2806-IV від 6.09.2005 р.), норми якого набули чинності ще у 2005 р., і значною мірою визначають як основні терміни, положення і принципи державної політики у цій сфері, так і порядок проходження дозвільних процедур, видачі дозволів, відповідальність посадових осіб. Дозвільні офіси, створені практично у всіх обласних центрах та містах України, стали істотним зрушенням у напрямі удосконалення вітчизняної дозвільної системи.

Позитивним є схвалення у 2007 р. Указом Президента України Концепції вдосконалення державного регулювання господарської діяльності (№ 816/2007 від 03.09.2007 р.), в якій серед актуальних проблем розвитку господарської діяльності важливе місце відводиться недосконалості вітчизняної дозвільної системи, її бюрократичності та обтяжливості. До пріоритетних напрямів вдосконалення державного регулювання господарської діяльності внесено: спрощення дозвільної системи, її уніфікація, визначення єдиних вимог щодо порядку видачі, переоформлення та анулювання документів дозвільного характеру; забезпечення практичної реалізації декларативного принципу та запровадження принципу «мовчазної згоди», за яким суб'єкт господарювання за певних умов набуває право на провадження окремих дій щодо здійснення господарської діяльності без одержання відповідного документа

дозвільного характеру; визначення необхідності одержання документів дозвільного характеру, враховуючи рівень ризику виду діяльності для безпеки населення і довкілля. Концепцією також передбачено прийняття Закону України «Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності», що є своєчасним та необхідним.

Проте багатьма місцевими органами державного управління робота зі спрощення дозвільних і погоджувальних процедур не визнана як системотворча щодо створення умов, сприятливих для розвитку бізнесу та активізації ділової активності населення. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» потребує подальшого вдосконалення з врахуванням існуючих перешкод розвитку підприємництва. Незважаючи на те, що правила та процедури отримання дозволів переважно встановлюються на місцевому рівні, вони регулюються на різних рівнях державного управління (окремі з них встановлюються та регулюються Законами України, інші – Постановами Кабінету Міністрів, а нормативні документи таких державних органів, як Державний комітет з нагляду за охороною праці регулюють інші види дозволів).

У таких умовах актуальною стає потреба у вивченні та імплементації ефективного закордонного досвіду удосконалення дозвільної діяльності підприємництва у вітчизняну систему регулювання підприємницької діяльності.

У випадку збереження існуючих недосконалостей вітчизняної дозвільної системи Україна й надалі втрачатиме позиції у світових рейтингах країн за рівнем сформованості ринкового, інвестиційного середовища. Наша країна відставатиме не лише від розвинених країн, але й країн, створених на території колишнього Радянського Союзу, в яких вже активно відбуваються реформи у досліджуваній сфері. Натомість подальше удосконалення вітчизняної дозвільної системи є інструментом підвищення рівня

підприємницької активності населення; деконцентрації (демонополізації) товарних ринків та механізму доступу до обмежених господарських ресурсів і прав діяльності; усунення штучних бар'єрів у започаткуванні роботи підприємств, призупинення їх роботи через складність (об'єктивну неможливість) отримання ними доступу до інфраструктури, будівництва, модернізації чи переобладнання приміщень; подолання корупції тощо.

З урахуванням недоліків та проблем, які існують, а також позитивного світового досвіду доцільно вжити заходи у контексті удосконалення вітчизняної дозвільної системи підприємництва за такими ключовими напрямками:

1. Посилення контролю та відповідальності посадових осіб дозвільних органів. Метою заходів цього напрямку є підвищення рівня відповідальності посадових осіб (сьогодні згідно з Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» за несвоєчасне прийняття рішення, порушення строків прийняття рішення чи видачі дозвільного документа, безпідставну відмову та ін. передбачено накладення штрафу від 20-ти до 50-ти неоподатковуваних мінімальних доходів громадян, що є недостатнім та з урахуванням інфляційних процесів не відповідає існуючим умовам, а також принципу «перевищення рівня відповідальності над можливою вигодою»); розширення переліку порушень порядку видачі дозвільних документів (наприклад, за недотримання принципу «мовчазної згоди»; ненадання консультаційної допомоги щодо перевірки повноти документації (інформації), яку подає заявник; затягування дозвільної процедури); посилення громадського контролю (для чого необхідно створити з представників громадських та асоціативних підприємницьких організацій робочі групи з моніторингу рішень дозвільних органів для посилення публічного контролю рішень, які стосуються суб'єктів підприємницької діяльності, забезпечення рівного доступу всіх підприємств до прав на провадження певних дій у сфері господарської діяльності і формування системи

«прозорих» взаємостосунків бізнесу та адміністративних органів влади, пришвидшення проходження підприємствами дозвільних і погоджувальних процедур).

2. Проведення ревізії переліку існуючих ліцензій та дозволів у всіх сферах підприємницької діяльності (досвід Кенії (за показником одержання ліцензій та дозволів Кенія посідає 24 місце у рейтингу Світового банку), яка у 2005 р. переглянула вимоги за усіма ліцензіями та дозвільними процедурами, за результатами чого було прийнято рішення до кінця 2007 р. відмінити 438 ліцензій та дозволів і спростити близько 700).

3. Удосконалення роботи місцевих дозвільних органів. Забезпечення подальшого удосконалення вітчизняної дозвільної системи у цьому напрямі може бути реалізованим через:

- посилення їх спеціалізації за видами дозволів (з метою спрощення як процедур отримання дозволу, так і проходження погоджень суміжних погоджувальних служб доцільно запровадити єдині дозвільні офіси за найбільш складними дозволами (наприклад, дозволи на будівництво, придбання/одержання в оренду державного/комунального майна/землі; використання природних ресурсів). Наприклад, створення єдиного офісу видачі дозволів на будівництво (досвід Румунії та Грузії) передбачає об'єднання процесів погодження будівельних проектів профільними, а також суміжними відомствами – Міністерством культури, Міністерством навколишнього середовища та водних ресурсів, відповідними відомствами з електроенергетики і телекомунікацій. Необхідно зазначити, що для спеціалізованих єдиних дозвільних офісів мають бути розроблені науково обгрунтовані максимальні терміни (між вхідною та вихідною ланками) проходження дозвільної процедури (досвід Грузії (за показником одержання ліцензій та дозволів Грузія посідає 42 місце у рейтингу Світового банку). Внаслідок встановлення термінів для видачі рішень лише у сфері будівництва від моменту одержання санкцій від

санітарного інспектора до моменту початку будівництва і погодження від бюро археології кількість погоджувальних дій скоротилась з 29 до 17, а час на отримання дозволу на будівництво – з 285 до 137 днів. Уряд Канади (за показником одержання ліцензій та дозволів Канада посідає 32 місце у рейтингу Світового банку), переглянувши будівельний кодекс, скоротив термін розгляду заявок на будівництво, згідно з яким повний цикл часу для погодження всієї документації з будівництва становив 77 днів);

- посилення диференціації дозвільних заявок (проектів) щодо спрощення процедур і термінів погодження документів дозвільного характеру невеликим об'єктами (досвід Республіки Кореї та Лаоської НДР);

- обов'язкове впровадження у діяльність дозвільних офісів принципу затвердження дозвільних заявок за замовчуванням, наприклад, за умови відсутності відмови (без поважної причини) з боку органів влади протягом максимально встановленого терміну на видачу відповідного дозволу (досвід Іспанії);

- внесення до порядку проходження дозвільних документів вимоги щодо попередньої письмової оцінки адміністратором дозвільного офісу пакету документів, який подається підприємцем.

4. Створення органу з контролю та моніторингу дозвільної системи. На цю інституцію можуть бути покладені функції щодо ревізії кількості та механізмів проходження процедур дозвільного характеру, попереднього аналізу проектів вітчизняних нормативно-правових актів щодо порушення принципів ефективної дозвільної системи та здійснення дій з попередження їх проходження у Верховній Раді України та місцевого самоврядування, організація роботи з функціонування гарячих ліній, моніторингу доходів та витрат державних службовців, які працюють у дозвільних службах, висвітлення результатів моніторингу порушень у дозвільній сфері та прийняті щодо них санкцій.

5. Популяризація досвіду проходження дозвільних процедур та підвищення рівня обізнаності підприємців щодо прав і обов'язків дозвільних адміністраторів та посадових осіб дозвільних органів. Регіональним та місцевим органам державного управління необхідно виділити в межах регіональних та міських програм підтримки підприємництва фінансові ресурси на проведення систематичних комунікативних і навчальних заходів із залученням підприємців, науковців, представників органів державної влади та дозвільних органів, які стосуються проблематики проходження дозвільних процедур, позитивного досвіду удосконалення дозвільної системи, а також щодо процедури притягнення до відповідальності дозвільних адміністраторів та/чи представників дозвільних органів у разі порушення ними норм вітчизняного законодавства щодо дозвільної системи у сфері господарської діяльності (із забезпеченням широкого висвітлення такої практики у ЗМІ).

Лише комплексний та системний підхід до подальшого удосконалення вітчизняної дозвільної системи, зокрема у секторі малих і середніх підприємств, спроможний докорінно змінити ситуацію щодо сформованості сприятливого економіко-правового поля щодо ведення підприємницької діяльності в нашій країні та підвищити рівень її економічної безпеки.

5.3. Стимулювання інноваційної активності малих і середніх підприємств як основа посилення інноваційної компоненти економічної безпеки підприємництва

Роль, яку відіграє сектор малого і середнього підприємництва у забезпеченні інноваційної активності економіки як ключової компоненти національної конкурентоспроможності, а також у зміцненні інноваційного функціонального складника економічної безпеки

підприємництва країни, є важливою. Про це свідчить досвід розвинених держав, у більшості яких малі та середні підприємства є провідниками науково-технічного прогресу та джерелом інновацій, вони апробовують і реалізують наукові досягнення великого бізнесу.

Проте в Україні загалом та на регіональному рівні, зокрема, не створені належні умови для інтеграції підприємств сектора малого і середнього бізнесу у процеси інноваційного розвитку економіки, активізації інноваційної діяльності цього сектора економіки та виконання ним ролі інноваційної компоненти конкурентоспроможності вітчизняного великого бізнесу, що є значною проблемою в економіці України.

Інноваційна активність малих і середніх підприємств в Україні є не високою. Рівень поширення інноваційних процесів у цьому секторі помітно відстає від рівня поширення інноваційних процесів у вітчизняній економіці взагалі (що не характерно для розвинених держав), а також від рівня поширення інноваційних процесів у секторі малих і середніх підприємств розвинених країн світу. Так в середньому по Україні лише близько 6% промислових малих та близько 16% промислових середніх підприємств є інноваційно активними (Німеччина – понад 60%). Традиційно вищими за середній рівень є значення показників інноваційної активності підприємств сектора малого і середнього підприємництва, розташованих у м. Києві.

У галузевому аспекті більш активно впроваджують технологічні інновації підприємства харчової промисловості і переробки сільськогосподарських продуктів (29% від загальної кількості інноваційно-активних підприємств), машинобудування (22%), легкої промисловості (14%).

Діяльністю, спрямованою на дослідження та розвиток займаються підприємства машинобудівної та нафтопереробної промисловості, а також меблевої та харчової промисловостей. Проте рівень інноваційної діяльності підприємств щодо впровадження прогресивних

технологічних процесів залишається мізерним [9].

Частка малих і середніх підприємств, які впровадили нові технології у виробництво для того, щоб запровадити принципово нові, чи більш конкурентоспроможні товари, становить на 19,8% менше, ніж частка МСП, які за допомогою нових технологій удосконалювали продукцію – 39,9% [10].

Таблиця 5.1

**Частка підприємств сектора МСП,
які протягом останніх п'яти років розробляли нові
технології для удосконалення продукції відповідно до
вимог покупців [10]**

Галузь економіки	Підприємства, які розробляли нові технології, %	Підприємства, які не розробляли нові технології, %
Промисловість	65,8	34,2
Сільське господарство	40,0	60,0
Торгівля	52,8	47,2
Будівництво	66,7	33,3
Послуги	61,4	38,6

Найбільша частка МСП, які не розробляли нових технологій для удосконалення продукції, спостерігається серед підприємств сільського господарства (60,0%). Це пояснюється тим, що сільськогосподарську продукцію важче удосконалювати, ніж промислову продукцію або продукцію у сфері будівництва.

Серед видів економічної діяльності підприємств сектора МСП найбільша частка підприємств, які запровадили новий продукт, зосереджена у сфері промисловості (47,3%) та торгівлі (42,4%).

Переважна більшість підприємств сектора МСП не мають ні українських (78,9%), ні міжнародних патентів (97,6%) на розробки нових технологій, які були впроваджені на підприємстві протягом останніх 5 років, для удосконалення продукції або створення нового продукту. Серед МСП, які впроваджували нові технології для

удосконалення продукції або створення нового продукту, майже кожне четверте підприємство (21,1%) має українські патенти на ці розробки. За кордоном були визнані розробки 2,4% МСП. Ці підприємства отримали міжнародний патент.

Таблиця 5.2

Частка підприємств сектора МСП, які протягом останніх 5 років впроваджували нові технології для того, щоб запропонувати принципово новий продукт на ринку, % [10]

Галузь економіки	Підприємства, які запропонували новий продукт, %	Підприємства, які не запропонували новий продукт, %
Промисловість	47,3	52,7
Сільське господарство	20,0	80,0
Торгівля	42,4	57,6
Будівництво	33,3	66,7
Послуги	41,9	58,1

Поділ підприємств на традиційні (увійшли підприємства з нижчими показниками діяльності та більш консервативні) та сучасні (вищі показники діяльності та сучасні методи управління) засвідчив, що нові технології для удосконалення продукції використовували 72,9% МСП, серед традиційних – лише 52,2% підприємств.

Таблиця 5.3

Частка підприємств сектора МСП, які отримували патенти на нові технології для удосконалення продукції або створення нових продуктів, % [10]

Ринок	Підприємства, які отримували патент, %	Підприємства, які не отримували патент, %
Вітчизняний	21,1	78,9
Міжнародний	2,4	97,6

Найбільш суттєвими факторами, які перешкоджають інноваційній діяльності підприємств сектора МСП, є:

- проблеми фінансового характеру (висока капіталомісткість інноваційної діяльності та значний розмір необхідних початкових інвестицій; брак власних коштів підприємств, ускладненість залучення фінансових ресурсів з

ринкових джерел, недостатня фінансова підтримка з боку держави);

- проблеми організаційно-комунікаційного характеру (відсутність систематизованої інформації про новітні технології, наукові розробки та інновації, наявні патенти; нерозвиненість інноваційної інфраструктури з надання посередницьких, інформаційних, юридичних, експертних, фінансово-кредитних та інших послуг; недоліки нормативно-правової бази інноваційної діяльності; недостатність умов для налагоджування коопераційних зв'язків з іншими суб'єктами інноваційного процесу);

- проблеми інформаційного характеру (відсутність або недоступність систематизованої інформації про нові технології, які мають потенціал комерціалізації, а також про стан та прогнозні оцінки кон'юнктури ринків збуту інноваційної продукції);

- проблеми внутрішньовиробничого характеру (низький інноваційний потенціал підприємств; низький рівень оплати роботи, що не сприяє залученню кваліфікованих кадрів тощо);

- проблеми ринкового характеру (висока вартість нововведень; невизначеність строків інноваційного процесу; високий економічний ризик інноваційної діяльності; тривалі терміни окупності нововведень; низький платоспроможний попит на вітчизняну інноваційну продукцію) [11, с.409-416].

Метою регулювання інноваційної діяльності сектора МСП повинно стати посилення інноваційної активності цього сектора економіки, а також формування регіональних інноваційних кластерів з підприємств сектора МСП та великого бізнесу, де сектор МСП розглядається як основа розвитку регіональної інноваційної системи. Вважаємо, що заходи посилення інноваційної активності сектора МСП повинні враховувати специфіку економічного потенціалу розвитку сектора МСП за регіонами країни, у галузевому аспекті, а також відповідно до критеріїв регулярності та мети ведення інноваційної діяльності підприємствами.

Аналіз статистичних даних свідчить про схожість практично всіх регіонів України за галузевою структурою розвитку сектора МСП та економічним потенціалом сектора МСП у галузевому аспекті, а також про досить суттєві диспропорції у регіональному аспекті за показниками розвитку та ефективності функціонування сектора МСП в Україні. Враховуючи взаємозв'язок розвитку сектора МСП та інноваційної активності регіону діяльність регіональних інноваційних систем слід акцентувати у регіонах з високим рівнем економічного потенціалу сектора МСП. До таких регіонів доцільно (рейтингова оцінка яких вище середнього значення згідно з комплексним щорічним рейтингом регіонів Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва [9]) віднести: м. Київ, Одеську, Дніпропетровську, Донецьку, Вінницьку, Харківську, Миколаївську, Запорізьку, Київську, Львівську, Херсонську, Полтавську та Луганську області, а також Автономну республіку Крим).

Разом з тим функціональні акценти регіональних інституцій розвитку інноваційної активності сектора МСП повинні диференціюватись залежно від рівня розвитку інституційної інфраструктури підтримки підприємництва у регіоні (оскільки ці інституції можуть перейняти частину функцій із стимулювання інноваційної активності сектора МСП), а також від рівня інноваційної активності підприємств у відповідному регіоні загалом.

На рис. 5.1 наведено групування регіонів України з високим рівнем економічного потенціалу сектора МСП за рівнем розвитку інституційної інфраструктури підтримки підприємництва та рівнем інноваційної активності підприємств регіону. Досвід розвинених держав свідчить, що розвиток інноваційного підприємництва значною мірою залежить від державного сприяння йому. Малим та середнім інноваційним підприємствам на етапі становлення необхідно мати підтримку (головним чином від державних структур), а також ділові послуги різного характеру.

	Рівень економічного потенціалу	Розвиток інфраструктури	Інноваційна активність	Функціональні акценти регіональної інноваційної системи
Високий	м. Київ, області: Одеська, Дніпропетровська, Донецька, Вінницька, Харківська, Миколаївська, Запорізька, Київська, Львівська, АРКрим, Херсонська, Полтавська та Луганська	м. Київ, області: Вінницька, Харківська, Запорізька, Київська, Херсонська, Полтавська та Луганська	Група 1 м. Київ, області: Харківська, Запорізька, Київська, Херсонська, Полтавська та Донецька	<u>Базові функції:</u> - формування інноваційної ідеології розвитку МСП як компоненти підвищення його конкурентоспроможності; - розвиток інституцій підтримки інноваційного підприємництва; - удосконалення механізмів регулювання розвитку інноваційного бізнесу; - узгодження попиту та пропозиції на інноваційні проекти, відбір та протшовхування економічно доцільних проектів
	Середній	Одеська, Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська Львівська області, АРКрим	Група 2 Луганська, Одеська, Миколаївська, АР Крим Дніпропетровська та Львівська	<u>Базові функції</u> + <u>додаткові:</u> - сприяння розвитку інфраструктури підтримки підприємництва із акцентом на посилення його інноваційності; - проведення комунікативних заходів з питань розвитку інноваційної інфраструктури
		Низький		Група 3 Вінницька область

Рис. 5.1. Групування регіонів України з високим рівнем економічного потенціалу МСП за рівнем розвитку інституційної інфраструктури його підтримки, інноваційної активності та функціональні акценти зміцнення інноваційної бази

Для регіонів групи 1 необхідна реалізація регіонально-інноваційною системою базових функцій щодо

стимулювання інноваційної активності сектора МСП. Доцільно розширювати коло функцій для інших двох груп регіонів.

Група 1. Регіони з високим рівнем економічного потенціалу сектора МСП, розвинутою інфраструктурою підтримки сектора МСП та підвищеною інноваційною активністю підприємств регіону (м. Київ, Харківська, Запорізька, Донецька, Київська, Херсонська, Полтавська області). З огляду на високий економічний потенціал підприємств сектора МСП у цих регіонах необхідно активізувати роботу щодо стимулювання інноваційної активності сектора МСП в них.

Крім того підприємства цих регіонів є схильними до інновацій, у них є розвинутою належна мережа інфраструктури підтримки сектора МСП. У цих регіонах інституції регіональної інноваційної системи частину функцій можуть делегувати іншим організаціям інфраструктури підтримки сектора МСП (агенціям розвитку, фондам підтримки підприємництва тощо).

Координація діяльності між інституціями регіональної інноваційної системи може здійснюватись через експертну групу з контролю за організацією та активізацією діяльності з розвитку інноваційного підприємництва та проведення моніторингу реалізації заходів.

Базовими функціями регіональної інноваційної системи у 1 групі регіонів повинні стати:

- формування інноваційної ідеології розвитку сектора МСП для підвищення конкурентоспроможності його продукції (послуг);

- організація розвитку інституцій, які функціонують у сфері підтримки інноваційного підприємництва у розвинених державах (біржі інновацій, венчурні страхові фонди тощо);

- аналіз та розробка пропозицій з удосконалення регуляторного впливу нормативно-правових актів у сфері інноваційної діяльності підприємств сектора МСП в Україні та регіонах, виявлення неузгодженостей між існуючими та

нормативними актами, які є на стадії проектування, їх коригування залежно від специфіки інноваційного розвитку сектора МСП регіону;

- якісний та кількісний аналіз розвитку інноваційно активних МСП і його інфраструктури, розробка системи критеріїв оцінки рівня інноваційної активності МСП та формування рекомендацій з подальшого розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури та інфраструктури підтримки підприємництва загалом;

- розробка системи базових економіко-статистичних показників, які відображають вплив зовнішніх факторів на стан об'єктів інноваційної сфери у секторі МСП;

- узгодження попиту та пропозиції на інноваційні ідеї та проекти, відбір та проштовхування економічно доцільних проектів.

Група 2. Регіони з високим рівнем економічного потенціалу сектора МСП, середнім рівнем розвитку інфраструктури підтримки сектора МСП та середньою інноваційною активністю підприємств регіону (Луганська, Одеська, Дніпропетровська, Львівська, Миколаївська області, АРКрим). У цих регіонах необхідно створювати регіональні інноваційні центри та концентрувати на базі них більшість функцій щодо стимулювання інноваційної активності сектора МСП, оскільки елементи інфраструктури підтримки МСП є недостатньо розвиненими і не в змозі належною мірою реалізувати ці функції.

Крім базових функцій, які пропонуються для регіональної інноваційної системи регіонів групи 1, до функцій регіональної інноваційної системи регіонів групи 2 доцільно внести:

- сприяння розвитку інфраструктури підтримки підприємництва з наголосом на посиленні інноваційної активності сектора МСП;

- проведення комунікативних заходів з питань розвитку інноваційної інфраструктури та посилення інноваційної активності сектора МСП.

Група 3. Регіони з високим рівнем економічного потенціалу сектора МСП, середнім рівнем розвитку інфраструктури підтримки сектора МСП та низькою інноваційною активністю підприємств регіону (Вінницька область). Крім базових функцій, які пропонуються для регіональних інноваційних систем регіонів груп 1 та 2, до функцій регіональної інноваційної системи регіонів групи 3 доцільно внести:

- реалізацію організаційно-економічних механізмів стимулювання інноваційної активності підприємств сектора МСП;

- організацію пілотних інноваційних проектів на підприємствах сектора МСП та популяризацію позитивної практики реалізації таких проектів серед інших підприємств сектора МСП;

- реалізацію навчальних програм розробки і впровадження інновацій підприємствами сектора МСП;

- проведення систематичного моніторингу та формування рейтингів інноваційної активності підприємництва за такими показниками: рівень задоволеності суб'єктів інноваційного підприємництва повною підтримки (фінансової, інформаційної, консалтингової, правової тощо); кількість підприємств інноваційного бізнесу, які звернулись за підтримкою у відповідні організації у сукупності та за видами підтримки; кількість проектів, поданих до експертизи, та частка проектів, які пройшли її (розрахунок коефіцієнта «оборотності» проектів); кількість запатентованих науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок; кількість підприємців та персоналу підприємств сектора МСП, які пройшли навчання з питань підготовки та реалізації інноваційних проектів; кількість організованих комунікативних та презентаційних заходів щодо розвитку інноваційного бізнесу, публікацій у ЗМІ з цієї тематики.

Державна політика щодо стимулювання розвитку прошарку науково-дослідних МСП передбачає комплексні

заходи щодо формування регіональної інноваційної системи. Такі заходи мають бути спрямовані на розвиток інформаційно-комунікативної інфраструктури, популяризацію ідеї інтеграції корпоративного і науководослідного секторів та сприяння розвитку цього процесу. Державна політика щодо сприяння розвитку інноваційної активності інноваційно орієнтованих МСП має враховувати та забезпечувати специфічні вимоги до якісних характеристик економічних ресурсів. Формування та інноваційна активність цього прошарку МСП залежить від розвитку регіональних ринків інтелектуальної власності та інноваційних бірж.

Найбільший потенціал чисельності (як свідчить досвід розвинених країн (Великобританії, Німеччини, Франції, США) інноваційно активних МСП мають традиційні підприємства, які функціонують у сферах старої індустріальної економіки і під тиском ринкової конкуренції змушені вдаватись до ситуативного чи періодичного оновлення технологічних процесів та принципів організації власної діяльності. Інноваційна активність цього сегмента МСП значною мірою залежить від ефективності функціонування регіональної інноваційної системи, від рівня відпрацьованості механізмів комплексного забезпечення основними економічними ресурсами.

Для активізації інноваційного розвитку підприємств сектора МСП регіональні органи державного управління повинні забезпечити цьому процесу режим максимального сприяння, створити у регіоні ефективну інфраструктуру та механізми заохочення перетворення нових ідей в комерційні конкурентоспроможні продукцію та послуги.

Вирішувати проблеми забезпечення інноваційного розвитку сектора МСП регіону необхідно на основі добре обгрунтованої державної політики, конкретні механізми реалізації якої повинні діяти безпосередньо на регіональному і місцевих рівнях. Більше того, в умовах енергетичної кризи, вступу до СОТ конкурентоспроможність підприємств

сектора МСП регіону має вирішальне значення, а отже необхідне також фінансування стимулювання інноваційної моделі розвитку виробництв, впровадження енергозберігаючих технологій для підвищення конкурентоспроможності і якості продукції підприємств цього сектора економіки.

З метою вирішення окресленої проблематики, слід сприяти розширенню підприємницької діяльності по наданню послуг у сфері розвитку інноваційних технологій, в т.ч. щодо енергозбереження. Необхідно здійснювати конкретні заходи, спрямовані на підтримку венчурних фірм та малих підприємств інноваційної спрямованості, вироблення політики приватизації установ науково-технологічної сфери, розвиток та поглиблення міжнародного співробітництва у трансферті технологій.

Крім наведеного, складниками стратегії інноваційного розвитку підприємств сектора МСП в межах регіональної інноваційної системи повинні стати:

1. Формування системи ефективної міжгалузевої кооперації (кластерів суб'єктів сектора МСП) для забезпечення ресурсоекономних виробничих циклів. У цьому напрямі регіональним органам державного управління необхідно:

- сприяти утворенню мережі коопераційних та конкурентних зв'язків між малими підприємствами у таких сферах підприємницької діяльності, як суміжні поставки, виробництво чи збут, а також в таких напрямках, як наукові дослідження чи конструкторські розробки;

- сприяти організації партнерства між великими підприємствами та підприємствами сектора малого підприємництва з метою забезпечення трансферту успішних інноваційних технологій, а також формування коопераційних та мережевих зв'язків між великими та малими підприємствами. Цього можна досягнути покриттям організаційних витрат на проведення щомісячних сесій (індивідуальних консультацій) представників сектора малого

підприємництва та представників керівних ланок великих підприємств; формування мереж, що об'єднують великі, середні та малі підприємства тощо;

- підтримувати малі підприємства регіону щодо розвитку їх потенціалу та залучення до великих міжнародних підприємств у ролі субпідрядників. У цьому напрямі необхідно сприяти: підвищенню рівня знань суб'єктів сектора малого підприємництва щодо можливостей співпраці з великими підприємствами з-за кордону; підвищенню якості виробничих процесів у секторі малого підприємництва; підвищенню компетентності працівників апарату управління малих підприємств; спрощенню доступу до світових ринків.

2. Фінансово-економічне стимулювання запровадження суб'єктами сектора МСП інноваційних технологій. Метою цього напрямку є активізація роботи в напрямі модернізації основних фондів підприємств сектора малого підприємництва регіону ресурсомістких галузей економіки (а в подальшому – більшості галузей). До заходів у цьому напрямі необхідно віднести:

- виділення коштів для здійснення фінансово-кредитної підтримки закупівлі інноваційних технологій суб'єктами сектора малого підприємництва;

- прийняття та достатнє фінансування регіональних програм інноваційного розвитку та енергозбереження; присвоєння у регіональних програмах розвитку підприємництва інноваційним та інвестиційним проектам, які спрямовані на придбання чи створення ресурсоекономічних технологій, статусу пріоритетних напрямів економіки з метою надання фінансово-кредитної підтримки таких проектів (включаючи пільгове кредитування та компенсаційні відшкодування відсоткових ставок за комерційними кредитами).

3. Сприяння залученню інвестицій на підприємства сектора МСП. Заходами у цьому напрямі повинні стати:

- ведення просвітницької роботи серед суб'єктів підприємницької діяльності щодо необхідності та

економічної доцільності придбання ресурсоощадних технологій та обладнання, їх впливу на конкурентоспроможність продукції підприємств;

- здійснення посередницьких та координаційних функцій регіональними органами державного управління між суб'єктами малого підприємництва області та інвесторами, виробниками (постачальниками) ресурсоощадного устаткування та технологій;

- залучення та активізація діяльності (за допомогою фінансового та організаційного сприяння) громадських та асоціативних підприємницьких організацій для здійснення консультативно-освітніх та методичних послуг щодо запровадження ресурсоощадних технологій суб'єктами малого підприємництва, пропагування інноваційної культури підприємництва; популяризації інноваційних технологій та устаткування, а також інноваційних проектів, розробки проектів щодо створення та розвитку незалежних громадських інноваційних організацій, підвищення рівня знань всіх ключових суспільних груп, які беруть участь в господарських процесах та тих, які можуть впливати на підвищення рівня інноваційності підприємств сектора малого підприємництва. Предметом цих проектів можуть бути: конференції, семінари, тренінги, теле- та радіорепортажі, буклети, статті, конкурси для підприємств на найкращі проекти тощо.

4. Сприяння утворенню та поширенню знань між науково-дослідними інституціями та підприємствами сектора МСП. До заходів у цьому напрямі необхідно віднести:

- надання дотацій (компенсації частини витрат) за створення нових робочих місць для аспірантів на підприємствах сектора малого підприємництва, які передбачають виконання інноваційних науково-дослідних робіт (розробок). Це сприятиме підвищенню готовності малих підприємств співпрацювати з науковцями, науково-дослідними організаціями або самостійно здійснювати науково-дослідну діяльність. Критеріями таких заходів

повинні бути: здатність підприємства підтримувати проект організаційно та фінансово; важливість інноваційного науково-дослідного проекту для розвитку підприємства; наявність продовження працевлаштування після завершення проекту;

- підтримка підприємств у сфері трансферту технологій шляхом створення центрів та мережі трансферту і розвитку інноваційних продуктів та технологій для сектора малого підприємництва. До пріоритетних завдань цих центрів повинні увійти: сприяння концентрації та кооперації між малими підприємствами та науково-дослідними інститутами (іншими постачальниками інновацій); розвиток співпраці з іншими суб'єктами трансферту технологій; створення мережі центрів трансферту технологій на регіональному рівні; ідентифікація технологій, які відповідають потребам суб'єктів малого підприємництва регіону; просування створених суб'єктами сектора малого підприємництва регіону технологій на закордонні ринки та навпаки; проведення технологічних аудитів на підприємствах; дослідження ринку щодо нових технологій та оцінка ринкового потенціалу технологій; організація переговорів, які мають на меті передачу технологій; дослідження спроможності адаптації технологій на малих підприємствах регіону; консалтинг у сфері інтелектуальних прав та створення академічних малих підприємств тощо.

5. Підвищення якості роботи регіональних органів державного управління у напрямі моніторингу та планування інноваційного розвитку підприємств сектора МСП.

Для цього необхідно розробити механізми постійного моніторингу на рівні інфраструктури інноваційного розвитку сектора малого підприємництва на регіональному рівні, рівні інноваційних проектів та рівні підприємства.

Впровадження системи моніторингу дозволяє здійснювати систематичну поточну оцінку ефективності впроваджуваних заходів, оцінку ефективності використання суспільних коштів та оцінку впливу реалізованих заходів на

інноваційний розвиток сектора малого підприємництва регіону.

Необхідне також створення системи інформації про інноваційні технології та суб'єкти інфраструктури підтримки інноваційного розвитку сектора малого підприємництва у мережі Інтернет. В межах цієї системи учасники та користувачі можуть обмінюватись інформацією, підвищуючи ефективність використання наданої допомоги.

Варто також зазначити, що для забезпечення інноваційного розвитку суб'єктів малого підприємництва регіону необхідний комплексний підхід до вирішення проблеми стимулювання впровадження інноваційних технологій із використанням перелічених заходів. Особливо ефективним є поєднання фінансово-кредитної підтримки, формування системи ефективною кооперації (кластерів) малих підприємств та просвітницьких кампаній щодо доцільності запровадження інноваційних технологій та устаткування.

5.4. Посилення конкурентоспроможності підприємств як критерій їх економічної безпеки

Суттєвим чинником, який негативно впливає на виробничий функціональний складник економічної безпеки підприємництва, є надмірна ресурсомісткість (зокрема енергомісткість) виробництва. Сьогодні для більшості вітчизняних підприємств характерним є високий рівень зношення виробничих фондів (особливо промислових підприємств, у яких цей показник перевищує 60%). Це призводить до високої питомої ваги витрат ресурсів, у тому числі енергетичних, у структурі валових витрат на виробництво продукції. У таких умовах конкурентоспроможна ціна продукції підприємств забезпечується за рахунок економії витрат тих чи інших ресурсів або коштів на оплату праці. Проте така стратегія не

сприяє мотивації працівників, залученню на підприємства висококваліфікованих кадрів, підвищенню продуктивності праці тощо.

Протягом останніх років у зв'язку із загальносвітовими тенденціями збільшення ціни нафти відбувається підняття цін на всі види енергоресурсів. Підвищення цін на енергоресурси відбувається з двох причин – у зв'язку із загальносвітовими тенденціями до збільшення ціни нафти та інших енергоресурсів, а також закінченням термів дії контрактів з основним постачальником енергоресурсів в Україну – Російською Федерацією та підписанням нових контрактів на постачання енергоресурсів уже за вищими цінами. Протягом останніх трьох років індекси цін на енергоресурси в Україні становили: 135,5 (у 2000 р.), 105,1 (у 2001 р.), 101,5 (у 2002 р.), 106,8 (у 2003 р.); 107,2 (у 2004 р.), 110,1 (у 2005 р.), 185,7 (у 2006 р.).

Ця проблема є особливо гострою для України. Такий висновок можна зробити, виходячи з того, що частка обсягу виробленої продукції промисловими підприємствами становить у промисловому виробництві України 2,2%, а її частка у використанні окремих видів енергоресурсів становить: нафта – 10,2%, газ – 3,4%, бензин – 7,0%, дизпаливо – 4,8%.

Зростання цін на енергоресурси є явищем закономірним, оскільки Україна повинна перейти на їх оплату за ринковими цінами, які сьогодні є ще у 1,5 – 2 рази вищими. Отже, ціни на енергоресурси зростатимуть й надалі. Можуть бути різні підходи до вирішення цієї проблеми (наприклад, за рахунок пошуку можливої економії інших складників витрат), проте без запровадження інноваційних та енергоощадних технологій підвищити чи принаймні зберегти конкурентоспроможність вітчизняних підприємств є неможливим. Крім того, це питання є особливо актуальним у зв'язку з майбутнім вступом України до СОТ. Енергомісткість валового внутрішнього продукту в Україні є у 3,2 раза вищою порівняно з розвиненими країнами світу, у

3,6 раза вищою порівняно з країнами ЄС та на 9% вищою порівняно з Російською Федерацією. Це значно обмежує конкурентоспроможність національного виробництва і є важким тягарем для економіки.

Підняття цін на енергоресурси матиме негативний вплив передусім на малі підприємства енергомістких галузей економіки. Зростання цін на енергоресурси призведе до збільшення витратної частини цих підприємств, зниження конкурентоспроможності їх продукції, а також матиме негативний соціальний ефект - зниження обсягів діяльності малих підприємств та скорочення кількості робочих місць.

За умови збереження високої енергомісткості вітчизняного виробництва зростання цін на енергоресурси призведе, на наш погляд, до зростання на 15% цін на продукцію малих підприємств таких галузей промисловості: хімічна та нафтохімічна, металургія, машинобудування, виробництво та розподіл електроенергії, газу та води; на 20% таких галузей економіки, як сільське господарство, будівництво, транспорт. Негативні наслідки можуть виявитись і у збільшенні витрат населення, зростанні споживчих цін на товари та послуги (на 25% - на плату за комунальні платежі, квартплату, товари споживчого кошика), формуванні інфляційних передумов тощо.

Гострою є необхідність розробки програмних заходів зміцнення виробничого функціонального складника економічної безпеки підприємництва (зокрема малих підприємств, конкурентоспроможність яких в умовах зовнішньоекономічної інтеграції країни є низькою) в умовах енергетичної кризи. Наведемо щодо цього такі міркування:

1. Частка витрат на енергоресурси значної частини підприємств сектора малого підприємництва (на прикладі Львівської області) є суттєвою. На матеріальні витрати, значну яких формують енергоресурси (вартісний складник паливно-енергетичних ресурсів у матеріальних витратах промисловості становить близько 42%), припадає понад 40% витрат малих підприємств Львівщини. На підприємствах

окремих видів економічної діяльності на матеріальні витрати припадає до 87% у структурі валових витрат.

Аналіз структури витрат малих підприємств Львівської області у 2006 р. (таблиця 5.4) дозволив виявити галузі економіки, які є особливо енергозалежними: сільське господарство - 35,2% витрат на енергоресурси в структурі загальних витрат (в тому числі 32,2% - нафтопродукти; 1,8% - електроенергія; 1,2% – газ); обробна промисловість – 55,2% (в тому числі 25,5% - нафтопродукти; 5,8% - електроенергія; 23,9% – газ); будівництво – 26,2% (в тому числі 23,8% - нафтопродукти; 2,1% - електроенергія; 0,3% – газ); ресторани, бари, їдальні – понад 62,3% (в тому числі 0,3% - нафтопродукти; 27,9% - електроенергія; 34,1% – газ); транспорт – 87,1% (в тому числі 66,1% - нафтопродукти; 20,8 – газ; 0,2% - електроенергія).

Таблиця 5.4

Частка споживання енергоресурсів на малих підприємствах енергозалежних галузей економіки Львівської області у 2006 р.

Галузь економіки	Частка у загальному споживанні області:		Частка енергоресурсів у загальних витратах, %	в тому числі:		
	газу, %	нафтопродуктів, %		газу, %	електроенергії, %	нафтопродуктів, %
Сільське господарство	0,8	28,2	35,2	1,2	1,8	32,2
Промисловість	77,6	27,3	55,2	23,9	5,8	25,5
Будівництво	0,2	7,7	26,2	0,3	2,1	23,8
Ресторани, бари, їдальні	0,2	0,1	62,3	34,1	27,9	0,3
Транспорт	8,1	19,3	87,1	20,8	0,2	66,1

У структурі промисловості енергозалежними є малі підприємства таких галузей: харчова промисловість; легка промисловість; виробництво деревини та виробів з деревини; целюлозно-паперова та поліграфічна промисловість; хімічна

та нафтохімічна промисловість; виробництво будівельних матеріалів та скловиробів; металургія; машинобудування тощо.

Водночас підняття цін на енергоресурси навряд чи суттєво відобразиться на витратах і конкурентоспроможності малих підприємств таких галузей, як торгівля та послуги з ремонту, операції з нерухомістю, освіта, інші види діяльності (колективні та громадські послуги).

2. Підприємства сектора малого підприємництва Львівської області, енергоресурси у структурі витрат яких є суттєвими, становлять значну частку в загальній кількості підприємств області. Так енергозалежні малі підприємства становлять 16,7% від загальної кількості підприємств Львівської області та 39,6% від загальної кількості малих підприємств (таблиця 5.5), в тому числі на сільське господарство припадає 3,8% підприємств; на промисловість – 16,9%, на будівництво – 8,1%, на транспорт – 4,5%, на ресторани, бари, їдальні – 6,3%. Причому частка малих підприємств енергозалежних галузей у Львівській області протягом останніх років зростає - 38,8% у 2002 р., 39,4% у 2003 р.

3. Значна частина підприємств енергозалежних галузей сектора малого підприємництва Львівської області вже є збитковими. Частка збиткових підприємств сектора малого підприємництва у Львівській області станом на 2006 р. становила: сільське господарство – 36,9%, промисловість – 37,0% (водночас у такому секторі промисловості як виробництво та розподіл електроенергії, газу та води частка збиткових підприємств становить понад половину підприємств), будівництво – 30,3%, ресторани, бари, їдальні – 40,7%, транспорт – 36,5%. Відповідно, збільшення витратної частини підприємств зазначених галузей призведе до подальшого зниження їх рентабельності та прибутковості цього сектора економіки загалом.

Таблиця 5.5

**Основні показники діяльності підприємств
енергозалежних галузей сектора малого підприємництва
Львівської області у 2006 р.**

Галузь економіки	Кількість підприємств, од.	Частка в обсягах реалізованої продукції, %	Середньорічна кількість працівників, тис осіб	Частка збиткових підприємств, %	Рентабельність операційної діяльності, %
Всього сектор малого підприємництва, в т.ч.:	17369	7,5	115,8	34,2	-0,01
Сільське господарство	666	0,22	7,3	36,9	-5,7
Промисловість, в т.ч.:	2929	0,8	25,9	37,0	-3,2
Добувна	22	0,33	0,1	50,0	-9,8
Переробна	2849	0,35	24,8	36,3	-2,9
Виробництво і розподіл електроенергії, газу та води	58	0,2	0,9	65,5	-9,5
Будівництво	1410	1,6	12,2	30,3	3,9
Ресторани, бари, їдальні	1090	1,5	7,4	40,7	-5,8
Транспорт	788	0,03	5,5	36,5	-0,3

4. Зниження конкурентоспроможності та погіршення показників фінансово-господарської діяльності малих підприємств енергозалежних галузей призведе до погіршення показників економічного розвитку області, оскільки на малі підприємства, питома вага енергоресурсів у структурі витрат яких є високою, припадає близько 37% реалізованої продукції сектора малого підприємництва та понад 4% реалізованої продукції області.

5. Підвищення цін на енергоресурси може мати також негативний соціальний ефект, оскільки на малих підприємствах Львівської області, питома вага енергоресурсів у структурі витрат яких є високою, працює 58,3 тис осіб (50,3% від загальної кількості працівників у

секторі малого підприємництва Львівської області та 28,1% від працівників, зайнятих на всіх суб'єктах підприємницької діяльності Львівської області).

Таблиця 5.6

Валові капітальні інвестиції у енергозалежні галузі сектора малого підприємництва Львівської області

Галузь економіки	Валові капітальні інвестиції, млн грн			Частка у валових капітальних інвестиціях області у 2006 р., %	Частка інвестицій на придбання нових основних засобів у 2006 р., %
	2004	2005	2006		
Всього сектор малого підприємництва, в т.ч.:	530,3	681,1	679,0	10,9	29,4
сільське господарство	9,7	19,0	20,2	0,2	48,2
промисловість, в т.ч.:	125,8	90,8	107,8	2,6	51,4
будівництво	42,3	78,5	62,7	0,9	23,0
ресторани, бари, їдальні	6,3	14,5	49,8	0,1	45,4
транспорт	35,1	24,6	38,8	0,2	64,9

Висока енергомісткість продукції малих підприємств Львівської області є наслідком недосконалих технологій, морально і фізично застарілого обладнання, недовантаження промислових агрегатів, відсутності економічного стимулювання та організаційних умов енергозбереження. Значного зниження потреби в паливно-енергетичних ресурсах можна досягти технічним переоснащенням, реконструкцією та модернізацією виробництва, проведенням структурної перебудови з припиненням використання енергетично неефективних технологій та впровадженням сучасних технологічних схем і агрегатів.

6. Підприємства малого бізнесу Львівської області не використовують достатньою мірою можливості щодо технічного переоснащення, реконструкції та модернізації виробництва. Частка інвестицій в основний капітал у секторі

малого підприємництва Львівської області становить 10,9%, в тому числі на оновлення основних засобів - 29,4% (таблиця 5.6). У структурі валових капітальних інвестицій малого підприємництва Львівщини у 2006 р. на промисловість припадало 15,9%, на сільське господарство - лише 3,0%, ресторани, бари, їдальні – 7,3%, будівництво - 9,2%.

Обсяг інвестицій в основний капітал у секторі малого підприємництва Львівської області щороку зростає. Середній темп за останні три роки становив 14,1%. Проте не зростає питома вага інвестицій у промисловість та будівництво.

Частка валових капітальних інвестицій, яка спрямовується на придбання нових основних засобів, становить лише 29,4% для всього сектора малого підприємництва; 48,2% - у сільському господарстві; 51,4% - у промисловості; 23,0% - у будівництві; 45,4% - у громадському харчуванні; 64,9% - на транспорті. Частка валових капітальних інвестицій, яка спрямовується на придбання нових основних засобів з енергоощадними технологіями, є ще меншою.

Необхідно також зазначити, що частка інвестицій у секторі малого підприємництва у підприємства державної та комунальної власності становить 10,0%, що є позитивним, враховуючи, що частка підприємств цих форм власності становить лише 4,3% до загальної кількості малих підприємств Львівської області.

Проте частка інвестицій на придбання нових основних засобів на державних та комунальних малих підприємствах становить лише 14,1%. Цей показник є низьким, тому органи державної влади повинні стимулювати оновлення основних засобів підприємств, зокрема в напрямі впровадження ресурсоощадних технологій насамперед на державних підприємствах та підприємствах комунального господарства.

Інноваційні нововведення на Львівщині здійснюють близько 12% від загальної кількості малих підприємств. Позитивно, що більш активно технологічними інноваціями займаються підприємства харчової промисловості і

переробки сільськогосподарських продуктів (29% від загальної кількості інноваційних підприємств), машинобудування (22%), легкої промисловості (14%). Найбільш активною діяльністю, спрямованою на дослідження та розвиток, займаються підприємства машинобудівної та нафтопереробної промисловості, а також меблевої та харчової. Проте рівень інноваційної діяльності підприємств щодо впровадження прогресивних технологічних процесів залишається недостатнім.

Чинниками, які не сприяють інноваційній діяльності підприємств сектора малого підприємництва у Львівській області, є: нестача фінансових ресурсів на здійснення такої діяльності; низький рівень оплати праці, що не сприяє залученню кваліфікованих кадрів; відсутність систематизованої інформації про новітні технології, наукові розробки та інновації, наявні патенти і т.п.; висока капіталомісткість інноваційної діяльності та значний розмір необхідних початкових інвестицій.

Розв'язання проблеми зниження енергомісткості малих підприємств Львівської області потребує нової політики держави у сфері енергозбереження, спрямованої на стимулювання тих підприємств, які впроваджують енергоощадні технології. Для цього державні органи влади мають достатній асортимент механізмів і важелів впливу, які широко використовуються у світовій системі господарювання, включаючи пільги в оподаткуванні прибутку, який використовується на придбання і використання енергоощадних технологій, прискорену амортизацію цих технологій тощо. Ці принципи покладено в основу Закону України «Про енергозбереження» №74/94, прийнятого ще у 1994 р. Проте реальні обсяги державного фінансування, передбачені регіональними програмами енергозбереження, не виконуються і навіть скорочуються.

Вирішувати проблеми енергозбереження необхідно на основі добре обгрунтованої державної політики, конкретні механізми реалізації якої повинні діяти безпосередньо на

регіональному і місцевих рівнях. На регіональному рівні потрібно проводити інвентаризацію джерел використання (в т.ч. марнотратного) енергетичних ресурсів, включаючи випуск енергомісткої продукції, і розробляти нормативи та заходи щодо зниження енерговитрат на одиницю продукції тощо.

В умовах енергетичної кризи, вступу до СОТ конкурентоспроможність підприємств сектора малого підприємництва Львівської області має вирішальне значення, а отже, необхідне також фінансування стимулювання інноваційної моделі розвитку виробництв, впровадження енергоощадних технологій для підвищення конкурентоспроможності і якості продукції підприємств сектора малого підприємництва.

Зменшення ресурсомісткості підприємств сектора малого бізнесу регіону можливе також за рахунок пошуку, розробки та ефективного використання власних паливно-сировинних ресурсів, альтернативних джерел енергії; формування системи ефективної міжгалузевої кооперації та забезпечення повних економних ресурсонемістких виробничих циклів.

З метою вирішення окресленої проблематики, необхідно також сприяти розширенню підприємницької діяльності щодо надання послуг у сфері енергозбереження. Необхідно здійснювати конкретні заходи, спрямовані на підтримку венчурних фірм та малих підприємств інноваційної спрямованості, вироблення політики приватизації установ науково-технологічної сфери, розвиток та поглиблення міжнародного співробітництва у трансферті технологій.

Визріває також потреба використання в окремих випадках навіть адміністративних важелів впливу на впровадження енергоощадних технологій (наприклад, на підприємствах комунального господарства).

Вважаємо, що на загальнодержавному рівні визріла необхідність перегляду нормативних актів та внесення змін

до законодавства України з метою надання пільг в оподаткуванні підприємствам, які здійснюють придбання чи імпорт енергоощадних технологій та використовують енергоощадне устаткування (із закріпленням використання зекономлених коштів на фінансування енергоощадних заходів). Водночас на регіональному рівні органи місцевого самоуправління є певним чином обмеженими щодо прийняття рішень, пов'язаних з оподаткуванням суб'єктів підприємницької діяльності та інших норм державного регулювання. Вважаємо, що пріоритетними для регіональних органів державного управління щодо сприяння розвитку сектора малого підприємництва регіону в умовах зростання цін на енергоресурси мають стати:

1. Посилення контролю за виробництвом та використанням паливно-енергетичних ресурсів регіону. Метою цього є підвищення рівня контролю за обігом енергетичних ресурсів в області та формування системи енергетичної безпеки за рахунок підвищення рівня використання власних паливно-енергетичних ресурсів. До заходів, які сприятимуть досягненню цієї мети, необхідно віднести: повну інвентаризацію наявних в області паливно-енергетичних ресурсів та ресурсоощадних технологій (в тому числі, нетрадиційних, альтернативних та відновлювальних), їх потужностей та потенціалу; виробників, постачальників та переробників енергоресурсів, інших об'єктів енергетичної інфраструктури області з метою формування обласного балансу виробництва (постачання) та споживання паливно-енергетичних ресурсів; пошук, розробку та ефективне використання внутрішніх паливно-сировинних ресурсів, альтернативних джерел енергії; формування системи стимулювання максимального забезпечення області власними енергоресурсами (особливо враховуючи той факт, що Львівська область практично на 90% забезпечена власними енергоресурсами); директивний перегляд регіональних програм з метою обмеження неефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (в тому числі

запровадженням нормативів енерговитрат на одиницю продукції), а також запровадження штрафних санкцій у зв'язку з надмірним використанням цих ресурсів; планування та накопичення запасів паливно-енергетичних ресурсів для забезпечення сезонних потреб сільського господарства та підприємств сектора малого підприємництва інших галузей та використання цих ресурсів під час посилення енергетичної кризи; ведення моніторингу процесів активізації суб'єктів малого підприємництва щодо запровадження енергоощадних технологій.

До переваг заходів цього напрямку необхідно віднести відносно незначні фінансові та трудові витрати на їх реалізацію, можливість швидкої реалізації цих заходів та можливість підвищення завдяки цьому рівня контролю з боку органів державного управління за станом роботи щодо запровадження енергоощадних технологій на малих підприємства області. Очікуваним результатом цих заходів повинно стати формування господарського ставлення до використання енергоресурсів в області, в тому числі на підприємствах малого бізнесу, а також формування єдиного енергетичного ринку Львівської області.

2. Фінансово-економічне стимулювання енергозбереження суб'єктами малого підприємництва. Метою цього напрямку є активізація роботи в напрямі модернізації основних фондів підприємств сектора малого підприємництва енергозалежних галузей економіки Львівської області (а в подальшому – більшості галузей). До заходів досягнення цієї мети необхідно віднести: виділення коштів для здійснення фінансово-кредитної підтримки закупівлі енергоресурсів суб'єктами сектора малого підприємництва; прийняття та достатнє фінансування регіональних програм енергозбереження; надання у регіональних програмах розвитку підприємництва інноваційним та інвестиційним проектам, які спрямовані на придбання чи створення ресурсоекономних технологій, статусу пріоритетних напрямів розвитку економіки з метою

надання фінансово-кредитної підтримки таких проектів (включаючи пільгове кредитування та компенсаційні відшкодування відсоткових ставок за комерційними кредитами) через Регіональні фонди підтримки підприємництва.

Переваги наведених заходів є очевидними. Вони сприятимуть підвищенню стимулів щодо оновлення матеріально-технічної бази малого підприємництва Львівської області та запровадженню ресурсоощадних технологій. Водночас до недоліків цих заходів можна віднести необхідність пошуку фінансових ресурсів регіону для повного фінансування таких заходів, певна складність оформлення необхідних процедур (оскільки фінансування за рахунок бюджетних коштів передбачає проведення тендерів, погоджень проектів на інвестиційних радах тощо) і необхідність постійного моніторингу і контролю як за джерелами витрачання коштів, так і за економічною ефективністю цих заходів.

3. Сприяння залученню інвестицій на малі підприємства області. До заходів у межах цього напрямку можна віднести: ведення просвітницької роботи серед суб'єктів підприємницької діяльності щодо необхідності та економічної доцільності придбання ресурсоощадних технологій та обладнання, їх впливу на конкуретоспроможність продукції підприємств; здійснення посередницьких та координаційних функцій регіональними органами державного управління між суб'єктами малого підприємництва області та інвесторами, виробниками (постачальниками) ресурсоощадного устаткування та технологій; залучення та активізація діяльності громадських та асоціативних підприємницьких організацій, які займаються питаннями енергозбереження, для здійснення консультаційно-освітніх та методичних послуг щодо запровадження енергоощадних технологій суб'єктами малого підприємництва.

Узагальнюючи наведене, необхідно зробити висновок,

що для забезпечення розвитку суб'єктів малого підприємництва регіону в умовах енергетичної кризи необхідний комплексний підхід до вирішення проблеми стимулювання енергозбереження з використанням всіх перелічених заходів кожної з альтернатив. Особливо ефективним є поєднання фінансово-кредитної підтримки та просвітницьких кампаній щодо доцільності запровадження енергоощадних технологій та устаткування.

Водночас у випадку відсутності достатніх фінансових ресурсів для здійснення фінансово-кредитної підтримки прибирання ресурсощадних технологій суб'єктами малого підприємництва регіональні органи влади повинні вживати заходи, спрямовані на посилення контролю за виробництвом і використанням паливно-енергетичних ресурсів і сприяти залученню інвестицій на малі підприємства, що дозволить посилити виробничий складник та економічну безпеку підприємництва в Україні загалом.

Висновки до розділу

1. Тактичні заходи державної політики щодо зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно визначати за основними (найбільш незабезпеченими) її функціональними складниками - система оподаткування, дозвільна сфера, а також інноваційна та виробнича компоненти.

2. Характеристики системи оподаткування значною мірою визначають стимули до підприємницької діяльності, її активізації та ділову активність населення загалом. В умовах надмірного податкового тиску частина підприємств та/чи обсягів господарської діяльності об'єктивно переходить у тіньовий сектор ринку, що викривлює ринкове конкурентне середовище, створює конкурентні переваги тіньовому сектору порівняно із суб'єктами, які здійснюють легальну підприємницьку діяльність, часто призводить до розвитку неформальних суспільних та економічних стосунків між

органами державного управління, контролюючими структурами, бізнесом і навіть до криміналізації підприємницького середовища. З метою удосконалення вітчизняної податкової системи у контексті зміцнення економічної безпеки підприємництва необхідно прийняти Податковий кодекс України. Важливо, щоб його норми відповідали принципам Указу Президента України «Про Концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності», а також передбачали рівність і взаємну «симетричну» адміністративну та майнову відповідальність держави і платників податків; перегляд складу і ставок податків з метою оптимізації загального податкового навантаження та зниження рівня асиметрії його розподілу в центральний і місцеві бюджети, у галузевому аспекті та за видами податків; реформування оподаткування ПДВ та введення податку на нерухомість; забезпечення дотримання вимог Бюджетного кодексу України та Законів України «Про систему оподаткування» і «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» при внесенні змін до податкового законодавства; врахування світового досвіду, зокрема, принципів системи оподаткування країн-членів ЄС; сприяння розвитку інноваційно-інвестиційного типу виробництва – розширеного відтворення матеріальних благ переважно інноваційного характеру; спрощення порядку нарахування амортизації основних засобів; внесення до розрахунку бази оподаткування всіх витрат, пов'язаних із веденням бізнесу; заохочення інвестиційного використання коштів, які легалізуються; запровадження податкових стимулів до нагромадження та інвестування коштів в інноваційний сектор; звуження фінансової бази тіньового господарювання через зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на величину документально підтверджених коштів, витрачених на розвиток людського капіталу (освіта, підвищення кваліфікації тощо); удосконалення правових засад оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

3. Прозорість та ефективність дозвільної системи, рівність у доступі та проходженні дозвільних процедур мають вплив на рівень сформованості конкурентного середовища, а недосконалість та складність їх проходження призводить як до руйнування засад справедливої конкуренції та належного економіко-правового середовища, так і зниження рівня економічної безпеки підприємництва в Україні. З урахуванням існуючих недоліків та проблем, а також позитивного світового досвіду необхідною є реалізація заходів у контексті удосконалення вітчизняної дозвільної системи підприємництва за такими ключовими напрямками: посилення контролю та відповідальності посадових осіб дозвільних органів; проведення ревізії переліку існуючих ліцензій та дозволів у всіх сферах підприємницької діяльності; удосконалення роботи місцевих дозвільних органів (посилення їх спеціалізації за видами дозволів; посилення диференціації дозвільних заявок (проектів) щодо спрощення процедур і термінів погодження документів дозвільного характеру невеликим об'єктами; обов'язкове впровадження у діяльність дозвільних офісів принципу затвердження дозвільних заявок за замовчуванням; внесення до порядку проходження дозвільних документів вимоги щодо попередньої письмової оцінки адміністратором дозвільного офісу пакету документів, який подається підприємцем); створення органу з контролю та моніторингу дозвільної системи; популяризація досвіду проходження дозвільних процедур та підвищення рівня обізнаності підприємців щодо прав і обов'язків дозвільних адміністраторів та посадових осіб дозвільних органів.

4. Складниками стратегії зміцнення інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств повинні стати: формування системи ефективної міжгалузевої кооперації (кластерів) для забезпечення ресурсощадних виробничих циклів; фінансово-економічне стимулювання запровадження суб'єктами підприємництва інноваційних технологій; сприяння залученню інвестицій на підприємства; створення

та поширення знань між науково-дослідними інституціями та суб'єктами підприємницької діяльності; підвищення якості роботи регіональних органів державного управління у напрямі моніторингу та планування інноваційного розвитку підприємств.

5. Суттєвим чинником, який негативно впливає на виробничий функціональний складник економічної безпеки підприємництва, є надмірна ресурсомісткість (та зокрема енергомісткість) виробництва. Тому пріоритетами для органів державного управління щодо сприяння розвитку підприємництва в умовах зростання цін на енергоресурси мають стати: посилення контролю за виробництвом та використанням паливно-енергетичних ресурсів; фінансово-економічне стимулювання енергозбереження суб'єктами підприємництва; сприяння залученню інвестицій, спрямованих на оновлення та розвиток техніко-технологічної бази вітчизняних підприємств.

Література до розділу

1. Кримінальний кодекс України; Кримінально-процесуальний кодекс України; Кримінально-виконавчий кодекс України: офіційне видання станом на 15.07.2007 р. – К.: Ін Юре, 2008. – С.74-76.

2. Ляпін Д. В. Щодо готовності підприємницької спільноти впливати на рішення органів державної влади та місцевого самоврядування (квітень – травень 2007) / Дмитро Вадимович Ляпін. – К. : Ін-т Конкурентного суспільства, 2007. – 60 с.

3. Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies / The International Bank of Reconstruction and Development

4. Інтернет-ресурс ДПА України (<http://www.sta.gov.ua>).

5. Інтернет-ресурс Міністерства фінансів України (www.minfin.gov.ua).

6. Taxation trends in the European Union.

7. Довідка про стан виконання Резолюції учасників робочої зустрічі Президента України з промисловцями і підприємцями 27.11.2006 р. та Указу Президента України від 28.04.2007 р. № 363 „Про деякі заходи щодо вдосконалення регулювання підприємницької діяльності”.

8. Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007 – 2008 роки / Стан та проблеми малого підприємництва в регіоні. – Львів, 2006. – С.5-27.

9. Інтернет-ресурс Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва (www.dktr.gov.ua).

10. Інформація Проекту БізПро «Малі та середні підприємства України: показники діяльності та стратегії розвитку».

11. Україна : Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006 / Моногр. НІСД за ред. Олександра Степановича Власюка. – К. : НІСД, 2006 – С. 409–416.

ВИСНОВКИ

У монографії наведено узагальнення та нові теоретичні і прикладні підходи до вирішення науково-прикладного завдання зміцнення економічної безпеки підприємництва в системі безпеки національної економіки. Отримані науково-теоретичні, методичні та практичні результати дозволяють зробити такі висновки:

1. Національна економічна безпека має розглядатись як єдина цілісна багаторівнева система, визначальне місце в якій належить економічній безпеці підприємництва. Системний підхід до обґрунтування категорії безпеки держави дозволяє не лише визначити місце економічної безпеки підприємництва у цій системі, але й стає методологічною основою її вивчення. Проблема зміцнення економічної безпеки підприємництва та роль держави, ку вона відіграє у цьому, є актуальними в умовах посттрансформаційного етапу розвитку національного господарства, зокрема, для економічної системи, яка сформувалась в Україні, і для якої характерні розподільчий тип економіки; процеси трансформації власності; зміни форм та суб'єктів управління суспільно-економічними процесами; виникнення конфлікту інтересів суспільно-політичних груп; посилення системних ризиків підприємництва як виду діяльності. Внаслідок існування цих ризиків суб'єкти підприємницької діяльності не зацікавлені здійснювати легальну діяльність, довгострокові капіталовкладення (в інноваційній сфері та у низькорентабельних і капіталомістких галузях економіки) і забезпечувати тим самим структурну перебудову економіки, формувати ресурсну базу економічного розвитку.

2. Системний підхід до вивчення поняття «економічна безпека» на різних рівнях ієрархії управління економікою, а також компаративний аналіз понять безпеки підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва (як сектора економіки) за рівнем ієрархії

управління, масштабом категорії, передумовами дослідження та метою роботи із забезпечення обґрунтовують необхідність розмежування цих економічних категорій. Отже, економічна безпека підприємництва визначається як такий стан системи регулювання, а також рівень розвитку підприємництва за якого дотримуються гарантії захищеності життєво важливих інтересів її суб'єктів, що одночасно забезпечує: належний рівень їх існування; ефективність функціонування та здатність до стійкого розвитку, розширеного відтворення; а також структурно збалансований розвиток економіки.

3. Удосконалення сутнісних характеристик категорії «економічна безпека підприємництва» дозволило обґрунтувати доцільність застосування різних наукових методів, прийнятних для її оцінювання та їх поєднання залежно від рівня ієрархії управління; визначено послідовність формування та перелік індикаторів (з числовими пороговими значеннями (нижня та верхня границі) за функціональними складниками); запропоновано послідовність проведення оцінки; встановлено вагові коефіцієнти індикаторів і функціональних складників (на основі експертного опитування) і визначено інтегральний показник рівня економічної безпеки підприємства в Україні і його динаміку. Відповідно, методика оцінки рівня економічної безпеки підприємства може використовуватись органами державного управління під час здійснення моніторингу економічної безпеки підприємства.

4. В умовах існування системи державного регулювання економікою, яка більшою мірою є не ринковою, а розподільчого типу, об'єктивно існують системні ризики і перешкоди формування сприятливого економіко-правового підприємницького середовища (які чинять загрозу не лише активізації, але й мотивації до здійснення підприємницької діяльності). Типологізація цих загроз (за наслідками конфлікту інституційних інтересів; формами нелегітимного формування власності; способами корупційних дій в системі

державного управління; перешкодами легалізації економіки; передумовами недобросовісної конкуренції; негативними наслідками трансформації економіки) дозволяє не лише усвідомити їх перелік, а й розробити і реалізувати ефективні засоби їх нівелювання.

5. Результати аналізу засвідчили, що рівень економічної безпеки підприємництва в Україні є низьким. Незважаючи на певні позитивні зрушення (які полягають у підвищенні рівня цивілізованості підприємницької діяльності та зниженні рівня криміналізації економіки; поступовому розвитку приватного сектора; зниженні рівня монополізації та формуванні певних базових засад ринкового конкурентного середовища; досягненні хоча й не стійкого, але економічного зростання починаючи з 2000 р.; поступовому підвищенні показників розвитку малого бізнесу та ін.), мета функціонування системи економічної безпеки підприємництва не досягнута. За рівнем регуляторного клімату щодо розвитку підприємництва Україна перебуває на 128 місці серед 175 країн і лише за такою групою показників, як одержання кредитів і примусове забезпечення виконання контрактів - вище 100-го місця у рейтингу. Вкрай негативна ситуація спостерігається за показниками: реєстрація власності; захист інтересів інвесторів; система оподаткування та процедура ліквідації підприємства. Повністю задоволеними рівнем сприятливості умовами, створеними місцевою владою для підприємництва та якістю роботи місцевої влади з підтримки підприємництва на місцевому рівні, лише 2,62% підприємців.

6. Проведений системно-структурний аналіз виявив, що основними негативними аспектами існуючого в Україні та її регіонах механізму, покликаного забезпечувати належний рівень економічної безпеки підприємництва, є: не усвідомлення державою своєї ролі щодо усунення вад ринкової трансформації економіки (зокрема, щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва) і як наслідок недосконалість програмного і нормативно-

методичного забезпечення розвитку та економічної безпеки підприємництва; неефективність роботи органів державного управління усіх рівнів щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва; недостатність (особливо регіональної та місцевої) інституційної інфраструктури забезпечення економічної безпеки підприємництва; невідповідність вітчизняного нормативно-правового забезпечення та регуляторної політики європейським стандартам правового регулювання підприємницької діяльності; системність проблеми розвитку підприємництва у нашій країні.

7. Висновки з проведеної інтегральної оцінки рівня економічної безпеки підприємництва в Україні дозволяють говорити про низький її рівень (0,327 за максимального значення 1) та незадовільні темпи його підвищення, погіршення значень макроекономічного, зовнішньоекономічного, інвестиційного, інноваційного функціональних складників. Для розв'язання цих проблем і усунення перешкод зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні найбільш доцільною є розробка та реалізація заходів відповідної стратегії за напрямками: 1) удосконалення макроекономічних характеристик підприємницького середовища; 2) зміцнення фінансової безпеки підприємництва; 3) розвиток експортного потенціалу вітчизняних підприємств; 4) поліпшення інвестиційного середовища підприємництва; 5) забезпечення науково-технологічної компоненти підприємництва; 6) зміцнення виробничого складника економічної безпеки підприємництва.

8. У монографії метою стратегії зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні визначено задоволення сукупності потреб суб'єктів підприємницької діяльності, держави, її громадян, досягнення яких забезпечує вільний, рівний доступ та сприятливе економіко-правове середовище щодо здійснення підприємницької діяльності, а також сталий та структурно збалансований розвиток підприємництва, а

через нього – економіки і суспільства. Обґрунтовано, що інституційною основою стратегії є Конституція України, нормативно-правова база у сфері національної економічної безпеки, яка визначає засади функціонування і розвитку підприємництва, доповнені відповідними програмними документами стратегічного і тактичного планування; державні та громадські суб'єкти регулювання.

9. У механізмі інституційного забезпечення зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні потрібно звертати увагу на норми, правила та об'єкти інфраструктури, сукупність яких забезпечує координацію та організацію відповідних функцій. У роботі пріоритетні інструменти інституціонального базису зміцнення економічної безпеки підприємництва визначено за такими підсистемами: інформаційна, прийняття рішень та мотиваційна.

10. Тактичні заходи політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно поєднати з посиленням найбільш незабезпечених її функціональних складників (система оподаткування, дозвільна сфера, інноваційний та виробничий складники економічної безпеки підприємства). Тактичними засобами визначено нормативно-правові акти, соціально-психологічну, інформаційно-роз'яснювальну та організаційно-інституційну роботу (включаючи оперативний фізичний захист підприємства), регуляторну, податкову, фінансово-кредитну, інноваційно-інвестиційну політику держави, системи управління економічною безпекою на різних рівнях ієрархії управління. Контроль за реалізацією стратегії і тактики зміцнення економічної безпеки підприємства може бути реалізований через належний розподіл функцій, повноважень та відповідальності між суб'єктами системи безпеки підприємства, а також запровадження практики моніторингу її рівня, зокрема, з метою оцінки рівня та динаміки інтегрального показника і часткових функціональних складників безпеки, визначення ефективності реалізованих заходів і факторів впливу на

складники економічної безпеки підприємництва, в тому числі у регіональному та галузево-секторальному аспекті.

Обґрунтовані у монографії теоретико-методичні засади, стратегічні пріоритети та механізми можуть бути використані для удосконалення державної політики зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні, зокрема, Міністерством економіки України і Державним комітетом з питань регуляторної політики та підприємництва України (при уточненні Методики оцінки рівня економічної безпеки держави та Методики розробки програм підтримки підприємництва), а також регіональними і місцевими органам державного управління, підприємницькими асоціаціями (під час розробки цільових програм підтримки підприємництва).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Україна. Президент. Про концепцію вдосконалення державного регулювання господарської діяльності. – Указ: № 816/2007 від 03.09.2007 р. (www.president.gov.ua).

2. Україна. Президент. Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва. – Указ: №779/2005 від 12.05.2005 р. (www.president.gov.ua).

3. Україна. Президент. Про Стратегію національної безпеки України. – Указ: № 105/2007 від 12.02.2007 р. (www.president.gov.ua).

4. Україна. Президент. Про спрощену систему оподаткування, звітності та обліку суб'єктів малого підприємництва. – Указ: № 727/98 від 3.07.1998 р. (www.president.gov.ua).

5. Україна. Верховна Рада. Про концепцію (основи державної політики) національної безпеки України. – Постанова № 3/97-ВР від 16.01.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. - № 10. – 1997 (www.zakon.rada.gov.ua).

6. Україна. Закон. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення правового захисту громадян та запровадження механізмів реалізації конституційних прав громадян на підприємницьку діяльність, особисту недоторканність, безпеку, повагу до гідності особи, правову допомогу, захист): № 2322-IV від 12.01.2005 р. (www.zakon.rada.gov.ua).

7. Україна. Закон. Про державну підтримку малого підприємництва: № 2063-III від 19.10.2000 р. (www.zakon.rada.gov.ua).

8. Україна. Закон. Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності: № 2806-IV від 06.09.2005 р. (www.zakon.rada.gov.ua).

9. Україна. Закон. Про запобігання та протидію

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: № 240-IV від 28.11.2002 р. (www.zakon.rada.gov.ua).

10. Україна. Закон. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: № 2157-III від 21.12.2000 р. (www.zakon.rada.gov.ua).

11. Україна. Закон. Про Раду національної безпеки і оборони України: № 183/98-ВР від 05.03.1998 р. // Урядовий кур'єр. - № 64-65.

12. Господарський кодекс України; Господарський процесуальний кодекс України: офіційне видання станом на 01.07.2007 р. – К.: Ін Юре, 2007. – 320 с.

13. Кримінальний кодекс України; Кримінально-процесуальний кодекс України; Кримінально-виконавчий кодекс України: офіційне видання станом на 15.07.2007 р. – К.: Ін Юре, 2008. – 664 с.

14. Україна. Кабінет Міністрів. Про затвердження Плану заходів з виконання у 2007 році Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні. – Розпорядження: № 28-р від 31.01.2007 р. (www.zakon.rada.gov.ua).

15. Україна. Міністерство економіки. Наказ. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: № 60 від 02.03.2007 р. (www.me.gov.ua).

16. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Леонид Иванович Абалкин // Вопросы экономики, 1994. - № 12. – С. 4-13.

17. Азарова Т. В. Некоторые перспективы развития малого и среднего бизнеса / Т. В. Азарова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2007. – С. 1042–1046.

18. Актуальные проблемы устойчивого развития : кол. моногр. / В. А. Акимов, Е. В. Бридун М. Ю. Ватагин и др. ; под общ. ред. И. В. Недина Е. И. Сухина. – К. : Знание Украины, 2003. – 430 с.

19. Александров І. О. Кластеризація територіальних

створень України за рівнем економічної безпеки / І. О. Александров, О. В. Половян // Економічна кібернетика. – 2000. - № 5-6. – С. 40–47.

20. Алексеенко В. Н. Система защиты коммерческих объектов Технические средства защиты : практ. пособ. / В. Н. Алексеенко, Б. В. Сокольский. – М. : – 1992. – 94 с.

21. Алтухов Ю. И. Особенности обеспечения экономической безопасности предпринимательской деятельности на уровне региона : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Юрий Иванович Алтухов ; [Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина]. – Тамбов, 2004. – 132 с.

22. Андрощук Г. А. Экономическая безопасность предприятия : защита коммерческой тайны : моногр. / Г. А. Андрощук, П. П. Крайнев. – К. : Ин Юре, 2000. – 400 с.

23. Анисимова О. Н. Оценка систематического риска инновационной и внешнеэкономической деятельности малых предприятий / Ольга Николаевна Анисимова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2007. – С. 161-167.

24. Аніщенко І. В. Оцінка ефективності реалізації та фінансове забезпечення програм розвитку малого бізнесу в регіоні / І. В. Аніщенко, Ю. Б. Пінчук // Економіка та держава, 2005. - № 10. – С. 29-33.

25. Ареф'єва О. В. Наукові основи формування економічної безпеки підприємств / Олена Володимирівна Ареф'єва // Недержавна система безпеки підприємництва як суб'єкт національної безпеки України : зб. матер. наук.-практ. конф., Київ, 16-17 травня 2001 р. – К. : Вид-во Європ. ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу, 2003. – С. 49-53.

26. Арженовский С. В. Статистические методы прогнозирования / С. В. Арженовский, И. Н. Молчанов. – Ростов н/Д : Изд-во РГЭУ, 2001. – 412 с.

27. Баженова О. В. Аналіз стану економіки України в

контексті її економічної безпеки / Олена Володимирівна Баженова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2004. – С. 839-845.

28. Баженова О. В. Застосування системного підходу до аналізу економічної безпеки держави / Олена Володимирівна Баженова // Вісн. КНУ, сер. Економіка. – Вип. 66-67. К. : ВПЦ КНУ, 2003. – С. 122-124.

29. Баженова О. В. Методика визначення оцінки економічної безпеки держави / Олена Володимирівна Баженова // Актуальні проблеми розвитку підприємницької діяльності в Україні : зб. наук. пр. за заг. ред. А. В. Шегди. – Вип. 3. – К. : ВПЦ КНУ, 2003. – С. 4-9.

30. Базиліук А. В. Тіньова економіка в Україні / А. В. Базиліук, С. О. Коваленко. – К. : КФ ДП НДЕІ Мінекономіки, 1998. – 206 с.

31. Бакитжанов А. Инвестиционная привлекательность региона : методические подходы и оценка / А. Бакитжанов, С. А. Филин // Инвестиции в России. – 2001. - № 5. – С. 17-24.

32. Банкрутство і санація підприємства : теорія і практика кризового управління / Т. С. Клебанова, О. М. Бондар, О. В. Мозенков та ін. ; за ред. О. В. Мозенкова. – Х. : Інжек, 2003. – 272 с.

33. Барановський О. І. Визначення показників економічної безпеки / Олександр Іванович Барановський // Економіка. Фінанси. Право. – 1999. - № 8. – С. 14-16.

34. Барановський О. І. Фінансова безпека : моногр. / Олександр Іванович Барановський. – Ін-т екон. прогнозування. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.

35. Барановський О. І. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні / О. І. Барановський, В. Сіденко // Національна безпека і оборона. – 2004. - № 2 (50). – С. 2-13.

36. Бежан О. М. Роль держави у формуванні системи

протидії «тінізації» капіталу / О. М. Бежан // Прометей, 2004. - № 3 (15). – С. 44-47.

37. Бекряшев А. К. Теневая экономика и экономическая преступность : электрон. учеб. / А. К. Бекряшев, И. П. Белозеров, Н. С. Бекряшева. – 2003. // (www.newasp.omskreg.ru).

38. Белов В. В. Правовая охрана конфиденциальности коммерческой тайны / В. В. Белов, А. Полянский // Право и экономика. – 1993. - № 13-14. – С. 12-21; № 15-16. – С. 8-27.

39. Бізнес-середовище в Україні : Проект розвитку підприємництва в Україні, 2007. – К. : Міжн. фін. корпорація, Група Світ. банку, 2007. – 108 с.

40. Бізнес-середовище в Україні : Проект дослідження підприємницької діяльності в Україні, 2004. – К. : Міжн. фін. корпорація, Група Світ. банку, 2004. – 100 с.

41. Бизнес в 2007 году : Как проводить реформы. Сравнение норм государственного регулирования по 175 странам. Пер. с англ. публікації МБРР (Всемирного Банка) М. : Весь Мир, 2007. – 208 с.

42. Біла С. О. Тіньова економіка та її вплив на структурне трансформування українського виробництва / Світлана Олексіївна Біла // Економіка України. – 2000. - №10. – С. 54-61.

43. Білик М. Д. Податкова система в Україні : навч.-метод. посіб. / М. Д. Білик, І. А. Золотько. – К. : ВПЦ КНУ, 2003. – 192 с.

44. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / Олег Григорович Білорус. – Броди : Просвіта, 2001. – 300 с.

45. Білорус О. Г. Економічна система глобалізму : моногр. / Олег Григорович Білорус. – К. : ВПЦ КНУ, 2003. – 360 с.

46. Блинов А. О. Теневая экономика и административные барьеры на пути развития малого предпринимательства / Андрей Олегович Блинов // Проблемы развития внешнеэкономических связей и

привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2007. – С. 916–924.

47. Богомолов В. А. Экономическая безопасность : учеб. пособ. / Виктор Александрович Богомолов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.

48. Бокоев Э. А. Взаимодействие органов местного самоуправления и предпринимательства в субъекте Российской Федерации (на материалах республики Северная Осетия – Алания) : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 «социальная структура, социальные институты и процессы» / Эльбрус Абисалович Бокоев ; [Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ]. – М., 2007. – 25 с.

49. Бокун Н. Ч. Теневая экономика : понятия, классификация, методы оценки. Методология статистического исследования. – Минск. : НПИ Статистики Мин-ва статистики и анализа Республики Беларусь, 2002. – 106 с.

50. Бондаренко В. Как поддерживают малый бизнес в Америке / Виталий Бондаренко // Малое предприятие. – М., 2003. - № 2. – С. 8-11.

51. Бороденко С. М. Світові методика оцінки економічного стану держави / Сергій Михайлович Бороденко // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. - № 10. – С. 8-9.

52. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти / С. Г. Гурій, О. Л. Копиленко, Я. В. Янушевич та ін. – К. : Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.

53. Бурляй А. Г. Шлях України до ЄС через вирішення проблем малого і середнього бізнесу / А. Г. Бурляй // Економіст. – 2004. - № 2. – С. 22-24.

54. Бухвальд Е. М. Макроаспекты экономической безопасности : факторы, критерии и показатели / Е. М. Бухвальд Н. Г. Гловацкая С. Г. Лазаренко // Вопросы экономики. – 1994. - № 12. – С. 25-35.

55. Вакханалия стоп : украинским рейдерам светят

новые перспективы / Сейчас. - № 103 (744). – 2008 г. 06 июня (www.times.liga.net//articles/gs013450.html).

56. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва / З. С. Варналій, І. С. Кузнецова ; Ін-т екон. прогнозування НАН України. – К. : [б. в.], 2002. – 104 с.

57. Василенко И. А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия : учеб. пособ. ; изд. 2-е, перераб. и доп. / Ирина Алексеевна Василенко. – М. : Логос, 2000. – 384 с.

58. Васильців Т. Г. Механізми підвищення рівня конкурентоспроможності сектора малого підприємництва регіону / Тарас Григорович Васильців // Вісн. Львів. комерц. акад. Сер. екон. – Л., 2007. – С. 69-74.

59. Васильців Т. Г. Напрями підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства на ринку споживчих товарів / Тарас Григорович Васильців // Вісн. Львів. комерц. акад. Сер. екон. – Л., 2006. – № 13. – С. 359-365.

60. Васильців Т. Г. Програмні заходи розвитку малого підприємництва регіону в умовах енергетичної кризи : аналітична записка до Секретаріату Президента України / Тарас Григорович Васильців, // офіційний інтернет-ресурс Нац. ін.-ту стратегічних досліджень – www.niss.gov.ua.

61. Васильців Т. Г. Функціональні акценти регіональних інноваційних систем щодо розвитку сектора малого і середнього підприємництва та підвищення його конкурентоспроможності / Тарас Григорович Васильців // Науково-технічний прогрес та високі технології в Україні та світі : галузевий аспект в контексті вступу до СОТ : матеріали засідання «круглого столу» / За ред. Ю. В. Макогона. – Донецьк : ДонФНІСД, 2007. – С 64-65.

62. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва в умовах європейської інтеграції України / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-

во ДонНУ, 2007. – С. 1639-1644.

63. Васильців Т. Г. Організаційно-економічні заходи зміцнення економічної безпеки підприємницької діяльності регіону (за матеріалами Львівської області) : аналітична записка до Секретаріату Президента України / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин // офіційний інтернет-ресурс Нац. ін-ту стратегічних досліджень – www.niss.gov.ua.

64. Васильців Т. Г. Удосконалення дозвільної системи діяльності малих і середніх підприємств : аналітична записка до Секретаріату Президента України / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин // офіційний інтернет-ресурс Нац. ін-ту стратегічних досліджень – www.niss.gov.ua.

65. Васильців Т. Г. Страхова сфера як системоформуючий чинник розвитку і безпеки підприємництва в Україні : аналітична записка до Секретаріату Президента України / Т. Г. Васильців, В. І. Волошин, А. І. Мокій // офіційний інтернет-ресурс Нац. ін-ту стратегічних досліджень – www.niss.gov.ua.

66. Васильців Т. Г. Соціально-економічна роль сектора малого підприємництва у розвитку регіону (на прикладі Львівської області) / Т. Г. Васильців, О. І. Іляш // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : Фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. / Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування та ін. Сер. зайнятість та соціальна інфраструктура. Вип. 12. - № 3. – Луцьк : ВОРВП Надтир'я, – 2006. – С. 18-25.

67. Васильців Т. Г. Розробка стратегії розвитку малого бізнесу в малих містах з урахуванням світового досвіду, визначення першочергових завдань в цій сфері (за матеріалами Львівської області) : аналітична записка до Секретаріату Президента України / Т. Г. Васильців, А. І. Мокій // офіційний інтернет-ресурс Нац. ін-ту стратегічних досліджень – www.niss.gov.ua.

68. Васильців Т. Г. Напрями зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні / Т. Г. Васильців, О. Ю.

Соколова // Наук. вісн. Нац. лісотехн. ун-ту України : зб. наук.-техн. пр. – вип. 17.3. – Л. : РВЦ НЛТУУ, 2007 – С. 202-206.

69. Ващекин Н. П. Безопасность предпринимательской деятельности /Н. П. Ващекин, М. И. Далиев, А. Д. Урсул. – М. : Экономика, 2002. – 336 с.

70. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность : учеб. / Григорий Сергеевич Вечканов. – СПб. : Питер, 2007. – 384 с.

71. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку : наук. доповідь / Олександр Степанович Власюк // Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К. : Вид-во НІПМБ, 2008. – 48 с.

72. Власюк О. С. Аналітична оцінка стратегічних напрямків та заходів щодо реалізації програми стабілізації економіки України / Олександр Степанович Власюк // НІСД. – К. : Вид-во НІСД, 1998. – 82 с.

73. Войнаренко М. П. Кластерні технології в системі підтримки конкурентоздатності та розвитку підприємницьких структур / Михайло Петрович Войнаренко // Вісн. Технолог. ун-ту Поділля. – Хмельницьк : вид-во ТУП, 2003. - № 6. Ч. 1. – С. 7-11.

74. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – 196 с.

75. Волошин В. І. Декриміналізація підприємницького середовища як інструмент підвищення рівня економічної безпеки держави / Володимир Іванович Волошин // Вісн. Львів. комерц. акад. – Сер. екон., вип. 23. – Л. : Вид-во ЛКА, 2006. – С.80-83.

76. Волошин В. І. Проблеми боротьби з криміналізацією підприємницького середовища / Володимир Іванович Волошин // Вісн. Львів. комерц. акад. – Сер. екон., вип. 20. –

Л. : Вид-во ЛКА, 2006. – С. 416-426.

77. Волошин В. І. Кримінальні аспекти іноземного інвестування / В. І. Волошин, О. Й. Хомин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2006. – С. 515-519.

78. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : моногр. / Валерій Євгенович Воротін. – К. : Вид-во НАДУ, 2002. – 392 с.

79. Вступ до Світової організації торгівлі: нові можливості для України. – К. : Український центр міжнародної інтеграції, 2006. – 94 с.

80. Гаврилов М. В. Социально-политические регуляторы в сфере малого предпринимательства : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 «политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / Максим Валентинович Гаврилов ; [Северо-Западная акад. гос. службы]. – СПб., 2006. – 28 с.

81. Гаврилюк А. М. Формування системи управління економічною безпекою підприємництва / Анжела Миколаївна Гаврилюк // Економіка та держава . – 2005. - № 10. – С. 43-45.

82. Гавриш В. А. Практическое пособие по защите коммерческой тайны / В. А. Гавриш. – Симф. : Таврида, 1994. – 153 с.

83. Гетьман О. О. Економічне обґрунтування механізму функціонування підприємства у ринковому ієрархічному просторі / Оксана Олександрівна Гетьман // Вісн. Дніпропетр. держ. фінан.-екон. ін-ту : Екон. науки. – Дніпропетровськ, ДДФЕІ. – 2001. - № 2 (6). – С. 94-97.

84. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності : регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Таїсія Миколаївна

Гладченко ; [Донецька держ. академія управління]. – Донецьк, 2004. – 20 с.

85. Глобалізація і безпека розвитку : моногр. / М. О. Гончаренко, В. А. Зленко Д. Г. Лук'яненко та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. Олег Григорович Білоус – К. : ВПЦ КНУ, 2001. – 733 с.

86. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ : моногр. / А. В. Войчак, А. О. Олефір, О. В. Фурсова, та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. Тетяна Михайлівна Циганкова. – К. : ВПЦ КНУ, 2003. – 660 с.

87. Горобінська І. В. Аналіз податкового навантаження та його вплив на динаміку ділової активності / Ірина Владиславівна Горобінська // Актуал. пробл. економіки. – 2004. - № 10 (40). – С. 26-32.

88. Горбунов А. А. Взаимодействие властных и предпринимательских структур: теория и практика : моногр. / А. А. Горбунов, Г. И. Касаткин ; под ред. Аркадия Антоновича Горбунова / СПб. : МФИН, 2005. – 368 с.

89. Горська О. В. Структура економіки України як фактор економічної безпеки / Олена Василівна Горська // Регіональна економіка. – 2002. - № 3. – С.61-68.

90. Горшков В. В. Основы безопасности коммерческой деятельности : учеб. пособ. / В. В. Горшков, А. И. Соловьев // СПб. гос. инж.-экон. ун-т. – СПб. : [б. и.], 2001. – 128 с.

91. Государственная политика США в отношении предпринимательства и малого бизнеса / Офіційний веб-сайт «Информационная поддержка предпринимательства Сибири» (www.inforpps.ru).

92. Государственное регулирование среды деятельности предприятий : моногр. / А. В. Козаченко, А. Э. Воронкова, Ю. А. Кононов и др. – Луганск : Изд-во Восточноукраинского государ. ун-та им. Даля, 2000. – 244 с.

93. Грачева М. В. Анализ и управление рисками инновационной деятельности / М. В. Грачева, С. Ю. Ляпина

// *Инновации*. - № 1 (88), 2006. – С. 38-44.

94. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб. : Питер, 2002. – 128 с.

95. Губський Б. В. Внутрішні і зовнішні фактори економічної безпеки України / Богдан Володимирович Губський // *Проблеми забезпечення економічної безпеки і сталого розвитку України : матеріали «круглого столу»* (м. Київ, 28 грудня 1999 р.) ; відп. ред. С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков ; Нац. ін-т укр.-рос. відносин при Раді нац. безпеки та оборони України. – К. : ДП Укрархбудінформ, 2000. – С. 17–18.

96. Губський Б. В. Економічна безпека України : методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Богдан Володимирович Губський. – К. : ДП Укрархбудінформ, 2001. – 122 с.

97. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : учеб. / Александр Григорьевич Гранберг. – М. : ГУ-ВШЭ, 2001. – 495 с.

98. Гришко Н. В. Методичні аспекти оцінки фінансової складової економічної безпеки підприємства / Наталія Вікторівна Гришко // *Регіональні перспективи*. – 2002. - № 1. – С. 112-115.

99. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / Олег Андреевич Грунин. – СПб. : Питер. 2002. – 180 с.

100. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01 «економічна теорія» / Генадій Юрійович Дарнопих ; [Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого]. – Х., 1999. – 200 с.

101. Дворянков В. А. Экономическая безопасность – теория и реальность угроз : моногр. / Виктор Анатолиевич Дворянков ; Рос. акад. естеств. наук. – М. : МО МАНПО. 2000. – 222 с.

102. Демидов А. В. Развитие системы государственной

поддержки малого предпринимательства в России в современных условиях : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Андрей Валентинович Демидов ; [Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ]. – М., 2007. – 23 с.

103. Дерев'янюк Б. В. Необхідність підтримки вітчизняного великого бізнесу / Богдан Володимирович Дерев'янюк // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 7. – С. 11-14.

104. Державна програма “Контрабанді – стоп” на 2005 – 2006 роки (www.vindpra.vc.ukrtel.net).

105. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : моногр. / З. С. Варналій, В. Є. Воротін, В. С. Куйбіда та ін.; за ред. Зіновія Степановича Варналія. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.

106. Деружинский В. А. Основы коммерческой тайны : Практическое пособие для предпринимателя / В. А. Деружинский, В. В. Деружинский. – Минск, 1994. – 214 с.

107. Дзись Г. В. Роль регіонів у становленні національної економіки України / Георгій Васильович Дзись // Економіка України. – 1999. - № 10. – С. 19-28.

108. Діак І. В. Енергетична безпека України / Іван Васильович Діак. – К. : [б. в.], 2000. – 103 с.

109. Добжанський Р. В. Роль держави у підтримці та розвитку малого і середнього бізнесу європейських країн та перспективи України / Р. В. Добжанський. – К. : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 116 с.

110. Довідка про стан виконання Резолюції учасників робочої зустрічі Президента України з промисловцями і підприємцями 27.11.2006 р. та Указу Президента України від 28.04.2007 р. № 363 „Про деякі заходи щодо вдосконалення регулювання підприємницької діяльності”.

111. Дорждеев А. В. Устойчивость и безопасность экономики региона : теория и практика / Александр Владимирович Дорждеев. – М. : ИЭ РАН, 2002. – 101 с.

112. Дороніна М. С. Управління економічними та

соціальними процесами підприємства / Майя Степанівна Дороніна. – Х. : Вид-во ХДЕУ, 2002. – 431 с.

113. Дослідження зміни стану малого підприємництва Львівської області (квітень 2008 р. в порівнянні з жовтнем 2006 р., на базі соціологічних досліджень, проведених Комітетом підприємців Львівщини / офіційний інтернет-ресурс Комітету підприємців Львівщини (www.kpl.lviv.ua).

114. Драга А. А. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности / Андрей Арсеньевич Драга. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1998. – 304 с.

115. Дубель В. М. Обеспечение экономической безопасности Украины в условиях многовекторного развития / Владимир Михайлович Дубель // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : региональный аспект : сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2007. – С. 1680–1688.

116. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов : учеб. / В. С. Гусев, Б. И. Кузин, М. Д. Медников, А. С. Соколицин. – СПб. : Очарованный странник, 2001. – 224 с.

117. Экономическая безопасность : энциклопедия / Авт.-сост. А. Т. Багагутдинов. – М. : Правовое просвещение, 2001. – 745 с.

118. Экономическая безопасность региона : единство теории, методологии исследования и практики / А. И. Татаркин, А. А. Куклин, О. А. Романова и др. ; отв. ред. А. И. Татаркин ; УрО РАН, Ин-т экономики. – Екатеринбург : НИСО УрО РАН, 1997. – 346 с.

119. Экономическая безопасность России : общ. курс : учеб. / Под ред. Вячеслава Константиновича Сенчагова. 2-е изд. – М. : Дело, 2005. – 896 с.

120. Євдокимов Ф. І. Узагальнююча оцінка фінансової складової рівня економічної безпеки підприємства / Ф. І. Євдокимов, О. В. Мізіна, О. О. Бородіна // Екон. пр. ДонНТУ. – Сер. екон. – Вип. 47. – Донецьк : Вид-во ДонНТУ, 2002. – С. 6-12.

121. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави : національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : моногр. / Микола Миколайович Єрмошенко. – К. : ВЦ КНТЕУ, 2001, – 309 с.

122. Економіка підприємства : підруч. / М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко та ін. ; за заг. ред. Сергія Федоровича Покропивного. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2000. – 528 с.

123. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку : моногр. / Т. І. Артёмова, В. П. Александрова, Ю. М. Бажал та ін. ; за ред. Валерія Михайловича Гейця ; Ін-т екон. прогнозування НАН України. – К. : Фенікс, 2003. – 1008 с.

124. Економічний діалог : партнерство заради успіху. – К. : НІСД, Центр антикризових досліджень, 2007. – 26 с.

125. Ермолина И. В. Совершенствование государственного регулирования развития малого бизнеса в промышленности России : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Ирина Витальевна Ермолина ; [Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ] . – М., 2007. – 26 с.

126. Ефремов К. И. Вопросы оценки экономической безопасности региона / К. И. Ефремов, Е. И. Георгадзе, А. А. Агеенко // Вопросы статистики. – 2002. - № 2. – С. 57-59.

127. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Ярослав Анатолійович Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 224 с.

128. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Ярослав Анатолійович Жаліло // В зб. : Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с.

129. Забродський В. А. Власність, економічна безпека і держава / В. А. Забродський, М. О. Кизим // Економічна кібернетика. – 2000. - № 3-4. – С. 58-63.

130. Забродский В. А. Теоретические основы оценки

экономической безопасности отрасли и фирмы / В. А. Забродский, Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. -№ 15-16. – С. 35-37.

131. Задорожний Г. В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкритого суспільства / Г. В. Задорожний, О. В. Коврига, В. В. Смоловик. – Х. : ХІБМ, 2000. – 192 с.

132. Зайцева И. В. Оценка экономических рисков / И. В. Зайцева, Е. А. Токарева. – Новочеркасск : Изд-во ЮРГТУ, 2001. – 268 с.

133. Захарченко В. І. Обґрунтування територіальної концепції економічної безпеки / Віталій Іванович Захарченко // Регіональна економіка . 2000. – № 2. – С. 120-127.

134. Збірник соціологічних досліджень. [Підготовлений програмою «Партнерство за прозоре суспільство»] : Проблеми малого і середнього бізнесу / С. А. Щудло, І.Л. Мірчук, В. М. Кондзьолка, Є. Ю. Шильник. – К. : DAI, 2003. – 127 с.

135. Звіт про діяльність Держкомпідприємництва України у 2007 році. – К.: Держ. комітет України з питань регулят. політики та підпр.-ва, 2008. – 164 с.

136. Зубик В. Б. Экономическая безопасность предприятия (фирмы) / В. Б. Зубик, Д. В. Зубик, Р. С. Седегов, А. Обдула. – Минск : Выш. шк., 1998. – 341 с.

137. Зубок М. І. Безпека підприємницької діяльності. Нормативно-правова документація комерційного підприємства, банку / М. І. Зубок, Р. М. Зубок. – К. : Істина, 2004. – 144 с.

138. Иванов А. Экономическая безопасность предприятия / А. Иванов, В. Шлыков. – М., 1995. – 265 с.

139. Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / Сергей Николаевич Ильяшенко // Науч. тр. ДонНТУ. – Донецк, 2002. - № 48. – С. 16-22.

140. Інноваційна стратегія українських реформ / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко]. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.

141. Інструменти підтримки інноваційності малих і середніх підприємств : досвід Польщі та Європейського Союзу / [А. Бонковскі, М. Клепка, К. Матусяк, Є. та ін.]. – Познань-Київ : Коло, 2005. – 186 с.

142. Інтернет-ресурс Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва (www.dkrp.gov.ua).

143. Інтернет-ресурс Державного комітету статистики України (www.kpl.lviv.ua).

144. Інтернет-ресурс Європейського комітету статистики (www.eurostat.ec.europa.eu).

145. Інтернет-ресурс Кабінету Міністрів України (www.kmu.gov.ua).

146. Інтернет-ресурс Комітету підприємців Львівщини (www.kpl.lviv.ua).

147. Інтернет-ресурс Міністерства економіки України (www.me.gov.ua).

148. Інтернет-ресурс Міністерства економіки, торгівлі та промисловості Японії (www.meti.go.jp/english/other/METIntroduction/c10130ej.html).

149. Інтернет-ресурс Міністерства фінансів України (www.minfin.gov.ua).

150. Інтернет-ресурс Національного інституту системних досліджень проблем підприємництва Росії (www.nisse.ru/analytics.html?id=gp_usa).

151. Інтернет-ресурс Національного інституту стратегічних досліджень (www.niss.gov.ua).

152. Інтернет-ресурс Проекту БізПро “Малі та середні підприємства України: показники діяльності та стратегії розвитку” (www.bizpro.org.ua).

153. Інтернет-ресурс VI Всеросійської конференції експорто-орієнтованого малого бізнесу. - Досвід закордонних країн в розвитку конкурентоспроможного експортно-орієнтованого малого і середнього підприємництва (США, Великобританія, Японія, Південна Корея, Республіка Китай, Індія, Польща, Узбекистан)

(www.giac.ru).

154. Інтернет-ресурс ISO2007 / Стандарт ISO 27001:2005. Офіційна сертифікація системи управління інформаційною безпекою (СУІБ) (www.iso27001security.com).

155. Інтернет-ресурс Проекту „Програма захисту та представлення інтересів малого бізнесу в Росії” (www.react.ru/print/librery/5country_analys.pdf).

156. Інфраструктура підтримки науково-інноваційної діяльності. – Л. : ЛьвЦНТЕІ, 2005. – 58 с.

157. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. / Микола Ілліч Камлик. – К. : Атіка, 2005. – 431 с.

158. Капаруліна М. С. Максимізація вартості підприємства як критерій ефективності його функціонування / Марія Сергіївна Капаруліна // Стратегічні пріоритети. – Нац. ін-т стратегічних досліджень. - № 3 (4), 2007. – С.84-90.

159. Карачина Н. П. До питання соціоекономічних аспектів управління безпекою підприємства / Наталія Петрівна Карачина // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : Фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування та ін. Сер. зайнятість та соціальна інфраструктура. Вип. 12. - № 3. – Луцьк : ВОРВП Надстир’я, – 2006. – С. 76-92.

160. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / Анатолій Броніславович Качинський // Сер. екологічна безпека. – К. : НІСД, 2001 – 311 с.

161. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.01.01 «економічна теорія» / Володимир Іванович Кириленко ; [Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана]. – К., 2006. – 33 с.

162. Клебанова Т. С. Экономическая безопасность региона: оценка и анализ угроз / Т. С. Клебанова, Н. Л.

Чернова // Вестник ХГЭУ. – Х. : Изд-во ХГЭУ, 2001. - № 2 (18). – С. 5-9.

163. Клебанова Т. С. Оценка уровня экономической безопасности регионов Украины / Тамара Семеновна Клебанова // Региональные перспективы. – Кременчуг : Перспектива. – 2000. - № 1. – С. 9-11.

164. Клейн А. Безопасность производства – уроки Du Pont / А. Клейн, А. Яловецкий // Экономические стратегии. – 2000. - № 9. – 212 с.

165. Клейнер Г. Б. Предприятие в нестабильной экономической среде : риски, стратегии, безопасность / Г. Б. Клейнер, В. Л. Тамбовцев, Р. М. Качалов. – М. : Экономика, 1997. – 226 с.

166. Клямкин И. М. Теневая Россия : экономико-социологическое исследование : науч. издание / И. М. Клямкин, Л. М. Тимофеев. – М. : Изд. центр Рос. гуманит. ун-та, 2000. – 591 с.

167. Кобелев Н. Б. Практика применения экономико-математических методов и моделей / Николай Борисович Кобелев. – М. : Финстатинформ, 2000. – 114 с.

168. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д. Ковалев, Т. Сухорукова // Экономика Украины. – 1998. - № 10. – С. 48-51.

169. Ковальчук Т. М. Оперативний економічний аналіз : теорія, методологія, організація : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.06.04 «бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Тетяна Миколаївна Ковальчук ; [Ін-т аграр. економіки УААН]. – К., 2004. – 40 с.

170. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Трохим Тихонович Ковальчук. – К. : Знання, 2004. – 638 с.

171. Коженювські Л. Управління безпекою / Лешек Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - № 1. – С. 147-154.

172. Козаченко А. В. Методические основы оценки уровня экономической безопасности предприятия / А. В.

Козаченко, В. П. Пономарев // Региональные перспективы. - № 2-3 (9-10). – С. 104-106.

173. Козаченко А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А. Н. Ляшенко. – К. : Либра, 2003. – 280 с.

174. Колодко Г. В. Глобализация и перспективы развития постсоциалистических стран : пер. с польск. / Гжегож В. Колодко. – Минск : ЕГУ, 2002. – 197 с.

175. Концепція економічної безпеки України. Ін-т екон. прогнозування НАН України ; кер. проекту Валерій Михайлович Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.

176. Кормишкин Е. Д. Экономическая безопасность региона: теория, методология, практика / Евгений Данилович Кормишкин . – Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2002. - 140 с.

177. Корнус В. Г. Принципи оподаткування та базис для вдосконалення побудови системи оподаткування / Володимир Григорович Корнус // Актуал. пробл. економіки. – 2006. - № 2 (56). – С. 14-21.

178. Королевская В. И. Управление региональной экономикой в условиях рынка / В. И. Королевская, С. Н. Хохлов ; Ред. В. А. Персиянов. – М. : ЮНИТИ, 2001. – 64 с.

179. Коротенко Н. П. Порівняльна характеристика державного регулювання підприємництва в Україні та країнах ЄС / Наталія Павлівна Коротенко // Актуал. пробл. економіки. – 2006. - № 2 (56). – С. 4-13.

180. Корреа П. Стратегія розвитку приватного сектора в Україні: розбудова мікроекономічних підвалин для зростання, обумовленого розвитком приватного сектора / Пауло Корреа. – Світовий банк, 2007. – 52 с.

181. Корупція у стосунках між підприємствами і державою у країнах Європи та Середньої Азії в 1999 – 2002 рр. // Урядовий кур'єр. – 2004. - № 71. – С. 5.

182. Корупція : регіональні та галузеві тенденції : зб. наук. ст. ; за ред. М. П. Озріха, В. М. Дрьоміна. – Бібл. ж-лу “Юридичний вісник”. – Одеса : Фенікс, 2003. – 318 с.

183. Кравченко С. Основні напрями забезпечення економічної безпеки України / С. Кравченко, С. Теленик // Економіка. Фінанси. Право. – 2002. - № 12. – С. 6-10.

184. Кремлев Н. Д. Вопросы оценки экономической безопасности региона / Н. Д. Кремлев, В. Г. Федоров, М. Ф. Сергеев // Вопросы статистики. – 2001. - № 2. – С. 42-48.

185. Крысин А. В. Безопасность предпринимательской деятельности / Андрей Владимирович Крысин. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 256 с.

186. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика : навч.-метод. посіб. / Тамара Федорівна Куценко. – К. : КНЕУ, 2006. – 508 с.

187. Лапуста, М. Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 215 с.

188. Лациба М. В. Становлення бізнес-асоціацій як суб'єктів публічної політики в регіонах України / Максим Валерійович Лациба // Пріоритети. – 2006. - № 6. – С. 30.

189. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Шведов. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 314 с.

190. Лисовенко В. В. Государственные гарантии как инструмент государственной финансовой поддержки предприятий / Виталий Васильевич Лисовенко // Экономика предприятия. – 1999. - № 6. – С. 17-24.

191. Лысенко Ю. Г. Механизмы управления экономической безопасностью / С. Г. Мищенко, Р. А. Руденький, А. А. Спиридонов. – Сб. науч. тр. ДонНУ. – Донецк : Изд-во ДонНУ, 2002. – 178 с.

192. Лысенкова Е. Н. Государственное правовое регулирование малого предпринимательства в целях обеспечения экономической безопасности Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 «административное право; финансовое право; информационное право» / Екатерина Николаевна Лысенкова

; [Рос. акад. гос. службы при президенте РФ]. – М., 2006 – 23 с.

193. Лутчин Н. П. Оцінка областей України у світлі економічної безпеки / Наталія Павлівна Лутчин // Вісн. Львів. комерц. акад. – Сер. екон., вип. 20. – Л. : Вид-во ЛКА, 2006. – С. 75-85.

194. Ляпіна К. М. Національна програма розвитку малого підприємництва: очікування – проблеми – перспективи / К. М. Ляпіна, Д. В. Ляпін, С. М. Береславський // Аналітичний документ для прийняття політичних рішень. – К., 2001. – 24 с.

195. Ляпіна К. М. Опитування бізнес-асоціацій : «Бізнес-клімат в Україні : сучасний стан та перспективи» / К. М. Ляпіна, Д. В. Ляпін // Матеріали «круглого столу» «Пріоритети розвитку бізнесу та програми політичних партій.» – Донецьк-Луганськ : Ін-т Конкурентного суспільства, 2006. – 19 с.

196. Ляпін Д. В. Щодо готовності підприємницької спільноти впливати на рішення органів державної влади та місцевого самоврядування (квітень – травень 2007) / Дмитро Вадимович Ляпін. – К. : Ін-т Конкурентного суспільства, 2007. – 60 с.

197. Ляшенко В. И. Поддержка субъектов малого предпринимательства в России, Украине и других странах СНГ / В. И. Ляшенко, В. В. Хахулин, С. В. Ляшенко. – Луганск : Альма-матер, 2005. – 490 с.

198. Любимцев Ю. И. Концепция финансовой безопасности : общегосударственный и региональный аспекты / Ю. И. Любимцев, А. М. Логвина // Вопросы экономики, 1998. - № 3. – С. 55–64.

199. Любушин Н. П. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия / Н. П. Любушин, В. Б. Лящева, В. Г. Дьякова ; под ред. Н. П. Любушина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 328 с.

200. Мазур І. І. Детінізація економіки України : теорія та практика : моногр. / Ірина Іванівна Мазур // К. : ВПЦ

КНУ, 2006. – 239 с.

201. Мазур А. Г. Методологические аспекты становления и развития региональной экономики /Анатолий Григорьевич Мазур // Экономика Украины. – 2000. - № 4. – С. 44-49.

202. Мале підприємництво України: процес розвитку / Держкомпідприємництво України. – К. : Ін-т Конкурентного суспільства, 2001. – 255 с.

203. Малі підприємства Львівщини : стат. зб. – Держкомстат України, ГУС у Львів. області. – Л. : [б. в.], 2007. – 124 с.

204. Малий бізнес : стійкість та компенсаторні можливості : моногр. / Г. В. Козаченко, А. Е. Воронкова, В. Ю. Медяник, В. В. Назаров. – К. : Лібра, 2003. – 328 с.

205. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання : навч. посіб. / Л. І. Воротіна, В. Є. Воротін, Л. А. Мартинюк, Т. В. Черняк ; за ред. Людмили Іванівни Воротіной. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 307 с.

206. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні : зб. наук. ст. / За ред. Ярослава Анатолійовича Жаліла. – К. : Альтерпрес, 2002. – 118 с.

207. Маліновська О. Я. Проблеми державного регулювання розвитку підприємництва в Україні / Ольга Ярославівна Маліновська // Регіональна економіка. – 2006. - № 1. – С. 200-205.

208. Малолеткова О. Підприємців учать відбиватися від рейдерів / Оксана Малолеткова // Урядовий кур'єр. – 2007. – 22 лютого. - № 34.

209. Манафова О. Дерегулирование экономики и устранение административных барьеров, Российская Федерация (EUROPEAID/11408/C/SV/RU) : Обзор институтов независимой экспертизы в странах ЕС и Российской Федерации / Ольга Манафова. – М. : IMC Consulting Ltd. – 2005. – 28 с.

210. Математические модели трансформационной

економики : учеб. пособ. / Т. С. Клебанова, Е. В. Раевна, К. А. Стрижиченко и др. – Х. : Инжек, 2004. – 280 с.

211. Махоня И. В. Проблемы экономической безопасности Украины / Иван Васильевич Махоня // Вісник Східноукраїнського держ. ун-ту. – 1999. - №5 (20). – С. 208–212.

212. Машина Н. И. Экономический риск и методы его измерения : учеб. пособ. / Нонна Ивановна Машина. – Донецк : Юго-Восток, 2004. – 192 с.

213. Мельник Л. В. Можливості для українських підприємств після вступу до СОТ і створення зони вільної торгівлі з ЄС / Лідія Василівна Мельник // Універсум. – 2003. - № 11-12. – С. 25-27.

214. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці / Петро Володимирович Мельник. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2004. – 362 с.

215. Методика обчислення рейтингу регіонів за розвитком малого підприємництва. – К. : Держкомпідприємництво України, 2002. – 21 с.

216. Методичні рекомендації щодо формування і реалізації регіональних програм розвитку малого підприємництва. – К. : Держкомпідприємництво України, Мінекономіки України, 2000. – 24 с.

217. Михайленко А. Н. Механизм обеспечения экономической безопасности России / Александр Николаевич Михайленко // Российский экономический журнал. – 1996. - № 4. – С. 119–127.

218. Мищенко С. Н. Система обеспечения экономической безопасности организации : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Сергей Николаевич Мищенко ; [Донской гос. техн. ун-т]. – Ростов н/Д : [б. и.], 2004. – 197 с.

219. Моделювання економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : моногр. / за ред. Валерія Михайловича Геєця. – Х. : Инжек, 2006. – 240 с.

220. Мочерний С. В. Механізм забезпечення

економічної безпеки країни Степан Васильович Мочерний // Наук. записки Тернопіль. держ. пед. ун.-ту. Сер. економіка. – 2000. – Вип. 6. – С. 5-11.

221. Мочерный С. В. Основы экономической теории : учеб. / С. В. Мочерный, В. К. Симоненко, В. В. Секретарюк, А. А. Устенко ; Под общ. ред. С. В. Мочерного. – К. : Знання, КОО, 2000. – 601 с.

222. Мунтіян В. І. Економічна безпека України : моногр. / Валерій Іванович Мунтіян. – К. : вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.

223. Мунтіян В. І. Нові виклики економічній безпеці держави / Валерій Іванович Мунтіян // Екон.-мат. моделювання соц.-екон. систем : зб. наук. пр. – Вип. 4 ; відп. ред. О. О. Бакаєв. – К. : МННЦ ІТіС, 2003. – С. 5-15.

224. Мунтіян В. І. Політика Уряду щодо забезпечення конкурентоспроможності української економіки / Валерій Іванович Мунтіян ; Вісн. Ін-ту екон. та прогнозування НАН України. – К. : вид-во ІЕП, 2007. – № 1. – С. 26-27.

225. Мунтіян В. І. Проблеми національної безпеки в процесах державотворення : моногр. / Валерій Іванович Мунтіян. – К. : вид-во КВІЦ, 2005. – 756 с.

226. Мур А. Руководство по безопасности бизнеса : практ. пособ. по упр. рисками / Алек Мур, Хиарнден Кейт ; [пер. с англ. В. А. Егоров]. – М. : Филинь, 1998. – 328 с.

227. Національна безпека України, 1994 – 1996 рр. : наук. доповідь НІСД / Рада Національної безпеки і оборони України ; НІСД / За ред. О. Ф. Белова – К. : НІСД, 1997. – 198 с.

228. Нерівномірності оподаткування в Україні : причини, наслідки та рекомендації щодо реформування. – К. : RAUCI, CASF, Інститут реформ, 2002. – 63 с.

229. Нижник В. М. Економічна дипломатія та економічна безпека України : навч. посіб. / Віктор Михайлович Нижник. – Хмельницький : вид-во ХНУ, 2007. – 299 с.

230. Нижник В. М. Завдання та перспективи розвитку

української економіки в контексті вступу у Світову організацію торгівлі / Віктор Михайлович Нижник ; Вісн. ХНУ. – Хмельницький : вид-во ХНУ, 2005. - № 2. – С. 10-14.

231. Новиков Г. В. Финансовая безопасность экономики : методология и практика / Герман Вилорович Новиков. – М. : ИЭ РАН, 2001. – 367 с.

232. Новицький, В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку : навч. посіб. / Валерій Євгенович Новицький ; М-во освіти і науки України, Нац. авіаційний ун-т. – К. : вид-во НАУ, 2004. – 266 с.

233. Новицький В. Є. Національні інтереси України в контексті цивілізаційних детермінант і економічної глобалізації / Валерій Євгенович Новицький // Економіка України. – 2003. - № 7. – С. 12-18.

234. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : моногр. / Григорій Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

235. Новицький Н. А. Инновационный путь развития экономики / Николай Александрович Новицкий // Экономист. – 2000. – № 6. – С. 34- 40.

236. Носова О. В. Институциональная система в Украине : проблемы и перспективы развития (теоретический подход) / Ольга Валентиновна Носова // Ойкумена : альм. сравн. исслед. полит. ин-тов, соц.-эконом. систем и цивилизаций. Вып. 5. 2007 / Нац. ин-т стратег. исслед. в г. Харькове, Харьк. нац. ун-т им. В. Н. Каразина ; [редкол.: В. П. Семиноженко и др.]. – Х. : [б. и.], 2007. – С.18-29.

237. Одинцов А. А. Защита предпринимательства : экономическая и информационная безопасность : учеб. пособ. / Андрей Алексеевич Одинцов. – М. : Международные отношения, 2003. – 325 с.

238. Орехова Т. В. Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобалізації : моногр. / Тетяна Вікторівна Орехова / Під ред. Ю. В. Макогона. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – 394 с.

239. Основы экономической безопасности :

государство, регион, предприятие, личность : учеб.-практ. пособ. / Рос. экон. акад. им. Г. В. Плеханова // Под ред. Евгения Александровича Олейникова. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 288 с.

240. Основи економічної безпеки : підруч. / О. М. Бандурка, В. Є. Духов, К. Я. Петрова, І. М. Червяков ; МВС України; Національний ун-т внутрішніх справ. – Х. : вид-во Нац. ун.-ту внутрішніх справ, 2003. – 236 с.

241. Особливості та шляхи детінізації економіки України : матеріали «круглого столу» / За ред. Захарія Степановича Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 61 – 63.

242. Отчет о состоянии сектора малых и средних предприятий в Польше в 2000 – 2001 гг. – Варшава : Польское агентство развития предпринимательства, 2002. – 424 с.

243. Оценка бизнеса / Под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 178 с.

244. Оценка потенциальных очагов региональных кризисных ситуаций / Науч. рук. А. Г. Гранберг, Б. М. Штульберг. – М. : СОПС и ЭС, 1997. – 398 с.

245. Паламарчук О. І. Класифікація загроз економічної безпеки підприємств : зб. наук. пр. Одеського держ. екон. ун-ту / Олександр Іванович Паламарчук. – Вип. 3. – Одеса : ОДЕУ, 1999. – С. 63-68.

246. Панасюк В. М. Податковий облік : навч. посіб. / В. М. Панасюк, Є. К. Ковальчук, С. В. Бобрівець. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 260 с.

247. Пастернак-Таранушенко Г. А. Безопасность : система, подсистема, оценки, новое оружие / Геннадий Адольфович Пастернак-Таранушенко // Экономика Украины. – 2000. - № 12. – С. 55-59.

248. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави : підруч. / Геннадій Адольфович Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К.: Ін-т держ. управл. і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1994. – 140 с.

249. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Стативи процесу забезпечення / Геннадій Адольфович Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.

250. Підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку / М. І. Долішній, М. А. Козоріз, В. П. Мікловда, А. С. Даниленко. – Ужгород : Карпати, 1997. – 363 с.

251. Подлужная Н. А. Выбор критерия экономической безопасности предприятия / Наталья Александровна Подлужная ; Донецкий нац. техн. ун-т // Науч. тр. ДонНТУ. – Донецк : изд-во ДонНТУ, 2002. - № 46. – С. 10-13.

252. Політико-правове регулювання підприємництва в Україні: теорія і практика : моногр. / За ред. З. С. Варналія, В. М. Кампо. – К. : Знання України, 2005.

253. Понынев А. О. Межрегиональная экономическая дифференциация : методология анализа и государственного регулирования / Андрей Олегович Понынев. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 374 с.

254. Полунеев Ю. В. Технология экономического прорыва / Юрий Владимирович Полунеев // Зеркало недели, 2006. - № 41 (620). – С. 3-4.

255. Пономарев В. П. Влияние государственного регулирования деятельности промышленных предприятий на их экономическую безопасность / Владимир Порфирьевич Пономарев // 36. наук. пр. Східноукраїнського держ. ун-ту. – Луганськ, 2000. – С. 127-128.

256. Пономарев В. П. Концепция экономической безопасности предприятия / Владимир Порфирьевич Пономарев // Бизнес-информ. – 1999. - № 15-16. – С. 110-113.

257. Пономаренко В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование : моногр. / В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. – Х. : Инжек, 2004. – 144 с.

258. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології / Володимир Михайлович Попович ; НДІ Нац. акад. внутр. справ України ; Наук.-дослід. центр

Укр. фінанс.-екон. ін-ту Держ. податкової адміністрації України. – К. : Правові джерела, 1998. – 448 с.

259. Постсоветский институционализм : моногр. / Под ред. Р. М. Нуреева, В. В. Дементьева. – Донецк : Каштан, 2005. – 480 с.

260. Правительственная поддержка малых и средних предприятий [Зап. Европа] / Аналит. экспресс-обзор. – М. : Ассоциация МВТК, 2005.

261. Правовые основы предпринимательской безопасности / В. С. Абрамов, В.Н. Зыков, В.В. Попадейкин и др. – М. : Изд-во РУДН, 2003. – 257 с.

262. Предборський В. А. Економічна безпека держави: моногр. / Валентин Антонович Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.

263. Проблеми самоорганізації і самозахисту підприємництва : аналітична доповідь. – Київ-Харків : Міжнар. спілка укр. підприємців, 2001. – 50 с.

264. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році. Експертна доповідь. – К. : Інтертехнологія, 2007. – 257 с.

265. Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (15-17 травня 2007, м. Ялта) / Відп. ред. Анатолій Антонович Мазаракі. – К. : ВПЦ КНУ, 2007. – 303 с.

266. Проблеми та пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України / Я. А. Жаліло, С. І. Архієреєв, Я. Б. Базилук та ін. – К. : НІСД, 2006. – 120 с.

267. Проблеми економічної безпеки в Україні : аналітична доповідь до засідання «круглого столу» : Актуальні проблеми економічної безпеки України. – К. : УЦЕПД, 1997. – 60 с.

268. Прогнозирование и планирование в условиях рынка : [учеб. пособ.] / Е. А. Черныш, Н. Г. Молчанова, А. А. Новикова, Т. А. Салтанова. – М. : ПРИОР, 1999. – 214 с.

269. Прогнозирование и планирование экономики / под ред. В. И. Борисевича, Г. А. Кандауровой. – Минск :

Экоперспектива. – 2000. – 432 с.

270. Проект БізПро «Малі та середні підприємства України : показники діяльності та стратегії розвитку» (www.bizpro.org.ua).

271. Проект СИРЕНА: Методы измерения и оценки региональной ассиметрии / Под ред. Сергея Алексеевича Суспицына. – Новосибирск : ИЭ ОПП СО РАН, 2002. – 222 с.

272. Пучков С. А. Управление системой безопасности фирмы / С. А. Пучков, С. А. Кузнецов. – М. : АСТ-Пресс, 2001. – 325 с.

273. Пушкаренко П. І. Генезис і соціально-економічні наслідки тіньової економіки / П. І. Пушкаренко, М. І. Логвиненко // Економіка України. – 2004. - № 10. – С. 43-49.

274. Пчелинцев О. С. Направления развития финансового федерализма и проблема трансфертов / О. С. Пчелинцев, М. М. Минченко ; науч. рук. А. Г. Гранберг, Б. М. Штульберг // Проблемы прогнозирования, 2000. - № 3. – С. 89-100.

275. Раздина Е. В. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Елена Викторовна Раздина. – К. : Бизнесинформ, 2000. – 344 с.

276. Ракитянский Н. М. Защита коммерческой тайны / Николай Митрофанович Ракитянский // Журнал для акционеров, 1992. - № 3. – С. 37-39.

277. Реверчук Н. Й. Умови формування системи управління економічною безпекою малого підприємництва в Україні / Надія Йосипівна Реверчук // Соціально-економічна ефективність державного управління: теорія, методологія та практика : матеріали щоріч. наук. практ. конф. – Л. : ЛВІДУ УАДІ, 2003. – ч. 2. – С. 337-338.

278. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємництва в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 «організація управління, планування і регулювання економікою» / Надія Йосипівна Реверчук ; [Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка]. – Л., 2004. - 20 с.

279. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою

підприємницьких структур / Надія Йосипівна Реверчук // Нац. банк України ; Львів. банківський ін-т. – Л. : ЛБІ НБУ, 2004. – 196 с.

280. Реверчук Н. Й. Економічна безпека в Україні : держави, фірми, особи : Навч. посіб. / Н. Й. Реверчук, Я. Й. Малик, І. І. Кульчицький, С. К. Реверчук ; за ред. Сергія Корнійовича Реверчука. // ЛФМАУП. – Л. : ВПВ ЛьвЦНТЕІ, 2000. – 192 с.

281. Регіональна програма розвитку малого підприємництва у Львівській області на 2007 – 2008 роки. – 39 с.

282. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : моногр. / За ред. Захарія Степановича Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

283. Региональная политика, направленная на сокращение социально-экономической и правовой асимметрии : проект ТАСИС / Под ред. В. Е. Селиверстова и Д. Юилла. – М. ; Новосибирск : Экор, Сибирское соглашение, 2000. – 549 с.

284. Региональные проблемы использования экономического потенциала в условиях перехода к рынку : сб. науч. тр. / СОПС и ЭС ; Редкол. : Б. М. Штульберг (отв. ред.) и др. – М. : [б. и.], 1993. – 102 с.

285. Региональные кризисные ситуации и экономическая безопасность России / Науч. рук. А. Г. Гранберг, Б. М. Штульберг. – М. : СОПС и ЕР, 1998. – 288 с.

286. Региональное развитие : опыт России и Европейского союза : проект ТАСИС / Рук. авт. кол. и отв. ред. А. Г. Гранберг. – М. : Экономика, 2000. – 435 с.

287. Регуляторна політика як інструмент боротьби з корупцією. Конспект лекцій / За ред. Д. В. Ляпіна та К. М. Ляпіної. – К. : Ін-т Конкурентного суспільства, 2007. – 228 с.

288. Рейтинг розвитку та підтримки малого підприємництва на місцевому рівні у 2006 році. – К. : Програма технічної допомоги ЄС ТАСИС для України, Державний комітет України з питань регуляторної політики

та підприємництва, 2007. – 16 с.

289. Розвиток зовнішньої торгівлі та України та її економічна безпека : моногр. / За ред. Віктора Григоровича Андрійчука. – К. : НІСД, 1999. – 148 с.

290. Розвиток партнерства між місцевою владою та недержавним сектором у сфері надання громадських послуг : моногр. / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, М. Д. Василенко, О. В. Галацян та ін. ; за ред. Юрія Петровича Лебединського. – Ужгород : Патент, 2003. – 192 с.

291. Роль держави в довгостроковому економічному зростанні : моногр. / За ред. Бориса Євгеновича Кваснюка ; Ін-т екон. прогнозування НАН України. – Х. : Форт, 2003. – 424 с.

292. Рубе В. А. Институциональные аспекты организации малого бизнеса в развитых странах и в России : учеб. пособ. / Вера Андреевна Рубе. – М. : Инфра-М, 2004. – 79 с.

293. Рябченко Е. П. Маркетинговая концепция экономической безопасности предприятия : учеб. пособ. / Е. П. Рябченко, Е. В. Ковалев ; Харьк. Нац. ун-т внутр. дел. – Х., изд-во ХНУВД 1998. – 144 с.

294. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность : геополитика, глобализация, самосохранение и развитие / Вячеслав Константинович Сенчагов. – М. : Финстатинформ, 2002. – 446 с.

295. Смовженко Т. С. Державна політика сприяння розвитку підприємництва : моногр. / Тамара Степанівна Смовженко ; Ін-т регіон. доліджень НАН України. – Львів : вид-во ЛБІ НБУ, 2001. – 464 с.

296. Снелбекер Д. Перспективи економічної безпеки та зростання в Україні / Девід Снелбекер // Економіст. – 2000. – № 3. – С. 26–32.

297. Соловьев Э. М. Коммерческая тайна и ее защита / Эдуард Яковлевич Соловьев. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 92 с.

298. Спивак В. А. Организационное поведение и

управление персоналом : учеб. пособ. / Владимир Александрович Спивак. – СПб. : Питер, 2000. – 412 с.

299. Статистичний щорічник України за 2006 рік. – Держкомстат України. – К. : Консультант, 2007. – 576 с.

300. Степаненко А. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів / А. Степаненко, М. Герасимов // Регіональна економіка. – 2002. - № 2. – С. 39-54.

301. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки) “Шляхом європейської інтеграції”. – К. : ІВЦ Держкомстат України, 2004. – 323 с.

302. Стратегія розвитку Львівської області до 2015 року. Економіка. Суспільство. Середовище. Моніторинг за 2006 рік. – Львівська ОДА. – Л. : Головне управління статистики у Львівській області, 2007. – 222 с.

303. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы // Вестн. Моск. гос. ун-та. Сер. 6 : Экономика. – 1995. - № 3. – С. 3-9.

304. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія / за ред. Захарія Степановича Варналія. – К. : НІСД, 2006. – 576 с.

305. Третьякова Н. С. Разработка системы управления экономической безопасностью предприятий : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 «экономика и управление народным хозяйством» / Наталья Сергеевна Третьякова ; [СПб. гос. инж.-экон. ун-т]. – СПб., 2003. – 206 с.

306. Тринько Р. І. Державне регулювання підприємництва: теорія, методика, практика / Р. І. Тринько, О. Я. Маліновська. – Л. : Львів. держ. ун.-т внутрішніх справ, Львів. держ. фін. акад. – 2007. – 184 с.

307. Турчинов О. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / . – К. : Артек, 1995. – 300 с.

308. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку : моногр. / За заг. ред. Юрія Григоровича Рубана. – К. : НІСД, 2007. – 538 с.

309. Україна та Росія: політика сприяння розвитку

малого підприємництва / Аналіт. дослідження. – К. – Ін-т Конкурентного суспільства, 2002. – 211 с.

310. Україна : Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006 / Моногр. НІСД за ред. Олександра Степановича Власюка. – К. : НІСД, 2006 – С. 409–416.

311. Український фонд підтримки підприємництва. Звіт про діяльність у 2005 році. – К. : УФПП, 2006. – 63 с.

312. Управління бізнесом : доступно про складне / Л. Кістерський, К. Павловські, А. Бурляй, Т. Липова, Т. Пустовойтова. – К. : Знання України, 2001. – 246 с.

313. Федоренко В. Г. Міжнародні і правові аспекти інвестиційної діяльності в Україні / В. Г. Федоренко, О. Г. Чувардинський, О. Ф. Іткін та ін. – К. : Науковий світ, 2002. – 505 с.

314. Фитуни Л. Л. Теневой оборот и «бегство капитала» / Леонид Леонидович Фитуни ; Рос. акад. наук, Ин-т Африки. - М. : Вост. лит., РАН, 2003. - 262 с. – М. : Вост. лит., 2003. – 262 с.

315. Фінагін В. В. Економічний механізм підприємства в ринковій економіці / Валентин Вікторович Фінагін, // Економіка України. – 2000. - № 9. – С. 91–92.

316. Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки : моногр. / А. І. Даниленко, О. І. Береславська, Є. О. Бесараб, С. А. Буковинський, Д. О. Василик ; за ред. Анатолія Івановича Даниленка ; Ін-т економіки НАН України. – К. : [б. и.], 2003. – 415 с.

317. Филопулос Я. Формирование политики и институциональная основа оценки риска в ЕС. Рекомендации по созданию в стране системы оценки риска / Янис Филопулос. – М. : ТЕИС, 2005. – 38 с.

318. Фомин Я. А. Диагностика кризисного состояния предприятия : учеб. пособ. / Ярослав Алексеевич Фомин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 349 с.

319. Хайлова Т. В. Формування державного механізму управління економічною безпекою підприємництва : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02

«механізми державного управління» / Тетяна Володимирівна Хайлова ; [Донецький держ. ун-т управління]. – Донецьк, 2004. – 20 с.

320. Хелферт Э. А. Техника финансового анализа: пер. с англ. / Эрик А. Хелферт ; под ред. Л. П. Белых. – М. : Аудит ; ЮНИТИ-ДАНА, 1996. – 663 с.

321. Хохлов Н. В. Управление риском : учеб. пособ. / Николай Валерьевич Хохлов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 239 с.

322. Хунтуа З. Ш. Международная конкуренция и национальная экономическая безопасность : реферат / Зураб Шалвович Хунтуа // Общество и экономика. – 2004. - № 2. – С.69-85.

323. Чернова Н. Л. Некоторые подходы к формированию концепции обеспечения экономической безопасности региона / Н. Л. Чернова // Вестн. ХГЭУ. – Х. : ХГЭУ, 2001 . - № 2 (18). – С. 37-40.

324. Чернова Н. Л. Система моделей оценки и анализа экономической безопасности региона / Н. Л. Чернова // Экономика: проблемы теории и практики. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002 . - № 162. – С. 96-103.

325. Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учеб. пособ. / Анатолий Дмитриевич Чернявский. – К. : МАУП, 2000. – 204 с.

326. Черняк О. І. Методика визначення зовнішньоекономічної безпеки України / О. І. Черняк, А. В. Ставицький // Экономическая безопасность, разведка и контрразведка. – 2002. - № 1 (1). – С. 3-7.

327. Чумак Н. Л. Анализ экономической безопасности регионов на основе методов кластеризации / Н. Л. Чумак // Вестн. ХГПУ. Сер. Тех. прогресс и эффективность производства. – Х. : изд-во ХГПУ, 2000. - № 92. – С. 170-173.

328. Шамхалов Ф. И. Государство и экономика : основы взаимодействия / Феликс Имирасланович Шамхалов. – М. : Экономика, 2000. – 248 с.

329. Шапкин А. С. Экономические и финансовые риски

: оценка, управление, портфель инвестиций / Александр Сергеевич Шапкин. – М. : Дашков и Ко, 2005. – 544 с.

330. Шевеленко С. Д. Підприємництво і підприємницька діяльність : навч. посіб. / С. Д. Шевеленко, І. І. Федів ; за ред. В. В. Собка. – К. : Вища школа, 1997. – 224с

331. Шестаков А. В. Теневая экономика : учеб. пособ. / Анатолий Владимирович Шестаков ; Фед. служба налоговой полиции РФ ; Акад. налог. полиции. – М. : Дашков и Ко, 2000. -152 с.

332. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.

333. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / Владимир Викторович Шлыков. – СПб. : Алетейя, 1999. – 138 с.

334. Шлыков В. В. Теория и практика экономической безопасности предприятия / Владимир Викторович Шлыков. – М. : Арсин, 2000. – 364 с.

335. Шляхи до ефективної державної політики : взаємодія бізнесу і влади / Матеріали «круглого столу» : Український незалежний центр політичних досліджень. – К., 2001. – 44 с.

336. Штульберг Б. М. Региональная политика России: теоретические основы, задачи и методы реализации / Б. М. Штульберг, В. Г. Введенский. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 444 с.

337. Штульберг Б. М. Кризисные ситуации в регионе и экономическая безопасность России / Б. М. Штульберг, В. К. Савельев, А. О. Полынев // Федерализм. – 1997. - № 2. – С. 24-32.

338. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Йозеф Алоиз Шумпетер. – М. : Прогресс, 1983. – 454 с.

339. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы / Владимир Иванович Ярочкин. – М. : Ось-89, 2003. – 352 с.

340. Яценко Н. М. Регіональна економічна безпека у

контексті національної економічної безпеки / Н. М. Яценко
// Актуал. пробл. економіки. – 2002. - № 2. – С. 3-7.

341. Бизнес в 2007 году : Как проводить реформы. Сравнение норм государственного регулирования по 175 странам. Пер. с англ. публикации МБРР (Всемирного Банка) М. : Весь Мир, 2007. – 208 с.

342. Doing business in 2007: How to reform. Comparing regulations in 175 economies / The International Bank of Reconstruction and Development

343. Neuberger Egon. Comparative economic systems : a decision-making approach / Egon Neuberger, William J. Duffy ; with the collaboration of Alan A. Brown, F. Reed Johnson, Joseph A. Licari. – Boston : Allyn and Bacon, 1976. 378 p.

344. Shnyrkov Alexander, Rogach Alexander, Kopystyra Arseniy. Ukraine's joining the WTO : Realities and Challenges // Transition Studies Review (Springer Wien). – Vol.13. – № 3. – October, 2006. – P. 513-524.

345. Statistical survey on offices and corporations. 2000.

346. Survey of current SME business conditions (<http://www.meti.go.jp/english/information/data/structuralreform/Fostering.html>)

347. White paper on total ranking in IMD world competitiveness (47 countries). 2001.

348. www.meti.go.jp/english/other/METIntroduction/c10130ej.html.

Додаток А.1

Таблиця А.1

**Окремі показники потенціалу підприємництва регіонів
України у 2006 р.**

Регіон	ВРП у розрахунку на одну особу, тис грн	Кількість підприємств на 1 тис населення, од.	Частка в основних засобах економіки держави, %	Інвестиції в основний капітал на 1 особу, тис грн	Частка у загальній кількості населення країни, %	Частка у території країни, %	Кількість малих підприємств на 10 тис населення, од.
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	9372	24	100,0	2,69	100,0	100,0	66
АР Крим	6460	24	3,74	2,38	4,33	4,32	79
Вінницька	5966	17	2,25	1,48	3,41	4,39	47
Волинська	6285	17	1,31	1,78	2,16	3,33	46
Дніпропетровська	11909	27	10,72	3,13	7,42	5,29	60
Донецька	12490	18	11,33	2,56	10,0	4,39	56
Житомирська	5554	17	1,70	1,17	2,71	4,94	46
Закарпатська	5373	15	1,33	1,63	2,68	2,12	63
Запорізька	10683	24	5,52	2,10	4,02	4,51	63
Івано-Франківська	6916	17	2,20	1,89	2,91	2,30	55
Київська	8673	24	3,67	4,01	3,73	4,66	63
Кіровоградська	6394	22	1,69	1,69	2,17	4,08	52
Луганська	8131	17	4,50	2,32	5,23	4,42	44
Львівська	6657	23	4,64	2,30	5,46	3,61	68
Миколаївська	7801	30	2,30	2,57	2,63	4,08	67
Одеська	8619	28	5,11	3,07	5,17	5,52	67
Полтавська	11574	22	4,51	3,09	3,21	4,77	52
Рівненська	6269	15	1,79	1,86	2,42	3,33	43
Сумська	6497	19	2,20	1,24	2,58	3,94	49
Тернопільська	4603	18	1,18	1,10	2,28	2,29	41
Харківська	9025	25	6,80	2,84	6,22	5,20	69
Херсонська	5713	25	1,50	1,34	2,42	4,72	55
Хмельницька	5764	18	2,09	1,52	2,80	3,41	46
Черкаська	6681	19	2,10	2,48	2,73	3,46	45
Чернівецька	4654	16	1,07	1,61	1,90	1,34	47
Чернігівська	6474	16	2,30	1,32	2,33	5,29	44

Продовження табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ	28780	73	11,83	9,33	6,27	0,13	210
м. Севастополь	7452	30	0,60	1,90	0,84	0,15	72

Таблиця А.2

**Частка регіонів в окремих показниках розвитку України у
2006 р. (%)**

Регіон	Частка у ВРП	Частка у загальній кількості діючих підприємств	Частка у обсягах експорту	Частка у кількості економічно активного населення	Частка у загальній кількості злочинів
1	2	3	4	5	6
АР Крим	2,91	4,6	1,0	4,30	4,39
Вінницька	2,31	3,6	1,1	3,48	2,66
Волинська	1,48	2,1	0,9	2,12	1,92
Дніпропетровська	9,34	7,3	18,6	7,48	8,9
Донецька	13,15	7,6	22,9	10,17	12,19
Житомирська	1,68	2,7	0,8	2,84	2,03
Закарпатська	1,52	2,6	1,8	2,66	1,31
Запорізька	4,52	4,7	8,1	4,08	6,03
Івано-Франківська	2,18	2,6	2,3	2,57	1,49
Київська	3,48	3,9	1,5	3,80	2,87
Кіровоградська	1,56	2,1	0,5	2,25	1,82
Луганська	4,47	4,4	7,8	5,13	6,94
Львівська	3,89	4,1	2,1	5,24	3,95
Миколаївська	2,16	3,2	2,8	2,67	2,92
Одеська	4,11	6,1	2,0	4,88	4,95
Полтавська	4,10	3,3	4,9	3,34	3,57
Рівненська	1,65	2,1	0,8	2,29	1,47
Сумська	1,82	2,1	1,3	2,65	2,27
Тернопільська	1,16	1,9	0,2	2,10	1,26
Харківська	5,80	7,0	2,3	6,23	6,26
Херсонська	1,47	2,9	0,6	2,46	2,48
Хмельницька	1,80	3,1	0,6	2,88	2,24
Черкаська	2,04	2,4	1,3	2,88	2,06
Чернівецька	1,00	1,8	0,3	1,80	1,19
Чернігівська	1,73	1,8	0,8	2,52	1,87
м. Київ	17,47	8,9	11,5	6,34	6,89
м. Севастополь	0,64	1,1	0,3	0,84	1,1

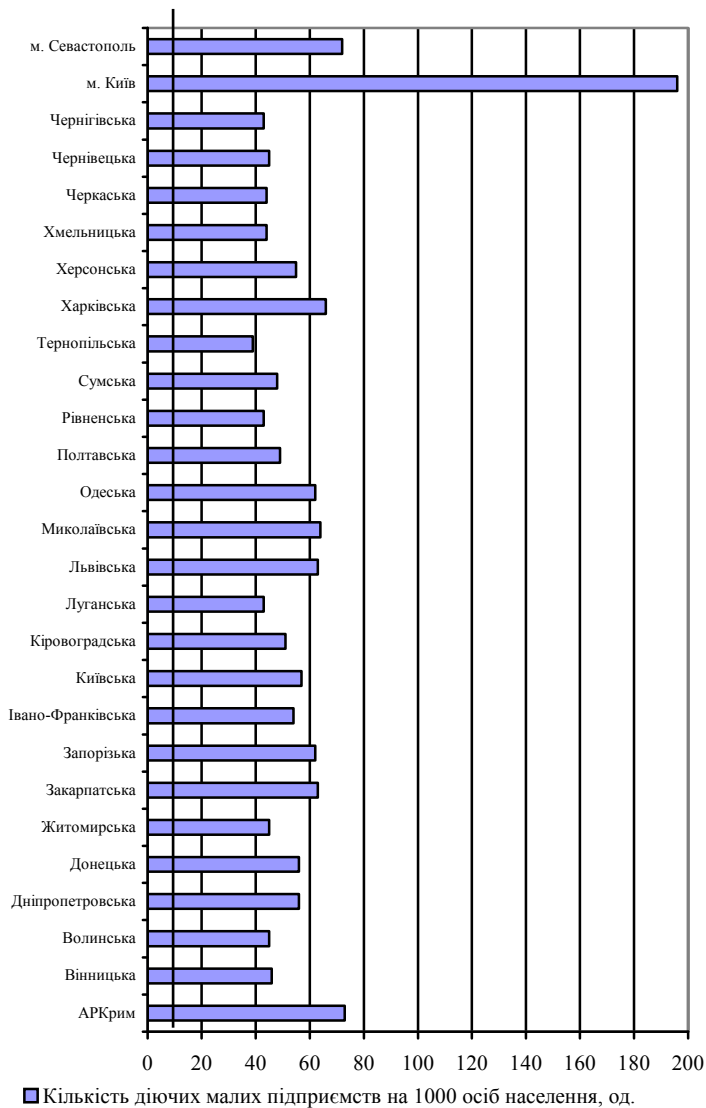

Рис. А.1. Кількість діючих малих підприємств на одну тисячу осіб наявного населення за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора економічної безпеки підприємництва (стимулятор, 10)

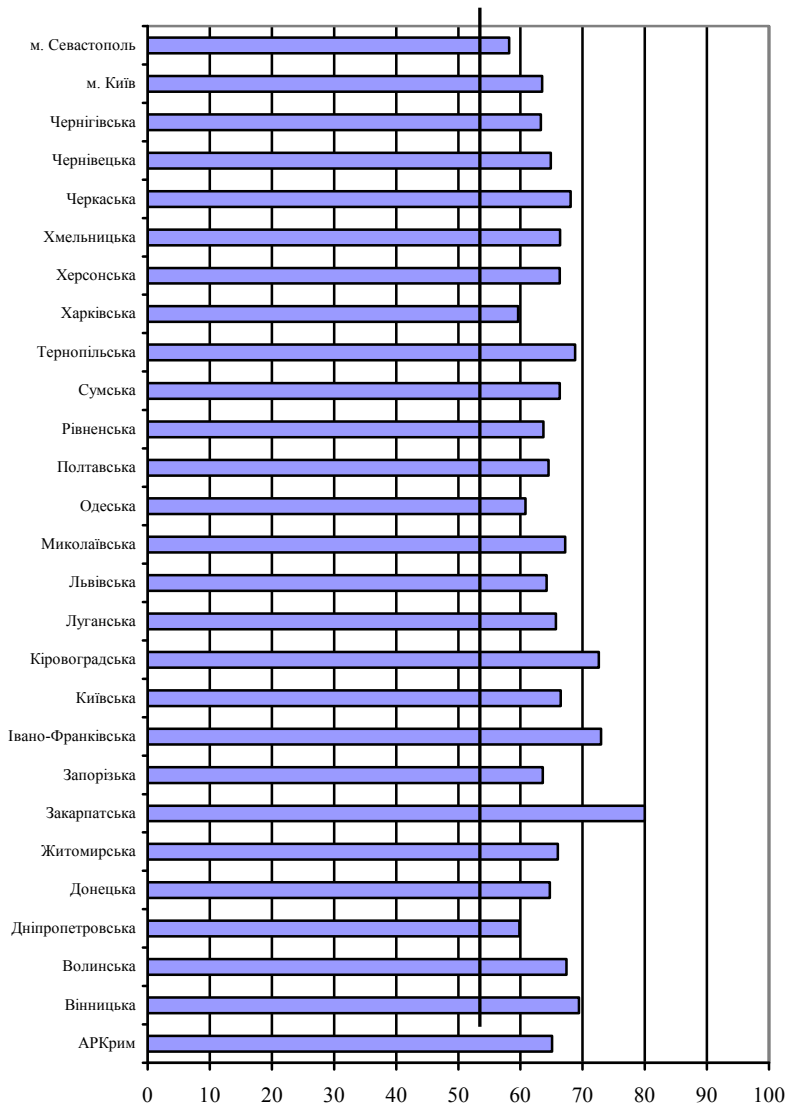
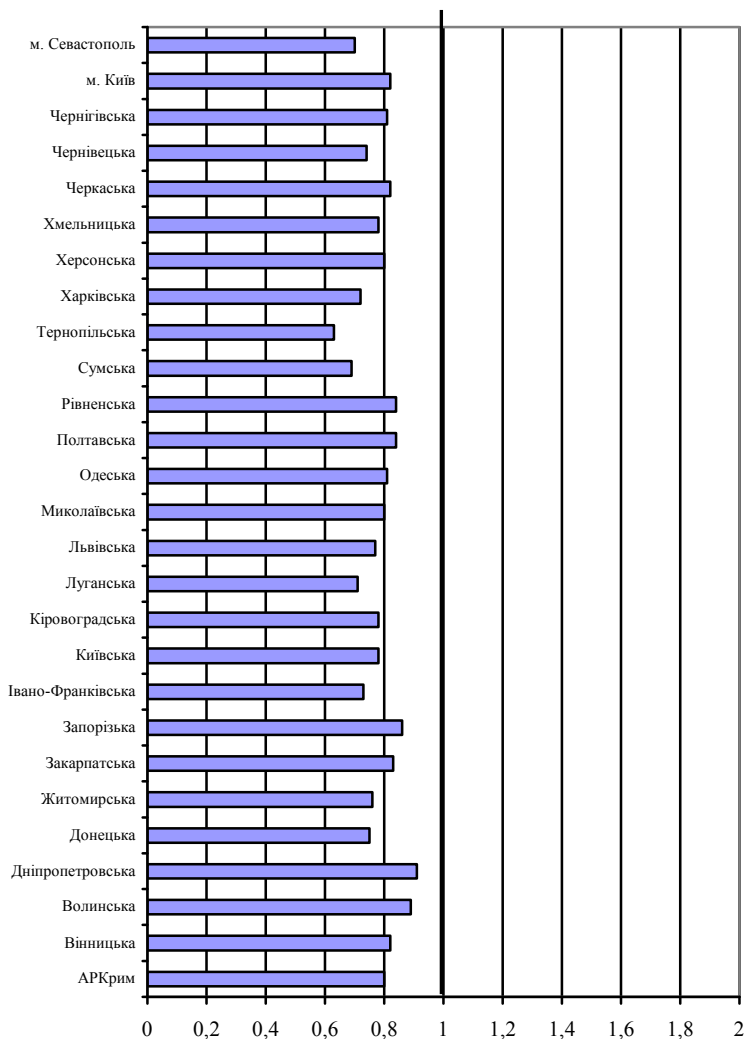

Рис. А.2. Частка прибуткових малих підприємств за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора економічної безпеки підприємництва (стимулятор, 50%)

■ Відношення дебіторської заборгованості до кредиторської

Рис. А.3. Відношення дебіторської заборгованості до кредиторської за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора економічної безпеки підприємництва (стимулятор, 1)

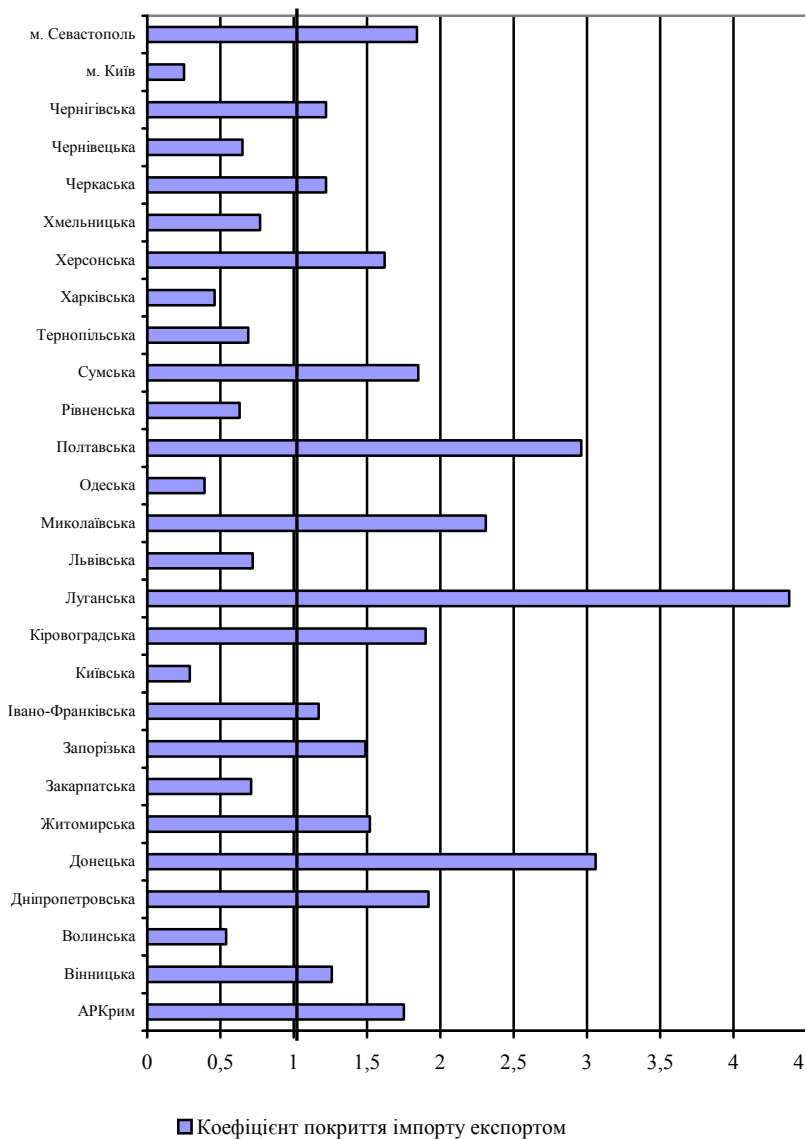

Рис. А.4. Коефіцієнт покриття імпорту експортом за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора безпеки підприємництва (стимулятор, 1)

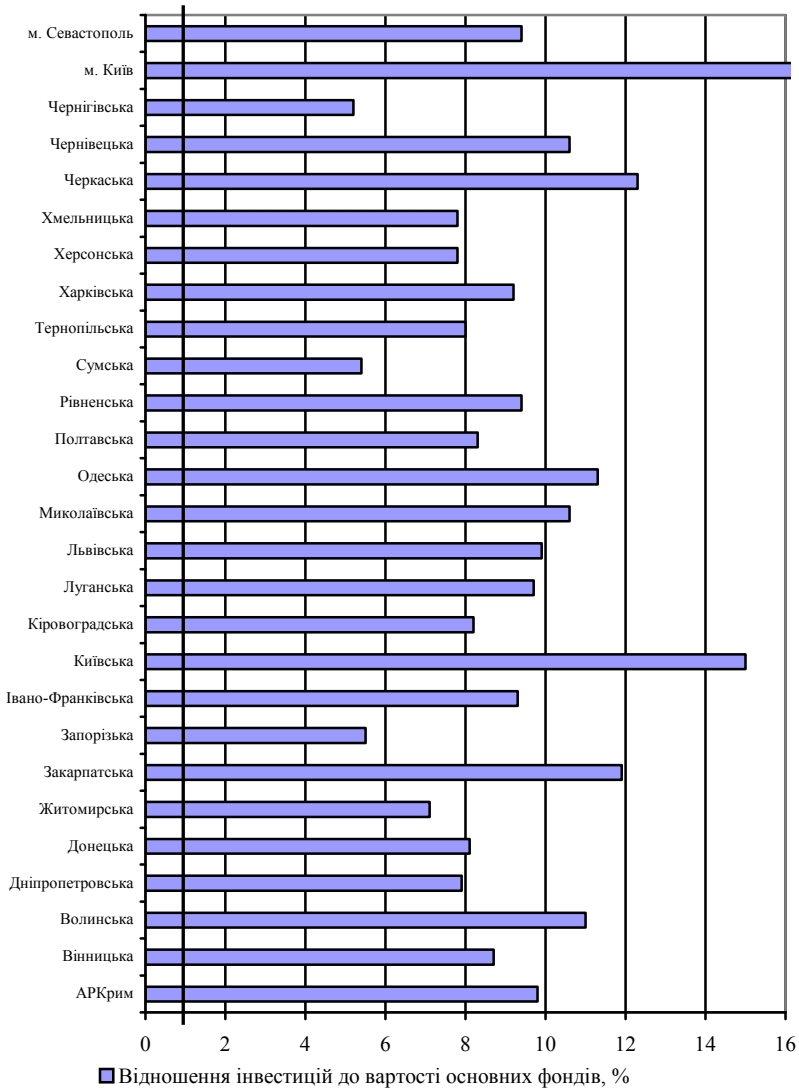

Рис. А.5. Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора економічної безпеки підприємництва (стимулятор, 1)

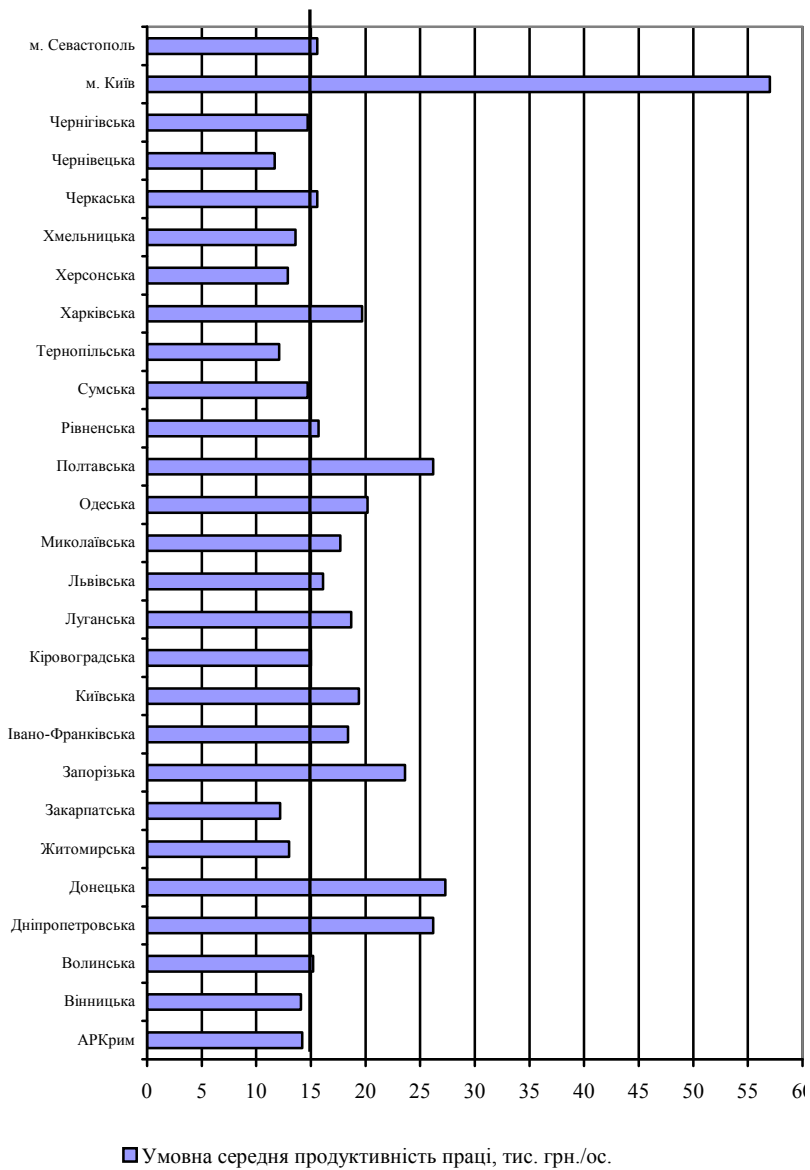

Рис. А.6. Умовна продуктивність праці за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора безпеки підприємництва (стимулятор, 15 тис грн / особу)

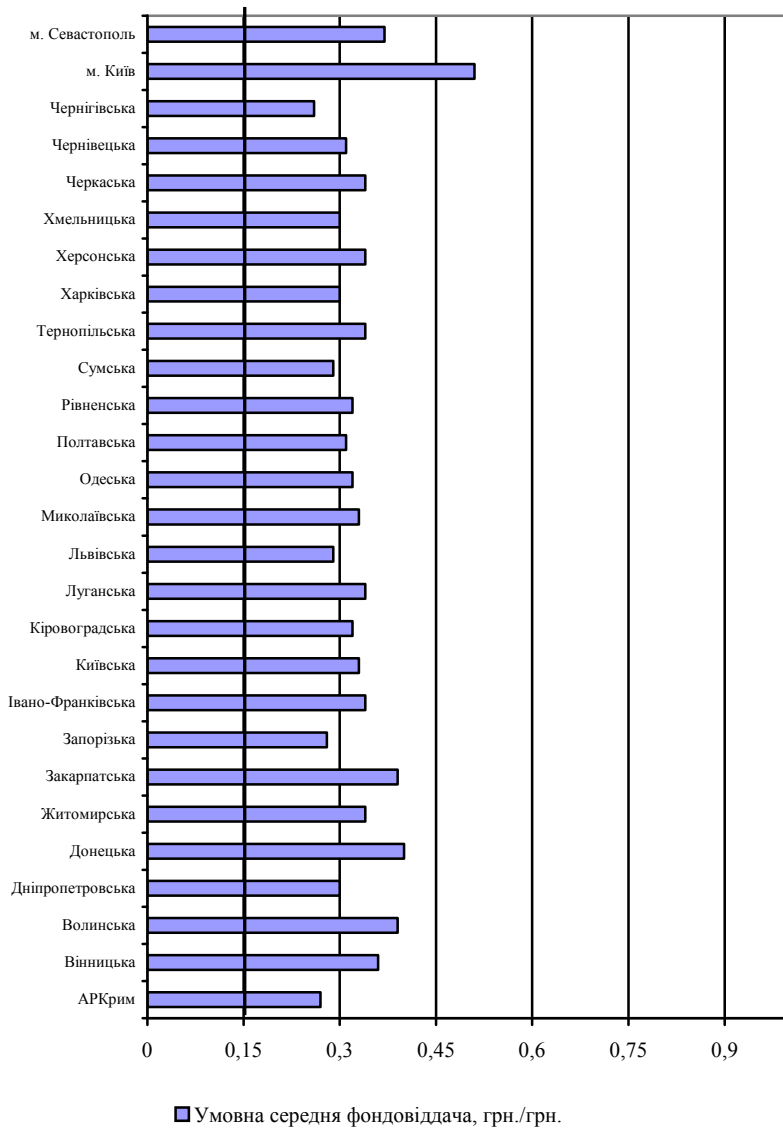

Рис. А.7. Умовна фондовіддача за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора економічної безпеки підприємництва (стимулятор, 0,15 грн/грн)

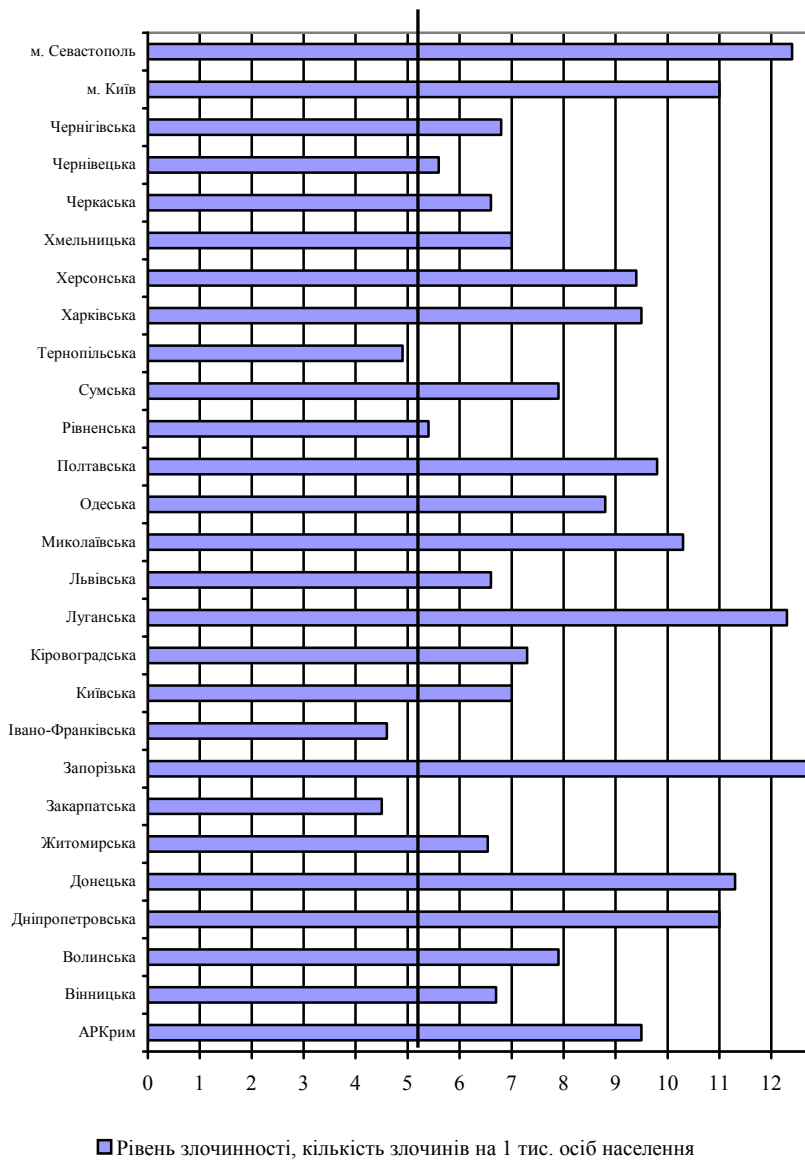

Рис. А.8. Рівень злочинності на 1 тисячу осіб наявного населення за регіонами України у 2006 р. та нижнє критичне значення індикатора безпеки підприємництва (дестимулятор, 5 злочинів)

Додаток Б

Таблиця Б.1

**Середньорічні темпи зростання окремих показників
економічної безпеки підприємництва за регіонами України
за період 2002-2006 рр. (%)**

Регіон	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АР Крим	106,8	65,1	120,8	83,4	127,1	130,3	117,4	79,2
Вінницька	106,2	69,4	121,6	84,8	133,6	125,9	116,1	91,2
Волинська	104,3	67,4	122,9	83,8	138,7	130,8	118,2	95,5
Дніпропетровська	105,8	59,8	121,7	88,4	130,4	137,2	130,4	81,5
Донецька	101,4	64,7	105,4	96,5	108,9	127,2	114,3	89,8
Житомирська	102,3	66,0	110,4	104,8	126,3	125,0	117,2	87,0
Закарпатська	105,1	80,0	118,3	88,2	162,1	126,9	111,4	84,9
Запорізька	105,5	63,6	106,4	95,2	98,7	130,9	107,7	91,1
Івано-Франківська	103,5	73,0	108,8	82,3	148,1	131,4	125,9	85,2
Київська	110,1	66,5	107,7	88,2	140,3	129,2	117,9	91,5
Кіровоградська	103,7	72,6	138,0	95,0	126,0	122,6	114,3	81,1
Луганська	103,1	65,7	113,2	108,7	115,5	134,3	121,4	84,0
Львівська	105,0	64,2	110,2	108,1	109,8	122,5	107,4	90,9
Миколаївська	102,8	67,2	114,7	122,9	110,6	120,4	110,0	88,5
Одеська	108,7	60,8	106,8	60,3	125,4	121,9	107,4	90,0
Полтавська	104,2	64,5	101,5	84,1	117,4	129,3	116,5	85,1
Рівненська	104,6	63,7	113,9	80,5	150,6	129,4	108,5	81,1
Сумська	102,7	66,3	100,7	80,9	99,4	127,9	122,9	85,8
Тернопільська	106,5	68,8	106,1	87,6	125,0	130,2	119,7	95,5

<i>Продовження табл. Б.1</i>								
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Харківська	105,4	59,6	102,5	90,2	120,4	124,5	110,3	84,0
Херсонська	101,4	66,3	135,5	69,3	131,9	124,0	119,3	80,2
Хмельницька	106,4	66,4	117,2	113,7	119,6	125,6	106,0	90,7
Черкаська	104,4	68,1	125,8	111,9	139,7	136,1	119,3	86,0
Чернівецька	104,1	64,9	98,1	105,1	180,9	129,1	122,1	99,6
Чернігівська	106,0	63,3	118,6	120,0	106,9	123,2	115,6	83,6
м. Київ	108,6	63,5	102,6	72,3	109,6	125,6	107,6	88,7
м. Севастополь	106,6	58,2	105,1	107,4	116,0	127,1	112,1	99,9

де X1 – кількість діючих малих підприємств у розрахунку на одну тисячу осіб наявного населення; X2 – частка прибуткових малих підприємств; X3 – відношення дебіторської заборгованості підприємств до кредиторської; X4 – коефіцієнт покриття імпорту експортом; X5 – відношення обсягу інвестицій до вартості основних засобів підприємств; X6 – умовна середня продуктивність праці підприємств; X7 – умовна середня фондovіддача підприємств; X8 – рівень злочинності на одну тисячу осіб наявного населення

Додаток В

АНКЕТА

Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові проводить дослідження рівня та проблем економічної безпеки підприємництва в Україні. У межах цього експертного опитування ми ставимо за мету визначити вагові коефіцієнти функціональних складників та індикаторів економічної безпеки підприємництва. Просимо Вас дати відповіді на запитання анкети

1. Оцініть за 10-ти бальною шкалою важливість впливу окремих функціональних складників на інтегральний показник економічної безпеки підприємництва (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний):

	макроекономічні параметри (загальний рівень розвитку підприємництва в країні, реєстраційна, дозвільна системи, ліцензування; рівень тінізації, монополізації економіки; наявність злочинних та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємництва та ін.)
	фінансовий складник (відсоткові ставки за кредитами; рівень податкового навантаження; капіталізація підприємств; інфляція; ліквідність та платоспроможність підприємств, ін.)
	зовнішньоекономічний складник (складність експорту; коефіцієнт покриття імпорту експортом)
	інвестиційний складник (рівень захищеності інтересів інвесторів; обсяги інвестицій; рівень зносу матеріально-технічної бази та ін.)
	науково-технологічний складник (рівень розвитку техніко-технологічної бази; інноваційна активність; захист права власності та ін.)
	виробничий складник (економічна ефективність використання ресурсів; ресурсомісткість виробництва; рівень забезпеченості підприємств матеріально-технічною базою та ресурсами; індекс обсягів реального виробництва та ін.)

2. Оцініть за 10-ти бальною шкалою наведені нижче показники у контексті відображення рівня важливості їх впливу на окремі функціональні складники економічної безпеки підприємництва (0 – вплив мінімальний; 10 – вплив максимальний):

а) макроекономічний складник:

☐	кількість діючих підприємств
☐	відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність
☐	питома вага прибуткових підприємств
☐	темпи зростання обсягів виробництва (реалізації) продукції (послуг) в середньому у розрахунку на одне підприємство
☐	рівень тінізації економіки
☐	середній термін створення нового підприємства
☐	кількість злочинних, рейдерських та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності
☐	середній термін отримання ліцензій та дозволів
☐	середній термін реєстрації власності

б) фінансовий складник:

☐	індекс захищеності юридичних прав кредиторів і позичальників
☐	сукупний рівень оподаткування
☐	середній рівень відсоткової ставки за кредитами
☐	середній рівень ліквідності підприємств
☐	середній рівень фінансової незалежності
☐	рівень інфляції
☐	показник щільності страхування
☐	динаміка капіталізації підприємств

в) зовнішньоекономічний складник:

☐	тривалість експортних операцій
☐	співвідношення обсягів експорту до імпорту
☐	індекс динаміки експорту до динаміки імпорту
☐	питома вага експорту у ВВП
☐	питома вага імпорту у ВВП

г) інвестиційний складник:

☐	індекс захищеності інтересів інвесторів
☐	рівень зносу основних засобів
☐	відношення обсягів інвестицій до вартості основних фондів
☐	відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП

д) науково-технологічний складник:

☐	питома вага нових видів продукції
☐	частка підприємств, які впроваджують інновації
☐	рівень винахідницької активності
☐	темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств

е) виробничий складник:

- продуктивність праці
- фондівдача основних засобів
- відношення темпів зростання продуктивності праці до фонду оплати праці
- відношення темпів зростання продуктивності праці до темпів зростання обсягів виробництва (реалізації) продукції (послуг)
- плінність кадрів та/чи складність найму персоналу
- витратомісткість виробництва
- рентабельність операційної діяльності
- індекс реального виробництва

3. Ваше підприємство:

- мале
- середнє
- велике

4. Ваше підприємство здійснює діяльність у галузі:

- сільського господарства
- промисловості
- будівництва
- торгівлі
- готельного, ресторанного бізнесу
- транспорту і зв'язку
- операцій з нерухомістю, послуг юридичним особам
- освіти
- охорони здоров'я, соціальної допомоги
- колективних, громадських та особистих послуг

5. Ваше підприємство здійснює діяльність (переважно):

- у місті Львові
- на території Львівської області
- за межами Львівської області

Дякуємо за участь в опитуванні!

**Характеристика вибірки експертного опитування
визначення вагових коефіцієнтів функціональних
складників та індикаторів економічної безпеки
підприємництва**

Формування вибірки дослідження здійснювалось за принципом існуючого у 2006 р. статистичного співвідношення кількості підприємств, які здійснюють діяльність в обласному центрі та інших районах і малих містах області, галузевої структури економіки, співвідношення кількості малих, середніх і великих підприємств, а саме:

- було опитано 360 підприємств, які здійснюють діяльність у Львівській області (в тому числі 215 підприємств у м. Львові (59,7%) та 145 підприємств (40,3%) – у районах та малих містах області);

- польова робота проведена у серпні – вересні 2008 р.;

- структуру вибірки становили підприємства таких галузей економіки: промисловість – 20,8%; сільське господарство – 6,9%; будівництво – 9,7%; торгівля – 38,9%; діяльність готелів та ресторанів – 4,2%; діяльність транспорту і зв'язку – 2,8%; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям – 6,7%;

- опитувались керівники підприємств; опитано 3 великих підприємства (0,8% від загальної кількості підприємств); 85 середніх підприємств (23,6%) та 272 великих підприємства (75,6%).

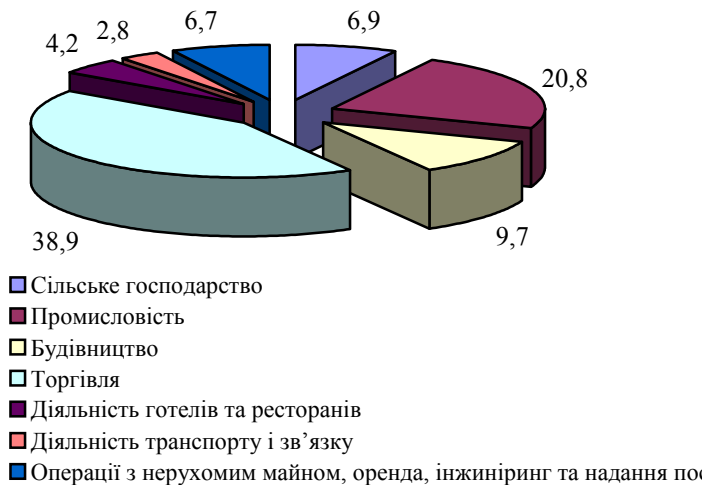

Рис. Г. 1. Розподіл підприємств за видами економічної діяльності

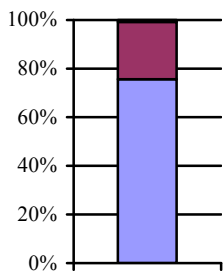

Рис. Г.2. Розподіл підприємств на малі, середні та великі

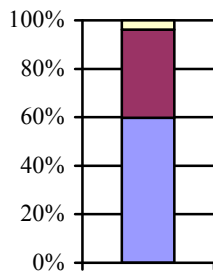

Рис. Г.3. Розподіл підприємств за географією діяльності

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Вихідні дані (значення індикаторів) для розрахунку
рівня економічної безпеки підприємництва в Україні у
2002 – 2007 рр.**

Показник	Роки				
	2002	2003	2004	2005	2006
1	2	3	4	5	6
Макроекономічний складник					
Кількість діючих підприємств	3,44	3,84	4,07	4,38	4,43
Відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність	1,62	1,44	1,414	1,059	1,07
Частка прибуткових підприємств	61,2	62,9	65,2	65,8	66,5
Темпи зростання обсягів виробництва (реалізації) продукції (послуг) в середньому у розрахунку на одне підприємство	105,2	109,6	112,1	102,7	107,1
Рівень тінізації економіки	60	56	55	55	50
Середній термін створення нового підприємства	38	40	34	34	33
Кількість злочинних, рейдерських та/чи дискримінаційних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності	1,02	0,98	0,93	1,21	2,02
Середній термін отримання ліцензій та дозволів	242	242	242	242	265
Середній термін реєстрації власності	70	80	93	93	93
Фінансовий складник					
Індекс захищеності юридичних прав кредиторів і позичальників	9	8	8	8	7
Сукупний рівень оподаткування	20,1	20,32	18,3	22,21	15,1
Середній рівень відсоткової ставки за кредитами	19,6	17,7	17,5	16,4	15,1
Середній рівень ліквідності підприємств	1,04	1,05	1,06	1,098	1,15
Середній рівень фінансової незалежності	0,45	0,46	0,466	0,462	0,898
Рівень інфляції	99,4	108,2	112,3	110,3	111,6
Показник щільності страхування	21,3	54,09	102,1	86,93	104,1
Динаміка капіталізації підприємств	102,4	101,1	103,3	104,2	103,7

Продовження табл. Д.1

1	2	3	4	5	6
<u>Зовнішньоекономічний складник</u>					
Тривалість експортних операцій	35	34	34	33	34
Співвідношення експорту до імпорту	1,21	1,114	1,222	1,033	0,94
Індекс динаміки експорту до динаміки імпорту	1,03	0,92	1,1	0,85	0,91
Питома вага експорту у ВВП	51,6	54,12	55,6	46,22	43,55
Питома вага імпорту у ВВП	42,72	48,57	45,51	44,73	45,84
<u>Інвестиційний складник</u>					
Індекс захищеності інтересів інвесторів	4	3	3	3,7	2,7
Рівень зносу основних засобів	37	44,9	57,8	61,7	59,5
Відношення обсягів інвестицій до вартості основних фондів	5,09	6,21	8,7	9,74	11,67
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП	0,97	0,92	0,92	1,01	0,97
<u>Науково-технологічний складник</u>					
Питома вага нових видів продукції	1,16	1,35	1,23	1,17	0,96
Частка підприємств, які впроваджують інновації	16	15,1	13,7	11,9	11,2
Рівень винахідницької активності	156,2	156,4	166,6 5	163,0 5	169,8
Темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств	1	0,98	0,91	0,88	0,94
<u>Виробничий складник</u>					
Продуктивність праці	11,24	13,26	17	21,35	25,94
Фондовіддача основних засобів	0,234	0,26	0,3	0,346	0,382
Відношення темпів зростання продуктивності праці до фонду оплати праці	0,87	1,08	1,14	1,22	1,13
Відношення темпів зростання продуктивності праці до темпів зростання обсягів виробництва (реалізації) продукції (послуг)	1,74	1,6	2,58	0,88	0,87
Плинність кадрів та/чи складність найму персоналу			96	95,8	95,64
Витратомісткість виробництва	4,2	4,3	6,4	7	6,6

Таблиця Д.2

Результати експертного опитування щодо важливості впливу функціональних складників на узагальнювальний показник економічної безпеки підприємництва

Функціональний складник	Загальне сумарне значення оцінок експертів	Ваговий коефіцієнт
Макроекономічний складник	2700	0,165138
Фінансовий	3150	0,192661
Зовнішньоекономічний	2400	0,146789
Інвестиційний	2580	0,157798
Науково-технологічний	2760	0,168807
Виробничий	2760	0,168807
Сума оцінок експертів	16350	x

Таблиця Д.3

Результати експертного опитування щодо важливості впливу індикаторів макроекономічного складника економічної безпеки підприємництва

Функціональний складник	Загальне сумарне значення оцінок експертів	Ваговий коефіцієнт
Кількість діючих підприємств на одну тисячу осіб наявного населення, од.	2220	0,104225
Відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність	1710	0,080282
Питома вага прибуткових підприємств, %	2520	0,11831
Темпи зростання обсягів виробництва (реалізації) продукції (послуг) в середньому у розрахунку на одне підприємство, %	2640	0,123944
Рівень тінізації економіки, %	2700	0,126761
Середній термін створення нового підприємства, днів	1890	0,088732
Кількість злочинних дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності, кількість випадків на 100 підприємств	2640	0,123944
Середній термін отримання ліцензій та дозволів, днів	2490	0,116901
Середній термін реєстрації власності, днів	2490	0,116901
Сумарне значення оцінок експертів	21300	x

Таблиця Д.4

Результати експертного опитування щодо важливості впливу індикаторів фінансового складника економічної безпеки підприємництва

Функціональний складник	Загальне сумарне значення оцінок експертів	Ваговий коефіцієнт
Індекс захищеності юридичних прав кредиторів і позичальників	2670	0,126961
Сукупний рівень оподаткування, % до валового прибутку	2970	0,141227
Середній рівень відсоткової ставки за кредитами, %	2490	0,1398
Середній рівень ліквідності підприємств	2640	0,125535
Середній рівень фінансової незалежності	2400	0,114123
Рівень інфляції, %	2790	0,132668
Показник щільності страхування, дол. США	2310	0,109843
Динаміка капіталізації підприємств, %	2310	0,109843
Сумарне значення оцінок експертів	20580	x

Таблиця Д.5

Результати експертного опитування щодо важливості впливу індикаторів зовнішньоекономічного складника економічної безпеки підприємництва

Функціональний складник	Загальне сумарне значення оцінок експертів	Ваговий коефіцієнт
Тривалість експортних операцій, днів	2610	0,218045
Співвідношення обсягів експорту до обсягів імпорту	2310	0,192982
Індекс динаміки експорту до динаміки імпорту	2250	0,18797
Питома вага експорту у ВВП, %	2400	0,200501
Питома вага імпорту у ВВП, %	2400	0,200501
Сумарне значення оцінок експертів	11970	x

Таблиця Д.6

**Результати експертного опитування щодо важливості
впливу індикаторів інвестиційного складника
економічної безпеки підприємництва**

Функціональний складник	Загальне сумарне значення оцінок експертів	Ваговий коефіцієнт
Індекс захищеності інтересів інвесторів	2730	0,272455
Рівень зносу основних засобів	2610	0,260479
Відношення обсягів інвестицій до вартості основних фондів	2400	0,239521
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП	2280	0,227545
Сумарне значення оцінок експертів	10020	x

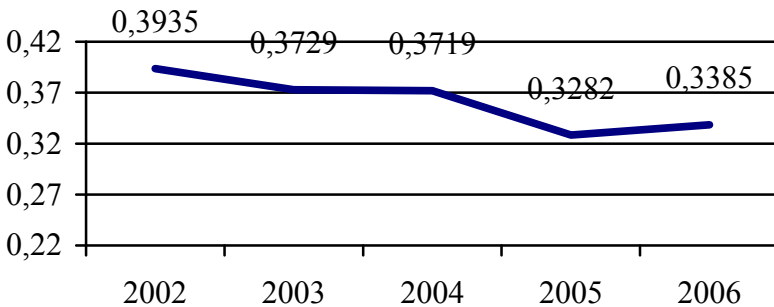
Таблиця Д.7

**Результати експертного опитування щодо важливості
впливу індикаторів науково-технологічного складника
економічної безпеки підприємництва**

Функціональний складник	Загальне сумарне значення оцінок експертів	Ваговий коефіцієнт
Питома вага нових видів продукції (послуг), %	2580	0,245714
Частка підприємств, які впроваджують інновації, %	2760	0,262857
Рівень винахідницької активності населення, кількість отриманих охоронних документів на один мільйон осіб наявного населення	2730	0,26
Темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств, %	2430	0,231429
Сумарне значення оцінок експертів	10500	x

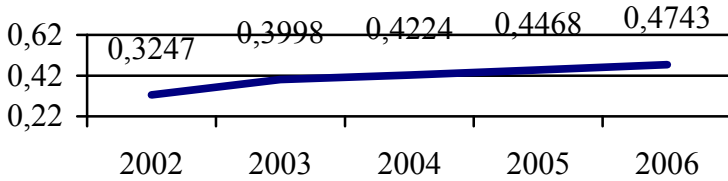
Результати експертного опитування щодо важливості впливу індикаторів виробничой складник економічної безпеки підприємництва

Функціональний складник	Загальне сумарне значення оцінок експертів	Ваговий коефіцієнт
Продуктивність праці, тис грн/ос.	3090	0,181979
Фондовіддача основних засобів, грн/грн	2850	0,167845
Відношення темпів зростання продуктивності праці до фонду оплати праці	2640	0,155477
Відношення темпів зростання продуктивності праці до темпів зростання обсягів виробництва (реалізації) продукції (послуг)	2760	0,162544
Коефіцієнт плинності кадрів	2970	0,174912
Витратомісткість виробництва, %	2730	0,160777
Рентабельність операційної діяльності	2700	0,159011
Сумарне значення оцінок експертів	19740	x

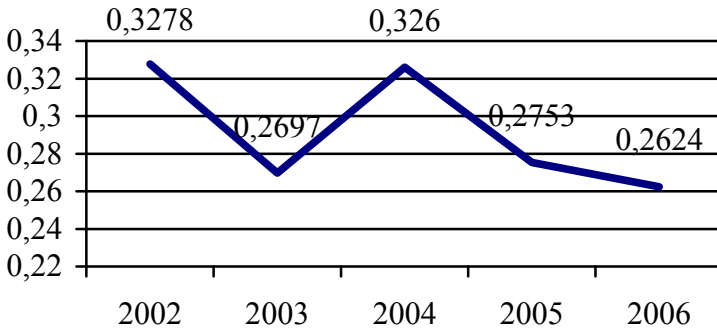
— Оцінка рівня макроекономічного складника економічної безпеки підприємництва (0-10)

Рис. Д.1. Значення макроекономічного функціонального складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано автором за статистичними даними та експертними оцінюваннями)

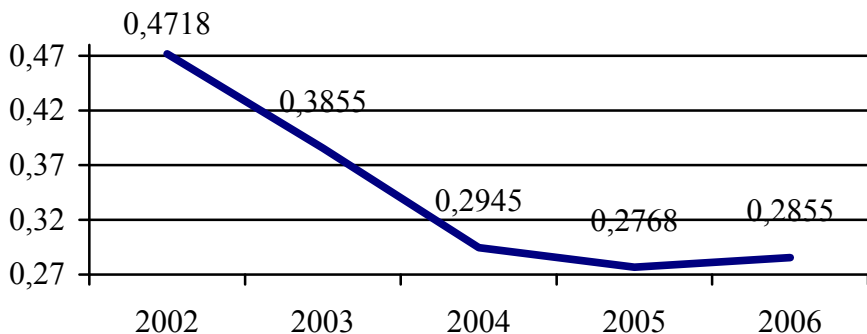
— Оцінка рівня фінансового складника економічної безпеки підприємництва (0-10)

Рис. Д.2. Значення фінансового функціонального складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано автором за статистичними даними та експертними оцінюваннями)

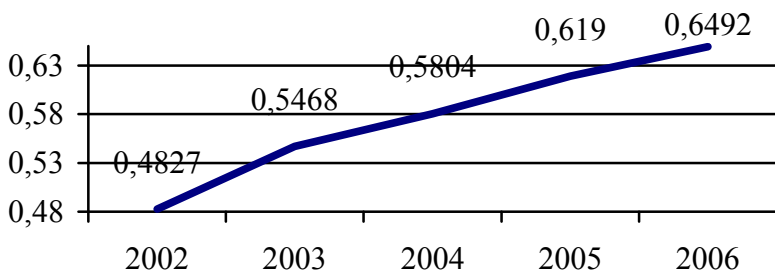
— Оцінка рівня зовнішньоекономічного складника економічної безпеки підприємництва (0-10)

Рис. Д.3. Значення зовнішньоекономічного функціонального складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано автором за статистичними даними та експертними оцінюваннями)

— Оцінка рівня інвестиційного складника економічної безпеки підприємництва (0-10)

Рис. Д.4. Значення інвестиційного функціонального складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано автором за статистичними даними та експертними оцінюваннями)

— Оцінка рівня виробничого складника економічної безпеки підприємництва (0-10)

Рис. Д.5. Значення виробничого функціонального складника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано автором за статистичними даними та експертними оцінюваннями)

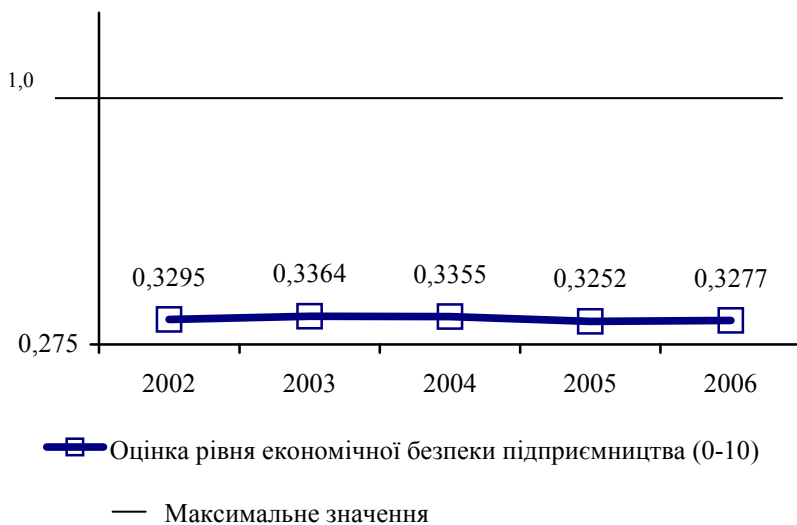

Рис. Д.6. Значення інтегрального показника економічної безпеки підприємництва в Україні у 2002 – 2006 рр. (розраховано автором)*

* примітка: рівень впливу значень за індикаторами розраховувався як відхилення (в межах від нуля до одиниці) від нижньої критичної межі індикатора; за умови, коли фактичне значення показника було менше за критичну межу рівень впливу приймався за нуль (це значно знизило інтегральний показник економічної безпеки підприємництва); за умови, коли відхилення від критичної межі перевищувало одиницю рівень впливу приймався рівним одиниці

Наукове видання

Васильців Тарас Григорович

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМНИЦТВА
УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЯ ТА МЕХАНІЗМИ ЗМІЦНЕННЯ**

Монографія

Видавництво ТзОВ «Ліга Прес»

Підписано до друку 29.10.2008 р.

Формат 64x90/16

Папір офс. Друк офс. Умовн.-друк. арк.. 23,84

Наклад 300 прим.